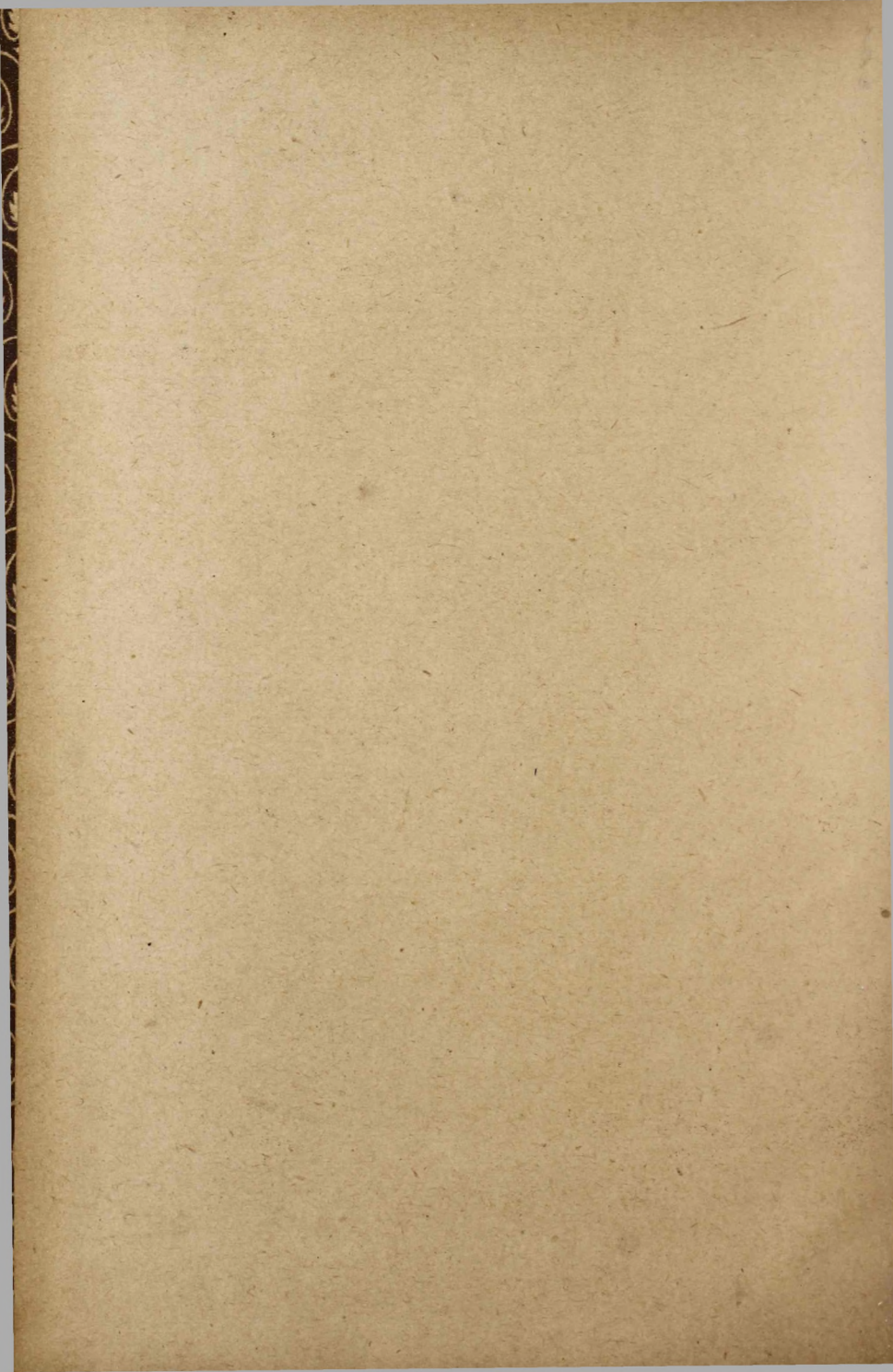

TOLNAI
VILÁGTÖRTÉNELME
6

A NÉPVÁNDORLÁS KORA

TOLNAI
VILÁGTÖRTÉNELME

VI. KÖTET

TOLNAI VILÁGTÖRTÉNELME

BALLA KÁROLY

hírlapíró

DR. BÁNYAI ELEMÉR

hírlapíró

DR. FERENCZY ZOLTÁN

egyetemi nyilv. rk. tanár,
a Tudományos Akadémia tagja

KISS JÓZSEF

tanár

DR. KOCH NÁNDOR

tanár

LONDESZ ELEK

hírlapíró

DR. MIKES LAJOS

hírlapíró

DR. PALÁGYI MENYHÉRT

egyetemi magántanár,
a Petőfi-Társaság tagja

RADISICH JENŐ

min. tanácsos,
az Iparművészeti Múzeum igazgatója

DR. TIMON ÁKOS

miniszteri tanácsos,
egyetemi tanár

VÁMBÉRI ÁRMIN

egyetemi tanár,
a Tudományos Akadémia tiszt. tagja

ZILAHY KISS BÉLA

(JUNIUS)
hírlapíró

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTETTÉK:

DR. MANGOLD LAJOS

egyetemi magántanár

DR. HORVÁTH CYRIL

egyetemi magántanár

AZ ÚJ KIADÁS SZERKESZTŐJE:

DR. BALLAGI ALADÁR

egyetemi tanár

Több ezer képpel

BUDAPEST

TOLNAINYOMDAIMŰINTÉZET ÉS KIALÓVÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
KIADÁSA

1077. 0. 077 5. 6.

A KÖZÉPKOR

I. RÉSZ.

605811

A NÉPVÁNDORLÁS KORA

130 képpel és 2 térképpel

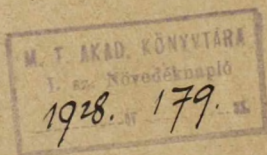

**MTA
KIK**

BUDAPEST,
TOLNAINYOMDAIMŰINTÉZET ÉS KİADÓVÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
KİADÁSA

421623

Nyomatott Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat Rt. körforgógépcin
Budapest, VII., Dohány ucca 12—14.

A római birodalom felbomlása a népvándorlás alatt.

A gótok hadjáratai Róma ellen.

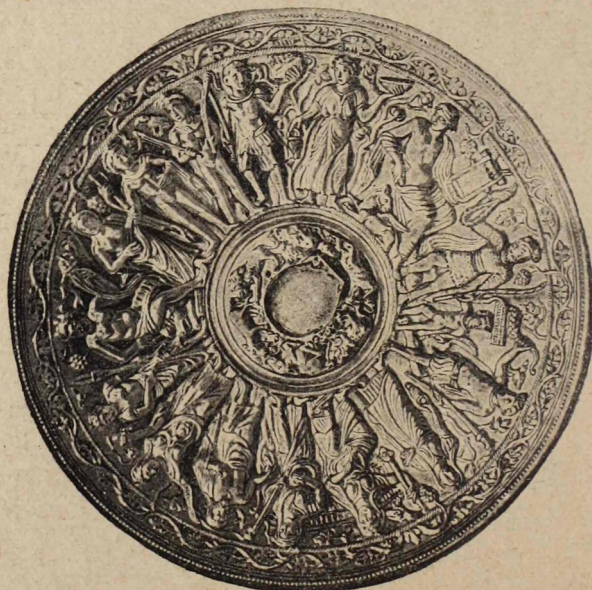
A nyugati gótok két részre voltak oszolva, az egyik részük még pogány volt, a másik keresztény ariánus. A pogány gótok *Atharik* vezetése alatt 376-ban megkísérelték, hogy ellenálljanak a húnoknak s megakadályozzák átkelésüket a határfolyón, a Dnyeszteren. A húnok azonban egy holdvilágos éjszakán megkerülték hadállását, megrohanták és úgy megverték, hogy *Atharik* népével együtt kénytelen volt a mai Erdély és Románia hegyei mögé menekülni.

A keresztény gótok azonban, akiknek vezére *Frithigern* volt, ki akartak térni harc nélkül a húnok támadása elől, ezért azt határozták el, hogy kocsira rakják asszonyaikat, gyermekeiket és minden ingó vagyonukat, átkelnek a Dunán és a római birodalomban való letelepülésre kérnek engedelmet már a vallási közösség révén is a császártól, épügy, mint hajdani elődeik *Ulfilász* alatt tették.

Ebben az időben *Valensz* volt a császár, aki most éppen a perzsákkal harcolva a távoli *Antiókhia* városában tartózkodott, de amint tudomására jutott a gótok kérelme, tüstént megküldte rá az engedelmet, hanem azzal a kikötéssel, hogy a gótok fegyvereiket nem hozhatják át a Dunán. Miután *Frithigern* belátta, hogy népe a Duna balpartján nem sokáig maradhat meg, beleegyezett ebbe a feltételbe, de egyúttal cselhez is folyamodott. A keletrómai birodalomban akkor már minden hivatalnok romlott, hitvány és megvesztegethető volt. Frit-

higern tehát megvesztegette azokat, akiket a gótoknak a Dunán való átkeléshez küldtek ki és rábirta őket, hogy nézzék el, hogy a fegyvereiket is magukkal viszik. Így történt azután, hogy a nyugati gótok óriási serege kelt át a Dunán római területre s közöttük nem kevesebb mint kétszázezer fegyverfogható férfi volt és ezek teljes fegyverzetüket is magukkal vitték.

Ámbár így teljesen fel voltak fegyverkezve, mégsem gondoltak

Domborművű aranytál

Athanarik gót fejedelem kincseiből. A híres gót király a húnok elől a Duna felé húzódott népével. Elásott kincseit 1837-ben találták meg egy román falu, Pietroasszai mellett. A nagyértékű kincs a bukaresti múzeumba került.

arra, hogy erőszakosan szerezzenek most már maguknak földeket, ahol letelepedjenek, hanem békén várták a császár további parancsait és amikor azok megérkeztek, lassan kezdtek vonulni a számukra Mőziában és Thrákiában kijelölt új lakóhelyeik felé. De ebben az útjukban azután a római hivatalnokok hitványsága megbosszúlta magát rajtuk az előbbi cselért. Ugyanaz a kapzsóság, amely előbb megengedte nekik, hogy magukkal vihessék a fegyverüket, most a császár határozott parancsa ellenére kilopta a szájukból a falatot is. A hivatalnokok elsikkasztották, ellopkodták azt a pénzt, ami a gótoknak élelemmel való ellá-

tására volt szánva és így történt, hogy Frithigern népe lassankint kénytelen volt eladni mindenét, még az asszonyaik és gyerekeik nagy részét is, hogy megmeneküljenek az éhenhalástól.

Csak a fegyvereiket tartották meg. És amikor megérkeztek *Márcianopolisz* városa alá, amely Alsó-Möziának volt a fővárosa, kitört belőlük a düh és az elkeseredés. Alkalmat erre az szolgáltató, hogy a római helytartó, *Lupicinusz* meghívta magához ebédre Frithigernt és a másik gót vezért, akinek *Alaviv* volt a neve. Mialatt együtt ültek a terített asztalnál, a boros kupák mellett, a gótok között egyszerre — nem tudni, alapos okból-e vagy alaptalanul — az a hír terjedt el, hogy *Lupicinusz* csak azért hívatta magához lakomára a vezéreiket, mert orozva meg akarja támadtatni és fel akarja koncoltatni őket.

Amint ez a vészír elterjedt, a gótok rögtön fegyverre kaptak, megizenték a képzelt vagy valódi veszedelmet a vezéreiknek is, akik kíséretükkel együtt felugráltak a helyükről, kardot rántottak, keresztülvágták magukat a szintén kardot rántó rómaiakon, a lovukra ugrottak s elvágtatva, élére álltak a seregeiknek. Így történt, hogy a békés letelepülők egyszerre, szinte egy pillanat alatt változtak át jó barátból ellenséggé, segítőtársakból országpusztítókká.

És megszólaltak a bika szarvából készült tompahangú, recsegő gót kürtök és harcot, véres, elkeseredett harcot hirdettek. A gót sereg megmozdult és rabolva, gyilkolva, fosztogatva árasztotta el nemcsak Möziát, hanem átkelve a Balkán-hegységen, Trákiát és Makedóniát is, ahol kétségtelenül jó kalauzokra és segítőkre találtak a nagy számban ott lévő germán rabszolgákban, akik a felszabadulásukat várták tőlük.

A rómaiak emiatt a váratlan támadás miatt kénytelenek voltak helyőrségeiket a Duna mellől is visszavonni, hogy utána siessenek a gótoknak és erre az így védtelenül maradt határon már a mai Magyarország területére érkezett húnokból és keleti gótokból is nagyobb seregek keltek át és segítettek a pusztításban és öldöklésben a nyugati gótoknak. Végre nagy erőfeszítés után sikerült a mindenfelől összevont római hadaknak a gótokat beszorítani a mai Dobrudzsa csaknem egé-

Aranykancsó
Athanarik gót fejedelem
kincseiből.

szen termékellen területére, ahol éppen a föld mostohaasága miatt lehetlenség volt, hogy sokáig tarthassák magukat.

Véres csata fejlődött itt ki, amely azonban eldöntetlen maradt, mert a gótok visszavonultak hirtelen alakított szekérváraikba, a tökéletesen kimerült rómaiak pedig elkezdtek visszahúzódni Márcianopolisz felé. Amint azonban a gótok észrevették az ellenség visszavonulását, elötörték megint szekérváraikból és szétverve a még közelben lévő római csapatokat, elindultak megint a tengerparton dél felé. Ezzel a római csapatokat kényszerítették a Konstantinápolyba való visszavonulásra, ők maguk pedig elárasztották Thrákiát és Makedóniát. Csak a megerősített városok tudtak ellenállni nekik, a megijedt és fegyelmellenné vált római sereg nem volt többé alkalmas arra, hogy harcra vigyék ellenük.

Aranycsat
Athanarik gót fejedelem
kincseiből.

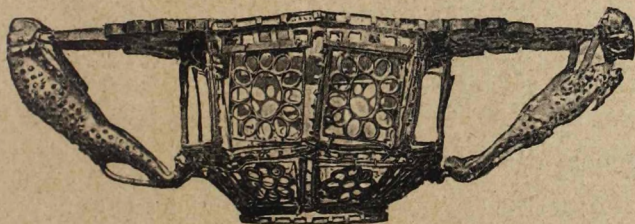
Amikor ezek a rossz hírek elértek *Válensz* füléhez, aki akkor még mindig Perzsiában harcolt, sietett békét kötni *II. Szapor*-ral, a perzsa királlyal és hazasietve megtett minden intézkedést a fenyegető veszedelem elhárítására. Unokatestvérét, *Graciánusz*-t, aki 375-ben követte a nyugatrómai birodalom trónján *Valentiniánusz*-t, megkérte, hogy küldje a segítségére kítűnő, harcedzett vezérét, *Szebasztiánusz*-t, ő maga pedig Konstantinápolytól mintegy 25–30 kilométernyire nyugat felé vonta össze seregét.

Mikor *Válensz* császár fővárosába, Konstantinápolyba érkezett, itt a gyáva és fanatikus athanáziánus lakosság csúfosan fogadta, szidalmakat, gúnyszavakat kiabált feléje, mert maga *Válensz* áriánus volt és ordítva vádolta a veszedelemért, amelyet állítólagos késlekedése idézett fel immár nemcsak a birodalomra, hanem annak fővárosára is. *Válensz* mélyen elkeseredve elhagyta Konstantinápolyt és seregéhez ment. Itt *Szebasztiánusz* már ekkorra úgy ahogy helyre tudta állítani a rendet és a fegyelmet és amikor a császár is megérkezett, a sereg elindult *Drinápoly* felé.

Válensz előre küldte *Szebasztiánusz*-t, hogy hatalmába kerítse a fontos hegyzorosokat a gótok elől, akik a Balkánhegységtől délre foglaltak hadállást.

Közben *Graciánusz*, a nyugatrómai császár aggódva unokatestvérének a helyzetén, maga is útnak indult a harctér felé, olyan sereg élén, amelyet sietve hítt össze. Ugy számított, hogy *Válensz Drinápoly* felől fogja megtámadni a gótokat, ő maga pedig a hátukba kerül és a Sipkaszorosnál állja el útjukat.

De számítása nem vált be egy véletlenül közbejött szerencsétlen körülmény folytán. Egy fiatal allemann harcos, aki római szolgálatban állt, szabadságot kapott, hazautazott és otthon elmondta népének, hogy az egész római sereg indulóban van a gótok ellen. Erre a hírré az allemannok felkerekedtek és betörték a római birodalomba, a mai *Elzász* területére. *Graciánusz* kénytelen volt először ellenük fordulni, csakhamar tökéletesen meg is verte és visszaűzte őket egész a Fekete-

Aranyedény

Athanarik gót fejedelem Romániában talált kincseiből.

erdőig, de ez a harc mégis nagyon drága heteket rabolt el tőle, úgyhogy csak elkésve tudott elindulni a gótok ellen.

És ekkor következett a másik baj. *Graciánusz* a Dunán, hajón vitte le seregét a harctér felé és el is érkezett *Szirmium*-ig (a mai Szerémségben), azonban itt hirtelen megbetegedett. Vezérét, a frank eredetű *Rikomer*-t küldhette csak el *Válensz*hez, azzal a nyomatékos üzenettel, hogy semmiesetre se keljen döntő harcra a gótokkal addig, amíg ő is meg nem érkezik.

Rikomer meg is érkezett az üzenettel *Válensz* táborába. De a császár akkor már híret kapta, hogy milyen nagy, fényes diadalt aratott az unokabátyja az allemannokon és felébredt benne a hiúság, a vetélkedés vágya, hogy ő is olyan ragyogó haditettrel vihessen végbe, mint *Graciánusz*. Hiába volt a bölcs *Szebasztiánusz* tanácsa, ez nem használt semmit.

Válensz elindult seregével és *Drinápolyt* maga mögött hagyva nyomult előre a gótok ellen. Erre azonban *Frithigern*, aki tudott *Graciánusz*

ciánusz közeledéséről is, zseniális módot talált ki a római haditerv megzavarására. Elindult seregével eddigi hadállásából, de nem egyenesen Válenz ellen, hogy megütközzék vele, hanem kelet felé, a római sereg háta mögé és egyenesen Drinápoly ellen. Ezzel a fogásával azután elérte azt, hogy a keletrómai sereg és Konstantinápoly közé jutott volna, tehát a főváros szinte szabad prédájára esik, ha Válenz gyorsan vissza nem vonul Drinápolyba, ahol azután elsáncolta magát.

A gótokhoz, akik csakhamar megszállták Drinápolyt, észak felől egyre több segítség csatlakozott s ekkor Frithigern azt az üzenetet küldte be Drinápolyba Válenznek, hogy vagy adjon Thrákiában szabad települő helyet a gótoknak vagy pedig tüstént ütközzék meg velük, még mielőtt Graciánusz megérkezne.

Természetes, hogy a büszke Válenz ezt az utóbbi módot választotta. Egy rettenetes forró reggelen állt serege élére és vonult ki vele Drinápolyból a gótok ellen. Csakhamar maga előtt látta a római sereg Frithigern népének hatalmas szekérvárát, amelyből harsogva tört égre a gótok vad, riadó harci éneke. De Frithigern még ekkor is újabb csellel élt. Megint követeket küldött Válenzhez, hogy alkudozzanak vele s ezzel húzzák ki az időt, amíg megérkeznek a segítségül várt keleti gót és alán csapatok is. El is mult az idő így egész délig, mialatt a római katonák a rettenetes hőségben, égető szomjúságtól gyötörve kénytelenek voltak tétlenül egy helyben állni.

Végül megérkeztek a gótok segítségére az alán lovascsapatok és ekkor Frithigern tüstént félbeszakította az alkudozásokat és viharos erővel kezdte meg a támadást a kimerült, hőségtől elkínzott római csapatok ellen. Irtózatos küzdelem fejlődött ki, de nem tartott sokáig, a római lovasság megfutott az alán lovasság ellenállhatatlan rohamától. Csak a gyalogság küzdött tovább, reménytelenül, kétségbeesetten, csupán a római név dicsőségéért. Maga Válenz állt az élükre és ledobva magáról a biborruhát, elkeseredetten rontott bele a legádázabb küzdelembe. Kereste a halált. Meg is találta. Ott esett el a haremzón s az alán lovak úgy összetaposták holttestét, hogy a csata után megtalálni sem lehetett. De vele együtt elesett a római hadsereg kétharmad része is. (378 aug. 9.)

Vérfagyasztó irtózat fogta el a sereg pusztulása és a császár eleste hírének hallatára az egész római világot. A kannei nagy csatavesztéssel hasonlították össze ezt a vereséget. Konstantinápoly népe az Isten büntetését látta az áriánus császár pusztulásában. De senki sem kétel-

kedett, hogy a katasztrófa a legnagyobb veszedelmet jelenti az egész birodalomra. A *drinápolyi csata* volt a vég kezdete a római birodalom számára.

Az öt méter magas bronzszobor
Apulia egyik kikötőjében, Barlettában, amely valószínűleg Nagy
Theodóziusz római császárt ábrázolja.

Graciánusz a borzalmas hír Kasztra Martiszban érte. Visszament onnan Szirmiumba és ott, érett megfontolás után egy spanyol eredetű embernek, *Theodóziusz*-nak adta a keletromai császárság bíborpalástját 379 január 19-én. Kelet új ura, *Theodóziusz* már korábban is harcolt a barbárok ellen. Legyőzte a szarmatákat és jazigokat, sőt a szarmatákat egészen kikergette Pannoniából. Most a legrettenetesebb helyzetben kellett átvennie országrészeinek a vezetését. A szertekalandozó gót csapatok úrrá lettek egész Thrákiában és Makedóniában a nagyobb városokat kivéve. A római csapatoknak nemcsak a száma olvadt le nagyon csekélyre, hanem a legrettenetesebb csüggedés is úrrá lett rajtuk. Hogy a hiányt pótolja, *Theodóziusz* seregszámra fogadta katonáknak a barbárokat, még gótokat is, mi több, még a légiókba is beengedte őket, amivel megkezdődött a római hadsereg teljes elbarbárosodása. Hívott segítőcsapatokat *Theodóziusz* Egyiptomból is.

Főhadiszállását azután Szalonikiben ütötte föl s innen lassanként sikerült neki egyes gót csapatok leverése. De 380 elején veszedelmesen megbetegedett és amikor a gótok ennek híret vették, új támadásra készülődtek. Megerősödve más germán és hún segítőcsapatokkal, két óriási seregben indultak előre. *Frithigern* maga Thesszáliába és Epiruszba nyomult be, a keleti gótok pedig Illíriába. Amikor egy harmadik seregüknek, amely Makedóniába tört be, maga *Theodóziusz* sietett ellenállani, egy éjjeli támadással úgy lepték meg, hogy a császár elvesztette az egész táborát és maga is csak ügyyel-bajjal menekült meg. Csak amikor *Graciánusz* két frank vezérnek a vezetése alatt segítőcsapatokat küldött, akkor sikerült rávenni a gótokat a békekötésre, amelyben földet kaptak a letelepülésre Mőziában és Dáciában is. De egy részük még mindig nem volt hajlandó a békére, pusztította, dúlta tovább is az országot. Azonban ekkor meghalt *Frithigern* és ez a körülmény is, meg az évekig tartó folytonos kóborlásba való belefáradás s az egymás közt való viszálykodások is arra bírták rá a gótokat, hogy békés megegyezésre lépjenek Rómával.

Nagy hatással volt rájuk ebben *Athanarik*-nak, a rómaiak ősi ellenségének a példája is. *Athanarik*, a nyugati gótok királya a népek ama tolongásából, amely a Dunától északra eső vidékeken folyt ebben az időben, lemenekült a római birodalom területére. A keleti gótokkal összeveszett és halálos haragra gyulladva ellenük megtagadta egész multját és hirtelen elhatározással átlépett *Theodóziusz* pártjára. A császár a régi ellenséget nagylelkűen, de egyúttal bölcs számítással is fogadta Konstantinápolyban kifejtve fogadására a császári udvar

A Konstantinápolyban emelt diadaloszlop domborműveiből, amely a diadalmas császárt hadvezéri díszben, lovon ülve ábrázolja.
Nagy Theodóziusz császár diadalmenete a gót háború után.

teljes fényét. Amikor Athanarik meglátta Konstantinápoly pompás építményeit, a kék tengert a rajta nyüzsgő hajókkal, az ázsiai partokról Konstantinápolyba látszó városokat, elragadtatásában így kiáltott fel:

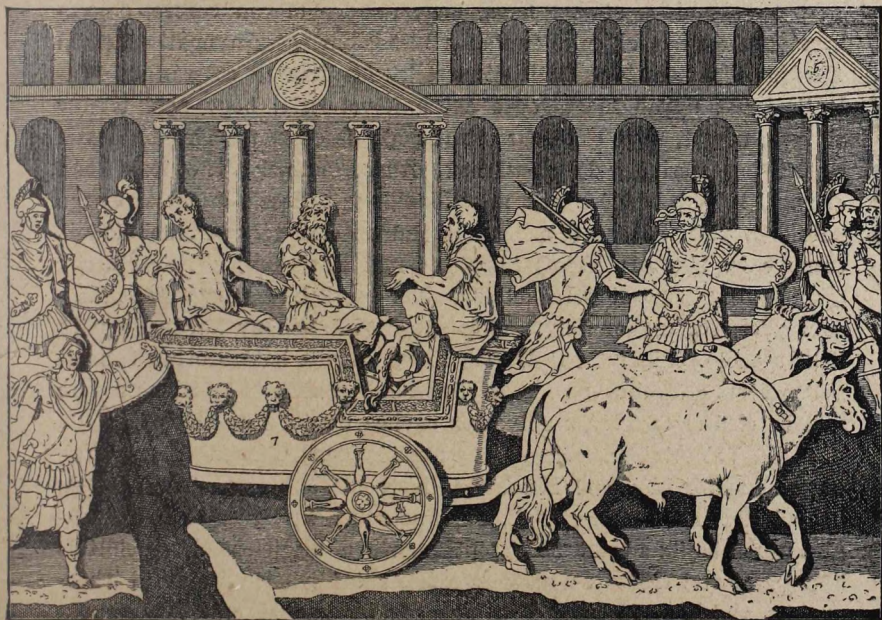
„Valóban, a császár földi isten és aki felemeli ellene a kezét, az megérdemli, hogy a vérével bűnhődjék!”

Athanarik azonban nem sokkal később meghalt és ekkor Theodóziusz maga adta meg neki a végső tisztességet. De példája és az a vágy, hogy részesei lehessenek ennek a régi kultúrának, ellenállhatatlan erővel hatottak a gótokra. Lassanként mind alávetették magukat a római uralomnak. Letelepítették őket az elpusztított vidékeken, még pedig úgy, hogy adófizetéstől mentesek maradtak, barmot és vetőmagvat kaptak és még évi készpénz segítséget is. És Theodóziusz, aki magát „a béke és a gót nép barátjának” nevezte, azt hitte, hogy bennük a birodalom új támaszát szerezte meg. Azonban csakhamar kitűnt, nem támaszaivá, hanem uraivá váltak a birodalomnak.

Ekkor érkezett el az ideje annak a nagy fordulatnak is, hogy Rómában végleg megbukott a pogányság. Bár a régi római konzervatív körök ragaszkodtak az ősi pogány valláshoz, mert a keresztény vallásban a barbarizmust látták, mégis el kellett érkezni ennek az időnek, mert maga *Graciánusz* császár akarta így. Graciánusz kedvence volt a hadseregnek és az egész népnek. Gyönyörű külsejű, hatalmas termetű, folyton vidám, szeretetreméltó és jóságoslelkű ifjúember volt. A vallási dolgokban teljesen *Ambróziusz* milánói püspöknek a befolyása alatt állott, buzgó kereszténnyé vált s elhatározta, hogy egyaránt végezni fog a pogánysággal és az eretnekséggel is. Ezért a pogány isteni tiszteletek számára járó állami segítségeket megvonta és 382-ben eltávolíttatta a szenátus épületéből *Viktória* istenasszonynak a szobrát, amely előtt tanácskozások előtt áldozatot szoktak hozni. Ez a ténye tekinthető annak a nagy fordulatnak, amellyel a római birodalom megszűnt pogány császárság lenni és keresztény állammá vált. Együttal pedig mind a három császár: Graciánusz, Valentiniánusz és Theodóziusz is együttesen és *Damazusz* római püspökkel egyetértően kimondották, hogy csak Athanázsiusz tanítása a helyes, az áriánizmus elítélni való eretnekség.

Igy tehát a kereszténység és a germánság erejére támaszkodó római birodalom lett ura a világnak keleten és nyugaton is egyaránt. Mert most már a germán fegyverek erejére támaszkodtak a császárok. Theodóziusz nemcsak a gótokból, hanem a germánokból is toborzotta

seregét. Így Egyiptomban frank, allemann és vandál csapatok táboroztak, Szíriában gótok, Thrákiában pedig frank, allemann és szász lovaság. Graciánusz pedig az egész testőrségét óriástermetű alánokból alakította meg, akiknek idegenszerű, festői viseletét maga is gyakran felöltötte. Csaknem egészen germán eredetű vezérekkel vette körül magát, a kormány vezetését pedig a frank *Merobaudesz*-re bízta. A ger-

A fogoly gót fejedelem Theodóziusz császár diadalmenetében.

Ókröskösin hurcolták a gótok legyőzött fejedelmét a győzelmes császár diadalmenetében. Részlet Theodóziusz konstantinápolyi diadaloszlopának domborműveiből.

mánok kezdtek mind elbizakodottabbá válni és kezdték úrnak érezni magukat a birodalomban.

De természetes, hogy ennek csakhamar meg kellett szülnie a visszahatást. A rómaiak önérzetét rendkívül sértette a hatalomra jutott idegenek gögje és erőszakoskodása és a római érzelműek csakhamar egyesültek is arra, hogy megbuktassák az idegen uralmat. Británia helytartója, *Klemensz Maximusz* állt a római párt élére 383-ban. Hogy milyen nagy volt az elkedvetlenedés még magának Graciánusznak a közvetlen környezetében is, az kitűnt akkor, amikor Maximusz

seregei élén Britanniából behatolt a Rajna vidékére. Graciánuszt, aki a mai Párizs vidékén tartózkodott, elhagyták addig hűnek vélt emberei. Maximusz diadalmasan vonult be Trierbe s amikor Graciánusz szilaj vágatással menekült vissza előle *Lugdunum*-ba (a mai Lion), itt elérték az üldözők, akiket *Andragathiusz* vezetett és augusztus 25-én a császári palotában, a tartomány helytartójának a beleegyezésével Andragathiusz leszúrta Graciánuszt.

Merobaudesz, amikor látta, hogy minden el van veszve, öngyilkosságot követett el, mire azután a birodalom egész nyugati részében minden ellenmondás nélkül elismerték Maximuszt császárnak. Valentiniánusz ugyan megtagadta azt a követelését, hogy neki is úgy alávesse magát, mint előbb Graciánusznak, de elismerte Theodóziusszal együtt jog szerint való császárnak, *Augusztus*-nak. Theodóziusznak ez annál inkább kedvére volt, mert Maximusz is hozzá hasonlóan buzgó katolikus volt. Sőt az ő nevéhez tapad az első véres eretneküldözés szennye is. Ugyanis *Burdigalá*-ban (a mai Bordeaux) elítéltetett egy csomó priszcilliánuszi eretneket és amikor ennek hírére maga *Priszcilliánusz* a trieri udvarhoz sietett, őt is elfogatta és néhány társával együtt halálra ítélte, ámbar *Szent Márton* toursi püspök határozottan tiltakozott e véres erőszakoskodás ellen. Priszcilliánusznak és társainak a vére volt az első eretnekvér, amelyet az egyház nevében kiontottak.

De Valentiniánusz ellen is a keresztény vallást használta fel okul, vagyis inkább kifogásul Maximusz, hogy megbuktassa. Azt állította, hogy Valentiniánusz anyjának, *Gusztiná*-nak a befolyása alatt az áriánizmushoz hajlik s ezért 387 szeptemberében megjelent Róma előtt és könnyű szerrel elűzte onnan a császárt, aki Akvileján keresztül Theodóziusz védelme alá menekült. Theodóziusz haddal indult Maximusz ellen. Seregét legnagyobb részt gótokból, allemannokból és frankokból állította össze. A frankok ütköztek meg először Maximusz hadaival, azoknak egy részét mocsaras vidékre csalogatták s azután ott ugyanarra a sorsra juttatták, mint hajdan Várusz légióit Arminiusz.

De a döntő összeütközés nem ez volt, hanem az az ütközet, amelyet Theodóziusz hadai *Sziszcia* (a mai Eszék) mellett vívtak meg Maximusszal. Itt is nagy vereséget szenvedett Maximusz. Egy újabb vereség után csapatai hűtlenül elhagyták. Menekülése közben, Akvilejában fogták el Theodóziusz katonái és uruk elé állították. Ez meg akarta kímélni régi fegyvertársa életét, de az emberei tudtán kívül eltették láb alól, kioltották az életét. Theodóziusz ezután az egész nyugati birodalom urává megint Valentiniánuszt tette meg, de a főnnhatóságot

Fogyó gótok Theodóziusz császár titulumcseréjében. Domborművészet Theodóziusz diadaloszlopáról.

felette fönntartotta magának, kormányzól pedig Valentiniánusz mellé a frank *Arbogaszt* nevezte ki, ámbár ez még pogány volt.

De Valentiniánuszt is elérte a végzete. Amikor a még mindig

Theodóziusz császár ezüstpajzsa, a császárnak és fiainak képmásával.

A madridi múzeumban.

pogány római szenátoroknak azt a kérését, hogy állítsa vissza helyére Viktória istenasszony szobrát, kereken megtagadta, maga Arbogaszt fordult ellene. Ez maga is pogány volt, azonkívül pedig szoros kapcsolatban állt a római patriciusz-családokkal, amelyek még mindig ragaszkodtak a régi hithez. Ezekkel és galliai hiveivel összeesküvést szított

s kikiáltott egy *Eugéniusz* nevű, nagyrangú hivatalnokot császárnak. Valentiniánusz Itáliába akart előle menekülni, de Arbogaszt Viennánál (a mai Bécs) elérte és 392. május 15-én meggyilkolta.

Eugéniusz maga keresztény volt ugyan, de azért engedett a pogányok kérelmének és újra felállította Viktória szobrát a szenátusban, visszaadta a pogány templomoknak elkobzott jövedelmüket és megengedte, hogy a pogány ünnepeket megüljék Rómában.

Természetesen Theodóziusz ezt egy percig sem volt hajlandó tűrni. Nagy gonddal háborúra készült Eugéniusz ellen és erős sereggel indult ellene. A *Frigidusz folyó* melett ütközött meg vele. Eugéniusz nagy vereséget szenvedett, őt magát is elfogták és Theodóziusz lefejeztette. Arbogaszt pár nappal később, a bosszútól félve önkézével vetett véget az életének.

Theodóziusz erre azután békésen bevonult Rómába anélkül, hogy bárki is ellenállásra gondolt volna. Itt a császár, aki most már egyedül volt ura az egész óriási birodalomnak, ledöntette ismét a pogány szobrokat, a templomok pénzét pedig újból elkobozta és hadserege költségeire fordította. Így tehát keresztény és germánbarát császár parancsolt most már a birodalomban.

Nincs benne semmi kétség, hogy Theodóziusz nem pusztán politikából ragaszkodott a keresztény hithez, hanem benső, vallásos meggyőződésből is. Vallásosságának nem egyszer adta jelét. Ámbár szenvedélyes természetű, hirtelen haragú és bosszúvágyó természetű volt, mégis mindig tudott uralkodni magán úgy, ahogy azt a vallás parancsolja. Így például az antiókhiaiaknak, akik azért, hogy csúfot üzzenek belőle, ledöntötték a szobrát, püspökük kérésére kegyelmet adott. Thesszalonikében ellenben kérlelhetetlen szigorúsággal járt el egy alkalommal. Itt a helytartó egy, a városban nagyon kedvelt kocsiat valami aljas bűntény miatt meg akart büntetni, erre azonban a nép felzendült ellene és a helytartót agyonverték. A császárt ez roppantul fölbőszítette. Rettenetes bosszút állt a thesszalonikeieken. Katonáit küldte a városra és ezeknek a csapásai alatt nem kevesebb, mint hétezer ember vérzett el. De amikor ezért *Ambróziusz* püspök Milánóban bezárta előtte a templom kapuját és vezeklésre szólította föl: a világ ura meghajolt. Theodóziusz nyolc hónapig vezekelt a kiontott vérért.

Minél meggyőződésesebb keresztény volt Theodóziusz, természetesen annál hevesebben fordult a pogányok ellen. Ámbár maga személyes barátságot tartott fenn pogány tudósokkal, azért a pogányság és a birodalom között végleg eltépett minden hivatalos köteléket és a

Ambróziusz milánói püspök megtiltja Nagy Theodóziusz császárnak, hogy belépjen a templomba, mert hétezer polgárt felkoncoltatott. A császár meghajolt a parancs előtt és 8 hónapig vezekelt a kiontott véért.

pogányokra olyan súlyos intézkedéseket hozott, hogy Róma ősi vallása lassanként kiszorult a városokból. Eldugott, apró falvakban tudta már csak tovább tartani magát, mint „paganizmus”, vagyis: „falusi vallás.”

Már 380-ban megtiltotta keleten a pogány szerrel való áldozást, bezáratta a templomokat és a szabadságjogok elvesztésével büntette azt, aki az egyszer már felvett kereszténységről visszatért a pogány hitre. Maximusz legyőzése után ezeket az intézkedéseket behozta a birodalom nyugati felében is. És ekkor megkezdte munkáját a fanatizmus is. Papok, főképen szerzetesek vezetésével vad csöcselék rohant meg sok pogány templomot és rombolt össze. Az antik építészetnek nem egy kincse ment tönkre ebben az időben. Galliában *Szent Márton* toursi püspök járta be egyházmegyéjét s pusztította a pogányság emlékeit. Rómában a Veszta-templomot kirabolták és azután bezárták, az utolsó vesztaszűzek elrejtőzködtek vagy a falvakba menekülve fejezték be az életüket. Szíriában *Marcellusz* püspök Zeusznek Apameában levő óriási templomát és annyi más régi emléket romboltatott le, hogy a parasztok feldühödtek ezen a barbarizmuson és agyonverték a püspököt. Alexandriában *Teofil* pátriárka romboltatta le a gyönyörű Szepapisz-templomot s ekkor ment tönkre az itt elhelyezett híres alexandriai könyvtár is, amelyben pedig óriási kincsei voltak felhalmozva a görög tudománynak. Görögországban magában 393-ban ünnepelték meg utoljára az *olimpiai játékokat*, amelyek hajdan oly nagy büszkeségei voltak a görög kultúrának. Ebben az időben vitték azt az elefántcsontból és aranyból készített csodás szépségű Zeusz-szobrot is Rómából Konstantinápolyba, amelyet a legnagyobb görög szobrász, *Feidiász* faragott. Itt azután a Konstantinápolyban oly gyakori tűzkatasztrófák egyikében tönkrement.

Igy lett vége a régi világnak. A pogányság menthetetlenül pusztulásnak indult, Pán isten meghalt, hogy fel ne támadjon többé.

Theodóziusz, aki a történelemben a Nagy melléknevet viseli, aránylag korán és váratlanul halt meg. Még csak ötvenesztendő volt, amikor 395 január 17-én Milánóban utolérte a halál. Hogy alkotása, a keresztény római császárság halála után is fenn fog maradni, arról nem lehetett kétség. De az kérdéses volt, hogy utódainak sikerülni fog-e a germánságot, amelyre Theodóziusz támaszkodott, a kellő korlátok közt megtartani.

Arkádiusz és Honoriusz.

Amikor Theodóziusz meghalt, már annyira meg volt érlelődve az öröklődő császárság gondolata, hogy Theodóziusz a végrendeletében feleségétől, Valentiniánusz nőtestvérétől született, még kiskorú fiait tette meg örökösivé. Fiai közül *Arkádiusz*-nak szánta keletet, hogy azon uralkodjék Konstantinápolyból, *Honoriusz*-nak pedig nyugatot, hogy azt Milánóból kormányozza. A birodalom felosztására ezzel az intézkedésével azonban éppen nem gondolt Theodóziusz, aki azt akarta, hogy két fia egészen egyenlő rangú részese legyen az egységes hatalomnak. De a valóságban ez intézkedés mégis csak a birodalom felosztását jelentette, mert a későbbi uralkodóknak, különösen pedig az államférfiaknak a vetélkedése szétszakította a világbirodalmat.

Ilyen hatalmas, de erőszakos természetű és önző államférfi volt ebben a korban nyugaton *Szilikó*, aki vandál születésű ember volt, azok közül a vandálok közül való, akiket még Nagy Konstantinus telepített le Pannoniában s akik teljesen elrómaiásodtak. Ő volt a nyugati hadak fővezére. Keleten is volt egy ilyen hatalmas államférfi, névszerint a galliai *Rufinusz*, egy uralomra törő és erőszakos természetű ember, aki csakhamar sok ellenséget szerzett magának. Ezeken kívül ott volt még a ravasz főkamarászmester, *Eutrópiusz* is. Ez felhasználta egyszer Rufinusz távollétét arra, hogy *Arkádiusz* császárhoz feleségül adta a szép és büszke *Eudoxiá*-t, *Bautó*-nak, a frank eredetű főhadvezérnek lányát s így döntő befolyást biztosított magának a császár elhatározásaira.

Ezek és ehhez hasonló viszálykodások azután csakhamar megérteltek egy olyan veszedelmet, amely fenyegető volt már Theodóziusz halála óta. Theodóziuszt a gótok tisztelték, mint a legyőzőjüket és jóakarójukat s alatta nyugodtan maradtak. Most, hogy a római érzelmű *Rufinusz* került az ügyek vezetésének az élére, megváltoztak a dolgok. Amikor a vitéz *Alarik* arra kérte, hogy adjon neki a hadseregben magas katonai rangot, ezt Rufinusz nemcsak visszautasította, hanem még megtoldotta visszautasítását azzal a fenyegetéssel, hogy a gótoknak járó évdíjakat le fogja szállítani. Erre azután a gótok azzal feleltek, hogy kikiáltották Alarikot királyuknak és tanyáikról felkerekedve elindultak Konstantinápoly felé, hogy jobban biztosítsák jogaikat és kiköveteljék Alarik számára, amit kért.

A ravasz Rufinusz azonban jó eselt talált, hogy elhárítsa a fenyegető veszedelmet. Azzal a figyelmeztetéssel, hogy Róma városában sokkal nagyobb zsákmányt találnak, mint Konstantinápolyban, a zsákmányra mindig éhes gótokat csakugyan sikerült elterelni Konstantinápolytól nyugat felé. Elindultak nagy csapatokban Pannonia és Dalmácia felé, hogy a nyugati birodalmat áraszák el. De *Sztilikó* sem volt rest, hamar megindult ellenük erős sereg élén, amire azután *Alarik*, a rendes gót taktika szerint kitért előle, lehúzódt seregével a görög tengerpartokig s mivel ott nem talált hajókat, hogy azokon vihesse át seregét Itáliába, visszafordult Thesszália felé és heves harcok között pusztította ezt a termékeny tartományt. Közben azonban Sztilikó a nyugatrómai hadsereggel megérkezett Thesszalonikébe (Szaloniki) és támadásra készült a gótok ellen.

De Rufinusz, akiben ismét felébredt a féltékenykedés Sztilikó iránt, ekkor rávette Arkádiusz császárt, hogy rendelje vissza a Sztilikóhoz csatlakozott keletrómai csapatokat, a hadvezérnek pedig parancsolja meg, hogy seregeivel együtt rögtön hagyja el a keleti császárság területét. Sztilikó ellenszegülés nélkül engedelmeskedett a parancsnak, amelyet régi nagy urának a fia adott neki, visszavonult Dalmáciába, de Rufinusz kicsinyes irigykedése romlást hozott Görögország földjére.

Arkádiusz keletrómai császár pénze
a császár képmásával.
A berlini éremtárban.

Mert ugyanazon a híres Thermopilei-szoroson keresztül, amelyet hajdan Leonidász olyan hősiezen védelmezett a perzsák ellen s amelyet most *Antiókhusz*, a tartomány kormányzója vagy ügyetlenségből, vagy árulásból nem szállt meg katonasággal, benyomultak a gótok Görögország közepébe. A városok legtöbbje abban az időben nem volt képes ellenállni nekik, mert nem sokkal előbb egy földrengés ledöntötte a falaikat, csak Théba állt sikeresen ellen és Athén menekült meg. Ennek a régi, dicső városnak megmenekülését *Zozsimusz* pogány tudós úgy írja le, hogy amikor a gótok közeledtek, maga Athéne istenasszony szállt le az égből dárdával és paizzsal a kezében és tőle rettentek vissza a barbárok. A valóság azonban az volt, hogy Athént megmentette régi nagyságának az emléke. Alarik király kegyelettel emlékezett a város nagy multjára, nem engedte ostrom alá venni, hanem kevés számú kísérettel belovagolt az egyik kinyitott kapun és kegyesen, sőt meg-

indultan fogadta az athéniak üdvözlését. Csupán adót vetett a városra, azután elvonult, de nem tudta megakadályozni, hogy a környéken ne romboljon a serege.

A gótok azután átkeltek a korinthuszi földszoroson is, amelyet olyan könnyű lett volna megvédelmezni, elárasztották Peloponnézoszt, raboltak, gyilkoltak és seregszám hajtották magukkal az embereket rabszolgának.

Télire Alarik zsákmánnyal gazdagon megrakodva táborba szállt és elsáncolta magát Arkádia és Élisz között.

Ezalatt azonban elérte a kaján Rufinuszt is a bosszúálló végzet. *Arádikusz* császár 395 november 27-én Konstantinápoly mellett az oda visszatérő csapatok felett szemlét tartott s ekkor ezek, úgy látszik azért, mert követeléseiket nem kapták meg, fellázadtak. A császár és kísérete sietve menekültek a lázadó katonák elől, de Rufinusz már nem tudott elmenekülni, a katonák körülfogták és egy *Gainász* nevű gót leszúrta. Így azután a császár teljesen *Eutropiusz*-ra bízta az ügyek vezetését, ez pedig sietve hívta újra Sztilikót, hogy jöjjön a kirabolt, elgyötört Görögország segítségére.

A következő évben, amint kitavaszkodott, mindjárt el is indult Sztilikó seregével és teljesen körülzárta Alarikot. Harcra azonban nem került a sor, mert Alarik újból alkudozni kezdett és megígérte, hogy kivonul Görögországból, ha a kívánt hadvezéri rangot a római seregben megadják neki. Sztilikó okosabb volt, mint Rufinusz, megígérte ezt Alariknak, mire a gótok minden harc nélkül elvonultak és felmentek Epiruszba, ahol a két császárság határánál jelöltek ki számukra helyet. Alarik vágya tehát beteljesedett, hadvezére volt a római birodalomnak és népének a parancsnoka. De előrelátható volt, hogy ez az állapot sem fog sokáig így tartani.

Alig nyugodtak meg ilyenformán egy időre a nyugati gótok, amikor már újabb veszedelm kerkedett. Most a kis-ázsiai *keleti gótok* lázadtak fel és *Tribigild* vezetésével elpusztították Kis-Ázsia belsejét. A császár Rufinusz gyilkosát, *Gainász*-t küldte ki ellenük, de *Gainász* árulóvá vált, seregével együtt csatlakozott gót testvéreihez és egyesülten indultak Konstantinápoly ellen. Ez a váratlan és ijesztő fordulat *Eutropiusz*nak először az állásába, azután az életébe került, mert őt rántották elő bűnbaknak a történetekért.

Gainász feltartóztathatatlanul nyomult előre Konstantinápoly felé és megérkezve gótjaival a főváros alá, kieroszakolta a császártól, hogy őt nevezze ki az összes seregei legfőbb parancsnokává. *Arkádiusz* kény-

telen volt mind e kívánságait teljesíteni, de Gainász még ekkor sem elégedett meg, hanem most azzal az újabb kívánsággal állt elő, hogy a császár vonja vissza azt a rendeletet, amely megtiltja az áriánusoknak, hogy Konstantinápoly falain belül istentiszteletet tartsanak. Ezt a kívánságot azonban a császár, *Aranyszájú Szent János*-nak a tanácsára, aki akkor konstantinápolyi pátriárka volt, kereken visszautasította, amire Gainász készülődött, hogy hatalmába ejti Konstantinápolyt.

Ekkor azonban sikerült a császárnak a főváros lakosságát rábírnia arra, hogy fegyverbe álljon a gótok ellen. Kitértek a városból és rettenetes vérfürdőt rendeztek a gótok között. Sok ezer gót hullott el az elkeseredett nép csapásai alatt. Gainászt megmaradt seregével együtt elűzték, föl egészen a Dunáig, amelyen átmenekült. Ott esett el azután a következő esztendőben a húnok ellen való harcban.

Igy tehát az egyik veszedelmes gót ellenségtől megszabadult a római birodalom, de hátra volt még *Alarik*. Kétségtelen volt, hogy a vele való béke csak ideig-óráig fog tartani. Alarik valóban újabb követelésekkel állt elő hamarosan és Sztilikó, csak azért, hogy a nyugati birodalom határaitól távoltartsa, megígérte neki, hogy egész keleti Illíriát kiszakítja a birodalomból és odaadja a gótoknak.

Az ígélet beváltása azonban késelt. Alarik türelme pedig elfogyott és felkerekedve seregeivel megindult s Akvileján keresztül váratlanul Itáliában termett. Mivel Sztilikó a Duna mellett volt elfoglalva, a gótok útjukban sehol nem találtak ellenállásra. Rabolva, fosztogatva nyomultak előre, így értek el Milánóig, amelyet körülzártak.

A vész hír hallatára Sztilikó hirtelen békét kötött a Duna mellett lakó germán törzsekkel, összeszedett minden csapatot, ami csak rendelkezésére állt és az Alpeseiken keresztül haza sietett Itáliába. Itt először is Milánót mentette fel az ostrom alól, azután *Honoriusz* császárt is magához véve, seregével oly ügyesen kezdett dolgozni Alarik ellen, hogy ez 402-ben éppen húsvét vasárnapján, *Pollencia* mellett, nagyon kedvezőtlen helyzetben csatára kényszerült ellene. Az ütközet vége a gótok teljes veresége volt, de Sztilikó mégis fegyverszünetet adott Alariknak, aki erre elvonult kelet felé. De a következő év nyarán, segítő csapatokkal megerősödve, újra megjelent Itáliában, Sztilikó azonban *Verona* mellett ismét megverte. Erre a gótok visszahúzódtak Epiruszba.

De most már elkövetkezett a folytonos betörések ideje. Alarik példáját először *Radagisz* keleti gót vezér követte. Hatalmas sereggel tört be Itáliába.

Ekkor azonban sikerült Sztilikónak, akinek hún és gót csapatok is álltak a rendelkezésére, a barbárok seregét bekeríteni és tönkreverni. Radagisz maga is a rómaiak kezébe került és Sztilikó parancsára kivégezték.

De megindult már teljes erővel a népvándorlás. Északkelet felől újonnan jelentkező szláv törzsek is kezdtek nyomni a germánokat, akik azután óriási rajokban indultak el eddigi lakóhelyeikről és elárasztották beláthatatlan sokaságukkal a római birodalmat. Vandálok, svévek, alánok, rugiaiak, szkirek és herulok mind megindultak, régi hazájukat martalékul engedve az utánuk nyomuló szláv népeknek. Ezek a nagy kivándorló csapatok hamarosan átkeltek a Rajnán.

A frankok voltak az elsők, akik megpróbálták ellenállani nekik és Godegizel vandál királyt súlyosan meg is verték, de az alánok viszont diadalmaskodtak a frankokon s azután elárasztották Galliát. Egymás-

Honoriusz nyugatrómai császár pénze a császár képmásával.

A berlini éremtárban.

után vették be a városokat, le egész a Pireneusok hegláncáig. Egész Galliát három keserves esztendőn keresztül gyilkolással, fosztogatással, gyújtogatással sanyargatták a barbárok. Hogy a Pireneusokon keresztül nem juthattak el Spanyolországba is, az két gazdag spanyol főúr tettérének köszönhető. Ezek sok ezer főnyi rabszolgáikból és zsellé-

reikből hamarosan kitűnő katonaságot szerveztek s ezzel a Pireneusok szakadécai közt útját állták a behatolni akaró germánoknak.

Mindezt a rettenetes zavart még tetézte egy hirtelen támadt trónviszály és egy súlyos válság a nyugatrómai birodalomban. A Britániában állomásozó légiókban megmozdult a régi római önéretet. Már régen gyűlölték és lenézték a „barbár”-nak mondott Sztilikót. és most a galliai zavarok hírére kikiáltották császárrá parancsnokukat, akinek pedig erre semmiféle hivatottsága nem volt, csupán csak az, hogy a büszke *Konstantinus* nevet hordta. Azután hajóra ültek és átkeltek Galliába, hogy szembeszálljanak a germánokkal.

Gyors fellépésüket siker koronázta, diadalmasan nyomultak előre egész a Rhone-folyóig és itt *Konstantinus* szembeszállt Honoriusz hadvezérével is. Diadalmaskodott rajta és visszaszorította egészen az Alpesekig. Sztilikó, látva ezt az újabb veszedelmet, *Alarik*-kal kezdett tárgyalást arra, hogy adja zsoldos seregül népét a rómaiaknak. Már csaknem meg is volt a megegyezés, amikor *Honoriusz* császár tiltakozásán

hajótörést szenvedett. Alarik emiatt nagy haragra gyúlt és azt követelte, hogy a megegyezés elmaradásaért Róma fizessen neki négyezer font aranyat. Megint Sztilikó bölcsességének kellett helytállni. Tudva azt, hogyha Alarik is újból ellenség gyanánt lép fel, akkor a veszedelem egészen elborítja Rómát, olyan nyomatékosan ajánlotta a szenátusnak a négyezer font arany megadását, hogy az nem mert ellene szegülni és meg is adta a sarcot. De a római büszkeségen kegyetlen sebet ütött ez a barbároknak való adózás, Sztilikót vádolták miatta és a népszerűség elfordult tőle. Sztilikó azzal iparkodott megerősíteni megingott hatalmát és tekintélyét, hogy a nemrég özvegyé vált Honoriusz császárhoz feleségül adta a második leányát.

De késő volt már Sztilikónak minden erőlködése, hogy megmentse hatalmát. Az Alarikkal való szégyenletes alku s az a vád, hogy Sztilikó, aki maga is vandál eredetű volt, nem lépett fel

Sztilikó, a hanyatló római birodalomnak egyik legnagyobb államférfia és hadvezére konzuli diszruhában, akit Honoriusz császár hálátlanul kivégeztetett. Alul az állatviadatok jelképes ábrázolása látható. Egy konzuli játékokra szóló meghívó elefántesont fedele.

időben és elég erélyesen a Galliába betört vandálok ellen, csakhamar újabb vádakat szült. Most már nyíltan azzal gyanúsították meg, hogy fiának, *Eukheriusznak* akarja megszerezni a trónt s hogy ezért alkudozott Alarikkal is, ezért hívta ő maga be rokonait, a vandálokat is.

Közbejött az is, hogy a keletrómai császár, *Arkádiusz* meghalt, hétéves gyermekét, *II. Theodóziust* hagyva maga után trónörökösül. Erre *Honoriusz* császár Sztílikót küldte Konstantinápolyba, hogy ott rendezze a trónváltás dolgát és biztosítsa *II. Theodóziusz* számára a trónt. De ekkor megkezdte munkáját *Honoriusz* udvarának egyik eselszövője, a görög eredetű *Olimpiusz*. Ez az ember, aki a legelkeseredettebb ellensége volt Sztílikónak, elhitette a császárral, hogy Sztílikó a fiát, *Eukheriuszt* akarja megtenni keletrómai császárrá. A eselszövő görög egyúttal lázadást is szított a Páduában állomásozó római csapatok közt, amelyek biztatására germán eredetű vezéreiket, akik Sztílikónak voltak a hívei, felkoncolták.

Sztílikó ennek a hírnek a hallatára visszafordult és először arra gondolt, hogy a rendelkezésére álló germán és hún seregekkel Pádua ellen vonul, megfenyíteni a lázadókat. De érezte a feje fölött mindjobban összetornyosuló veszedelmet, hirtelen megváltoztatta szándékát és *Ravennába* sietett, hogy biztosítsa a maga számára ezt a rendkívül fontos tengeri erődöt. Itt azonban császári parancs érte utól, amely elrendelte elfogatását, de egyúttal ünnepies formában biztosította arról, hogy az életét kímélni fogják.

Sztílikónak módjában lett volna még a védekezés, mert jelentékeny volt azoknak a csapatoknak a száma, amelyek hívek maradtak hozzá, de ez a minden erőszakossága mellett is nemeslelkű ember nem akarta saját maga miatt kitenni a birodalmat a polgárháború veszedelmének. Azért lemondott a fegyveres ellenállásról, de mivel ismerte a császári ígéreték értékét, hogy életét megmentse, bemenekült egy templomba, azt remélve, hogy ott nem fogják bántani. Ekkor újból ünnepiesen biztosították róla, hogy csupán a szabadságától akarják egyelőre megfosztani, az életét meg fogják kímélni. A császár kiküldötte esküt is tett neki erre, mire Sztílikó elhagyta a templomot. Amint átlépte a megszentelt küszöböt, azonnal elfogták s egy második parancsot olvastak fel előtte, amelyben a halálos ítélete volt. Sztílikó erre megadta magát és maga hajtotta oda fejét a hóhér bárdja alá.

Sztílikó halála után *Honoriusz* egymásután adta ki a rendeleteket, amelyekben a germán eredetű tiszteket megfosztotta rangjuktól és részben halálra ítélte őket. A hóhér bárdja alatt vérzett el Sztílikó fia,

Eukheriusz is, *Honoriusz* sógora. Észak Itáliában pedig a római légiók olyan vad haraggal fordultak a germánság ellen, hogy a római zsoldban lévő germánoknak még az asszonyait és gyermekeit is kardélre hányták. Olyan rémtettek voltak ezek, amelyeket nem felejtett el a germánság soha és később, *Odoaker* idejében véres bosszút vett értük.

Amint látható tehát, *Sztilikó* megölése a végét jelentette annak a politikának, amelyet *Nagy Konstantinus* és *Nagy Theodóziusz* folytattak a germánokkal szemben. Ők felhasználták a birodalomban megtelepült germánokat védőbástyául a saját, még meg nem telepedett alattvalóik ellen. Nemsokára jelentkeztek ennek a botor politikaváltoztatásnak a káros következményei is. A nyugatrómai birodalomnak csakhamar be kellett látnia, hogy germán segítség nélkül nem lehet meg. De most már nem tudott engedelmes és magukat egészen Róma érdekeinek alávető germán néptörzseket találni, hanem kénytelen volt szerződni olyan zárt, egységes népfajokkal, amelyek saját uralkodóik alatt éltek, akiknek viszont egyáltalán nem az volt a főcéljuk, hogy Rómát szolgálják, hanem, ha ezt megtették, csak a saját érdekeik miatt tették meg.

Ez csakhamar ki is lünt. *Alarik*, aki *Sztilikó* kivégzése folytán magát minden reményiségében megcsalva érezte, újból felkerekedett Itália ellen, de megszaporodva azzal a harmincezer harcedzett és elkeseredett germán harcossal, akik elhagyták Róma szolgálatát, amikor a légiónáriusok legyilkolták asszonyaikat és gyermekeiket. Akvileján keresztül Itália felső részébe tört be a gót király s egyenesen Róma ellen vonult, amelynek falait még *Sztilikó* javította ki. Gyors lovasainak csapatai csakhamar felbukkantak Róma

Honoriusz római császár hadvezéri diadaljelvényekkel díszítve.

Nagy Theodóziusz fia volt s tehetségtelen uralkodó. Sikereire irigykedve megölette legkiválóbb hadvezérét, *Sztilikót*, aki apósa is volt. Az ő uralkodása alatt történt, hogy a gótok bevették és feldúlták Rómát s elfoglalták a birodalom legszebb részeit.

körül. Mikor maga Alarik is megérkezett a város alá, első dolga az volt, hogy elvágta Róma összeköttetését a tengerrel, ahonnan élemezését nagyobbbrészt kapta és ezzel a legnagyobb inségnek tette ki a város lakosságát. A rómaiak felháborodása irtózatossá lett és a szenátus gyáva bosszúból kivégeztette most már Sztílikó özvegyét is. De belátták azt is, hogy a várost csak az mentheti meg, ha a gót királlyal alkudozásokba bocsátkoznak.

Követeket küldtek tehát Alarikhhoz és ezek, hogy ráijesszenek a gót királyra, ostoba dicsekvéssel és hencegő túlzással beszéltek arról, hogy Róma falai között milyen óriási haderő várja a támadást. Alarik megvető mosolygással hallgatta ezt az ijedelemszülte dicsekvést és csak annyit felelt rá büszkén:

„Mentül sűrűbb a fű, annál könnyebb az aratás!”

Az „aratás”-ra azonban mégsem került a sor, mert a követek, midőn látták, hogy az ijesztetés nem használ, alkudozni kezdtek és végre megalkudtak Alarikkal. Róma fizetett 5000 font aranyat, 30.000 font ezüstöt, temérdek bibortakarót és selyemruhát és nagymennyiségű borsót hadisarc gyanánt. Erre azután elvonult Alarik Róma alól, de vele ment nem kevesebb, mint 40.000 urától megszökött római rabszolga is.

Közben *Honoriusz* elhatározta, hogy *Olimpiusz*, aki teljesen tehetetlennek bizonyult a kormányzati dolgokban, elbocsátja és helyette *Joviusz* tette meg Itália prefektusává. Ez azután Ravenna előtt, ahova az udvar a gótok elől menekült, személyesen kezdett tárgyalni Alarikkal. A gót király először azt követelte, hogy tegyék meg őt Sztílikó utódává, vagyis az egész római hadsereg fővezérévé. *Honoriusz* ezt az esztelenül vakmerő kívánságot természetesen kereken visszautasította s erre Alarik azzal a sokkal szelídebb kívánsággal állt elő, hogy adja neki a császár *Norikum* tartományát, azonkívül pedig fizessen neki készpénzben és gabonában harácsot. *Honoriusz* ezt az ajánlatot is visszautasította, ámbár Alarik azzal fenyegetőzött, hogy újra meg fogja ostromolni Rómát.

Még folyt egy ideig az alkudozások huzavonája Ravenna előtt, de végre is a gót királyt elhagyta a béketűrése, félbeszakította a tárgyalásokat és megerősödve a sógora, *Alhault* által hozott segítőcsapatokkal, újra Róma alá vonult. Itt azután a városban lakó pogányokkal és áriánusokkal lépett megegyezésre és ezeknek a segítségével kikiálttatta császárrá Róma városi prefektusát, a pogány *Priszkusz Attaluszt*, aki azután viszont reáruházta a fővezéri méltóságot. De erre Afrika hely-

tartója, *Herakliánusz* elzárta a tengert a Rómába való gabonabevitel elől, ami nélkül a város nem tarthatta sokáig magát.

Alarik azt ajánlotta ekkor Attalusznak, hogy fogjon tüstént fegyvert Honoriusz ellen, még mielőtt Rómát kiéheztetnék. De a gyáva ujdonsült császár nem volt hajlandó erre, hanem inkább azt határozta el, hogy maga megy el Ravennába és tárgyalásokat kezd Honoriuszal. El is indult. De Honoriusz megijedt tőle s már arra gondolt, hogy Konstantinápolyba fog menekülni. Ekkor azonban négyezer főből álló kitűnő katonaság érkezett a segítségére. Ravenna vára olyan erős volt, hogy négyezer emberrel mindenféle támadás ellen meg lehetett védelmezni, ezért tehát Honoriusz ottmaradt, Alarik pedig belátva, hogy Attalusszal nem megy semmire, a pünkösdi császárt megfosztotta a császári bibortól. Azután pedig újra Ravenna alá ment, hogy újból alkudozást kezdjen Honoriuszal.

De a császár, oly nagy makacssággal, amelyben kétségtelenül lett volna valami tiszteletreméltó vonás is, ha nem lett volna a legnagyobb gyávasággal egyesülve, megint csak megtagadta a hatalmas gót királynak minden követelését. Ekkor azután Alarik azt az üzenetet küldte a császárnak, hogy a saját fejére vessen mindazért, ami történni fog s harmadszor is megindult Róma felé. Elhatározta, hogy be fogja venni minden áron az örök várost. A gótok 410 augusztus 23-ának éjszakáján törtek be Rómába és első dolguk az volt, hogy felgyújtották a Szalustiusz-palotát és annak a világítása mellett kezdtek hozzá a város kifosztásához. Megkezdődött a rablás, fosztogatás és rombolás. Ámbár a templomok ígérték volna kincseikkel a legnagyobb zsákmányt, a gótok kegyeletesen megkímélték ezeket, főképen a Szent Péter templomot, amelybe Alarik ünnepies körmenetben szállíttatott minden olyan szent edényt, amelyet katonái a kisebb templomokból itt-ott mégis csak elraboltak. Egyáltalán, ezek a „barbárok” sokkal éberségesebben viselték magukat, mint aminő a hírük volt, korántsem követtek el olyan gyalázatosságokat, mint aminő például a germán katonák feleségeinek és gyermekeinek a felkoncolása volt.

Már három nap mulva elvonult Alarik Rómából. Gazdag zsákmányt vitt magával s elindult dél felé. De az egész zsákmányban talán a legértékesebb volt a szép *Galla Placidia*, Theodóziusz bájos leánya, Honoriusz császár húga, aki megszerette a daliás *Athaulfet* és önként ment vele osztozkodni a fiatal gót vezér sorsában.

Betelt tehát a jövődőlés, hogy eljön valaha az idő, amikor Róma a barbárok kezébe fog jutni és az egész római világot a legnagyobb

ijedelem és szomorúság fogta el a hallatlan esemény hírére. Alarik azután Róma alól lement Kalábriába, valószínűen azzal a szándékkal, hogy innen átkel először Sziciliába, azután pedig Afrikába is, részben azért, hogy megakadályozza a gabona bevitelét Itáliába, részben pedig azzal a célzattal, amivel később a vandálok, hogy népének itt keresen letelepülésre alkalmas földeket.

De nagy tervei nem sikerültek. A tengeren való átkelésre szánt hajóit a szemei láttára pusztította el a vihar és őt magát is utólérte a korai halál még a 410. év vége előtt. Népe nagy fájdalommal siratta meg és ősi szokás szerint folyó medrébe temette el. A *Buzentó* folyót terelték el a medrétől *Kozenza* városa mellett és annak a fenekére ásták a sírt, amelyben hármas koporsóban pihenőre fektették Alarikot. Még azokat a rabszolgákat is mind lenyilaszták, akik a sír megcsinálásában segédkeztek, nehogy hírmondója is maradjon annak, hogy hol pihen fejedelmi kincseivel együtt Alarik. Így talált az Észak hőse az ellenséges Dél földjén örök pihenőre. A hontalan népnek a vezetése pedig ezek között a nehéz körülmények között *Athaulfra*, Alarik sógorára maradt.

Közben a birodalom nyugati részén is bekövetkezett a válság. *Konstantinusznak*, az ellenesászárnak uralmát elismerte csaknem egész Gallia. Ennek cézárrá emelt fia, *Konstansz* megszállotta Spanyolországot is. De szerencsétlen gondolattal barbár katonák őrizetére bízta a Pireneusok hegyszorosait, aminek azután csakhamar meglelt a rettenetes következménye. Amikor a Galliában dúló vandálok, alánok és svébek megint a Pireneusok felé fordultak, a szorosokat őrző katonák nemhogy ellenállottak volna nekik, hanem csatlakoztak hozzájuk és így 409-ben elárastották a germán hordák Spanyolországot is, amelyet eddig a hegyek még megvédték s amely éppen ezért az egész feldúlt Európának egyetlen, még gazdag és népes része maradt.

Két éven keresztül nyögte Spanyolország a barbárok betörésének minden borzalmát, két év múlva pedig elhatározták a germánok, hogy ottmaradnak Spanyolországban és megosztokodtak a földjén. Csak az Ebro-folyó vidéke maradt meg közvetlenül római fennhatóság alatt.

Galliában is új bajok támadtak. Új ellenség jelent meg a földjén: a *burgundiak*, akiknek *Guntahari* volt a királya. Ezek 411-ben egy előkelő galliai embert, *Jovinuszt* kiáltották ki császárrá, úgyhogy a birodalomban most már csakúgy hemzsegett a sok császár. A burgundiak azután birtokukba vették a Rajna mentét és megalapították itt az

az országot, amely a Nibelung-énekben középpontja az eseményeknek.

Bizonyos állandóság Gallia állapotaiba azután csak a nyugati gótok által jutott. *Athaulf*, akinek kezdetben az volt a szándéka, hogy megdönti a római birodalmat és helyébe gót birodalmat alapít, csakhamar lemondott erről a tervéről és elhatározta, hogy mivel a megdöntőjévé nem lehet a római birodalomnak, tehát lesz a megmentőjévé. Anélkül, hogy Honoriuszal erre nézve egyezséget kötött volna, 412-ben megjelent Gallia déli részében. Személyes ellensége, a *Jovinusz* pártjára álló, gót eredetű *Szárusz* elesett az első ütközetben, amelyet a nyugati gótok Galliában megvítak. *Athaulf* nyíltan is Honoriusz pártjára állt és *Jovinuszt* is s a szintén császárrá kikiáltott testvérét, *Szebasztianuszt* is bezárta Valencia városába. Ezek egy ideig védték a várost, de csakhamar kénytelenek voltak megadni magukat *Athaulfnak*, aki mindkettőnek levágatta a fejét és elküldette Honoriusznak. Ez úgy bánt el a levágott fejekkel, mint ahogy a legyőzött lázadók fejével volt szokás elbánni: közszemlére tette ki őket.

Ez után a siker után *Athaulf* formálisan is szerződésre lépett Honoriuszal. A császár megengedte a nyugati gótoknak, hogy letelepedjenek Galliában és évi gabonasegítséget is ígért nekik, csak azt követezte, hogy *Athaulf* adja vissza a hűgát, *Placidiat*.

De a szerződést nem lehetett megfartani. Mert abban az eszlen-dőben megint újabb veszedelem fenyegette a római birodalmat. Afrika helytartója, *Herakliánusz* lázadt fel ekkor *Honoriusz* ellen. Azon kezdte, hogy azokat a nagy gabonaküldeményeket, amelyekkel Afrika látta el Rómát, visszatartotta, azután pedig megindult nagy, állítólag 3700 hajóból álló raj élén, amelyet *Xerxesz* híres hajóhadához hasonlítottak, Itália ellen és partraszállt Osztiában. De amint innen elindult, hogy bevegye a közeli Rómát, útját állta Itália helytartója, *Martinusz* és tökéletesen megverte, úgyhogy *Herakliánusz* seregeit csak nagy bajjal tudta visszavinni hajóira s azután elmenekült haza Afrikába. Amikor kikötöttek Karthágóban, fellázadtak ellene a saját katonái és agyonverték.

Ez a lázadás tette Honoriusznak lehetetlenné azt, hogy elküldje a gótoknak a megígért gabonát. S mivel így nem tudta teljesíteni a szerződést, *Athaulf* megszállt néhány várat és 414 januárjában Tolozában nagy, félig germán szokás szerint való, félig római pompa kifejtése közben feleségül vette *Placidia* királyleányt, Nagy Theodóziusz leányát. Kétségtelen, hogy ennek a házasságnak politikai jelentőséget is tulajdonított *Athaulf*, ezzel akarta megmutatni, hogy igényt tart

a császári trónra. Honoriusz azonban vonakodott elismerni a „barbár” sógort, sőt fellépett ellene, elzáratva a gall tengerpartot minden bevitel elől, amire Athaulf élelmiszer híján már 414 őszén kénytelen volt Gallia

déli részéből átmenni Spanyolországba. Ott az Ebro vidékén telepitette le népét s maga *Barcinóban* (a mai Barcelona) üttötte fel királyi székhelyét. Itt fia született, akit a gyermek nagyapjának, a szintén Spanyolországban született Nagy Theodóziusznak emlékére ugyancsak Theodóziusznak nevezett el.

Kétségtelen, hogy Athaulf nagy reményeket fűzött gyermekéhez, akit képzeletben már a császári trón urának látott. De nem adatott meg neki, hogy megérje e reményei teljesülését. Fegyver oltotta ki váratlanul életét. De nem a rómaiak gyenge fegyvere, hanem a vérbosszúé. A germánoknál ugyanis megvolt a vérbosszú szokása, amely szerint a rokon a rokonának a megölőjét szintén tartozik megölni. *Szárusznak*, személyes ellenségének, aki mint tudjuk, vele szemben esett el a galliai harcok alatt, egy rokona ölte meg, amikor Athaulf egy reggel gót szokás szerint istállójában gyönyörködött a lovaiban.

Az utóda Szárus testvére akart lenni, de ezt a gótok egy hét múlva már felkoncolták és *Walliát* kiáltották ki a királyukká. Ez először kísér-

Galla Placidia a fiával, III. Valentinianusszal.

A szép Galla Placidia Honoriusz római császár nővere volt. Amikor Alarik elfoglalta Rómát, beleszeretett a daliás Athaulf gót vezérbe, feleségül ment hozzá s követte a gótokat vándorútjukon. Athaulf halála után Placidia visszerült Rómába s bátyja Konstanciuszhoz kényszerítette nőül. Ettől született fia III. Valentinianus néven lett Róma császára.

letet tett arra, hogy átkeljen népével együtt Afrikába, de a vihar összezúzta a hajóit s így nem maradt számára más hátra, minthogy meg egyezésre lépjen Honoriuszsal. Ez meg is történt. A császár azért, mivel Wallia kiszolgáltatta neki Placidiát, viszont átengedte a gótoknak Gallia legszebb részét, csaknem az egész mai Franciaország déli részét, amelyről egy író ezt írja: „Képemása a paradicsom kertjének.”

Pár évvel azután, hogy ez a megegyezés létrejött, *Honoriusz* császár meghalt 423 augusztus 15-én, miután azonban előbb *Placidiát* akarata ellenére hozzákényszerítette feleségül *Konstanciuszhoz*, akit az örökösévé is megtett. Azonban *Konstanciusz* még előbb halt meg, mint *Honoriusz* és ekkor *Placidia* a tőle való gyermekével, *Valentiniusszal* együtt átment *Konstantinápolyba*, hogy másik bátyjánál keressen segítséget *Honoriusz* újabb házassági tervei ellen. Így azután, amikor *Honoriusz* meghalt, senki sem volt a halottas ágyánál, aki érvényesíthette volna *Placidia* kiskorú fiának az igényeit a trónra.

Ezért tehát tüstént jelentkezett bitorló. *Johannesz*, a birodalmi kancellár ragadta magához a bibort és egy nagyon bizalmas emberét, *Aeciuszt* elküldte a húnokhoz, hogy segítősapatokat kérjen tőlük, maga pedig hajóhadat szervezett. De még mielőtt a húnok megérkeztek volna, Itáliában termett egy keletrómai hadsereg a gót eredetű *Aszpar* vezetésé alatt, aki *Ravennát* egy csapásra bevette, *Johannesz* császárt pedig kivégeztette. Amikor azután *Aeciusz* is megérkezett a hű seregekkel, őt is visszaverték véres csatában *Ravenna* alól és így 425 október 23-án a gyermek *III. Valentiniánusz* egy keletrómai kiküldött kezéből megkapta a császári diadémot.

A legelső, aki ügyes köpönyegfordítás révén kibékült az immár császári anyává lett *Placidiával*, *Aeciusz* volt, akinek megbocsátottak mindent s aki csakhamar a lelkévé vált a ravennai udvarnak. *Aeciusz* születésére nézve illir ember volt, akit még mint gyermeket ragadott el és cipelt magával *Alarik*. Később azután hosszabb ideig mint tüz

Aeciusz, a nyugatrómai birodalom utolsó nagy hadvezére.

Illir származású volt. Ifjúkorában túszként élt *Alarik* nád *Attila* udvarában. Egyik befolyásos ellenfelének üldözése elől régi barátaihoz, a húnokhoz menekült, de rövidesen visszatért s húsz éven át ő vezette a római birodalom sorsát. Legnagyobb haditette a katalauni ütközet volt *Attilával* szemben. *III. Valentiniánusz* császár feltékeny lett rá nagy népszerűsége miatt és saját kezével gyilkolta meg a nagy hadvezért.

élt a húnok között, így tehát volt alkalma megismerkedni mindkétféle barbár népnek a szokásaival és erkölcsével, sőt kétségtelen, hogy már ő maga is felvett annyit a gondolkozásukból, hogy nem érezte magát többé tisztán csak rómainak.

De ha félig barbárrá vált is Aeciusz, benne találta meg a nyugat-római birodalom utolsó nagy államférfiát és hadvezérét. Tetterős, büszke, fáradhatatlan ember volt, a saját személyére nézve igénytelen, mértékletes, edzett és mestere minden fegyverforgatásnak. Mintha született uralkodó lett volna, úgy vezette Valentiniánusz és Placidia helyett a kormányt. A nyugati gótokat a kellő korlátok között tudta tartani, a frankokkal szemben is ért el némi sikert. A burgundi gótok országának pedig ő vetette végét.

Erre az alkalmat az adta meg, hogy a burgundiak belörték a mai Belgium területére s Aeciusz nem elégedett meg azzal, hogy visszaverje őket, hanem segítségül hitta a húnokat és a saját országukban támadta meg őket. Irtózafos ütközet fejlődött ki, amelyben nem kevesebb, mint húszezer burgundi esett el és hősi halált halt maga a királyuk, *Guntahari* is. Ezzel vége volt a burgundiak országának és ez az a történelmi esemény, amelyből a népmonda megalkotta a második nagy nibelungi költeményt, a „Nibelungen Not”-ot.

A gótok és húnok pusztításai által agyonnyargatott római birodalomnak ez időben a leggazdagabb és legműveltebb provinciája Afrika volt, Itáliának ez az éléstára, amely azonban a benne uralkodó állapotok miatt már szintén megérett arra, hogy a germánok meghódítsák. Itt a hajdani Karthágó helyén rettenetesek voltak a gazdasági viszonyok. Csaknem az egész provincia egyes nagybirtokosok kezén volt s a nép, teljesen birtoktalanul, mint jobbágy nyögött a földesúr és az állam kettős kizsákmányolása alatt. Hogy micsoda irtózatossá terjedelmű nagybirtokok keletkeztek Afrikában, annak a megvilágítására elég felemlítenünk, hogy már *Néró* császár idejében a mai Tunisznak több mint fele csupán hat nagy földesúrnak a magántulajdona volt. És *Honoriusz* idejében már olyan nagy volt a hatalmuk is, hogy *Szent Ágoston*, a világhírű nagy hippói püspök joggal mondhatta el, hogy Afrikában minden földesúr császár a maga földjén.

Ezekhez hozzájárult még a nemzeti viszonyok züllöttsége. A lakosság zöme a *berberekből*, a később oly nagy szerepet játszó *mórok* őseiből állott. A városok lakossága azonban a karthágói idők óta *pün*, vagyis *föníciai* eredetű sémi faj volt, míg a hivatalnokok és az igazán gazdag osztály római. A berberék megfélemlített népe folytonos

veszedelme volt ennek a gazdag országnak. A kóbor berber törzsek apró lovaikon száguldozva martalócéletet éltek. Elpusztították a szántóföldeket, tönkretettek kisebb városokat, megakadályozták a földművelést és a közlekedést, szóval szabadon garázdálkodtak, anélkül, hogy a ravennai udvar tudott volna tenni valamit ellenük. A tehetetlen hivatalnokok tekintélye így tehát teljesen odalett és az afrikai keresztényeknek az a nagy része, amely maga is eretnek volt, szinte vágyakozott a hasonlóképpen eretnek, áriánus gótok eljövetelére, akikről már annyit hallottak ott távol, túl a tengeren is.

De nemcsak a népnek ez a hangulata, hanem a nyugatrómai udvarnál kitört viszálykodás is egyengette az útját Afrikában a *vándáloknak*. Az udvarnál úgy állt a dolog, hogy a császárné személy szerint többre becsülte Acciusznál *Bonifáciust*, Afrika helytartóját, mert ez simább modorú volt, mint a gőgös és félig barbárrá vált illíriai. Ennek a megkülönböztetésnek természetesen kölcsönös féltékenykedés, irigykedés lett a következése, végre pedig nyílt összeveszés.

Acciusz sereget küldött Afrikába, de Bonifáciusz fegyvert szegezett a fegyver ellen s diadalmaskodott az Acciusz küldötte csapaton. Ezt a pillanatot szemelte ki magának a vandálok királya, *Geizerik*.

Ez a Geizerik nem annyira katona volt, mint inkább kitűnő államférfi. Katónának már a külseje miatt is rossz lett volna, mert féllábára sántított attól, hogy egyszer leesett a lóról és eltörte a lábát. Zárkózott, szűkszavú ember volt, számítani tudó, uralomra vágyó és kegyetlen szívű. Az a nyomasztó helyzet, amelyet a vandálok Spanyolországban kénytelenek voltak elszenvedni, felkeltette Geizerikben a gondolatot, hogy még tovább vándoroljon népével együtt. Mert Spanyolországban rossz volt a vandálok helyzete. A vandálokat a rómaiak és a nyugati gótok szorították, úgyhogy azok dél felé indultak és ott egyesültek egyéb vándál törzsekkel.

Igy tehát Geizerik király 429 május havában a vandálok egész népével, amely azonban mindössze nyolcvanezer főből állt, tehát legfeljebb húszezer harcost számlálhatott, átkelt a Gibraltár-tengerszoroson s Afrika földjére érve elindult kelet felé olyan rettenetes pusztítások között, amelyeknek az emléke még ma is él a közkeletű „vandálizmus” szóban. Numidia tartomány határán megverte *Bonifáciust*, a helytartót, aki erre *Hippo* városába (a mai Bona) menekült, ahol Szent Ágoston volt a püspök. A várost tizennégy hónapon keresztül olyan sikeresen védelmezték, hogy Geizerik végre is kénytelen volt felhagyni

az ostrommal. De csaknem az egész ország fel Karthágóig a kezébe esett.

Mivel Bonifácusz Afrika minden szerencsétlenségéért a vetélytársát, Aeciuszt okolta, most seregével átkelt Itáliába, hogy megbuktassa a gyűlölt fővezért. Győzött is ellenfelén az Ariminium mellett vívott ütközetben, de a harcban maga is halálos sebet kapott és néhány nap múlva meghalt. Így tehát Aeciusz egyedüli úr maradt a birodalomban és első dolga volt, hogy a vandálokkal az afrikai gabonaszállítás érdekében békét kössön. Ebben a békekötésben Geizerik megkapott két tartományt, viszont megígérte a gabonának és az olajnak a pontos szállítását. Geizerik azonban nem sokat törődött a kikötésekkel és a két tartomány helyett birtokába vette az egész Afrika tartományt, nemsokára pedig szöke, marcona vandáljai bevitortlántak Karthágó kikötőjébe is és újjongó harci énekek között foglalták el a régi dicsőségek e városát.

Ezzel beteléséhez közeledett a roskadozó római birodalom sorsa. Itáliát, az alpesi tartományokat és Spanyolországnak meg Galliának egyes földcsíkjaikat kivéve, az egész nyugatrómai birodalom germán kézre jutott, germán államokká alakult át a császárságnak csak névleges fennhatósága alatt. De semminek az elvesztését nem fájlalták Rómában úgy, mint Afrikáét, mért benne „a birodalom lelkét rabolták el.”

A keletrómai udvar ezalatt, míg a birodalom másik fele a legrettenetesebb küzdelmeket vívta a barbárok ellen, többé-kevésbé a béke áldásait élvezte és arra törekedett, hogy a kereszténység ügyét teljesen megerősítse országában és kiirtsa a pogányság maradványait. Vallási célok irányították külpolitikáját is. Így az új perzsák ellen vezetett háborúnak is az volt az indítóoka. A keresztényeknek itt jó dolguk volt 420-ig, amikor V. Varenesz került a perzsa trónra, egy tűzimádó, szenvedélyes lelkű uralkodó, aki üldözni kezdte a keresztényeket és rakásszámra gyilkoltatta le őket. Erre a konstantinápolyi udvar főképp gótokból álló hadat küldött ellenük, míg a perzsákat arab lovasok és elefántokon harcoló indusok segítették. A döntő csatában a keletrómaiak győztek, mire a perzsákkal százéves békét kötöttek és így kelet felől biztosították a birodalmat minden betöréssel szemben.

Attila birodalma.

Míg Európa nyugati része egészen a germánok hatalmába esett, addig a közepén és északi részén egy másik hatalmas új barbár állam alakult ki: a húnok birodalma. *Rugila*, másképpen *Rua* nevű királyuk alatt egyesülve a húnok megtelepedtek a mai Magyarország egész területén és innen kiindulva számtalan germán és szláv néptörzset hódí-

A húnok bejövele.

A tizenötödik századból való „Bécsi Képes Krónika” című, latinnyelvű magyar krónika képe.

tottak meg, így a keleti gótokat, gepidákat, rugiakat, herulokat, szkireket. Így azután birodalmuk kiterjedt a mai Oroszország belsejétől kezdve mélyen be Németországba, sőt északnak föl egészen a Keleti-tengerig. A birodalom meghódított törzsei bizonyos szabadságokat élveztek, nem voltak kötelesek egyébre, mint seregeikkel hareba vonulni a húnokkal együtt és megfizetni évi adójukat. Előkelő családjaik gyermekei rendszeren mint túsok tartózkodtak a hún király udvarában és itt fejlődési ellátásban volt részük.

A hún nép ebben az időben már közel sem volt olyan barbár, mint Európába való bejöveletekor, ámbár az is bizonyos, hogy már akkor, amikor megérkeztek Európába, sem voltak azok az ördögi félvadak,

akiknek a megijedt történelírók rajzolták őket. Semmivel sem voltak rosszabbak, mint akármelyik szilaj germán törzs, sőt mivel a tivornyázás és a kicsapongás náluk nem volt olyan mindennapos dolog mint a germánoknál, erkölcsi tekintetben is kétségtelenül felettük állottak.

Kulturájuk is volt. Mondáikat és népdalaikat a hegedősök, regősök őrizték és adták elő ünnepies alkalmakkor. Asszonyaik gyönyörű szövést-fonást és különösen remek hímzést tudtak csinálni, sátraikat pedig feldíszítették a zsákmányul esett drága szövetekkel, ezüst és arany ékességekkel és egyéb olyan díszel, amelyek arra vallottak, hogy nagy érzékük volt a művészet iránt is. A Pannoniában talált híres római

fürdőket a leggondosabban karban tartották és a ürdés napi életüknek egyik kiegészítő része volt.

Rugila uralkodásáról nem sokat tudunk, de valószínű, hogy már ő alatta eljutottak a húnok az északi tengerpartokig s akkor hódították meg az ott lakó népeket. Rugilának a testvére volt *Mundzuk*, vagyis a legendás *Bendeguz* király, akinek alakja minden, a húnokéval rokon népnek a mondáiban és dalaiban él. *Mundzuk* és *Rugila*

Attila a „Ecsesi Képes Krónika” díszes jejezelkező kezdőbetűjébe rajzolva.

halálának az évét nem tudjuk biztosan, de az tény, hogy körülbelül 433-ban *Mundzuk*nak két fia: *Attila* és *Buda* lett a húnok királya. Ez utóbbit nevezik *Blédá*-nak is a történelírók, a német mondákban, különösen a *Niebelung*-énekekben pedig *Blodelin* néven fordul elő.

A két testvér együtt vette át az uralkodást a húnok és a meghódított nemzetek fölött és úgy látszik, hogy bizonyos területbeli megosztzkodás is volt közöttük, de azért a főhatalmat mégis együttesen gyakorolták. Ez a megosztott uralom azonban testvéri viszályra vezetett, amelynek az lett a vége, hogy *Attila* megölette, más források szerint a saját kezével ölte meg testvérét, *Budát* és már egy év múlva, 444-ben egyedüli uralkodója volt a húnoknak. Az ő uralkodása jelenti a hún nép dicső, világbíró fénykorát.

Attila városa valahol a Duna és a Tisza között feküdt, közel ahhoz a vidékhez, ahol a tokaji hegyek hajlásai vannak. Rónaságon

állt ez a város. Természetesen nem kőből épült, hanem a nomád élettel még csak félig felhagyott hún nép két építőanyagából: fából és sátorponyvából. A róma közepén rengeteg nagy területet vettek körül levett cölöpök által alkotott nagy és erős körsáncsal, amelyen át több kapu nyílt a város területére. Ennek az óriási gyűrűnek a közepén domb emelkedett s ennek a dombnak a lábánál köröskörül terült el maga a város. Fából épített és szalmával vagy pedig mohával fedett házikók álltak itt meglehetősen rendes és tágas uccasorokban, váltakozva azokkal az ősi sátrakkal, amelyeknek a használatáról a hún nép egy része még itt, a kissé zordonabb éghajlat alatt sem akart lemondani. De ezek alatt a sátrak alatt nem afféle cigányputrikat kell érteni. Kecsesen, keleties pompával emelkedő, a mai falusi házak nagyságát körülbelül elérő építmények voltak ezek. Némelyik sátnak a keletről zsákmányolt szőnyegei csodás kincseket értek. A sátor ormán rendszeren zászló vagy a lófarkas jelvény lobogott, de nem ritkán a megölt ellenség kopjára tűzött feje volt itt dísznek.

A sátorok ajtaja a hideg ellen kettős szőnyegfüggönyből állott, de belsejük csak egyetlenegy nagy helyiséget alkotott. Középen volt a tűzhely, föllette a nagy bográccsal. A „fal” mellett pedig körös körül alacsony kerevetek futottak, amelyek állatbőrökkel, drága prémekkel vagy szőnyegekkel voltak letakarva. Köteleken egy-egy szőnyeget vagy hosszú szövetet lehetett kifeszíteni, amelyekkel szükség szerint elkülönítették egymástól a sátor részeit. Este csak a tűzhely nagy fahasájai adták a világosságot, ritkán fenyőfa-fáklyák is. De a hún jobban szeretett, még hűsebb időben is, este kiülni vagy kifeküdni a sátor elé és onnan bámulni, szemlélni a csillagos eget, akár csak a mai magyar pásztor vagy csikós.

Körülbelül hasonló volt a fából épült házak berendezése is. A sátrak mellett is, a faépületek mellett is elkérített udvarok voltak, itt tartották a házi használatra mindennap szükséges barmot és baromfit, míg a nagy baromcsordák, birkanyájak és ménecsek a várost kerítő palánkon kívül, a rónák kövér fűvén legelésztek.

A város közepén álló domb tetején épült azután Attila király palotája. Diszesebb, faragott fejű palánkkör vette körül ezt a palotát, amely szintén fából épült és nem egy egységes épület volt, hanem egész csoportja olyan tágas, széles és aránylag magas építményeknek, amelyeket azután szintén fából épített, széles folyosók csatoltak össze egymással. Ezek az épületek azután a fafaragás remekműveivel voltak ellátva. Mert nem alaptalanul emlegetik a székelyek még ma is büsz-

kén, hogy ők hún utódok. Azok a mesteri faragványok, amiket a szé-
kely házakon, különösen a kapukon bámul ma az idegen, a hún művé-
szetből fejlődtek ki csakúgy, mint talán a magyar pásztor faragott
botja is. Oszlopok, kapuk, homlokzatok és folyosók mind díszes, remek-
ben készült faragvánnyal voltak ellátva Attila királyi palotáján.

Buda, Attila öcse.

A magyar mondák szerint elkeseredett viszály tört ki a két testvér
között. Attila a dühtől elragadtatva leszúrta testvérét s holttestét a
Dunába dobatta.

És ezt a palotát olyan testőrség őrizte, amelyhez hasonló sem
azelőtt, sem azután nem volt sehhol található. Maguk a legelőkelőbb
hún vezérek versengtek azon, hogy fegyverfoghatóvá növekedett fiait
testőrül adhassák Attila udvarába. Mellettük a legválogatottabb,
legcsatapróbáltabb hún vitézek serege alkotta a testőrség magvát,
amelyre mint a dióra az aranyos héj, borult rá az idegen ifjak ragyogó

Attila egy német krónika rajza szerint.

pompájú serege. A gót fejedelmek, az alán vezérek, a gepida hercegek és minden népfajnak az előkelő családjai Attila palotájába küldték a fiaikat testőrtisztségre, hogy ott megtanulják a fegyverforgatás mesterségét, elsajátítsák a hún vitézséget, állhatatosságot és hűséget.

De nemcsak ez a testőrség, hanem nagy udvartartás előkelő népe is ott lakott Attila várában vagy a közel eső sátrakban, házakban. Tarka tömeg lepte el így a palota udvarát, csarnokait, termeit. Százféle ragyogó viselet volt itt látható. A húnok még Ázsiából való ősi párduc-kacagánya mellett látható volt ott a gepida medvebőr köntöse, a gót nemesnek színezüst láncból font páncélruhája, a római bivalybőrös, acélvértés öltözete, az elpuhult keletrómai selyemruhája, amely nehéz selyemből volt tarkára szöve. A palotát a viseletnek ezen tarkasága mellett, amelyet drága ékszereknek és pompás fegyvereknek a csillogása sugárzott be, ezernyelvű beszéd tette zajosá: hún szó, gót beszéd, latin szólás és görög társalgás váltakozott egymással.

Ebben a pompás környezetben trónolt, uralkodott, intézte a világ sorsát *Attila*, akit a hatalma előtt reszkető, gyáva, roskadozó régi világ az *Isten ostora* melléknévvel ruházott fel. Alacsonytermetű, szélesvállú, komoly és nyugodt tekintetű úr volt Attila. Széles vállán csontos fej ült, amelynek arcán a bőr megőrizte még hiungnu őseinek barna, sárgásba átjászó színét. A szakálla, amely ebben az időben már őszbe csavarodott és a bajusza egykorú írók feljegyzése szerint gyéreb volt a germán fajták dús hajnövéseénél. Ez a kevészavú, esendesmozdulatú nagy úr barna, mély tekintetű szemével tudott beszélni, tudott mosolyogni és haragudni, lesujtani és megdicsérni, jutalmat osztani, avagy veszedelmet sziporkáznai.

A világ urának az öltözete a sok pompa és ragyogás között egészen egyszerű, majdnem szegényes volt. Varratos bőrdolmány fedte a testét, a lábát nyáron a húnok szoknyabőségű gatyája, télen bőrnadrág. A fején egyszerű, forgó nélkül való kucsmát viselt, a derekát pedig bőrvön szorította, amelyről keleti acélból vert kardja függött, elől pedig a löre, mindkettő egyszerű hüvelyben. Sem aranyat, sem ezüstöt Attila magán meg nem tűrt és amilyen egyszerű, igénytelen volt a viselkedésében, ugyanolyan volt élete módjában is udvara káprázatos pompája közepette.

Legjobban látszott ez ama nagy lakomákon, amelyeket Attila adni szokott nemesi számára, avagy ama számtalan sok küldöttségnek, amely a világnak hol egyik, hol másik részéből érkezett az udvarába. Ezeket a lakomákat nagy, tágas csarnokban tartották, amelynek a közepén volt felállítva a hosszú, patkólaakú asztal. Attilának magának külön, magasabb ülésen volt a helye és ezt a helyet kétoldalas kárpit gyanánt hófehér lenszövetek és csipkeszövetek választották el a csarnok többi részétől. Az asztalok pompásnál pompásabb arany és ezüst-

Lakoma Attila udvaránál. Tágas csarnokban, dúsan megrakott asztaloknál ültek a nagy hún király vendégei. Míg a vendégek aranyedényekből a legfinomabb ételekben s italokban dúlakodtak, addig Attila előtt egyszerű fatányér és íj-ből faragott kupa állott s fött marhahúson s vizen kívül egyebet nem fogyasztott. A lakoma szünetében a regösök zengték az ósok és Attila dicsőségét.

edényekkel voltak megterítve, aranykupák, ezüstbillikomok és kancsók csillogtak mindenfelé, csak Attila előtt állt egyszerű fatányér és fából faragott kupa.

Megkezdődött a lakoma. A hún puszták kövér fűvén hizott ökrök húsa, a Duna és Tisza vizének legszebb halai, a kárpáti erdőségek vadjai, vaddisznó, szarvas, őz, szárnyasok sorra váltották egymást az asztalon, helyet adva a lótejjel készített tésztaeműeknek. A kupákban és kancsókban pedig ott ragyogott a legdrágább nedű, amit csak a portyázó hún vitézek hazahozhattak drága zsákmány gyanánt Kelet és Nyugat urainak féltve őrzött pincéiből. A vendégek ettek-ittak, végigkóstoltak minden jót és csakhamar hangos lett a csarnok a jókedvű beszélgetés zajától. Csak maga Attila nem követte a vendégei példáját. Egyetlen fogás, egyszerűen elkészített marhahús volt az eledele, víz az itala. Bort a rabszolgával csak akkor öntetett fából való kupájába, ha azt köszöntő áldomásul akarta emelni valamelyik nagyon kitüntetett vendégére. És a beszélgetésbe is csak kevés szóval vegyült bele Attila, inkább szerette figyelmes arccal hallgatni vendégeinek komoly szavait s derült tekintettel a tréfás beszédet. És a véget érni alig akaró lakomák szüneteiben jöttek a csarnokba Attila kedvelt mulattatói, a regélők, akik az ősök dicsősége mellett magának Attilának a hőstetteit is zengették s kobzon vagy hegedűszerű hangszeren kísérték éneküket, meg a bohócok, akik hol elmés, hol vastag, sokszor túlságosan is durva tréfaikkal mulattatták a kacagó vendégsereget és a világ pihenő urát. Így húzódtak el a lakomák a déltől bele az éjszakába, sokszor a virradó hajnalba is, hogy azután másnap harci játéknak, vadászatnak, katonai gyakorlatnak vagy egyéb férfias szórakozásnak adjanak helyet.

Attila egyéniségének két jellemző vonása volt, a messzire és gyorsan látó ész és a vasnál keményebb akarat. Feltétlen engedelmisséget kívánt meg mindenkitől, sokszor azzal a türelmetlenséggel, amelyet a köznapi életben is gyakran tapasztalhatunk olyan férfiaknál, akik érezve a maguk eszének és lelkének a környezet fölött való felsőbbbbséges voltát, nem tűrnek semmi ellenmondást. Mint bíró, Attila — m rt magának tartotta fenn birodalmában a legfőbb bíraskodást — bámulatos éleselméjűséggel találta meg mindig az igazságot. Számtalan regében örökitette meg a hagyomány jellemének fényes oldalait.

Egyszer római követség érkezett a hún udvarba a keletrómai császár drága ajándékaival, de egyben azzal a titkos tervvel, hogy Attilát meggyilkolják. Attila bölcsesége hamar keresztüllátott a szítán és a gaz összeesküvést azzal az ügyes fogással leplezte le,

Attila leleplezi a keletrómai követség alnokságát s halállal fenyegeti meg a követség vezérét, ha től nem ledezi az összeesküvést, amelyet diete ellen szőttek.

hogy a követség vezetőjét fia megöletésével fenyegette meg s így vallomásra kényszerítette a gaz szándékú római. Buda megölésén kívül nem homályosítja Attila emlékét semmi olyan cselekedet, ami bűn számába mehetne. A római császárok udvarainak álnok hitszegései, orgyilkosságai csakúgy távol voltak Attila udvarától, mint a germán fejedelmek között szokásos, szinte folytonos torzsalkodások. Itt mindenki megbékélt egymással, mindenki úgy érezte, hogy a fia Attilának. És Attila, aki lakomákon is egyébként olyan szűk volt a szóban, birta a beszédnek, az ékesszólásnak a hatalmát is. Rövid, lelkesítő beszédei, amelyeket csata előtt szokott mondani érte rajongó katonáihoz, mestermunkái voltak a lelkesítés művészetének anélkül, hogy cifra formákat kereselt volna.

Kétségtelen, hogy Attila a lelke és az esze nagysága révén minden idők egyik legnagyobb embere volt.

A germánok különösen ragaszkodtak Attilához s Attila is kedvelte őket. *Ardarik*, a gepidák királya és *Valamir*, keleti gót vezér különösen szoros viszonyban voltak Attilával, népeik pedig a hatalmas hún királyban nem a rettegett világhódítót látták, hanem a meghódított népeknek is pátriárkális uralkodóját. De ellenségei előtt annál rettenetesebb volt Attila híre és ők nevezték el azon a néven, amelyen még ma is nevezik, „Isten ostorá”-nak. És bizonyos, hogy Attila maga is hitt isteni küldetésében és el volt telve azzal a belső meggyőződéssel, hogy felsőbb hatalom, maga Hadúr küldi őt, hogy új rendet csináljon az elfáradt, összeomlóban lévő régi római világ romladékain.

Hitében még csak megerősítette az az eset, amikor egy napon egy öreg, őszszakállú, reszketeg hangú pástor jelent meg előtte, a kezében egy csodálatos, nem az akkori kardok divatja szerint való karddal. A pástor megállt Attila előtt és így szólt hozzá:

„Uram! Az éjjel, amidőn a mezőn künn aludtam az egek ragyogó csillagai alatt, egyszerre felriadtam álmomból, mert úgy tetszett, hogy távoli, idegen, fenséges szózat szólít a nevemen. Felültem és hallgaltam és a hang újból megszólalt valahonnan a levegő kietlen távolágából s azt mondotta: — Kardot dobok le oda melléd a fűre. Vedd fel és vidd el Attilának, az én leghűségesebb és legerősebb szolgámnak és mondd meg neki, hogy én, a hadak ura küldöm. — És a következő pillanatban sivitva szállt a levegőn keresztül egy hatalmas, ragyogó penge és oly erővel vágódott le mellettem a fűre, hogy markolatig befűródött a földbe. Az isteni parancs szerint kihúztam onnan és elhoztam, hogy átadjam neked, uram, királyom.’

Attila bámulva vette át a kardot, azután a papokat és a bűvös tállosokat hívatta, hogy vizsgálják meg, valóban Isten küldte-e számára ezt a kardot. És a bölcsek a vizsgálódás után megállapították, hogy a kard csakugyan a mennyből származik és Isten adománya Attila számára.

Attilának volt rá gondja, hogy ennek az eseménynek a híre mentől gyorsabban elterjedjen az egész világon. És abban a babonás korban egy hadsereggel ért fel Attila számára az, hogy ellenségei azt beszéltek róla, hogy Isten kardját forgatja a kezében, Isten parancsára jött el megbüntetni bűneiért a romlott világot. De ha annak az időnek a krónikásai között lett volna kételkedőbb lélek is, megjegyezhetne volna, hogy a karddal rendezett történet nem volt-e csupán ügyes játék, amelyet maga Attila rendezett. Mert az emberi gyengeségeket szintén bölcsen ki tudta használni és a maga javára fordítani Attila, aki nemcsak hogy hadvezér volt, hanem nagy államférfiú is.

Attila hadjáratai.

Amikor Attila megvetette a lábát a mai Magyarország földjén és meggyőződött népének erejéről, először kelet felé iparkodott hódítani. A Káspi-tenger mellett eljutottak hadai egész Médorszáig és a Perzsa birodalmat fenyegették. De azután csakhamar megváltoztatta harci útja irányát Attila. Dél felé indult és így keveredett harcba 442-ben a keletrómai birodalommal. Ugy látszik, hogy már ebben az időben volt bizonyos egyetértés Attila és *Geizerik* vandál király között, amire a vandálokat az bírhatta rá legfőképpen, hogy ebben az időben Róma Sziciliában nagy készülődéseket tett ellenük s e készülődésben résztvett a keletrómai császárság is. Geizeriknek tehát érdekében volt, hogy északról jövő támadás gyengítse a keletrómaiak erejét.

Attila tehát megindult Konstantinápoly ellen és csakhamar két véres csatában is megverte a keletrómai seregeket, amelyek kénytelenek voltak előle visszavonulni. Egy harmadik ütközet után pedig Konstantinápoly is veszedelemben forgott már, annál is inkább, mert a város védőfalait kevéssel azelőtt egy földrengés félig romba döntötte, úgy-hogy most sietve ki kellett javítani őket.

De Konstantinápoly ostromára mégsem került a sor, Attila visszavonult, hogy még erősebb, nagyobb haddal készülődjek a büszke keletrómai birodalom ellen.

Erre az új hadjáratára 447-ben indult el Attila és oly diadalmasan vezette seregét, hogy csakhamar ott állt a híres Thermopilei-szorosok előtt.

Erre a hírre nagy lett az ijedelem Konstantinápolyban, ahol II. Theodóziusz császár belátva, hogy nem állhat ellen a diadalmas

Attila ördögnek ábrázolt alakja egy régi német kéziratok könyvében.

Attilát, a húnok rettegett királyát ördögnek s más féltelmes torzalaknak képelték a megrémült nyugati nemzetek s nem egyszer így is ábrázolták.

ugyan Attila is elfogadta a számára felajánlott római hadvezéri címet, de ennek a reáruházása már csak afféle tehetetlen iparkodás volt Theodóziustól, hogy úgy tüntesse fel a dolgot, mintha ezzel Attila Róma alattvalójává lett volna. A valóságban úgy állt a dolog, hogy ő lett a hatalmas hún király vazallusává.

A nyugatrómai birodalommal ez ideig Attila békességes, sőt barát-

húnoknak, elhatározta, hogy nagy áldozatok és nagy megalázkodás árán is békét kér Attilától. A békét 448-ban meg is kötötték s ebben Theodóziusz a Dunától délre eső vidékekből nagy földterületet engedett át Attilának s az addig fizetett évi 700 font arany adósarc helyett ezentúl évente háromszor annyit, vagyis 2100 font aranyat fizetett a húnoknak. Azonfelül pedig fizetett 6000 font arany hadisarcot s szabadon bocsátotta az összes foglyokat, míg a római foglyoknak úgy kellett megvásárolniuk a szabadságukat. A békekötésben

ságos viszonyban állt. Aeciusz volt a fő-fő támogatója a húnokkal való barátságának, mert egész hatalma és politikája azon fordult meg, hogy a húnok nem válnak ellenségeivé, hanem alkalomadtán még támogatni is fogják.

Azonban úgy politikai, mint családi és személyi körülmények összetetalálkozásánál fogva csakhamar vége lett ennek a békés viszonynak, hogy helyet adjon az egész Európát lángbaborító veszedelemnek.

Attilának elég okot adhatott volna arra, hogy egyelőre ne nyugat, hanem megint kelet felé forduljon, az az esemény, hogy Konstantinápolyban meghalt II. Theodóziusz és utódául egy szenátort, *Marciánuszt* kiáltották ki. Ez az új császár pedig azzal kezdte uralkodását, hogy amikor a húnok követsége megjelent nála és követelte az évenként fizetni szokott adót, elutasító göggel így felelt:

„Ellenségeim számára nincs aranyam, csak vasam van!”

De a körülmények sajátságos összetetalálkozása arra készítette Attilát, hogy egyelőre várjon Marciánusz megfenyítésével és nyugat felé forduljon véres haragjával. Ennek okai a következők voltak.

Placidianak volt egy nagyon szép leánya, *Honória*. Ezt a leányt azonban az anyja politikai okokból arra kényszerítette, hogy ünnepies fogadalmat tegyen arra, hogy sohasem megy férjhez. Ezt azért akarta Placidia, mert attól félt, hogy valami becsvágyó kalandor esetleg a leánya keze révén fog arra törekedni, hogy a birodalom trónjára juthasson. Honória tehát valóságos apácaéletet élt mindaddig, amíg meg nem szólalt a szerelemre vágyó szíve. De a szíve szavának ő sem tudott ellenállani s egyszer csak az anyja arra jött rá, hogy Honória szerelmi viszonyt szőtt a kamarásmesterrel, *Eugéniusszal*. Hogy végét szakítsa ennek a viszonynak és a belőle kerekedhető veszedelemnek, Placidia elküldte a leányát Konstantinápolyba. A fiatal, csodaszép leány azonban nem tudott beletörödni többé a magányos életbe és elkeseredésében meg kétségbeesésében Konstantinápolyból Attilához fordult. Levelet írt neki, amelyben kezét ajánlotta fel számára és egy gyűrűt is küldött neki.

Attila — persze főképen politikai okokból — elfogadta Honória ajánlközását és tüstént kemény üzenetet küldött Rómába azzal, hogy Honóriát ettől fogva a menyasszonyának tekinti és részt követel számára a nyugatrómai birodalom kormányzásában. Ez az üzenet a ravennai udvarban természetesen érthető felháborodást, de egyúttal ijedelmet is keltett.

A másik oka a nagy fordulatú a: szintén családi természetű volt. *Geizerik*, a vandál király szoros barátságban és szövetséges viszonyban volt *Teoderikkel*, a nyugati gótok királyával, úgyhogy annak a leányát feleségül is vétette fiával, *Hunerikkel*. Teoderik leánya azonban nem szerette Huneriket és hogy megszabaduljon tőle, kísérletet tett, hogy megmérgezze. Hunerik azonban nem halt meg, csak súlyosan megbetegedett. A felbőszült és amúgy is kegyetlen ösztönű *Geizerik* pedig erre az asszonyt kegyetlenül megcsónkíttatta és úgy küldte vissza az apjához, Teoderikhez.

Erre azután teljes lánggal tört ki a harag a vandálok és nyugati gótok között és az elkeseredésnek az lett a vége, hogy Teoderik most már teljesen a nyugatrómai birodalom szolgálatába szegődött és fenyegetően lépett fel *Geizerik* ellen, aki viszont vele szemben még szorosabb szövetségre lépett a húnokkal és félve a gótok támadásától, rábirta Attilát, hogy nyugat felé forduljon erejével.

Végül közrejátszott a dolgok fordulatában az is, hogy egy fiatal frank fejedelem is Attila udvarába menekült és segítséget kért tőle a trónt bitorló testvére ellen. Így tehát a félelmetes hún haderő és a vandáloknak szintén félelmes hajóhada megmozdulóban volt már, hogy megtámadja Európának római és germán nyugatát.

Ezzel a fordulattal *Aeciusz* eddigi politikája alól teljesen elveszett a talaj s az irtózatos veszedelem elől a római fővezér csak abban látta a menekvést, hogy a nyugati gótok erejét teljesen egyesítse a római erővel. És nem várta be a veszedelmet, ő lépett fel támadóan. A *rai Loire-folyó* vidékén *Szangibán* alán fejedelem volt ekkor az úr s ez Attilával tárgyalni kezdett, hogy csatlakozik hozzá. *Aeciusz* híret vette ennek, Galliában termett és megverve *Szangibát* s arra kényszerítette, hogy Rómához csatlakozzék, *Aurelianum* városát pedig (a mai Orléans) megerősíttette a húnok várható támadása ellen. Mert arra, hogy a védekezést előbb, már a *Rajnánál* kezdje, gondolni sem lehetett, mivel a *Rajua* körül lakó frank törzsek mind Attilához húztak.

De megindult csakhamar a mérhetetlen néptenger Attila országból is. *Félmillió harcos* vonult a Duna mellett elhúzódo régi római hadi utakon, *Norikumon* és *Vindelicián* át fel nyugat felé. Rettenetes szám volt ez abban az időben, de nem is csoda, mert Attila zászlói alá, a húnok mellé csatlakoztak még a következő népek is: a keleti gótok, a gepidák, a rugiak, a svévek, a türingiaiak, a burgundiak és a frankok egy része. Ez az irtózatos haderő végighömpölygött Európa derekán és amikor át akart kelni a *Rajna* n, a krónikás szavai szerint: „kivág-

A húnok rohama.

A löhátról harcoló húnok ellenálthatatlan rohammal vetették magukat az ellenségre, miközben nyílzáport zúdítottak rájuk. Szokatlan harcmodoruk rettenetes romlélet keltett ellenségük soraiban.

iak az egész hercini őserdőt, hogy fáiból dereglyéket és tutajokat csináljanak." Így jutottak át a Rajna folyó tulsó partjára.

A húnok felperzselték az útjukba eső városokat s nemsokára ott állottak már Aureliánus vára előtt. Megkezdődött a vár ostroma és a benne levő katonaság is, maga a lakosság is hősiesen védekezett lelkesítve püspökük, *Aniánusz* biztató szavai által. De kezdett csökkenni az erejük. A húnok már birtokába jutottak a külvárosoknak, amikor Aniánusz egyik toronyőre a magas toronyból azzal az örvendező hírrel sietett le, hogy látja a közelben a felmentő sereget. Csakugyan Acciusz közeledett a rómaiakkal, Teoderik a nyugati gótokkal és csatlakozva hozzájuk a burgundiak és a frankok egy része is.

Aureliánus várának a környéke nagy erdőségekkel volt borítva, ezért nem volt alkalmas Attila számára, hogy csaknem pusztán lovasokból álló irtózatos haderejével ott döntő csatát vívjon Acciusz ellen. Az erdős vidék megakadályozta volna a régi hún taktikát, a villámgyors rohamot, a még gyorsabb visszavonulást és az újabb és újabb gyilkos rohamokat. Ezért Attila abbahagyta a város ostromát és visszavonult a Marne-folyóig. Itt a véghetetlen rónaság szabad teret adott lovasainak arra, hogy teljesen kifejthessék irtózatos erejüket s taktikájukat.

Katalaunumi síkságnak hívták azt a rónaságot s Attila elhatározta, hogy csatát vív a rómaiakkal. Nem bízott nagyon a győzelmében, sőt szinte aggódva adta ki a rendeletet vonuló seregének, hogy álljon meg, de nem lehetett másképp, mert különben Acciusz nem ilyen kedvező helyen, hanem olyan területen kényszeríthette volna csatára, amely neki lett volna alkalmasabb.

A csata előtt való estén Attila magához hívatta a jövendőmondóit a táltosait és megkérdezte tőlük, hogy mit jósólnak a csata kimenetéről. A bűbájosok keresték a jövendőt a madarak repülésében, az áldozati fehér ló beleiben, a fák susogásában és végre azt a lesújtó hírt adták tudtára Attilának, hogy ámbár az ellenség vezére el fog esni az ütközetben, a csatát mégis ő veszíti el.

A katalaunumi mező mindkét oldalán szelíden emelkedő sík föld, amely hátrább azután magaslatokba megy át. E magaslatok alatt, a síkföldön állította fel seregét Attila. A középső részét a csatasornak alkották a húnok magának Attilának a vezetésével, a balszárnyon voltak a keleti gótok, a jobbszárnyon pedig a gepidák. Viszont a római hadsereg vele szemben így állt fel. Középre jutottak az alánok, akiknek a hűségében Acciusz nem igen bízott, a jobbszárnyon voltak a nyugati gótok, akik így ellenségként éppen keleti

gót testvéreikkel kerültek szembe, a balszárnnyat pedig a római katonaság alkotta.

Aeciusz, a nagytapasztalatú hadvezér gyors és kitűnően bevált fogással kezdte meg a harcot, megszállta azokat a magaslatokat, amelyek uralkodtak az egész síkságon s Attila hiába küldött ide ellene kisebb csapatokat, mind véres fővel tért vissza anélkül, hogy a rómaiakat ki tudták volna verni hadállásából. Ez a kudarc a húnok táborában nagy elkedvetlenedést, csaknem levertséget szült, amikor végre déltájt Attila felült lovára, a nagy vonalban felállított sereg elé lovagolt és beszédet mondott katonáihoz. Olyan elragadó ékesszólással tudott beszélni, hogy katonái elfeledték előbbi csüggedésüket, új lelkesedés öntötte el a szívüket és amikor Attila azután kiadta a jelt a támadásra, harci örömmel eltelve rohantak neki az ellenségnek.

Megkezdődött a világ egyik legnagyobb, legirtózatosabb ütközete, amelyben közel egymillió harcos állt egymással szemben: a *katalaunumi ütközet*. Váltakozó szerencsével indult meg a harc. Ahogy a hiányos leírásokból kivehető, valószínű, hogy először a rómaiak verték vissza sikeresen a gepidák támadását, de ezt csakhamar ellensúlyozta az, hogy a húnok támadása viszont áttöréssel fenyegette az alánok hadi sorait. A gótok is váltakozó szerencsével harcoltak egymás ellen, sem Attila, sem Aeciusz népe nem tudott erőt venni egymáson és rettenetes vérengzéssel gyilkolta egymást. A síkság közepén folyik egy piciny kis patak. Az elesettek véréből ez sebes, hömpölygő folyóvá dagadt, míg a sebesültek keservesen vonszolták oda magukat hozzá és a vérrel vegyes vízzel próbálták csillapítani olthatatlan szomjúságukat. Végre a gótok sorai-
ban döntő fordulat állott be. Egy keleti gót harcosnak a nyila szíven találta és megölte Teoderik nyugati gót királyt, aki éppen felbomló csatarendjét akarta helyreállítani. De a királyuk halálán elkeseredett nyugati gótok most már egyenesen a húnokra vetették magukat, még pedig olyan irtózatos rohammal, hogy egy pillanatra áttörték a sorait és magának Attilának a személye is veszedelemben forgott. Amikor hű hún harcosai mégis kivágták a már-már reárohanó ellenség hadsoraiból, akkor Attila visszavonult szekérvárába, hogy ott várja meg a csata kimenetelét.

Egész délután, egész este folyt a legrettenetesebb vérengzés, öldöklés, a világtörténelem egyik legvéresebb és legborzalmasabb csatája, amelyben a monda szerint még a halottak is feltámadtak s ádáz dühvel és elkeseredéssel tovább harcoltak a levegőben. Végre leszállt az éj és sötétség fedte el a csatateret, amelyen nem kevesebb, mint százhatvanöt-

A katalaunumi csata.

Az ütközetben 165 ezer ember esett el s a monda szerint oly ádáz dühvel és elkeseredéssel rontottak egymásnak az ellenfelek, hogy még a halottak is feltámadtak s vadul harcoltak tovább a levegőben, amíg a nap le nem nyugodott.

ezer halott hevert egymás hegyén-hátán. És a leszálló sötétben, a csatásík áttekinthetetlen nagysága miatt senki sem tudta, hogy ki maradt a győztes. Olyan nagy volt a zavar ekkor már a csatatéren.

Amikor a nap másnap felkelt, még mindig nem lehetett eldönteni,

hogy melyik fél a győztes. A húnok azonban igen súlyos veszteségeket szenvedtek. Attila visszavonult szekérvárába újból és ott kiadta a parancsot, hogy új támadást kezdeni nem szabad, de a dobokat folyton kell

Attila a katalaunumi csata után.

Az eldöntetlen harc után Attila visszavonult szekérvárába, fanyergekből máglyát rakatott s el volt rá szánva, hogy inkább a máglya tüzebe veti magát, semhogy az esetleg újból támadó ellenség kezébe kerüljön. Így nézte végig, amint a gótok után a rómaiak is elvonultak a harcterről.

verni, a kürtöket szakadatlanul fujni, a fegyvereket csörgetni, hogy az ellenség lássa, hogy a hún tábor nincs elcsüggedve. Maga Attila azonban fanyergekből nagy máglyát készíttetett magának és el volt rá készülve, hogy inkább felgyujtja azt és azon hal meg, minthogy az esetleg újra támadó és diadalmaskodó ellenség kezébe kerüljön.

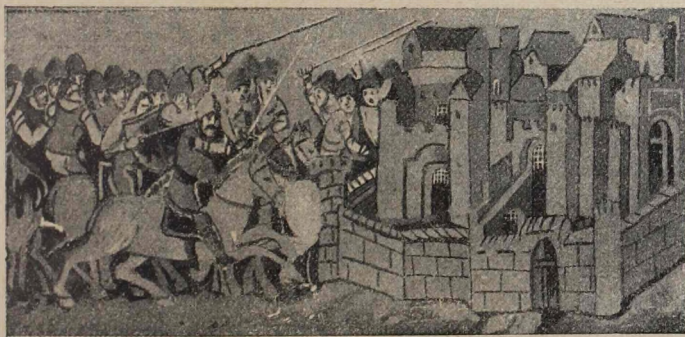
De Aeciusz táborában is hasonló volt a zavar és a megdöbbenés. A római vezér sem tudta, hogy mihez kezdjen, mit merészelhet s azért csak néhány csapatot küldött előre, hogy szemmel tartsák a szekérvárat. Ezalatt pedig a nyugati gótok siránkozva, vad jajgatások közt temették el elesett királyukat, Teoderiket. Gót szokás szerint annak a pataknek a medrében ásták meg a sirt, amely előtte való nap még sebes folyam volt a beléje omlott vértől. Felfogták a patak vizét, elvégezték a bús szertartást, aztán a sír fölé bocsátották újra a vizet, hogy senki meg ne tudja, hogy hol van a király eltemetve.

A gyászünnep után azután a királyválasztáshoz fogtak s választásuk egyhangúan Teoderik fiára, *Torizmundra* esett, akit ott a csatatéren pajzsra emeltek, így kiáltották ki a gótok királyává. Torizmundnak azonban megválasztása után az első dolga volt, hogy összeszedte a nyugati gótok népét és elvonult velük a csatatérről haza. Ehhez megnyerte Aeciusz beleegyezését is, mert félni lehetett, hogy Attila támadást fog intézni a nyugati gótok fővárosa, *Toloza* (a mai Toulouse) ellen is, amely egészen védtelenül állt. Jobb volt tehát Torizmundnak hazasietni és biztosítani Toloza és a benne felhalmozott kincsek birtokát a maga számára.

A római hadsereg így felbomlott ott a csatatéren s további harc-hoz nem mert fogni. Attila szekértáborából látta a nyugati gótok elvonulását, majd Aeciusz csapatainak az elhúzódását is és ő is hazavonult országába. Így tehát a katalaunumi ütközet eldöntetlen maradt, közel hétszáz ezer embernek az élete hiába veszett oda, a vérnek egész tengere hiába omlott ki (451.).

Attila halála. — A hún birodalom feloszlik.

Attila nem sokáig váratott magára, hogy újból megkezdje a harcot a nyugatrómai birodalom ellen. Már a következő esztendőben, 452-ben újból útnak indult és Pannonián keresztül nagy hadsereg élén betört Itáliába. Olyan irtóztatós erővel közelgett, hogy Aeciusz meg sem kísérlette a *Pó-folyó* vidékén levő városokat megvédelmezni ellene, azokat rábízta a sorsukra. E városok közül a legtávolabb volt képes az ellenállásra a hatalmas, erős *Akvileja* városa, amely hosszú ideig hősiiesen védelmezte magát. De a húnok túlnyomó erejének végre nem volt képes ellenállani s Attila diadalmas hadai úgy lerombolták és kifosz-

Akvileja ostroma a „*Bécsi Képes Krónika*” kezdetleges rajza szerint.

tották, hogy attól fogva *Akvileja* neve alatt csak egy kis falucskát értettek, amely óriási romhalmazok között feküdt.

Milánót és Páduát hasonló sors érte és a *Pó-folyó* termékeny völgyét mindenfelé kirabolták, elpusztították a húnok. De tovább már nehezen ment az előnyomulás, mert az Apenninek hegységének a meredekjei nem szolgáltak alkalmas talajul lovassereg vonulására. Közben Attila azt a hírt is kapta, hogy *Marciánusz*, a keletrómai császár sereget gyűjtött és indulni akar országa ellen, amivel azután még a visszavonulási útja is el lett volna vágva.

Igy azután Attila nem támadta meg Rómát, hanem annak falai előtt fogadta azt a kegyelemkérő küldöttséget, amelyet maga a pápa, *Leó* vezetett. A legenda szerint a pápa feje felett a levegőben lebegve megjelentek Szent Péter és Szent Pál apostolok s ez az égi jelenség

döböntette meg a hún vezért annyira, hogy kegyelmet adott az örök városnak és visszafordult a falai alól. A valóságban azonban tudjuk, hogy mik voltak Attila visszavonulásának az igazi okai s ezért a hún király szívest-örömet adta meg a békét Rómának, különösen mikor a város népe még nagy sarcot is fizetett neki.

A diadalmas hún király, akinek népeitől remegett akkor már nyugat, kelet és dél egyaránt, hazavonult tehát ismét országába és

Attila és Leó pápa találkozása Thuróczi krónikájának rajza szerint.

A pápa a Róma ellen induló hún király elé ment, hogy kegyelmet kérjen tőle Róma számára. A mondák úgy tudják, hogy Szent Péter és Szent Pál alakja jelent meg a pápa feje fölött s ez az égi jelenés döböntette meg Attilát, hogy kegyelmet adott az örök városnak s visszavonult. A valóság azonban az: híre jött, hogy Marcianusz kelet-római császár nagy sereggel közeledik s Attila attól tartott, hogy elvágják a visszavonulási útját.

itt a következő évben, 453-ban váratlanul férfiassága és tetteje teljeségében utólérte a halál tragikus körülmények között.

Attila ugyanis jegyben járt a szép burgundi hercegnővel, a megölt *Szigrid* feleségével, akit a germán mondák *Krimhildának* neveznek, a húnok pedig *Ildikónak* hívtak. Az Itáliából való visszatérése után akarta megülni vele a nászát és csakugyan, hazaérkezése után nem-sokára nagy fény és fejedelmi pompa között nőül is vette. Nagy volt az öröm a húnok között már akkor, amikor Attila küldöttei, *Vidor* és *Tobor* meghozták a csodaszép hercegasszonyt. Wormsból Attila váro-

sába, még nagyobb lett a lakodalom napján, amikor az egész hún birodalom örömmünnepet ült.

De az öröm csakhamar keserűségre, gyászra vált: a nászéjszaka után való reggelen Attilát halva találták ágyán, ahol hanyatt feküdt s arcát elöntötte az orrából kiömlött, megalvadt vér. Szélütés érte, a fejében repedt meg egy ér. Az ágya mellett ott ült elfátyolozott, kétségbeesett gyásszal *Ildikó*, az egynapos királyasszony.

Más külfők előadása szerint Attila nem a burgundi herecegnőt vette volna ekkor nőül, hanem egy *Hilda* nevű germán nőt, aki a közelébe furakodott és megkedveltette magát vele. A nászéjszakán azután ez a nő, aki csupán bosszúból cselekedett, törrel agyonszúrta Attilát, mivel Attila kivégeztette volt a testvéreit. De valószínűbb Attila halálának az előbbi története, hiszen megemlékezik a Krimhildával való nászáról a németek híres népeposza, a Nibelung-ének is.

A húnok között pedig nagy lett a szomorúság. A férfiak kopaszra nyírták a fejüket a gyász jeléül, az arcukat pedig késsel hasogatták meg, hogy vér peregjen, ne gyáva asszonykönny a legnagyobb királyért, Attiláért. Selyemsátor alá terítették ki a holttestet s ezt a sátrat három napig vad panaszdalok éneklése között, meg szilaj harci játékok között lovagolták körül a húnok, hogy Attila még a halála után is lássa népe szeretetét és vitézségét és gyönyörködjek benne.

Azután megkezdődött a temetés szertartása. Attila holttestét aranykoporsóba tették, ezt vert ezüstből valóba zárták, erre jött a harmadik koporsó, amely ólomból volt. Valami nagy folyó vizét, talán a Tiszáét tereltették el rengeteg rabszolga munkájával és az akkori fejedelmi temetkezések szokása szerint az üres folyammederben ásták meg a sírt. Azután éjjel, lobogó fáklyák fényénél vitték ki a hármas koporsót a sírhoz s vele a diadalmi emlékeket és tömérdek kincset. A sírhoz érve a legöregebb főpap egyetlen kardszúrással megölte Attila kedvenc fehér lovát, hogy senki többé a nyergébe ne ülhessen, azután leeresztették a koporsót a sírba. Ezután pedig az óriási sírnyílás szájához odaállították a rabszolgákat, akik a sírt ásták és lenyilazták őket, hogy senki ne tudja, hol van eltemetve Attila király és kincsei. Azután zúgva indult meg újból a folyam vize, elborította a dicső, hatalmas hún király sírját és még ma sem tudja senki sem, hogy hol piheni örök álmát Attila.

Azon az éjszakán, amikor Attila meghalt, a legenda szerint *Marcianusz* császár Konstantinápolyban álmot látott. Azt álmodta, hogy Attila iját látja maga előtt eltörve és darabokra hullva.

Attila lemeése.

A nagy király holttestét hármas koporsóba zárták s egy elerelt folyó, valóságilag a Tisza medrében ásták meg a sírját. Azán visszatértetek a folyót régi medrébe, a temelést végző rabszolgákat lenyílták, hogy senki se tudhassa meg, hol van eltemetve Attila király és kincsai.

És valóban, az álomlátás igazat mondott. Attila halála után csakhamar széthullt a hún birodalom. Három fia maradt a hún királynak. *Ellák* volt a legidősebb, *Irnák* a középső, *Dengerics*, más nevén *Csaba* a legfiatalabb. A három testvér Attila halála után megosztotta a birodalmat, természetesen anélkül, hogy az osztozkodásra nézve megkérdezték volna a meghódított népek uralkodóit is. Ez ellen azonban fellázadt ezek büszkesége és legelőbb is *Ardarik*, a gepidák királya fogott fegyvert Attila utódai ellen. Csakhamar csatlakoztak a gepidákhoz a keleti gótok, az alánok és a többi meghódított germán nép is. Az uralkodáson való osztozkodást használták fel ürügyül arra, hogy megszegjék az Attilának tett esküt és megdöntsék a hún birodalmat.

A három királyfi ekkor a húnok élére állt és csatára szálltak a germánokkal. A *Netád-folyó* mellett ütköztek össze. Sokáig, véres elkeseredettséggel folyt a harc és végre a húnok vereségével végződött. Az előbbi szövetségesek jól ismerték a húnok harcmodorát és könnyű volt most a hűtleneknek ezt kihasználni. Nem kevesebb, mint harmincezer hún vitéz esett el ott a folyó partján, de elesett maga a hős *Ellák* vezér is, Attila legidősebb fia. Így a hún birodalom felbomlott. A még megmaradt húnoknak már nem lett volna ereje, hogy ellenálljanak a germánok újabb támadásának. Elhagyták tehát Attila dicsőséges földjét és elindultak megint vissza, kelet felé. *Irnák* és *Csaba* vezér vezették őket. *Irnák* népe nem hagyta el Európát, egy kicsiny töredéke meghúzódott az erdélyi hegyek között s ezek lettek a hagyomány szerint a *székelyek* őseivé. A másik részük pedig letelepedett Kis-Székelyországban, vagyis a mai Dobruzsza területén és nem-sokára római alattvalókká váltak.

De *Csaba* vezér visszavezette a hadát egészen keletre és visszatért népével Ázsiába. Rettenetes vándorút volt ez. Az összeolvadt kicsiny hún csapatnak nemcsak a természet mostohaaságaival kellett megküzdeni, hanem elkeseredett harcokban kellett keresztülvágni magukat ellenséges népeken. A vándorló csoport közepén mentek a kocsik, amelyeken az asszonyok, gyermekek és aggastyánok foglaltak helyet. A kocsikat zárt tömegben vette körül a hún harcosok tömege. Így vándoroltak mindig messzebb, mindig messzebb az égnek ama tája felé, ahol a nap kel fel. A folytonos csatározásokban ezrével hullottak el a jó hún vitézek, de a gyönyörű monda szerint az elesettek is tovább vándoroltak testvéreikkel, mert *Csaba* vezér, akinek az édesanyja egy *alirumna* (tündér) volt, azzal az erővel bírt, hogy új életre keltette a halottakat. Csata után bejárta a csatateret, szőlöngatta halott vitézeit,

Hadak útja.

Attila halála után fia, Csaba visszavezette a maradék húnokat Ázsiába, régi hazájukba. Az úton a folytonos harcokban ezrével estek el a húnok, de Csaba varázshatalmával életre keltette őket s ezek hosszú csapatban követték a vándorlókat. Mikor a magyarok fölkerelkedtek új hazát keresni, Csaba vitézei a magasban követték őket, hogy lecsapjanak ellenségeikre. A nép ma is Hadak útjának nevezi a Tejút-csillagrajt.

akik lassankint egymásután életre kaptak és felülve megelevenedő lovaikra, némán, arcukon halálos sápadtsággal, mint kísértettábor követtek testvéreiket.

A hosszú vándorút alatt ezekről a halott vitézekről már a hús is leszáradt és mint megannyi sisakos csoportváz ültek kísértetlovaik nyergében. És ha harcra került a sor, mindig ezek rohanták meg először az ellenséget és semmiféle emberi erő győzelmet venni nem bírt rajtuk. Mert a nyíl nem fogta testüket, a kard lecsapott rájuk, anélkül, hogy sebet ütthetett volna rajtuk, míg az ő fegyverük a halál legrettenetesebb sebeit osztogatta.

Igy vándorolt vissza Csaba népe Ázsiába, ismeretlen vidékekre, ahonnan valaha fölkerelkedtek a húnok. Ott Ázsiában a húnok elvegyültek rokontörzsekkel és ebből a vérvegyüleből alakult ki előbb az *avar* nép, majd pedig a *magyar* nép. És az ősmonda szerint Csaba királyfi halott harcosaival védelmezte, segítette a magyaroknak Európába való bevándorlását is. Amikor a magyarok elindultak, már sok száz esztendő óta halott volt maga Csaba királyfi is. De amikor meghalott az útrakelő magyarság százezernyi lovainak patadübörgését, azt a hangot, amely az apját, Attilát kísérte a diadalain, fölkelte sírjából, életre szólította nyugvó harcosait és felszállt velük az égre, amelynek hosszú pályáján, a *Hadak Utján* (a Tejut csillagképe) kísérték vándorútjukban a magyarokat. És valahányszor veszedelem fenyegette a késői rokonokat, Csaba vezér harcosai tüstént alácsaptak a csillagok közül és kísértetlovaikkal gázolták össze az ellenséget, hogy utat nyissanak a magyaroknak Attila örökébe.

Igy szól a rege. A történelmi valóság az, hogy a hún birodalom teljes feloszlása után Csaba népe csakugyan visszavándorolt Ázsiába és kétségtelen az is, hogy egyik ősvé lett a mai magyarságnak. De szertehullottak az Attila kormányja alatt egyesült és halála után felázadt germán törzsek is. Egy részük valami szövetségfélére lépett Rómával, a másik részük pedig meghódolt neki. Így a gepidák Dáciában telepedtek le, a szkirek Möziában, a keleti gótok pedig Pannoniában.

Igy ért véget Attila dicső birodalma, amely nem pusztán rombolást és átkot hagyott maga után, mint az ellenséges indulatú történetírás mondja, hanem nagy történelmi hivatást töltött be. Mert a húnok páratlan vitézségének jutott az a nagy történelmi feladat, hogy teljes erővel megremegtesék minden eresztékében a régi, elerkölcstelenedett, elzüllött, elhitványodott római világot s előkészítsék megérdemelt bukását, hogy új rend, új népek új világa következék utána.

A vandálok Rómában.

Aeciusz volt az az utolsó nagy államférfiú, aki képes volt még arra, hogy összetartsa azt a három hatalmat, amely biztosíthatta még a szertehulló birodalom ideig-óráig való együttmaradását: a római kormányzatot, a letelepedett germán népek barátságát, szövetségét és a keletrómai birodalom jóakarátát. Kétségtelen, hogy az ő érdeme volt részben az is, hogy a húnok támadása a nyugatrómai birodalom ellen nem járt sikerrel, bár ennek a legnagyobb részben Attila korai, váratlan halála volt az oka. Ismerve az elhanyagló Róma császárainak a történetét, csak természetesnek találhatjuk, hogy *Aeciusz* jutalma sem lett más a szolgálataiért, mint a legrútabb császári hálátlanság.

A hős vezér, midőn érezte, hogy a húnok feltartóztatásával és a germánoknak szövetségesül való megnyerésével nélkülözhetetlenné vált, iparkodott nemcsak magának az állását megerősíteni, hanem a családja jövőjét is biztosítani. Sőt valószínű az is, hogy titokban arra gondolt, hogy *III. Valentiniánusz* halála után saját fiát, *Gaudenciuszt* fogja a császári trónra ültetni. Tehette ezt annál is inkább, mert *Valentiniánusznak* nem volt fiúgyermeke, csupán két leánya: *Eudoxia* és *Placidia*.

Aeciusz tehát arra gondolt, hogy az egyik császárlányt feleségül véteti a fiával és amikor ezt a kívánságát előterjesztette *Valentiniánusznak*, az bele is egyezett, sőt nagy esküvel meg is esküdött arra, hogy vagy egyik, vagy másik leányát feleségül fogja adni *Gaudenciuszhoz*. Volt azonban a császárnak, mint ebben az elhanyaglott korban csaknem minden római császárnak, egy nagybefolyású, alattomoslelkű és végzetlenül ravasz kegyence, aki folyton féltette a hatalmát *Aeciusztól*. Ez a kegyenc egy eunukh volt, névszerint *Herakliusz*. A gonoszlelkű ember elhitette a gyáva *Valentiniánusszal*, hogy *Aeciusz* nem csupán a fia számára akarja valamelyik lánya kezét, hanem arra tör, hogy ő maga legyen császárrá, *Valentiniánuszt* letaszítva a trónról.

Valentiniánusz hitt a hitvány besugónak és ezért, amikor *Aeciusz* követelte tőle az esküvője megtartását, vonakodott, majd pedig mindenféle ígérekkel áltatta a hadvezért. Végre azután, amikor a császár egyszer római palotájában időzött (mert rendszeren Ravennában volt az udvar), *Aeciusz* újból megjelent előtte és most már a leghatározottabban követelte, hogy váltsa be ígéretét és adja feleségül valamelyik leányát a fiához. Heves szóváltás támadt kettőjük között. *Valentiniánusz*

a dühtől elragadva kardot rántott és leszúrta Acciuszt, akire azután ráesett az udvari népség is és a haldokló hőst összekaszabolta. Így halt meg Róma megmentője 454 szeptember 21-én. Párthiveit szintén elfogták és kivégezték.

De csakhamar utólérte a végzet a császári gyilkost. A kéjenctermészetű Valentinianusz ugyanis törbecsalta az *Aniciusok* híres régi nemzettségéből való szenátorinak, *Petroniusz Maximusznak* ifjú, szép feleségét s azután erőszakot követett el rajta. A hatálosan megsértett férj bosszúért lihegett és ennek eszközeül csakhamar talált is két germán eredetű embert, akik a császár közvetlen környezetében voltak. Ezek előbb Acciusz szolgálataiban álltak és a szívük még tele volt az elkeseredett dühvel uruk méltatlan halála miatt. Összeesküdtek Petroniuszal és amikor Valentinianusz nagy katonai szemlét tartott csapatai felett a Mársmezőn, megrohanták és a galád Heracliusszal együtt felkoncolták anélkül, hogy az egész kíséretből, sőt az egész katonaságból csak egy kéz meg is mozdult volna a császár védelmére.

Igy ért véget gyalázatos módon a hajdan dicső dinasztia,

amelyet Nagy Theodóziusz alapított meg, most már a nyugati birodalomban is. És Valentinianusz halálával megkezdődött a nyugatrómai birodalom halálharca is. *Petroniusz Maximusz* a Valentinianusz meg-

Eudoxia, Valentinianusz császár felesége.

Férje halála után az új császárnak, Maximusznak nyújtotta kezét. Mikor megtudta, hogy Maximusznak is része volt első férje meggyilkolásában, bosszúból a vandálokat hívta be Róma meghódítására. Ezek fel is dúlták Rómát, de magukkal vitték Eudoxiát is Afrikába, ahonnan csak két év múlva szabadult meg.

gyilkolását követő napon kikiáltatta magát császárrá és mivel felesége Valentiniánusz gaztette után szégyenébe belehalt, kényszerítette Valentiniánusz özvegyét, *Eudoxiát* arra, hogy férjhez menjen hozzá. Miután Eudoxia akkor még nem tudott arról, hogy Petroniusz is részese volt Valentiniánusz halálának, feleségül ment Petroniuszhoz, akinek így császári méltósága megerősödést nyert ezzel a házassággal.

De a végzet ekkor már gyors úton járt és mind fenyegetőbben közeledett Róma felé. Petroniusz Maximusz egy szerelmes órán megvallotta Eudoxiának, hogy ő ölette meg a férjét, de úgy akarta feltüntetni a dolgot, mintha ezt iránta való szerelemből követte volna el. Eudoxiában azonban erre a vallomásra egyszerre fellángolt családjának minden büszkesége és szenvedélye. Teljesen elvakulva a bosszúvágytól, üzenetet küldött *Geizeriknek*, a vandál királynak és abban felhívta, hogy siessen Rómába és taszítsa le a trónról a gyilkos Petroniusz Maximuszt.

Geizerik, bár előbb békét kötött a nyugatrómai birodalommal, most megörülve Eudoxia hívásának, kijelentette, hogy a békekötés Valentiniánusz halálával vége ért, semmissé vált s Karthágóban hatalmas hajórajt szerelt fel és útnak indult Itália felé. Itt *Geizerik* feltartóztathatatlanul vonult előre Róma ellen. Jöttének hírére irtózatossá lett Rómában a rémület. Maga a császár, Petroniusz Maximusz ahelyett, hogy csak kísérletet is tett volna arra, hogy férfiasan ellenálljon és esetleg hősi halállal vezekelje le a trónbitorlás bűnét, a leggyávábbul viselkedett. Engedelmet adott minden katonájának a menekülésre, sőt egész Róma népének is és maga is menekülni akart. De amikor elhagyta palotáját, elkeseredett udvari népe rátámadt, agyonverte és hulláját belevetette a Tiberisz vizébe.

Három nappal később pedig bevonult Rómába, a teljesen védelem nélkül maradt városba *Geizerik* zsákmányra éhes hada, mely nemcsak vandálokból, hanem mórókból is állott. És azután megkezdődött a fosztogatás, a zsákmányolás, amely két héten keresztül tartott a legnagyobb kényelemben. Senki sem zavarta meg benne a vandálokat.

Geizerik király serege ezúttal nem annyira a rombolással és a gyilkolással törődött, mint inkább a zsákmányolással. Kifosztották a császári palotákat, a templomokat, a magánpalotákat, a kapitóliumi Jupiter-templomáról is leszedték a bearanyozott bronztéglákat is. Csak három keresztény templomot kíméltek meg. Százzámra vitték magukkal Róma gyönyörű szobrai, amelyekkel *Geizerik* király karthágói palotáját akarta ékesíteni, elrabolták azokat a szent edényeket is, ame-

lyeket hajdan *Titusz* császár zsákmányolt el a feldult Jeruzsálemből a zsidók szétverésekor. Foglyokat is ezerszám cipeltek magukkal a vandálok, különösen olyanokat, akik valami művészethez vagy finomabb mesterséghez értettek.

De elérte a végzet *Eudoxiát* is, aki Geizeriket Itáliába hívta. A vandál király őt is elfogta, és két leányával együtt magával cipelte rab-ságba Afrikába. Ott azután az egyik leányt, *Eudoxiát* feleségül kényszerítette fiához, trónja örököséhez, *Hunnerikhez*, míg Eudoxia császárnét másik leányával, *Placidiával* együtt szabadon bocsátatta s ezek Konstantinápolyba menekültek. Arra Geizerik nem gondolt, hogy valami új rendet teremtsen a teljesen fejtetlenül maradt Rómában. Beérte azzal, hogy elvette Korzika, Szardínia szigetét és a Baleárokot, azzal nem törődött, hogy mi lesz tovább Rómának és a birodalomnak a sorsa. A kirabolt, szerencsétlen Róma lakossága pedig teljesen elszegényedett, nagyrészt kezdett kivándorolni az örök városból, amelynek népeisége így gyorsan csökkenni kezdett.

A nyugatrómai birodalom bukása.

A nyugatrómai birodalom bizonyára már ekkor szétmállott, összeomlott volna, ha nem siet megmentésére Galliának az a büszke arisztokráciája, amely kelta eredetű volt ugyan, de ebben az időben már teljesen római módon gondolkozott. Ez az ősi, harcias nemesség összefogott a Tolozában székelő nyugati gót királlyal, akinél kiküldöttük, *Meciliusz Avitusz* éppen követségben volt, hogy megbeszélje velük a birodalom megmentésére szükséges tennivalókat.

Ekkor érkezett meg Tolozába (Toulouse) a hír Maximusz haláláról és Róma bevételéről. Erre azután a gótok nem sokat tétováztak, hamarosan kikiáltották *Avitusz* császárnak, akit azután Itália és a keletrómai birodalom is elismert. Mindkét uralkodó egyesült erővel azon volt ezután, hogy megtörje valahogyan a vandálok rettenetes hatalmát. Csakhamar sikerült is egy svév eredetű római vezérnek, *Rikimernek*, hogy a szicíliai vizeken érzékenyen megverje a vandál hajórajt. Ugyanakkor a gótok Spanyolországban arattak diadalt a vandálokkal szövetséget kötve és elfogták a királyukat, *Rekiárt* és kivégezték.

Még egyszer megpróbálkozott a császári hatalom valami szerepet játszani a nyugatrómai birodalomban. De a sorsa most már egé-

szen a birodalommal szövetkezett germánok kezében volt. Ez csakhamar ki is derült, mert Rikimer, aki legyőzte a még soha le nem győzött vandálokat, csakhamar annyira elkapatottá lett, hogy nem érte be a birodalomban a második szereppel, felfordította az engedelmességet

Anatóliusz konstantinápolyi pátriárka ünnepi díszruhában.

A nyugati és keleti kereszténység elszakadása előtt a konstantinápolyi pátriárka volt a legfőbb egyházi méltóság viselője a római birodalom keleti felében. A pátriárkátus hatalma annyira növekedett, hogy I. Leót már Anatóliusz pátriárka kente föl császárrá egyházi szertartások között.

Avitusznak és ennek Itáliába bevonuló gall seregeit Piacenza mellett megverte, Avituszt pedig lemondásra kényszerítette, mire ez egy püspöki székbe vonult vissza.

A nyugatrómai birodalomban tehát egy germán katoná kezében volt már a hatalom. És ekkor meghalt *Marciánusz*, a keletrómai császár is. Erre ott is felkelt egy germán, a gót *Aszpár* és népével kikiáltotta császárrá *Leó* tribunuszt. A keletrómai szenátus el is ismerte és ekkor nevezetes dolog történt. A császári diadémot *Leó* fejére *Anatóliusz*, a konstantinápolyi pátriárka tette fel. Először történt, hogy uralkodó a felkenést az egyház kezéből kapta és megmérhetetlen következményei lettek ennek az eseménynek. *Leó*, e néven első a történelemben, a *Nagy* melléknevet kapta. Nemcsak azért, mert rendkívül vallásos volt, hanem azért is, mert egyebekben szintén jó uralkodó volt. Bár trónrajutását a gótoknak köszönhette, mégis volt gondja rá, hogy ezeket a kellő korlátok között tartsa és hogy ehhez ereje is legyen, egy kisázsiai vad, harcias néptörzsből, a *izauriaiakból*

alakított magának erős sereget s azt Konstantinápolyba vitte. Erős hajóhadat is szervezett arra, hogy a vandálok erejét megtörje. De jó uralkodó is volt, népének a terhein iparkodott könnyíteni, az adókat leszállította, a földrengéstől sujtott kisázsiai vidékeket is segélyezte.

A nyugati birodalomban Rikimer belátta, hogy ő maga mégsem lehet császár s ezért kikiáltatta császárrá *Majoriánuszt* s a fővezérséget tartotta meg magának. Majoriánusz diadalt aratott Galliában és Spanyolországban is, de amikor a vandálok ellen háromszáz hajóból álló hajórajt szervezett, ez vezetés lett reánézve. *Geizerik* váratlanul megtámadta a hajórajt, amikor ez még a kikötőben horgonyzott és nagyrészt elpusztította. Ezért aztán Rikimer, aki a tulajdonképeni úr volt az országban, Majoriánuszt okolta, megfosztotta a császári bíborától és kivégeztette.

A szerencsétlen Majoriánusz volt az utolsó nyugatrómai császár, aki kiváló személyi sajátságainál fogva jobb sorsra lett volna érdemes és akinek volt valami hatalma még Gallia és Spanyolország fölött. Halála után (461.) a nyugati birodalomrészek teljesen elszakadtak Rómától és függetlenítették magukat. A nyugati gótok birodalma teljesen önállóvá lett és büszke fejedelmi öntudattal székelte fővárosában, Tolozában, *II. Teoderik*, a katalunnál elesett *I. Teoderik* fia, aki úgy jutott trónra, hogy bátyját, *Torizmundot* gyilkosság útján eltette láb alól.

II. Teoderik nevezhető a nyugati gót birodalom megalapítójának, mert alatta jött létre a teljes függetlenülés Rómától. Ez a kiváló uralkodó külsejére nézve középtermetű, erős, mozgékony, friss arcszínű, sasorrú ember volt. A tolozai palotában ő alatta kezdődött meg az igazi fejedelmi élet. Reggelenként *Teoderik* áriánusz szertartás szerint ajtatoskodott a kápolnában, azután tróntermébe ment és itt trónjára ülve fogadta a követeket és a kérelmezőket. A tróntermet csupán félrehúzható függönyök választották el a belső csarnoktól, amelyben *Teoderik* testőrsége állt őrt teljes fegyverzetben, mert a király lelkiismerete nem volt éppen jónak mondható. Tartózkodó volt *Teoderik* ételben, italban egyaránt, csak szombat esténként, amikor számtalan vendéget látott magánál, adott óriási lakomákat s ilyenkor az asztala fejedelmi módon volt megterítve. *Teoderik* ősi germán szokás szerint, legszívesebben az istállóiban, a lovaiban gyönyörködve töltötte idejét vagy pedig a kincstárában. Szerette az ostábla-játékot és nevetve vesztett, de sohasem volt jobb kedve, mint amikor nyert. Vacsoránál rendszeren szemfényvesztők, színészek és énekesek mulattatták, de a zene száműzve volt

az udvarából, mert véleménye szerint elpuhítja az embereket. Szerette a vadászatot is, meg a vitézi tornajátékokat. Ha pihenőre tért, testőrei felálltak örködni a hálószobája és kincseskamrája elé.

Még kevéssel mult el két emberöltő attól az időtől fogva, hogy a nyugati gótok gyilkolva és pusztítva járták be a Balkánt, még alig mult el ötven esztendeje, hogy kifosztották Rómát és ime, királyuk most ott ült Tolozában kényelemben és biztonságban, körülvéve az igazi uralkodó udvarának minden pompájával.

Teoderik Avitusz császárrá avatásában még közreműködött, Majorániusznak még engedelmeskedett, de ennek halála után egyenesen mint hóditó lépett fel Galliában. De nemsokára betelt az ő végzete is. Ő, aki testvérgyilkossággal jutott a trónra, kegyetlen halált halt a testvére kezétől. Öccse, *Eurik* ölte meg 466-ban és elfoglalta a trónját. Ez olyan sikerrel harcolt a rómaiak ellen, hogy Galliában is, Spanyolországban is óriási földterületeket elvett tőlük. Csakhamar a gót király birodalma volt majdnem egész Gallia, a Rhone folyásától az Atlanti-óceánig, csak északon tudott még megtartani nagyobb földterületet Róma számára *Sziagriusz*, a római hadvezér.

A bomlás teljes volt már ekkor a többi római provinciában, Britanniában csakúgy, mint Pannoniában. *Rikimer* pedig, Róma igazi ura, aki most császárrá a teljesen jelentéktelen *Szeveruszt* emelte fel, még csak nem is gondolhatott arra, hogy ennek a bomlásnak útját állja s azért pusztán csak Itáliára szorítkozott. De mivel hajóhada nem volt már ekkor, Itália birtoka is bizonytalan volt a folyton fenyegető vandál veszedelemmel szemben. És folyt tovább a bomlás. *Sziagriusz* Galliában önálló uralkodóvá tette magát. Dalmáciát pedig egy még akkor is pogány vallású férfiú szakította el a birodalomtól: *Marcellinuszt*, aki hatalmas hadihajórajt is épített.

A folyton fenyegető vandál veszedelem végre is arra kényszerítette a szenátust, hogy a keletrómai császárhoz, *Nagy Leóhoz* folyamodjék segítségért. Ez azonban a segítséget megtagadta azzal a kijelentéssel, hogy *Szeveruszt* nem ismerheti el császárnak, mert nem tartja előkelő születésűnek. Erre azután a rómaiak csakhamar eltették láb alól a szerencsétlen, gyámoltalan árnyékcsászárt, *Szeveruszt*. És ez megint új fordulatot jelent a világtörténelemben. Mert idáig a konstantinápolyi udvar csak arra szorítkozott, hogy egy-egy új nyugatrómai császár megválasztásához a beleegyezését adta, mostantól fogva azonban ő küldte a császárokat a nyugati birodalomnak is és egyáltalán úgy bánt zentül Itáliával, mint egy vazallusállammal.

Anthemiusz volt, akit így legelőször Rómába küldtek császárnak. Ez házassága révén még a Nagy Theodóziusz dinasztíájához tartozott. Nagy haderő élén vonult be Rómába, ahol elismerték, sőt Rikimert is a maga pártjára hódította azzal, hogy feleségül adta hozzá a leányát. Először Galliában iparkodott erős kézzel rendet csinálni. *Arvandusz* prefektust, aki önálló királyság alapításáról gondolkozott, maga elé idéztette és mint felségárulót kivégeztette. De főgondját Anthemiusz a vandálokra vetette. Még egyszer egyesült óriási erőfeszítéseket téve mindkét birodalom császára, hogy megtörjék *Geizerik* király hatalmát és bosszút vegyenek rajta Róma kifosztásáért.

Csak maga Kelet-Róma 130.000 font aranyat fordított a hadikészülődésre. *Herakliusz* prefektus vezette az egyiptomi és libiai csapatokat Tripoliszba, onnan pedig fáradtságos úton elindult Karthágó felé. Közben Dalmácia ura, Marcellinusz hajórajával elűzte a vandálokat Szárdinia szigetéről. Konstantinápolyból pedig *Baziliskusznak*, Leó császár sógorának a parancsnoksága alatt óriási hajóhad vitorlázott Afrika felé, olyan, aminőt Xerxesz óta nem látott a világ: 1113 hadihajó százezer katonával és tengerésszel megrakva.

Baziliskusz el is érkezett szerencsésen Afrikába, csatlakozott Herakliuszhoz és csakhamar több nagy diadalt aratott a vandálokon. De azután vagy bolondul, vagy pedig áruló módon, mert mindig irigye volt sógorának, Leó császárnak, a döntő pillanatban a vandál királynak ötnapi fegyverszünetet adott. Ez alatt az öt nap alatt pedig *Geizerik* alaposan felkészült és ráeresztette gyűjtőhajóit a római hajóhadra. Rettenetes zavar támadt, amelyben a vandálok nagyon sok római hajót süllyesztettek el és ejtettek zsákmányul, úgyhogy a rémülten menekülő *Baziliskusz* a pompás hajóhadnak csak a felével érkezett vissza Konstantinápolyba. Ez után *Herakliusz* és *Marcellinusz* is kénytelenek voltak visszavonulni. Marcellusz eljutott Sziciliáig, de ott valószínűleg *Rikimer* parancsára meggyilkolták. A vandálok pedig elvesztett területeiken kívül elfoglalták még Sziciliát is és hatalmuk erősebb és félelmesebb lett, mint valaha.

Baziliskusz, amikor hazaérkezett Konstantinápolyba, a császár haragja elől a Szent Zsófia templomba menekült. De kiderült, hogy *Aszpár*, a gót is cinkosa volt s ezért *Leó*, miután előbb az izauriai hadsereg megbízhatóságát teljesen biztosította magának azzal, hogy *Ariadne* nevű leányát feleségül adta *Taraszikodissza*, izauriai vezérhez, ezen állt rettenetes bosszút. Fiaival együtt a császári palotába csalta és ott felkoncoltatta őket. Amiatt kortársai elnevezték *Leo Macellusznak* (*Me-*

száros Leó), de a hatalmas göttel együtt a germán befolyás is megszűnt egyszer s mindenkorra a keletrómai birodalomban.

Egészen megfordítva végződött a dolog a nyugati birodalomban, ahol az elvesztett hadjárat okozójául *Anthemiusz* császár *Rikimert* tekintette. Emiatt ellenségeskedésre került köztük a dolog és a vad Rikimer összeszedte seregét s megostromolta Rómát. Bár az ostrom alatt a városban éhínség és dögvész uralkodott, Anthemiusz mégis öt hónapig hősiezen tartotta magát, amikor pedig az ostromlók 472 július 11-én benyomultak a városba, még a palotájában is védekezett elszánt bátorsággal. De emberei elhagyták, őt magát pedig menekülés közben felismerték és agyonverték.

De Rikimer nem sokáig örvendezhetett diadalának. Anthemiusz megölése után *Olibriusz* tette meg császárrá, de ez volt utolsó cselekedete, mert hirtelen meghalt. Vérömlés ölte meg. Pár hónappal utána *Olibriusz* is meghalt.

A Rómában levő csapatok ekkor *Gliceriusz* kiáltották ki császárrá. De ez nem volt Leó császárnak a kedve szerint, azért az unokahúga férjét, a dalmata *Neposz*t küldte nagy haderővel Itáliába. Ez megszállta Rómát, elfogta *Gliceriusz*t, akinek azonban megkegyelmezett s aki aztán püspökké lett, magát pedig kikiáltatta császárrá.

De alighogy Róma alól Ravennába érkezett, hogy elfoglalja a székhelyét, fellázadt ellene egyik hadvezére, a pannoniai eredetű *Oreszesz*, aki azelőtt mint titkár és mint követ Attila szolgálatában állt. Ez bevette Ravennát, menekülésre kényszerítette *Neposz*t és azután kikiáltatta császárrá fiát, *Romulusz*t. Ez a félig gyermekifjú lett Róma utolsó császára. Mintha a sors is szimbólikus tréfát üzött volna Rómával. *Romulusz* volt a neve megalapítójának s *Romulusz*, aki gyermekvolta miatt az *Augustulusz* (császároccka) melléknevet kapta, lett az utolsó császára.

Mert újabb és végzetes lázadás tört ki Itáliában. Az ott letelepedett germán törzsek lázadtak fel s birtokot követeltek maguknak a rugiai *Odoakernek* a vezetésével. Erről az *Odoaker*ről állítólag *Szent Szeverin* püspök már korábban megjövendölte, hogy nagy kincset fog szerezni népének. A császár atyja, *Oreszesz* kereken visszautasította a germánok követelését, amire *Odoaker* haddal támadt rája és Páduában elfogta. Erre a diadalra azután csapatai kikiáltották királyukká. A foglyul esett *Oreszesz*t csakhamar kivégeztette, ennek testvérétől, *Pauluszlól* elvette Ravennát s őt is bátyja sorsára juttatta. Azután diadalmasan vonult be Rómába, de a félig gyermek császárnak meg-

kegyelmezett, csupán a tróntól fosztotta meg. Lukullusz gyönyörű kastélyát jelölte ki neki tartózkodóhelyül Kampániában és tekintélyes évjáradékot is biztosított neki.

Nem egyszer történt már, hogy germán hadvezér megfosztott trónjától római császárt, de Odoaker fellépésében az volt az új, hogy egyáltalán nem választott császárt, sőt saját maga sem mint császár akart uralkodó lenni. Igaz, hogy üzent Konstantinápolyba, de ott nem azt kérte, hogy császárnak, hanem azt, hogy *pátriciusznak* ismerjék el, vagyis a nyugatrómai birodalom legfőbb méltóságának. Együttal pedig nyomatékosan tiltakozott az ellen, hogy új császárt küldjenek Rómába. Ebbe a konstantinápolyi udvar kénytelen-kelletlen beleegyezett.

És ezzel befejeződött a nagy világtörténelmi esemény. A nyugatrómai birodalom összeomlott. Feloszlott egész területében apróbb-nagyobb germán államokra. Amíg tehát a keletrómai császárság képes volt kilöki magából a germán elemeket, amelyek pusztulására törtek, addig az ősi birodalomrészt immár teljesen hatalmukba ejtették és maguk között osztották fel a germánok.

A keletrómai császárság azonban egyáltalában nem akarta elismerni a valóságot valóságnak s még évszázadok mulva is makacsul ragaszkodott ahhoz a képzelt, de természetesen egyáltalán nem gyakorolható joghoz, hogy Itáliának és a birodalom többi volt részének is ő az ura.

A keletrómai birodalom Jusztiniánusz alatt.

(527—565.)

Benne rejlett immár az idők méhében, hogy a római világbirodalom romjain új országok, államok alakuljanak, amelyek külön célokat fognak követni és messze eltérnek a római világbirodalom hatalmi céljaitól. És noha lassan-lassan morzsolódni kezdett az egykor oly hatalmas világbirodalom, ám azért a keletrómai (másként bizánci) császárság hosszú ideig fennmaradt, noha úgyszólván, minden évben, minden évtizedben új kényszerhelyzetekkel kellett megküzdenie vagy megalkudnia. Küzdelem vagy alku egyre ment, mert hol az egyik, hol a másik hozta meg a sikert, a keletrómai birodalom további fennmaradását.

Kétségtelen ugyanis, hogy a bizánci birodalom megővta keresztény jellegét, sőt a kereszténységnek hosszú évszázadokon keresztül valóságos védbástyája volt, másrészt azonban azt sem lehet elhallgatni, hogy erkölcsi, lelkiismereti dolgokban a birodalom szervezete rendkívül

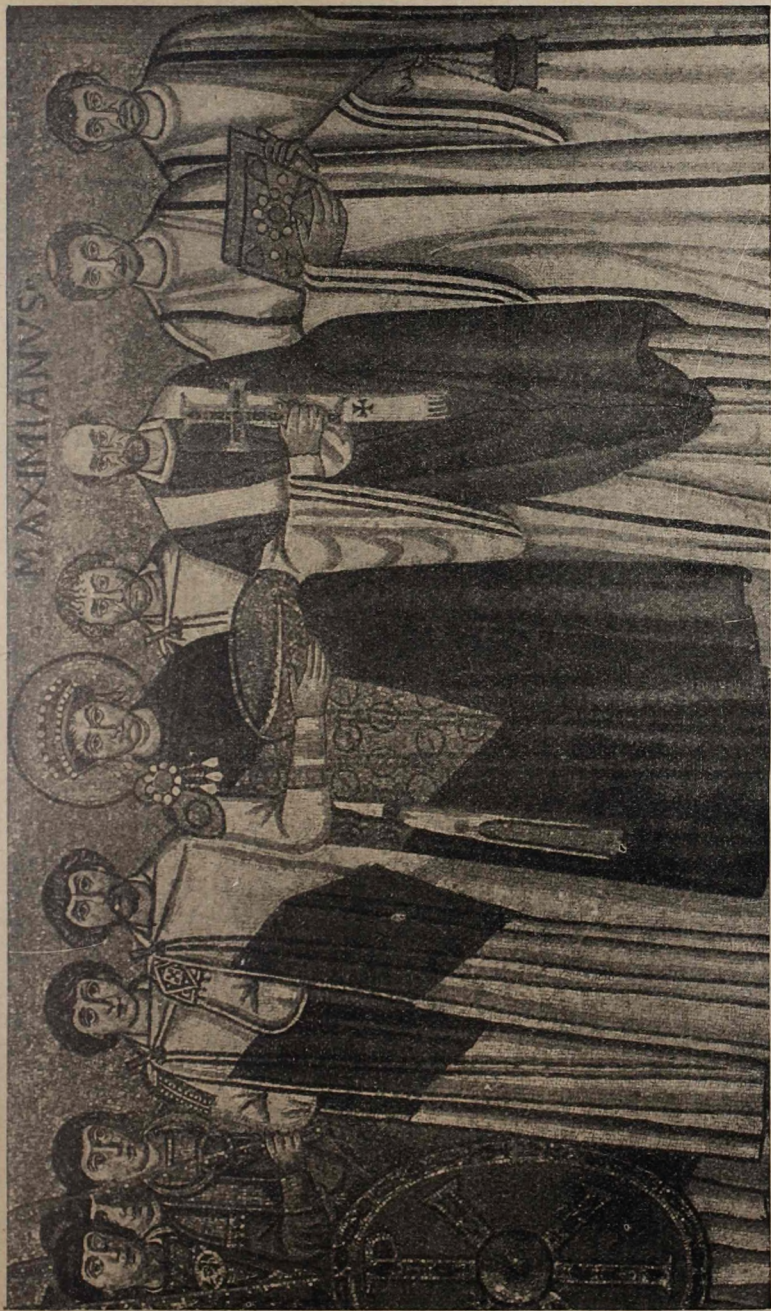
sok kívánnivalót hagyott hátra. A *bizantinizmus* szó jellemzi legjobban a birodalomban uralkodó állapotokat s értjük alatta mindazt, ami uralkodói önkény, alattvalói meghünyáskodás, fejedelmi élvezethajhászat, népnymor, hivatalnokuralom, katonai durvaság, általános erkölcsi züllés, képmutatás, vesztegetés keveréke alatt elképzelhető. A mindent át meg átható egyházi, helyesebben vallási uralom mellett ott találjuk a legszélsőbb erkölestelenséget és bámulatbaejtő könnyelműséget.

Az egész birodalom a bizonytalanságok szirtjei között hanyódott, aminek elsősorban az volt az oka, hogy a trónöröklés nem volt rendezve s minduntalan belső zavarok, véres harcok jártak a trónváltozások nyomában. Való ugyan, hogy a túlnyomó árnyoldalak mellett javára kell írunk a bizánci birodalomnak, hogy a barbár áramlatokkal szemben nemcsak megóvta, de fejlesztette is a kultúrízlést s a művészetnek, irodalomnak és tudománynak a barbár népmozgalmakkal szemben mentsvára maradt. Jellemző volt azonban a bizánci uralomra, hogy a birodalom magán viselte a görög nép minden kiválóságának, de egyúttal bűneinek a nyomait is, ekkép tehát a keletrómai császárság hamisítatlan görög jelleggel élt tovább, maradt fenn még egy ideig.

Egyelőre még római eredetű császárok jutottak a trónra. Nagy Leót unokája, a kiskorú II. Leó követte a trónon, aki néhány nap mulva lemondott atyja, Zeno javára (474—491.). Az ő utóda I. Anasztáziusz lett (491—518.), akit I. Jusztinusz (518—527.) követett.

Jusztinusz közönséges, durva, írástudatlan katona volt eredetileg, aki I. Zeno idejében a császári testőrök között szolgált és parancsnokságig küzdötte fel magát. Természetes, hogy mint a testőrség parancsnokának nagy volt a befolyása és Anasztáziusz halála után nagyszegű pénzt kapott, hogy azzal a testőrséget veszteltesse meg és Hipáciuszt kiáltassa ki császárnak. Jusztinusznak azonban több esze volt és a kapott pénzzel a maga részére hódította meg a testőröket és sikerült is magát császárrá kikiáltatnia. A hatvanéves Jusztinusznak bizánci erkölcsök szerint első teendője az volt, hogy barátját, Amanciuszt, akitől a megvesztegetésre szánt pénzeket kapta, valamint Vitilian gót katonai parancsnokot sietve kivégeztette. Jusztinuszt csak példaképen említettük meg, mert jelentősebb volt utóda, *I. Jusztiniánusz* rokona volt Jusztinusznak, aki maga mellé vette, hogy azután reábizza az uralkodást.

Jusztiniánusz személye, uralkodása megérdemli, hogy azt kiemeljük az események tömkelegéből. Meglehető ravaszság volt benne, amit kifejezésre juttatott akkor, amikor ahelyett, hogy a birodalom határain

Justinianusz leletrómai esászár kíséretével. Mozaikkép az egyik ravennai templomban.

örökadjék, ottmaradt a fővárosban és szorgalmasan ellátogatott a cirkuszi multságokba, ahol a nép kegyeit igyekezett megnyerni. És ez sikerült is. Jusztinusz halála után elfoglalta a császári trónt. Az idők tolymán teológiai és jogi képzettségre tett szert s birodalmát teljesen új alapokon igyekezett átszervezni. Udvaránál óriási, mondhatni szédítő pompát fejtett ki, de ő maga egyszerűen élt és szorgalmasan munkálkodott azon, hogy az abszolút császári hatalmat megszilárdítsa.

Hűséges munkatársa, csodálatraméltó támasza volt császári tevékenységének felesége: Theodóra császárné. Theodóra pályafutása rendkívül érdekes és változatos volt. Atyja a konstantinápolyi egyik cirkuszpártnak, a „zöldek”-nek medveszelidítője volt. Apja halála után Theodóra nemsokára színésznő, majd táncosnő lett és mint ilyen a lehető legledérebb életet élte. Egész Konstantinápoly ismerte a szép Theodórárt, aki utóbb mégis ráunt a zabolátlan életmódra és — így szól a hagyomány — „szerény, de becsületes” lenszövással kereste meg a kenyerét. Ekkor ismerte meg Jusztiánusz, feleségül vette s maga mellé ültette a trónra. Az egykori táncosnő s a konstantinápolyi mulatóhelyek szépsége minden átmenet nélkül egyszerre beletalálta magát új helyzetébe. Császárné lett és gőgös, amint ez egy abszolút fejedelem nevéhez illik. Ezenkívül hirtelen a legbigotabb vallásosságra tért át és csodálatos ügyességgel tudta magában egyesíteni az okosságot, a ravasz számítást a bigotssággal és a fennhéjázással. Ez a nő volt tehát Jusztiánusznak igazi segítőtársa. Jusztiánusz csakhamar minden hatalmat magához ragadott, a konzulátus, szenátus, kúria stb. mind elvesztették jelentőségüket. A bizánci császárságból nemsokára hivatalnoki és katonáállam lett.

Eltűntek a hajdani köztársasági intézmények és berendezkedések maradványai is. Jusztiánusz nem sokat teketóriázott, hanem a régi tiszteletreméltó, egyébként abban az időben már jelentéktelen és minden hatalom nélkül való konzulok hatáskörét, akiknek egyike a birodalom kettéosztása óta Rómában, a másika Konstantinápolyban volt, egyszerűen megszüntette. Ha ennek dacára a konzul kifejezéssel imittamott még találkozunk is, ez nem volt egyéb, csak üres címzés minden régi hatáskör nélkül.

Ott volt a szenátus, amely örökös tagokból, magas állású főhivatalnokokból és a császár bizalmi embereiből állott. A szenátus is csakhamar minden komoly jelentőség nélkül való testületté süllyedt alá. A császár már csak ritkán adott módot és alkalmat a szenátusnak, hogy résztvegyen a törvényhozásban, vagy hogy fontosabb állami perekben

ftélkeztek. Jusztiniánusz már nem gondolt komolyan arra, hogy a régi köztársaságnak ezen intézményeit megtartsa. Megselekedte ugyan azt, hogy császári tanács üléseire meghívta a szenátus több tagját, de ezáltal nem tudta megmenteni a szenátus aláhanyatló tekintélyét.

Ami tehát a köztársasági intézményekből fennmaradt, púsztán árnyékintézményekké süllyedt alá. Az önálló városi igazgatás is teljesen odaveszett. Noha még fennmaradtak a kúriák, fennmaradásuk egyértelmű volt az állami szolgák örökletes testületével, ami azt jelentette, hogy ezek a testületek a földadóért az összes vagyonukkal kezeskedtek, azonkívül pedig még számos közterhet voltak kötelesek viselni a sajátjukból. A kúriákba való tartozás már nem jogot, hanem rendkívül terhes kötelezettséget jelentett, amennyiben a kúriális teher átszállott az elhalt kúriatagnak a vagyonára is, a kúriatag hagyatékának egynegyede, később már háromnegyede a kúriára esett. Csakis a legkíméletlenebb kényszer volt képes ezeket a tanácstestületeket együtt tartani, sőt idővel a kúriába való beutalás büntetés számába is ment.

Ugyanakkor gyorsan emelkedett a nagybirtokosok és császári főhivatalnokok, valamint a papság tekintélye és kifejlődött egy nagy hivatalnoksereg.

Ez a hivatalnoksereg távolról sem törődött a nép és a községek jólétével. Ellenben két érdekről nem feledkezett meg: az államkincstár és a saját érdekéről. Zsarolt a végtelenségig, zsarolt addig, amíg ittott a nép nyílt lázadásban tört ki. A császári uralom ugyanis a föld-

Theodóra császárné, Jusztiniánusz császár felesége udvarhölgyeivel.

Cirkuszi táncosnő volt s ledér életet élt. Később megutálta pályáját s lenszövésből tartotta fenn magát. A rokka mellől vette a trónusra magát mellé a bizánci császár. Mint császárné aztán vallásos buzgóságával s fejedelmi göggyével igyekezett feledést borítani multjára.

tulajdonosokat bizonyos társaságokba terelte össze s ezeket a társaságokat egyetemlegesen tette felelősekké az adók pontos fizetéséért. Természetes, hogy az adók összege folyton változott, a császár hivatalnokai mindent elkövettek, hogy minél nagyobb összegeket zsaroljanak ki, ekként tehát a földtulajdonosok társaságai igen gyakran tönkrementek, mert a határtalan adózásért helytállani nem tudtak.

Természetes, hogy az adó és közjövödelmek bérbeadása az állam részéről nem tartozott a ritkaságok közé. Így azután megtörtént, hogy az adóbérlők a legkegyetlenebb szigorral hajtották be az adókat, tették tönkre a lakosság ezreit, amely elvesztette a földjeit és szaporította az elkeseredett, vagyontalan, mindenre kész proletárság államveszélyes néposztályát. Az adóbérletek mellé szegődtek az állami egyedárúságok, amelyek indirekt úton szintén óriási adóterheket raktak a nép vállaira.

Jusztiniánusznak az volt a rögeszméje, nem vetvén számota néplelek sokféle megnyilatkozásával és szükségleteivel, hogy az államot és a népet valami egységes keretbe szorítsa. Érdemül ki kell azonban emelnünk, hogy Tribonjánusz hírneves jogtudóst és több társát megbízta azzal, hogy az állami és magánjogélet biztonságára a törvényeket, rendeleteket gyűjtsék össze, ami elavult, azt hagyják el és ami korszerű vegyék be a gyűjteményükbe. Ebből származott a mai napig is alapvető jogi munkának elismert Digesta vagy Pandekta-gyűjtemény, amely Jusztiniánusz nevét megörökítette az utókor számára.

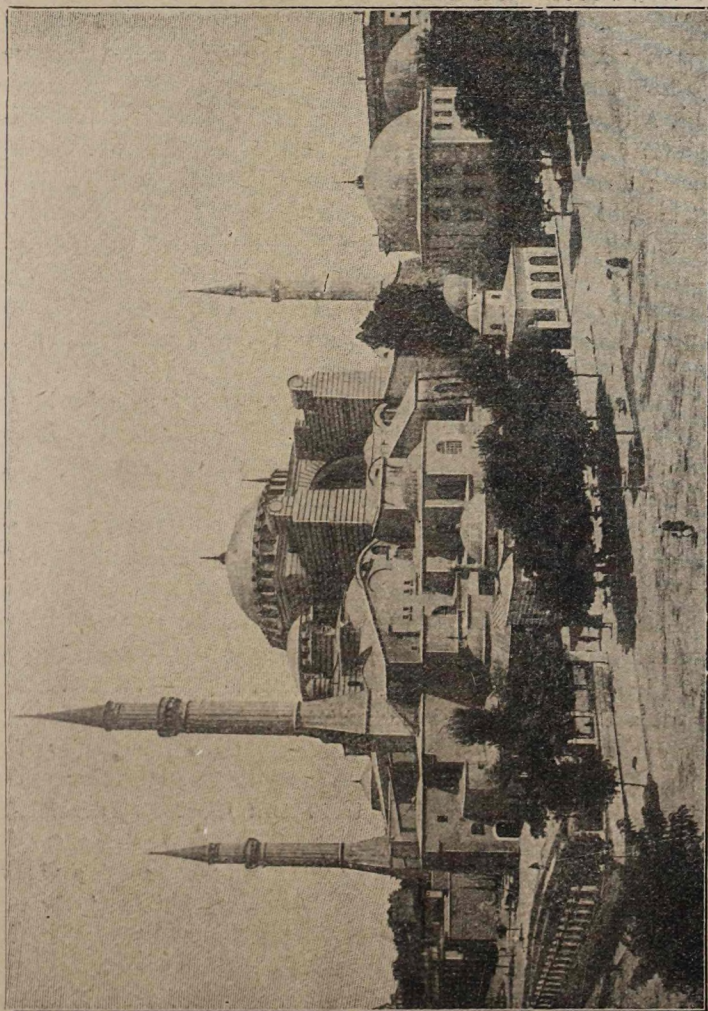
Jusztiniánusz nagyon jól tudta azt, hogy az abszolutizmust vallási külsőségekkel lehet jól megerősíteni, azért az „igazhitű régi egyház” és az állam között szoros kapcsolatot teremtett akkép, hogy a kalcedoni zsinat utján kijelentette, hogy eretnkség bűnébe esnek és átok sújlja azokat, akik nem vallják a régi egyház elveit.

Jusztiniánusz a vallás és egyház intézményét teljesen kisajátította az állam, de legfőként a korlátlan hatalmú császárság számára. Az volt a szándéka, hogy birodalmának minden lakója egy hitet valljon, még pedig úgy, amint azt a császár diktálja. Módot keresett és talált, hogy az „igazhitű” egyház és a császárság érdekeit azonosítsa olykép, hogy a pátriárkát teljesen a császár engedelmes, feltétlen hívévé alacsonyította le. Sem a zsinatok, sem a római püspök határozataival nem törődött, ellenben megkövetelte, hogy egyházi, vallási dolgokban is a császár akarata döntsön. Más hitűekkel szemben türelmetlen volt, üldözte őket s azokat, akik más dogmát mertek vallani, átok alá helyeztette.

Nem kevésbé érdekes volt a hadsereg szervezése. Az eredeti római légiók mellé sorakoztak a „barbárok” zsoldos csapatai. A római légiók

a barbár csapatok, ezek viszont a légiók ellensúlyozására szolgáltak. A balkáni félsziget északi részén erős várövezet védte a birodalmat, a tengeren

A konstantinápolyi Zsoltia-mesze.

Mint keresztény székesegyházat Jusztiniánusz császár építtette. Amikor később a törökök elfoglalták Konstantinápolyt, a körülötte épített minarettel a híres székesegyházat átalakították mohamedán templommá.

pedig nemcsak hatalmas, de mondhatni verseny nélkül álló hadiflotta állott a császár rendelkezésére.

Maga a birodalmi sereg vidéki seregre és légiókra oszlott. Ehhez

csatlakoztak a nehéz, perzsa mintára vértezett és hosszú lándzsákkal felfegyverzett lovasok, továbbá a határszéli őrségek. A katonai szolgálati idő a rendes hadseregben húsz évig, a határszálen huszonnégy évig tartott.

Természetes, hogy a császár személyének, palotájának védelmére külön testőrség állott rendelkezésre, amely a régi pretoriánusok szerepét töltötte be. A testőrség száma közel hatezer volt. A testőrök Konstantinápolyban tartózkodtak és tetemesen magasabb zsoldot kaptak. A határszéli katonák elidegeníthetlen földet kaptak tulajdonjoggal, de azzal a feltétellel, hogy híven szolgálnak és fiaikat is határszéli katonákká nevelik. Szó sem férhet ahhoz, hogy a katonai fegyelem rendkívül szigorú, sőt mondhatni kegyetlen volt. A gyalogság száma hovatovább csökkent, ellenben aránytalanul sok volt a lovasok száma. A hadsereg a birodalom óriási terjedelméhez viszonyítva nem is volt túlnagynak mondható, mert összesen alig volt százötvenezer harcosa.

Egyébként nevezetes intézménye volt Jusztiniánusznak, hogy gondoskodott nagyszámú erődítésekről, még pedig olykép, hogy három védelmi vonalat építtetett és különösen a Balkánon gondoskodott a sok erődítményről.

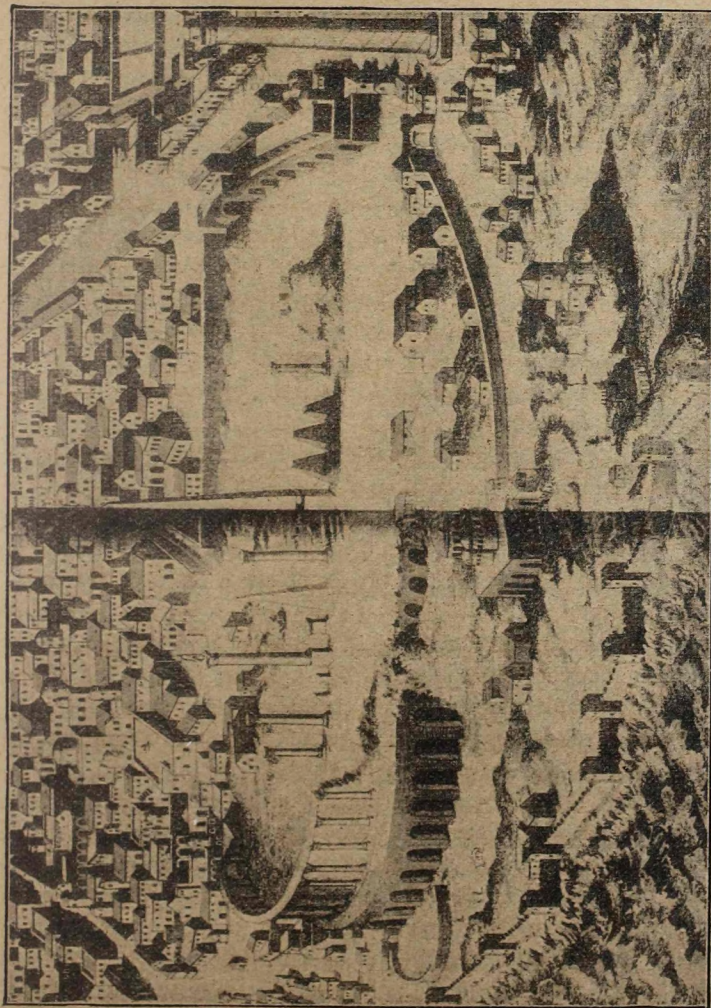
Magát Konstantinápolyt a lehető legjobban megerősítette. A szárazföld felől háromszoros vastag fal vette körül hatalmas bástyatornyokkal és mély vízi árkok is védték a támadás ellen a várost.

A hadsereg rendkívül vegyes volt, mert azt lehet mondani, hogy túlnyomó többségben voltak benne a zsoldos idegenek, barbárok. Ellenben a flotta legénysége már görög volt és ezáltal mintegy nemzeti haderőt alkotott a többi fegyvernem mellett.

A birodalom súlypontja Konstantinápolyban (Bizáncban) volt. Természetes, hogy Jusztiniánusz birodalomszervező, de erőszakos uralkodói munkája Konstantinápolyban találkozott legelőször ellenzéssel.

Konstantinápoly Róma mellett a világ legszebb, legpazarabb világvárosává fejlődött ki. Hét halmon épültek a házak, maga a város mintegy két óra járásnyi hosszú volt, kerülete pedig hat óra járásnyi. Hihetetlen fény és pompa összpontosult az ősi Bizáncban, ahol a császári palota, annak tartozékai, a szenátus épülete, a testőrség kaszárnyája, a városi hatóságok épületei, a Zsófia-templom, a sokféle diadalni szobor, a cirkusz mind arról tanuskodtak, hogy a császárok óriási összegeket költöttek a főváros fejlesztésére s hogy a birodalom súlypontja erre az egyetlen városra esett. Százötvenezer ember fért el abban a híres cirkuszban, amely a politikai versengéseknek is színhelyévé lett.

Félmilliót meghaladó lakossága volt akkor Bizáncnak. Jórészt görögök laktak itt. A görög jellemvonások látszottak meg mindenütt.

Konstantinápoly, más néven Bizánc egyik részlete.
Egy régi pogány város maradványai körül épült a kelet-római birodalom fényes fővárosa. A támadások, veszedelmek ellen hatalmas várakak védelmezték, melyeknek alját a tenger hullámai csapdosták.

És amíg egyrészt vallási bigottság minden képzetet fölülmult, másrészt végtelen erkölcsi romlottság és züllés ütötte fel a fejét Bizáncban.

Véres forradalomnak lett a színhelye a főváros 532-ben. Ezt a for-

radalmat voltaképp az úgynevezett cirkuszi pártok kezdeményezték, ők vívták végig, amiáltal sajtóságos bizánci színezetet kapott.

A cirkuszi játékokat nemcsak Rómában, de magában Konstantinápolyban is nagyon kedvelte a nép. Dolga végeztével sietve rohant a cirkuszbába, hogy ott szórakozzék, sőt a játékok menete, állása szerint pártállást is foglaljon. A nép egyik részének külön versenyfutó, kocsizó, bírkózó kedvencei voltak. Szintúgy a nép másik részének is. Ezt a pártállást pedig színek útján különböztették meg. Konstantinápoly nagy cirkuszában megalakult a „zöldek” és „kékek” pártja. Eredetileg csak magára a cirkuszi versenyre vonatkozott ez, de minthogy a zsarnoki uralom a népet a kormányzásból teljesen kizárta, a cirkuszi pártokból politikai pártok alakultak ki a legsajtóságosabb szervezettel. Ha másképp nem lehetett, legalább a cirkuszi multság leple alatt engedett a nép szabad folyást elfojtott szenvedélyeinek. Természetes, hogy a cirkuszi multságokon a császári ház is résztvett s valamelyik párthoz szegődött. Ha tehát a császár a kékeket pártolta, akkor a zöldek képezték az ellenzékét és fordítva.

Ebben az időben a zöldek képezték az ellenzékét, még pedig eléggé nyomatékos formában. A mozgalomnak az élén Hipáciusz, Pompejusz és Probusz, Anasztáziusz volt császárnak a rokonai állottak, akiket Jusztinusz a trón közeléből eltávolított, hogy azután Jusztiniánusz juthasson a trónra. Főleg Hipáciusz tüzelte erősen a zöldeket Jusztiniánusz császár ellen.

Amikor a császár 532 január 11-én megjelent a cirkuszbába, hogy a lovakat és a kocsihajtókat megtekintse, a zöldek kikiáltójuk útján felszólították a császárt, hogy a kékek (tehát a császár hívei) által elkövetett gyilkosságokat torolja meg. Jusztiniánusz a követelést látszólag elutasította, titokban azonban a bűnösöket a kékek közül halálra ítélte. Az elítéltek kivégzése azonban nem sikerült, mert az akasztófák összeroppantak, az alélt áldozatokat pedig egy közeli zárdába szerzetesek megmentették és zárdájukba vitték, ahol a menedékjog oltalma alá jutottak. A városi parancsnok azonban a zárdába vezető utakat katonailag megszállotta, ami viszont azt eredményezte, hogy a „kékek”-nek nevezett császárpártiak is az elégedetlenekhez csatlakoztak már csak azért is, mert büntethetlenségüknek vége szakadt. Ugy a zöldek, valamint a kékek vezetői január 13-án a cirkuszi multság kezdetén hangosan felszólították a császárt, hogy az elítélteknek most már kegyelmezzen meg. Jusztiniánusz azonban feleletet sem adott, mire a zöldek és kékek adott jelre az ismeretes cirkuszi „Nika!” (Győzzél!)

kiállítás között kivonultak a cirkusból. Estére már óriási tömeg ostromolta meg a városi parancsnokság épületét az elítéltek szabadonbocsátása érdekében és az épületet csakhamar fel is gyújtották. Óriási tűzvész

I. Jusztiniánusz bizánci császár és hadvezére, Belizár, kezében a győzelem szobrával.

Az erőskezű Jusztiniánusz ellen fellázadtak a konstantinápolyiak, de Belizár germán zsoldosokkal leverte a lázadást és 30 ezer polgárt koncoltatott föl. Elefántesont domborművekkel díszített könyvtábla.

keletkezett ebből, de mindez csak bevezetése volt a következő nap eseményeinek.

Január 14-én rengeteg néptömeg hömpölygött a császári palota felé, ahol Jusztiniánusz remegve bujt meg fényes termeiben és a nép

haragjának lecsendesítésére elbocsátotta legtöbb tanácsadóját. azok között Triboniánuszt, a hírneves jogtudóst és a városparancsnokot. A nép azonban vérszemet kapott.

„Le a császárral!” — ordították és késő éjjelig folyt a véres tusakodás a testőrök és a nép között, amely egyre-másra gyujtotta fel dühében a legszebb középületeket. Január 17-én *Belizár* vezérlete alatt barbár csapatok (jórészt gótok és herulok) támadták meg a népet, de sikertelenül, mert a tömeg a csapatokat visszaverte. Juszteniánusz pedig reszketve torlaszolta el magát palotájának legbelső termciben.

A feldühödött nép tehát egyelőre győzedelmeskedett és már január 19-én kikiáltotta Hipáciuszt császárnak. Hipáciusz csakhamar népszerű lett. Bevonult a cirkuszba, ahol a nép hódolatát fogadta. Ebben a válságos időben egyedül Theodóra császárné biztatta Juszteniánuszt kitartásra. A császárné megnyerte Narzeszt, az örmény származású hadparancsnokot. Nagyösszegű pénzt adott át neki, hogy azzal a nép vezéreit veszteltesse meg. Narzesz feladatát fényesen meg is oldotta, mert az arannyal elérte azt, hogy a zöldek és kékek vezérei egymást kezdték kölcsönösen gyanusítani, szövetségük felbomlott és már január 19-én a cirkuszi multság alkalmával germán zsoldoscsapatok rohanták meg *Belizár* vezérlete alatt a mítsem sejtő népet és néhány óra alatt harmincezer polgárt koncoltak fel. Hipáciuszt és *Pompejuszt* kivégezték, a pártok vezéreit is hasonló sors érte.

A forradalom leverése után Juszteniánusz abszolút hatalma lényegesen megszilárdult. A császár most már egyházi kérdésekkel is behatóbban foglalkozhatott és hajlamaihoz híven szigorú rendeleteket adott ki azok ellen, akik a régi keresztény egyház tanításaival ellenkező tanokat merészelnének vallani.

Egyidejűleg a birodalom határainak biztosítására és kitolására is alkalma kínálkozott Juszteniánusznak. Két híres vezére, *Belizár* és *Narzesz* a vandálok afrikai birodalmát megsemmisítette s ekként módjukban állott a vezéreknek, hogy egyéb barbár népek támadásai ellen megvédjék a birodalmat. A longobárdok, gepidák, herulok csakhamar meghódoltak, de komoly veszedelem fenyegette a bizánci birodalmat a szlávok részéről. A szláv népek betörései óriási csapást jelentett a birodalomra, mert hadakozási módjuk az volt, hogy a nyílt csatát kerültek, ahelyett lesből hadakoztak. Többször végigpusztították a Balkánt s csak hosszas hadakozás és megvesztegetés, pénzadomány útján tudott a császár a szlávok további támadásai ellen védekezni.

Ami Juszteniánusznak kifelé irányuló politikáját illeti, úgy azt kell

mondanunk, hogy ez a politika a népfajok különfélesége szerint változott. Így például a birodalom nyugati részén meghúzódó germánok ellen támadólag lépett fel, miután az volt a célja, hogy a germánok földjén a régi római imperiumot támassza fel. Afrikában a római uralom még másfél évszázadig fennmaradt, ellenben már a Duna-folyamtól északra cső népek és a perzsák ellen Jusztiniánusz csak védekezésre szorítkozott.

Északon a különböző néptörzsek mozgálma folyton tartott. A gótok jórészt elhagyták régi tartózkodási helyeiket. A longobárdok Bizánc beleegyezésével a Duna és Tisza között telepedtek le. A Szávától délre a herulok, a Tisza és az Olt között pedig a gepidák találtak hazát.

Ezek a barbárok Bizánc türelmességét azzal voltak kötelesek honorálni, hogy segélycsapatokat bocsátottak a birodalom rendelkezésére, aminek ellenében évi pénzjárulékot kaptak. Bizánc azonban gondoskodott, hogy ezek a csapatok, bárhol alkalmazta is őket, ne legyenek túlsúlyban, hanem igyekezett a különféle népfajokat egymás által egyensúlyban tartani.

A germán népfajokét jóval felülmuló veszedelmeket okoztak Bizáncnak a környező szláv népek. Krimben ott voltak a húnok maradékai és fajrokonai: a kutugorok és utugorok. Majd feltűntek a szereplés színterén a bolgárok is, akik egyelőre inkább csak zsoldosai voltak Bizáncnak, utóbb azonban jelentékeny önálló szerephez jutottak. A szláv népek általánosságban a nyílt csatát kerülték, mert ebben nem volt elég jártasságuk, de annál ügyesebbek voltak a kis háborúban, a lesből való támadásban. A gyors, meglepetésszerű megrohanásokkal érték el azokat a nagy sikereket, amelyek félelmissé tették a nevüket.

Súlyos veszedelmek fenyegették a birodalmat az újonnan szervezett Perzsia részéről is, ahol ebben az időben I. Kozroesz uralkodott, aki a Perzsia ellen támadó mongol seregeket szétvervén, a bizánci birodalom leigázására szánta el magát. Kozroesz már 543-ban végigpusztította Szíriát és elfoglalta Kolkhiszban Petra erődítményt is. A kolkhisziak ekkor segítséget kértek a császártól, aki ezt meg is adta, de a petrai perzsa őrség két évig állotta a bizánci sereg ostromát. Makacs kitartása bámulatot keltett. Az őrség száma leolvadt négyszázra, ezek is jórészt meg voltak sebesülve. Az elesettek hullái ott heverték temetetlenül, de az őrség még ekkor sem gondolt meghódolásra, sőt megcselekedte azt, hogy a halottakat az ellenség megtévesztésére az erődítmény bástyáira ültette ki és gúnyos ordítások között ösztönözte az ellenséget a további támadásokra. Végre is a bizánci csapatok megrohanták az erődöt és a

bátor csekély őrseget részint felkoncolták, részint mint sebesülteket foglyul ejtették. Maga a háború azonban csak 562-ben ért véget és azzal fejeződött be, hogy a császár harmincezer aranyat ajánlott fel a béke fejében a perzsáknak.

Jusztiniánusz 565-ben halt meg. Alkotásai utódai alatt nem maradtak valamennyien fenn, de ennek dacára alkotott annyit, hogy a bizánci birodalom létezése hosszú időkre biztosítható volt, utódai tehát mindenestre kész nagyhatalmat örököltek Jusztiniánusz után.

Bizánc Jusztiniánusz utódai alatt.

(565—641.)

A keletrómai császárság megpróbáltatásai igazában csak ezután kezdődtek. A népvándorlás elnyeléssel fenyegette a birodalmat és alig sikerült egyik népfajjal valamiképp megbirkózni, máris új népfaj árajata jelent meg a határokon és mint a fergeteg zúdult a birodalomra. Sokat szenvedett a birodalom főleg a szlávoktól, avaroktól, majd a longobárdoktól. Hozzájárult ezekhez a perzsák betörése is. II. Jusztinusz idejében (565—578.) Kozroesz perzsa király elfoglalta Mezopotámiát, Szíriából pedig félmillió embert hurcolt rabságba. Csak rengeteg mennyiségű arany ellenében kötött Kozroesz fegyverszünetet.

A fegyverszünet tartama alatt Jusztinusz társuralkodója, Tibériusz újjászervezte a hadsereget és nemsokára fényes győzelmeket aratott a perzsákon. Amikor II. Tibériusz foglalta el a trónt (578—582.), I. Kozroesz perzsa király meghalt, utóda, IV. Hormizdász pedig, aki csak egy évig ült a trónon, a felajánlott békét gőgösen visszautasította. Tibériusz utóda, Mauriciusz császár (582—602.) tehát kénytelen volt tovább hadakozni, még pedig kiváló szerencsével.

II. Kozroesz idejében a harc hosszú ideig szünetelt, amire a bizánci birodalom annyival is inkább rá volt utalva, mert hatalmas új ellenség fenyegette a birodalom épségét. Ez az új ellenség az avarok voltak. Kezdetben az avarok a bizánci császárnak voltak szövetségesei és évenként bizonyos összegeket kaptak a bizánci udvartól a béke fejében. II. Jusztinusz alatt azonban nem kaptak semmit, mire a longobárdokkal szövélkeztek a gepidák ellen, akiket meg is semmisítettek, ezután pedig a mai dunántúli magyar vidéken telepedtek le, ahonnan gyakran kalandoztak le a Balkánra. Éveken keresztül pusztították az avarok a bizánci tartományokat, különösen a balkáni népek

szenvedtek sokat. Az avar seregek egyes csapatai már a régi görög földre is elportyáztak. Mauricius császár vezérei néhány jelentéktelen győzelmet arattak ugyan, mégis kénytelen volt a császár megalázó békét kötni az avarokkal, már csak azért is, mert a sok hadakozásnak borzasztó pestis lett a következménye a Balkán-félszigeten.

Amikor Mauriciusz császár később az avarok ellen harcoló győztes seregnek azt a parancsot adta, hogy ne üldözze az ellenséget, hanem szálljon táborba, a sereg fellázadt és Fokász kapitányt császárnak kiáltva ki Konstantinápoly ellen vonult. A „zöldek” pártja nagy örömmel fogadta a bitorló érkezését, aki 602-ben megkoronáztatta magát és Mauriciuszt családjával együtt kegyetlenül leölette.

Fokásznak rövid (602—610.) ideig tartó uralma éppen elégséges volt arra, hogy a birodalom alapjait ingassa meg és kiszolgáltatassa az ellenségnek. Fokász maga csúnya, visszataszító, idomtalan külsejű volt, aki hatalmát kizárólag tobzódásokra használta ki. Mauriciusznak, a meggyilkolt császárnak özvegyét, Konstantinát három leányával együtt állati módon kinoztatta és később ugyanazon a helyen végeztette ki, ahol Mauriciuszt gyilkoltatta meg.

Borzalmas volt ennek az emberbőrbe bújt vadállati férfiúnak a vérengzése. Gazdagon megjutalmazta azt, aki a legválogatottabb kínzási módokat tudta kieszelni. A kínzások, kivégzések napirenden voltak. Egykorú feljegyzések szerint „az áldozatok szemeit kifúrták, nyelvüket kiszakították, lábukat, kezüket levágták vagy halálra korbácsolták. Akit máglyára vittek, azt, még mielőtt a lángok felesaptak, nyilakkal keresztüllőtték. A cirkusz mindennap tele volt levágott fejekkel, megcsonkított emberi hullákkal.” És az az ember, aki ilyeneket nemesak eltűrt, de ezekben gyönyörködni tudott, felkent, megkoronázott keresztény császár volt és az egyház „igazhívó” fiának vallotta magát. A nép végre is nyolcévi szenvedés, tűrés után fellázadt. A szenátus Herakliuszt, az afrikai helytartót hívta segítségül, aki Konstantinápolyt bevette. Fokászt elfogta s odadobatta a feldühödött népnek. Fokászt a nép néhány pillanat alatt izzé-porrá tépte, Herakliusz pedig (610—641.) császárrá koronáztatta magát.

Herakliusz és az ő leszármazói voltak a bizánci uralomnak utolsó római származású császárai. Rettenetes helyzetben vette át Herakliusz az uralmat. A sereg fegyelme teljesen fel volt bomolva, a pénzügyek annyira ziláltak, hogy a császárnak sem akartak már hitelezni. A tartományokat idegen harcias népek csapatai özönlötték el és ezekhez járult még az is, hogy vallási szakadások állottak be. A perzsák betö-

részei ellen a bizánci sereg alig tudott védekezni. Afrika északi vidéke is jórészt önállósította magát Mokaubász kopt helytartó uralma alatt. Hogy a nyughatatlan vérű avarok ezalatt több ízben betörték a birodalomba, a helyzet természetében rejlett.

Herakliusz végre cselekvésre határozta el magát és kockára tette a birodalom sorsát. Tetemes sereget gyűjtött össze s 622-ben megtámadta a perzsákat, akiket több csatában megvert és visszavonulásra kényszerített. Ezalatt azonban az avarok felhasználták az alkalmas helyzetet és nagy tömegekben törtek be a birodalomba

Herakliusz bizánci császár arképes érme.

Afrika helytartója volt, amikor a nép a zsarnok Fokász császár ellen segítségül hívta és ennek meggyilkolása után császárrá kiáltotta ki. Véres és győzelmes csatákat vívott a süllyedő birodalom ellenségeivel, Leverte a perzsákat is. Az érme hátlapja a perzsa harcok után a fővárosába diadalszekerén bevonuló császárt ábrázolja.

s szövetkeztek a perzsákkal. Magát Konstantinápolyt is végpusztulással fenyegették. Az avarok villámgyors paripáikon megjelentek a főváros környékén s az elővárosokat felperzselték. A főváros előtt a tenger tele volt az avarok és perzsák könnyű, bár kezdetleges csónakjaival, de a segélycsapatokat innen már nem tudták partraszállítani, mert a hatalmas bizánci flotta tönkretette az ellenséges tengeri erőt. A szárazföldi ostromot pedig a város védői verték vissza. Az avarok és perzsák hadi vállalkozása tehát kudarcot vallott.

Herakliusz nemsokára döntő győzelmeket aratott a perzsákon, akiket Ninive romjainál egy nagy csatában megvert. Kozroesz menekülni volt kénytelen. Ezalatt pedig fia, Sziroesz maga mellé csábította

a hadsereget, elfoglalta a trónt, Herakliusszal békét kötött és egyidejűleg tizennyolc fivérét kegyetlenül leölette. Herakliusz a békefeltételek szerint a birodalom régi területeit jórészt mind visszakapta. Az így teremtett békés helyzetet Herakliusz arra akarta felhasználni, hogy vallási téren létrehozza az uniót a római egyházzal, de a keleti pátriárkák makacsságán minden fáradozása megtört.

Herakliusz uralkodásának derekára esik a szerbek és horvátok letelepedése a Balkánon. A népvándorlások hullámesapásai csaknem elnéptelentették a Balkánt, ahol ezenfelül csaknem fél évszázadig dühöngött a pestis. Egy ilyen pusztá, elhagyott területre nem igen vágyódtak az emberek. Herakliusz tehát csak örülhetett annak, hogy a Balkán felső vidéke benépesül. Hogy ez a megtelepülés (a szerbek és horvátok az Odera és Visztula vidékéről jöttek le) nem ment simán és a latin származású csekély lakosságnak a szláv áradat elől menekülnie kellett, ezekben a véres időkben aligha tűnt fel. A latin népesség jórészt a szorosan vett partvidékre menekült, ahol városokba vonult vagy ilyeneket alapított. A Balkán egyéb vidéke ellenben teljesen elszlávosodott.

A keleti gót birodalom.

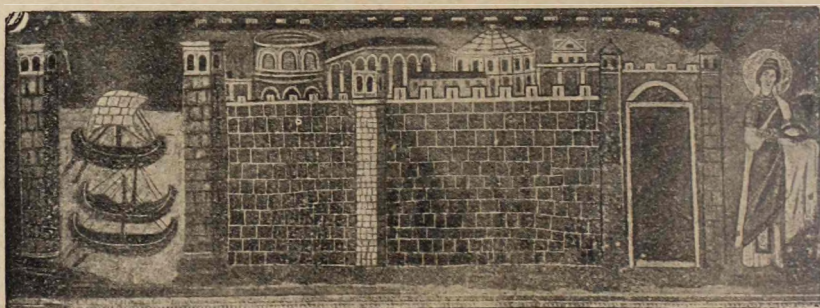
Odoaker mindössze tizennégy évig uralkodott Itália felett. Azután az ő uralmának is vége lett. Egy rokonnép, a keleti gótok döntötték meg.

A keleti gótok ebben az időben a mai Magyarország dunántúli részén laktak és három testvérnek: *Valamirnek*, *Teodomirnek* és *Videmirnek* az uralma alatt állottak. Teodomirnek a fia volt *Teoderik*, aki nyolcesztendő volt, amikor a keletrómai császárság kibékült a gótokkal. A béke biztosítékaul a gót uralkodótestvérek Teoderiket, a nyolcesztendő gyermekét küldték Konstantinápolyba, aki itt nevelkedett azután az udvarnál. Ez alatt az idő alatt apjának egyik testvére meghalt, a másikat ő maga tette el láb alól. Amikor Teoderik tizennyolc éves korában visszatért apjához, ez már egyeduralgó volt. Amikor pedig meghalt, a keleti gótok nagy lelkesedéssel őt kiáltották ki királyuknak.

A keletrómai császár, *Zenó* ezt a Teoderiket és népét használta fel arra, hogy Itáliában megdöntse Odoaker gyűlölt hatalmát. Félő volt ugyanis, hogy a keleti gótok, ha nyugat felé nem terjeszkedhetnek, akkor Konstantinápolyt veszélyeztetik. Zenó tehát megegyezésre lépett Teoderikkal, aki erre felkerekedett egész népével együtt

és miután még rugiak is csatlakoztak hozzájuk, elindult Itália felé. A császár nevében indult ugyan Teoderik, de egyúttal a maga népe akaratából is. A gótok 489 tavaszán szálltak alá a hegylejtőkön és ellepték Felső-Itália síkságait. És már augusztusban teljesen megverték Akvileja közelében Odoakert, később pedig Verona mellett arattak rajta olyan döntő győzelmet, hogy Odoaker nem volt képes magát tovább tartani és visszavonult Ravenna várába, amely bevehetetlen erősség hírében állott. Annál is inkább kényszerült erre, mert fővezére, *Tufa* átpartolt a gótokhoz.

Ekkor rövid időre fordult a kocka, mert Odoaker is összeszedte Ravennában minden haderejét, *Tufa* is megint visszapártolt hozzá,

Ravenna megerősített tengeri kikötője a ravennai bazilika mozaikképe szerint.

Az erős kikötő bevehetetlenné tette a várost, melyet a nagy gót király székhelyéül választott.

úgyhogy most ő lépett fel támadóan Teoderik ellen és azt seregével együtt körül is fogta Páviában. De ekkor a keleti gótoknak segítségére siettek a nyugati gótok és Teoderik újabb véres csatában megint a Ravennába való visszavonulásra kényszerítette Odoakert. Ravennát azután ostrom alá vette, míg Itália népei hűséget esküdtek neki, mint a császár küldöttének. Csakhogy Odoaker három évig védelmezte magát elkeseredett bátorsággal Ravennában. Csak amikor *Ariminium* meghódításával hadihajóraj is jutott a gót király kezére s így a tenger felől is ostromhoz láthatott: akkor látta be Odoaker a további védekezés hiábavalóságát. Végre megadta tehát magát, miután Teoderik előbb biztosította, hogy meghagyja életét, szabadságát és rangját.

Ámde a gót király álnokul járt el a legyőzött ellenféllel szemben. Pár nap mulva magához kérette barátságos fejedelmi lakomára Odoakert

és azután borozás közben civakodni kezdett vele, majd pedig rávetette magát és adott esküje ellenére saját kezével szúrta le. Olyan gaztett volt ez, amelyet csak annak a kornak a durva erkölcsi menthetnék némiképp.

Odoaker bukása után a gótok kikiáltották Teoderiket *Itália királyává*. Az új király ugyan továbbra is a császár vazallusának tekintette magát és ezért kérte is s meg is kapta Konstantinápolyból az elismerést, de valóságos függésről szó sem volt. Teoderik harminchárom éven át korlátlanul és egészen a maga kénye szerint uralkodott nemcsak Itálián és Szicilián, hanem az Alpeseken túl eső vidékeken is. Kiváló uralkodói tehetség volt, de azért nem volt képes a magasabb kultúrájú római

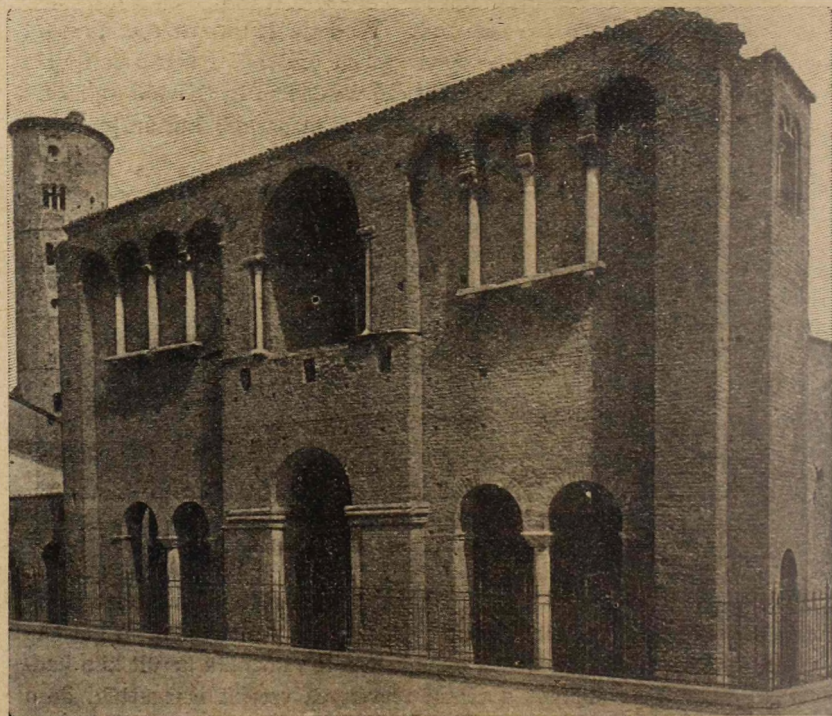
*Teoderik gót király palotája Ravennában
a ravennai bazilika mozaikképe szerint.*

népet a gót törvények és szokások keretébe szorítani, másrészt pedig nem akarta népét sem római törvények szerint kormányozni. A gót nép a maga szokásai szerint élt a rómaiak között s közülük került ki a hadsereg. Viszont az államot a római törvények szerint igazgatták, de a népszabadságnak jóformán teljesen vége szakadt. A király korlátlan hatalmának sem a szenátus, sem pedig a gót nemzetgyűlések nem szabtak határt. Székhelyét Teoderik is Ravennában ütötte fel és itt olyan kincset halmozott össze, amelynek nagyságáról fogalmat ad, ha megtudjuk, hogy később leánya, *Amalazuntha* ebből a kincstárból sok drágaság mellett negyvenezer font aranyat is kivehetett.

Vallási politikája rendkívül szabadelvű volt. Ariánus létére a katolikusok és zsidók vallásszabadságát is biztosította. Így egy alkalommal kemény büntetést szabott Ravennára, ahol a csöcselék a zsidó templomot és több zsidó házát kifosztotta. Mikor pedig a katolikus

papok a szószékről izgatták a népet a király ez intézkedése ellen, Teoderik nyilvánosan megkorbácsoltatta a papokat.

Békés belpolitikája harminc év alatt ismét felvirágoztatta a sok háború és belviszály által feldúlt Itáliát. Különösen nagy súlyt helyezett arra, hogy a régi műemlékeket épségben tartsa, de igen sok új nagy-szerű épületet is emeltett. Ezek közül legszebb volt ravennai palo-

Teoderik gót király ravennai palotájának egy része, mely még ma is fennáll.

tája, melynek egy része még ma is fennáll. Ravennát különösen szerette. Ravennai építkezés közül Szent Apollináriusz bazilikája még ma is hirdeti a kiváló gót fejedelem nagyságát.

Szerencsés külpolitikájának ellenére a jeles király nem tudta elfelejtetni a büszke római néppel, hogy barbár és erőszakos úton jutott a hatalom birtokába. Összeesküvéseket szöttek ellene és ő azon gyanu miatt, hogy ellene Konstantinápolyban keresnek titokban szövetséget, elfogatott több római főurat és közülük hármat, *Albinuszt*, *Boethiuszt*,

a római irodalom utolsó csillagát és *Szimmakhuszt* kivégeztette. Ez a kegyetlenkedés borzalommal töltötte el egész Itáliát, amelynek népe elfordult Teoderiktől, aki gyűlölve halt meg 526-ban Ravennában.

Utóda, a kiskorú *Athalarik* helyett leánya, *Amalazuntha* vezette az ügyeket. De a király már 16 éves korában áldozata lett kicsapongásainak. *Amalazuntha* pedig unokatestvérét, *Theodátuszt* választotta férjül, hogy tovább uralkodhassék. Ez azonban feleségét még ez évben (534.) megfojtatta. *Theodátusz* sem uralkodhatott sokáig. *Jusztianusz* keletrómai császár *Belizár* vezérlete alatt hadat indított ellene. *Theodátusz* elvesztette Rómát és Nápolyt is, mire a gótok agyonverték királyukat. Utóda, *Vitigesz* sem harcolt szerencsésebben *Belizár* ellen, aki elfogta és Konstantinápolyba vitette a királyt, de *Jusztianusz* ott szeátorrá és pátriciussá tette. Most már rohamosan közeledett a vég felé a gót birodalom. *Vitigesz* utódai közül *Totileusz* ugyan visszafoglalta Itáliát, de *Várzesz* keletrómai vezér őt is megverte. Hasztalan küzdött az utolsó gót király, *Tejász*, ő is vereséget szenvedett. A maroknyi sereg, szabad elvonulást nyerve az Alpokon túlra ment s ott más néptörzsek közt elenyészett. Így lett vége a keleti gót birodalomnak.

Boethiusz római szenátor, akit *Theoderik* gót király kivégeztetett.

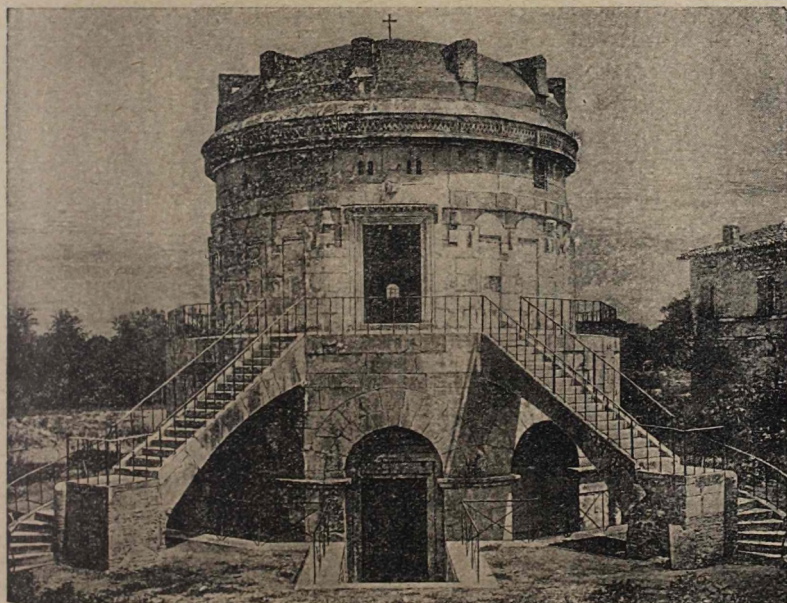
Azon vád alapján, hogy titokban szövetséget keres a gót uralom ellen Konstantinápolyban, *Boethiuszt* *Abinusz* szenátorral együtt elfogták. *Boethiusz*nak hurkot kötöztek homlokára s addig szorították, míg szemei kidülledtek s aztán furkósbotokkal verték agyon.

Arany templomi kinssek, fogadalmi koronák,
amelyeket a gót királyok adományoztak a hatodik században az általuk alapított itáliai
templomoknak.

A vandál birodalom vége.

De még mielőtt összeomlott volna a keleti gótok birodalma, összeomlott Afrikában a vandálok uralma is. Itt a 477-ben meghalt *Geizeriket* vadlelkű, erőszakos fia, *Hunnerik* követte a trónon, aki azzal kezdte uralkodását, hogy sok rokonát kivégeztette, hogy így biztosítsa a

Nagy Teodorik gót király síremléke Ravennában.

Az épület ma is fennáll. A lépcsők rajta későbbi eredetűek.

trónt fia, *Hilderik* számára. Azután pedig vad kegyetlenséggel kezdte üldözni a katolikusokat.

Halála után azonban mégsem fia jutott a koronához, hanem az unokaöccse, *Guntamund*. Ez után pedig ennek legeidősebb bátyja, a jólelkű *Trazamund*. Csak ennek halála után jutott a trónra *Hilderik* és ez, ellentétben apjával, annyira kedvezni kezdett a katolikusoknak, hogy azzal gyanúsították, hogy ő maga is titokban katolikussá lett. Emiatt, azután a gyávasága és kegyetlenkedése miatt is csakhamar lázadás tört ki ellene s 527-ben *Gelimer*, Gejzerik egyik ükunokája, „a

vandálok első hőse”, ahogy nevezték, letaszította a trónról és saját magát kiáltatta ki királlyá.

Ez azonban végzetes lett a vandál birodalomra nézve. A bizánci császár ugyanis rég leste az alkalmat, hogy valami kifogással beleavatkozhassék a vandálok dolgába és megdönthesse az uralmukat. Most kijelentette, hogy Gelimer bitorló és elküldte ellene nagyhirű hadvezérért, *Belizárt* kicsiny, de válogatott hadsereg élén. Mindössze tizenegyezer gyalogossal és ötezer lovassal indult el Belizár Afrikába, hogy megdöntse a vandálok uralmát.

Ez nem is volt nagy feladat, mert Gelimer vad uralma ellen egymásután lázadtak fel alattvalói és örvendezve hallották, hogy közeleg a bizánci vezér. Belizár csakhamar partra is szállt és megindult Karthágó felé, amely előtt azonban útját állta Gelimer és olyan hevesen támadta meg, hogy csaknem visszaszorította a tengerbe. De ekkor a harcban elesett testvére, *Anunada* és ez annyira megrendítette a királyt, hogy feladta a harcot s elmenekült Numidiába. Karthágó népe örvendve nyitotta meg a kapuit Belizárnak, aki azonban Hilderiket már nem találta életben, mert azt Gelimer a híveivel együtt kivégeztette.

Gelimer újból megkísérelte az ellenállást és véres vereséget szenvedett, kénytelen volt elvonulni a numídiai hegyek egy megközelíthetetlen sziklafészkébe. Itt azután Belizár alvezére, *Fárász* ostrom alá vette. Körülkerítette, úgyhogy a menekülés lehetetlen volt a számára. Az ostromlottak csalhamar a legkeservesebb ínséget szenvedték. De ennek ellenére is állhatatosan kitartottak, nem adták meg magukat. Egy napon azután Fárász előtt megjelent Gelimernek a követe. Már azt hitték, hogy megadásról akar tárgyalni, de a követ így szólt:

„Uram, a király meg nem adja magát. Csupán egy jóságra kér, arra, hogy három tárgyat küldjél neki. Az egyik legyen egy darab szivacs, hogy felszáríthassa vele folyton patakozó könnyeit. A másik egy darab kenyér, hogy a kis öccsének adhasson enni, mert már régen nem evett. A harmadik pedig legyen egy hárfa, hogy annak a hangja mellett sírhassa el keserveit“.

Az éhség kényszerítette végre megadásra Gelimert. Egy nap azt látta, hogy az unokaöccse, aki még gyermek volt s akit véghetetlenül szeretett, együtt ül egy mór gyerekkel a földön paráztűz mellett, amiben valami nyomorúságos kukoricakenyér sül. A két fiú leste, várta az étel megsülését, de nem bírták bevárni. A kis herceg kiragadta a

tűzből a kukoricakenyeret, amikor még csak félig volt megsülve és elkezdte azon forrón falni. De az ő kezéből meg csakhamar kikapta a mór fiú és ő falta tovább.

A gyermekeknek ez a nyomorúsága úgy megrázta Gelimer lelkét, hogy láttán keserves zokogásra fakadt. Azután pedig kiüzent Fárásznak, hogy megadja magát. A diadalmas bizánciak odaállították a fővezér, Belizár elé s amikor ez előtt állt az összetört vandál király, a kétségbeeséstől és a keserves lelki kintól meggyötörve hangos, ijesztő kacagásra fakadt.

A bizánciak megrettentek ettől az irtózatos kacagástól és talán ez mentette meg Gelimer életét. Mert azt hitték róla, hogy örült és

keleten az örülteket valami felsőbb lélektől megszállottaknak tekintették már akkor. Megkegyelmeztek az életének és Belizár hajóra szállította mindazzal a rengeteg kincessel együtt, amit a vandál királyok palotájában talált. A császár véghetetlenül megürült a győzelemnek, olyan diadalmenetet engedett

Belizár számára, aminő csak császárokat illet meg s a diadalmenetben mint fogoly ott ment Gelimer is. Egyszer megállt és keservesen így kiáltott fel:

„Hiúságok hiúsága! Minden csak hiúság ezen a világon!”

De azután emberségesen bántak vele. A császár Galatiában adott neki nagy földeket és ott jelölte ki a lakóhelyét is. Azt is megígérte neki, hogy római pátriciussá teszi, ha áttér a katolikus hitre. De Gelimer nem engedett ennek a csábításnak és élete végéig megmaradt ősei áriánus hitén.

A vandálok pedig Afrikában teljesen szétzüllöttek, szertekallódtak. Azt hiszik, hogy egy részük a Kanári-szigetekre hajózott át, amelynek ősi lakosság a ma is *gvandnak* nevezi magát. Így ért véget a vandál birodalom, amely fennállása alatt két világrésznek a réme volt.

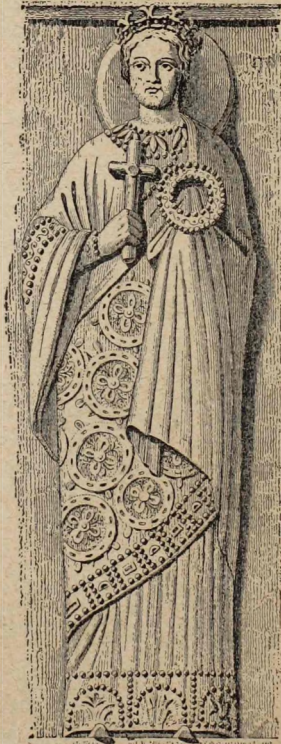

Vandál királyok pénzei a hatodik századból.

1. Kchilderik, 2 Gunthamand, 3. Gelimer királyok képmásával.

A longobárdok.

A longobárdok eredetileg a Jütlandi-félszigeten, később pedig észak-Németország lapályain tanyáztak. Tulajdonképen *vinnüeszeknek* nevezték magukat. A longobárd elnevezésre hosszú szakálluk szolgáltatott okot vagy pedig a fegyverük, a bárd (barte).

Longobárd fejedelemasszony
bizánci divat szerint öltözve.

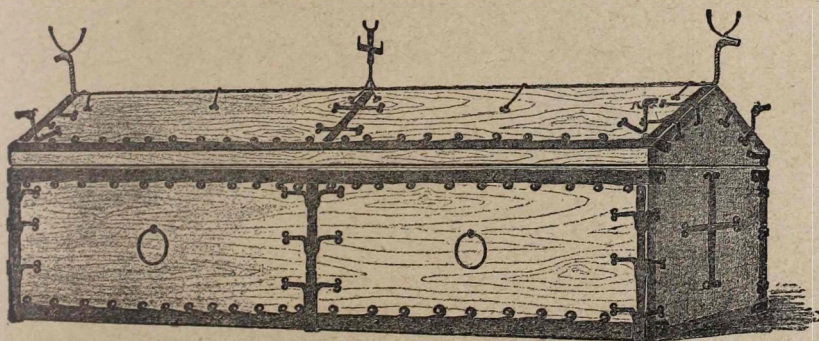
A rómaiakkal Tibériusz császár korában vívták első harcaikat Kr. u. 5 körül. Azután Marbodusznak, amajd Arminiusznak hódoltak meg. A történelem azután hosszú időn át mitsem jegyzett fel róluk, mígnem a IV. században ismeretlen okokból, véres harcok között dél felé, a Duna felé költöztek a rugiak földjére, később pedig a Morva-mezőn telepedtek le. Itt kemény harcokat vívtak a herulokkal, akik le is igázták őket. Ebben az időben (a hatodik század elején) ismerkedtek meg az áriánus-keresztény vallással, mely közöttük is elterjedt. *Tato* király felszabadította a longobárdokat a herulok igája alól és a keletrómai birodalomba üzte a herulokat. *Andoin* alatt 546-ban Pannonia földjére vonultak, ahol élet-halálharcot kezdtek a gepidák ellen, akiket végre *Alboin* király teljesen legyőzött. A döntő csatában 60.000 ember holtteste fedte a csatateret, köztük Kunimund gepida király is, akit *Alboin* maga ölt meg. Azután feleségévé erőltette az elesett király szép leányát, *Rozamundát*. A gepidák ellen vívott harcokban az avarok segítették a longobárdokat, akik a

Dunától keletre telepedtek le és még veszedelmesebb szomszédaivá váltak a longobárdoknak, mint voltak előbb a gepidák.

A nagyravágyó *Alboin* nem elégedett meg hódításaival, 568-ban felkerekedett egész népével és több szövetséges törzsszel és elfoglalta Felső-Itáliát és ott a még ma is a longobárdok nevét viselő Lombardia síkságán új országot alapított s Páduát tette meg székhelyévé. A hódí-

tást nagyban elősegítette a császári udvar gyámoltalansága, valamint Narzusz keletrómai hadvezér árulása. A 90 éves vezér állítólag azért pártolt volna el Rómától, mert a császári udvar megsértette és a császárné guzsalyt és orsót küldött neki azzal az üzenettel, hogy segítsen cselédeinek fonnin. Ő hívta be Alboint Itáliába.

Itália lakosai rénaülten menekültek a tengerpartok felé, Alboin pedig elfoglalta az ország belsejét. De nem sokkal élte túl hódítását. Mielőtt országát szervezhette volna, asszonyi bosszúnak esett áldozatul. Midőn egyszer Veronában lakomát adott, előhozatta azt az ivóserleget, amelyet Kunimund gepida király koponyájából készítettett. Félrészezen arra kényszerítette feleségét, hogy igyék apja koponyájából.

Longobárd királyi koporsó.

A fából készült, vaspántokkal ellátott koporsót a Trient melletti fejedelmi sírboltban találták.

A királyné ivott, de undorral telt el férje iránt. Szerelmével *Heldikhiszt*, a király fegyverhordozóját kínálta meg. Ez egy udvari testőrtiszt segítségével meggyilkolta Alboint, aki kardját sem tudta kihúzni védelméül, mert azt felesége a hüvelyébe szegezte.

A gyilkosoknak menekülniök kellett. Ravennába jutottak, ahol Rozamunda meg akarta mérgezni kedvesét, *Heldikhiszt*. Ez azonban, miután már ivott a pohárból, felfedezte az asszony szándékát és most ő kényszerítette, hogy a maradékot kiigya. Így pusztultak el mind a ketten.

Alboin megöletése után *Klef* következett a trónon. Két év mulva ezt is eltették láb alól. Halála után 10 évig nem töltötték be a királyi méltóságot, az országot pedig a 35 herceg kormányozta. Ez idő alatt a longobárdok nemcsak Róma környékét és a bizánci császárok birtkait,

hanem még a frankokat is megsarcolták. Végre azonban az ismételt szenedett vereségek egységre intették a zabolátlan népet és 585-ben Klef fia, *Anhari* elfoglalhatta atyja trónját. Legyőzte összes ellenségét s nőül vette a katolikus hitű Theodelinda hercegnőt. Ez a király

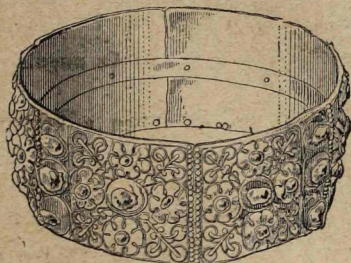
Nagy Gergely pápa.

Mint térítő és egyházalapító nagy érdemeket szerzett. Előkelő római családból származott. Eleinte világi pályára készült, de később apja fényes palotáját kolostorrá alakította s maga is papi ruhát öltött. Csak nagy vonakodás után vállalta el a pápai méltóságot, de ő lett a középkori pápaság nagy világi hatalmának megalapítója. Ő térítette meg a longobárdok nagy részét is.

halála után *Agilulj* turini herceget segítette a trónra, akihez férjhez is ment. Az új király békét kötött a frankokkal és avarokkal s megfékezte az ellene lázongó hercegeket. Azután felesége és Nagy Gergely pápa sürgetésére fiát, Adelbaldot megkereszteltette és biztosította a katolikusok vallásszabadságát s 602-ben szentelte fel a Keresztelő Szent János

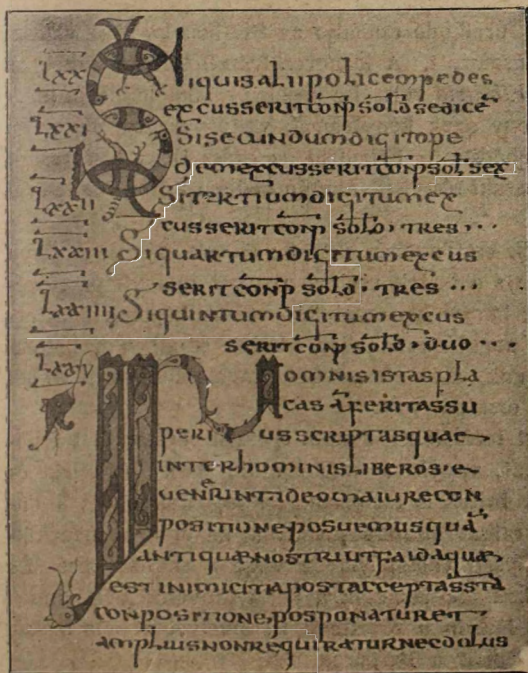
tiszteletére építettett nagyszerű monzai székesegyházat s ennek kincstárába helyeztette el azt a koronát, melyet Krisztus keresztjének egyik szögéből készítettett. Ez volt a híres longobárd vaskorona.

Utóda, *Ariovald* ellen fellázadtak alattvalói. Miután meggyilkolták, trónját a vitéz és igazságszerető *Rothari* foglalta el (636—652.). Az ő uralkodása alatt irták össze a longobárd jogszokásokat. Alatta a katolikus hit egyre terjedt az országban. Halála után ismét nagy zavarokat támasztottak az elégületlen hercegek és az új ki-

A longobárd királyok híres vaskoronája.

A korona aranyból volt ugyan arany virágdisszel és 22 drágakövel díszítve, de belül egy keskeny vaskarika simul belé, amelyet állítólag Krisztus keresztjének egyik szögéből készítetttek, ezért nevezték vaskoronának.

Egy oldal kicsinyített képe Khlothár longobárd király kézirat-törvénykönyvéből. Jogtörténelmi jelentősége ezen törvénykönyvnek abban áll, hogy teljesen mellőzte a római jog alapelveit és sokkal sikerültebb, mint a többi barbár népek hasonló alkotásai.

rályt néhány hónapi uralkodás után meggyilkolták. A hercegek túlnyomó hatalma volt a főoka annak, hogy a longobárd államszervezet nem tudott megerősödni. Amellett a longobárdok nem tudtak összeolvadni a meghódított lakossággal, a papsággal is folyvást viszálykodtak s így országuk a bukást nem kerülhette el. A longobárd állam helyreállítására irányuló későbbi kísérletek is mind hajótörést szenvedtek. A frankok és a pápa között mindinkább megerősödő szövetség söpörte el őket végkép.

Az angolszászok Britanniában.

Britannia ebben a korban sok apró királyságra oszlott. Ezeknek legnagyobb részét a hódítókként bevándorolt *angolszászok* alkották, akik kiszorították régi lakóhelyükről az ősbennszülött, *kelta* eredetű népet, a *briteket*. A legnevezetesebb ezek közül a királyságok közül és a germánságnak Britanniában való megerősödésére nézve legfontosabb volt *Wesszex* királyság. Ennek a királya, a hódító *Cedrik* unokája, *Cearolin* elvette a britektől a szomszédságban még megmaradt birtokaikat is.

Más hódító germán csapatok a szigetország közepetáján, a síkságon telepedtek meg s ott alkottak kezdetben apróbb fejedelemségeket, amelyek azonban csakhamar egy nagy *Mercia* nevű királysággá egyesültek. Végül még volt két nevezetesebb királyság: *Deira* és *Bernicia*. Ez utóbbinak az uralkodó családja az 547-ben királlyá választott *Ida* fejedelemtől származott. A legnevezetesebb királya ennek az országnak *Ida* unokája, *Ethelfrid* volt. Ez országa sziklás határain megverte a skótokat, úgyhogy azok kénytelenek voltak messze elvonulni észak felé. Azután meghódította *Ethelfrid* az egész *Deira* királyságot is és a nagy *Mercianak* északi részét is. Azután pedig a britek fölött aratott döntő diadalt.

Körülbelül a 600-ik esztendőben már be is volt fejezve teljesen az angolszászok hódítása s a britek uralma a sziget nyugati partvidékeire szorult vissza. Itt három kis országban voltak képesek fenntartani magukat a hódító angolszászok ellen. Velük szemben a betolakodott germán hódítóknak, akik szászokból, angolokból és jütökből (dánokból) álltak, hét országa volt.

Az így meghódított területeken azután egészen germán élet fejlődött tovább. A keltákat, vagyis a mai skótok, írek, walesiek és piktek elődeit, akikhez a britek is tartoznak, az angolszászok és a dánok teljesen elnyomták, rabszolgasorsra juttatták, ha el nem menekültek a három kelta királyság valamelyikébe vagy a skótok közé. És végét vetették az angolszászok nemcsak a kelta műveltségnek, ami a szigeten található volt, hanem a rómainak is, amelyet itt sem bírtak megvédelmezni többé a légiók a barbárok elől.

Az angolszászok ekkor még pogányok voltak és nem is vették fel a kereszténységet jó ideig, aminek a következtetése az lett, hogy Britannia legnagyobb részében elpusztultak a keresztény templomok és kivesző-

ben volt a keresztény vallás. A legnevezetesebb egyház, amely épségben megmaradt, a *Szent Márton* püspöke volt *Canterburyben*. Ez ma is fennáll és egyik legelső érseksége Angliának.

De amikor hódításukat befejezték, attól fogva az angolszászok sem zárkóztak el a kereszténység elől. De az új vallást nem a britektől vették át, hanem kívülről, a rómaiaktól.

Pedig a britek kereszténysége már meglehetősen régi keletű volt, már *Diokleciánusz* császár üldözte itt is a kereszténységet és több vértanu neve is fel van jegyezve, közöttük a legnevezetesebb *Verulam* *Szent Atbánusz*volt. Konstantinusz császár idejében azután persze itt is jobbra fordult a kereszténység sorsa. Csakhamar három püspökségük is alakult: Londonban, Lincolnban és Yorkban. Ez az utóbbi ma a második nevezetes érseksége Angliának. De a kelta nép ingatag természetű hajlandó lett csakhamar az eretnekségre is, különösen a *pelagianizmusra*. Csak *Szent Germánusz* auxerre-i püspök tudta megtörni azután Britanniában az eretnekség hatalmát és visszavezette a briteket a római egyházba. Ez 430 körül történt és csaknem ugyanabban az időben megkezdte a kereszt diadalmas hódító útját *Irlandban* és *Skótszágban* is, ahová pedig a római légiók soha nem tudtak elhatolni. Először *Palladiusz* hittérítő tett e helyeken kísérletet, de ennek a munkája nem sikerült. Nagyobb eredménnyel járt, amikor *Szent Patriciusz* (kelta nyelven *Patrik*) vette kezébe a térítés munkáját. Ez galliai eredetű nemes ember volt és sokáig volt hadifogoly Irországban. Mint ilyen, résztvett az írek rablóhadjárataiban is és csakhamar alaposan kitapasztalta ennek a népnek a minden benyomásra rendkívül fogékony lelkületét. Hozzálatott tehát az írek között csakhamar a térítés munkájához, még pedig olyan buzgalommal és olyan sikerrel, hogy a *Zöldsziget*en (ahogy Irországot még ma is nevezik) csakhamar számos templom, kolostor és sok püspökség épült.

Szent Patrik aggastyánkorban halt meg 493-ban és ekkor az írek megtérítésének a munkája már teljesen be volt fejezve. Az új hívek összességének, az írországi katolicizmusnak a középpontjává a nagy *Bankhor* kolostor lett, főtemplomuk Szent Patrik temploma *Armaghban* és az ír nép, amely még ma is buzgón katolikus, minden évben nagy nemzeti és egyházi ünneppel üli meg a Szent Patrik emléknapját, március 17-ét.

A következő évszázadban megtértek a skótok is. Ezeknek a próféta *Szent Kolumbánusz* (kelta nyelven *Kolumba*) volt, aki Skótszágban egy sziklaszigeten, *Jonán* nagy kolostort alapított, benne egészen

újnemű szerzetesrendet és innen azután később megtérítette a *pikteket* is.

Ámbár római misszionáriusok alapították, az ír és a skót egyház mégis sok külön sajáttságot őrzött meg. A husvétot is máskép számították, mint Rómában, azután pedig nem voltak náluk meghatározott területű plébániák, a papság pedig csak lazán volt alárendelve a püspököknek. A püspöki és az apáti méltóság közt nem tettek semmi különbséget, sőt minden apát egyúttal püspök is volt.

És a papság is minden megszokott egyházi pompa nélkül való volt. Életük egyszerű és igénytelen, a lakásuk leginkább szerény kunyhó, a templomok túlnyomó nagy része pedig fából készült, szalmatetővel.

Igy tehát az ír és a skót egyház megőrzött bizonyos külön kelta jelleget és nem rómaiasodott el egészen. Ezzel kelta nemzeti erőforrássá is vált, védelmezőjévé a keltaságnak. Így tehát a kelta nép, ha politikailag szét is szaggatva, a vallásában egységesen állt szemben a pogány szászokkal, akikkel szemben vad nemzeti gyűlöletet érzett. Szó sem lehetett tehát arról, hogy ebből a kelta egyházból indulhasson ki a gőgös, hódító angolszászok megtérítése.

És csakugyan, ez egyenezesen Rómából következett be. Amint a rege mondja, *Nagy Szent Gergely* pápa egyszer Róma rabszolgapiacán több szép, magastermetű, szőkefürtű ifjút látott, akik eladásra voltak ott kitéve. Megkérdezte tőlük, hogy honnan való foglyok, amire az egyik fogoly így felelt:

„Angolok vagyunk Deira királyságból.”

A pápa ezt hallva, így kiáltott fel:

„Valóban, az angolok olyan szépek, mint az angyalok!” (Latinul az angoloknak *angli*, az angyaloknak pedig *angeli* a neve.)

És amikor megtudta, hogy ez a nép még pogányságban sanyalódik, megesejt rajtuk a szíve. Felébredt benne a tértítő buzgalom is és elküldte *Szent Ágoston*t negyven barátal a távoli szigetre, hogy tértítsék meg az angolokat. Ezek szíves fogadásra találtak *Kent* királyánál, *Elthelbert-nél*, akinek a felesége, egy frank király leánya már keresztény volt. Ettől megkapták Canterburyben Szent Márton templomát, azután a király maga is csakhamar áttért a kereszténységre s javadalmakat adott a szerzeteseknek. Szent Ágoston azután felvette a püspöki méltóságot és teljesen megszilárdította Britanniában a keresztény egyházat. De a kelta püspökök és papok egyáltalán nem voltak hajlandók magukat neki alávetni, még a husvét megülésére sem tudott megegyezni a két párt. Szent Ágoston 607-ben halt meg.

Halála után azonban veszedelembé került nagy műve, az angolok megtérítése, mert meghalt nemsokára Ethelbert is és ennek fia, *Eadbald* lépett a kenti trónra, az pedig még pogány volt. De a veszedelem csakhamar megszűnt, mert Eadbald is megtért a kereszténységre és elrendelte, hogy építsék fel Canterburyben Szent Péter és Pál templomát, amely azután a kenti királyok temetkezőhelye lett. Sőt azután a kenti udvarból indult ki Northumberland meghódítása is.

Ugyanis *Redwald*, a keleti angolok királya, aki Kentben felvette a kereszténységet, a northumberlandi *Ethelrid* felett győzelmet aratott és az attól elűzött *Edvin* deirai királyt visszahelyezte a trónjára. Amikor azután Edvin nőül kérte Eadbald nőtestvérét, Ethelbergát, ennek a kezét

Angolszász, jábói készült jaragvány.

Lothaltogból való ékszerszekrény födelét alkotja. A londoni British Múzeumban.

csak azzal a feltétellel kapta meg, ha országában megengedi a kereszténység gyakorlását és nem tesz semmit a keresztények ellen. Így ment Ethelberga Northumberlandba *Páulinusz* püspök társaságában és a pogány királyra csakhamar nagy hatással voltak feleségének, meg a püspöknek a szavai. Merengővé vált és sokszor órákhosszat némán ült egy helyben.

Egyszer háborúja támadt a nyugati szászokkal és ebben fényes diadalt aratott, amelyet a keresztények Istene segítségének tulajdonított. Összehívta tehát országa nagyjait és a pogány vallás papjait is, mivel ezek is, élükön a főpappal, az új vallás felvétele mellett nyilatkoztak, egyhangúan elhatározták a kereszténységre való áttérést. És ekkor a pogány főpap saját kezével intézte az első csapást a hajdan annyira tisztelt pogány szenthely ellen, amely York mellett állt és a

király országa összes nagyjaival együtt megkereszteltette magát Yorkban. Azonban a northumberlandi nép maga maga még továbbra is ragaszkodott ősei pogány vallásához, úgyhogy az egész ország számára elég volt két kis fából épült templom.

Nagy háborús válság nélkül mégsem diadalmaskodhatott a kereszténység Angolországban. Három kisebb királyság, meg a nagy Mercia még pogányok voltak és ez utóbbinak a királya, a hatalmas *Penda* szövetkezett *Keadwallával*, az északi walesiek keresztény királyával a keresztény angolszász királyok ellen. A harc csakhamar kitört és a véres ütközetben, amelyet a mai *Hatfield* mellett vívtak meg, elesett *Edvin* király leidősebbi fiával, *Oszfriddel* együtt. *Ethelberga* kénytelen volt Kentbe menekülni és Pauli nusz püspök is elmenekült Northumberlandból. Northumberland pedig kettészakadt, Deirában *Oszrik* ragadta magához a koronát, Berniciában pedig *Eaufrid* s ezek megosztott erjükkel kényszerültek mindketten Keadwalla fennhatóságát elismerni.

De Keadwallát csakhamar megverte *Oszwald*, a két királyi ház egy rokona, úgyhogy maga a félelmes walesi király is elesett a harcban. *Oszwald* aután egyesítette a kettészakadt Northumberlandot újból és nemcsak a római kereszténység gyakorlását engedte meg, hanem utat nyitott aakelta egyháznak is. Ez a buzgó keresztény király azután a harctéren esett el a pogány *Penda* ellen és népe mint vértanút tisztelte. *Penda* ezzel a győzelmével úrrá lett Kent kivételével a keresztény királyságok felett és már-már úgy tetszett, hogy Mercia királyság pogány népe lesz az úr egész Közép-Angliában és a kereszténység fennállása nagy veszedelemben forog.

Ekkor azonban hirtelenül és váratlanul megjött a kedvező fordulat. Amikor *Penda* meg akarta hódítani Berniciát is, annak királya, *Oszvin*, *Oszwald* testvére tökéletesen megverte a merciaiakat és maga *Penda* király is ott esett el a csatában. Merciciát meghódítani ez után a diadal után ugyan nem volt képes *Oszvin*, de bevitte ide a kelta kereszténységet.

A kereszténység tehát biztosítva volt Angliában, de hátra volt még a kétféle kereszténységnek, a keltának és a rómainak az egyesítése, legalább is az angolszász királyságokban. Mert a szakadás most már erős volt köztük. *Oszvin* vállalkozott arra is, hogy ezeket a nagy ellentéteket kiegyenlíti s azért zsinatot hívott össze, hogy a két felekezet papsága ott vitakozzék és ott dőljön el, hogy kettőjük közül melyiknek van igaza. A zsinaton azután *Angilbert*, frank eredetű püspök nagy hitvitát kezdett a kelta *Kolman* apáttal. Ebben a vitában azután Angil-

bert azt a tételt védelmezte, hogy a mennyország kulcsai Szent Péternél és utódainál, vagyis a római pápáknál vannak. Kolman nem bírta megcáfolni, beismerte, hogy vesztes és erre a király világi nemességével együtt, kijelentette, hogy a római kereszténységhez csatlakozik és a husvétot is úgy fogja ünnepelni, mint Rómában szokás. Mercia új királya, *Wulpher* szintén csatlakozott hozzá, Kolman pedig és a hivei elhagyták az angolszászokat, akik pedig sokat köszönhetnek neki és visszatért a kelták közé. Pár évvel később, 668-ban *Vitaliánusz* pápa elküldte Angliába canterburyi érseknek *Theodor*t, egy görög szerzetest és ez *Egbert* kenti király, meg *Oszvin* és *Wulpher* támogatásával olyan sikeresen működött, hogy nemcsak az összes angolszászokat nyerte meg Rómának, hanem a halála után a skótok is, meg az írek is csatlakoztak a római vallásformához.

Az így egyesített kereszténység papjainak nagyon sokat köszönhetett egész Angolország, ami a művelődését és haladását illette. Az egyház antik nevelésrendszerét hozták be, számos iskolát állítottak, amelyek csakhamar nagy virágzásnak indultak. Egy szentéletű férfiú pedig, a *Tisztelendő Béda* (Bede Venerabilisz) atya, aki Northumberlandban élt (682—735.) számtalan tankönyvében összefoglalta annak a kornak minden tudását. A legértékesebb műve, amelynek az angolok történetírása is sokat köszön, „Az angolszászok egyházának története.” Enélkül a könyv nélkül a mindaddig elmondottakból szinte nem tudnánk semmit.

De támadtak az angolszász papok közt nagy egyházi szónokok és költők is. Az angolszászok régi hősmondáit is összegyűjtötték a papok s erre az időre esik egy híres germán hőskölteménynek, a *Beowulf*-nak a megszületése is.

Az angolszászok népének államformája egészen germán volt. A törzskét ennek a népnek minden királyságban a földdel bíró *szabad parasztok* erős és nagy osztálya alkotta. A birtoktalan parasztság zsellérekedségből élt meg s a *nemesi osztály* gazdag urai közül választott magának mindegyik *kenyérurat*, ami angolszász nyelven *hlafordot* jelent. Ebből a szóból lett a mai *lord* szó. Volt azután még egy osztály, de ez nem volt részese az államnak, hanem tulajdona az urának. Ezeket *szolgáknak* nevezték és a számuk leginkább a leigázott britekből lett ki. A birtokot a nemességnél mindig a legidősebb fiú örökölte. Az ifjabb fiúk pedig rendszerint beléptek a királyok kíséretébe s az ilyen nemes ifjakat, akik azután, ha a harci szerénese kedvezett nekik, vagy a király különös kegye rájuk mos lygott, új birtokot szereztek maguk-

nak és új nemesi családok megalapítóivá lettek, *thanoknak* nevezték, amely szó azután később előkelő nemesi címmé vált, különösen a „nagythán” alakjában, ami hatalmas, gazdag urat jelentett, aki szinte fejedlem volt a saját földjein. Ebből a rendből fejlődött ki a mai angol *dzs-ntri*, a köznemesség, míg a kenyérurakból lett a főnemesség,

A királyoknak a hatalma kezdetben csekély volt. A nép nagy szabadságot és sok jogot őrzött meg magának. De a folytonos hódító háborúskodások szükségszerűen kifejlesztették a királyi hatalmat a nép, főképen pedig a nemesség rovására. Ezen a nemesség úgy iparkodott segíteni, hogy királyi hivatalokat vállalt s így gyakorolta tovább a régi hatalmát, de most már nem a maga, hanem a király nevében.

Amint látható, mialatt Európa többi részében összeomlóban volt már a régi világ, az antik kultúra s a barbár népek kerekedtek már Róma fölé, akkor Angliában, éppen a szerencsés fekvésénél fogva, hogy mindenfelől tenger veszi körül, kezdett már kialakulni minden alapja a mai hatalmas Nagy-Britanniának. Erős germán királyságok, egységes vallás, magas kultúra és jólét volt itt, mialatt Európa a legrettenetesebb pusztulás és dulás nyomorúsága alatt nyögött.

A frankok birodalma a Meroving királyok alatt.

A népvándorlás első századaiban a keleti germán törzsek, a vandálok, gótok, svévek, longobárdok és a burgundok új hazát kerestek maguknak délen és délnyugaton s helyüket, amely pusztán maradt, kardcsapás nélkül *szláv* törzsek foglalták el. Krisztus után 450 körül kezdődhetett meg a szlávok előnyomulása és 530 körül eljutottak már egészen az Elba-folyóig. Egyes szláv törzsek dél felé is lenyomultak, átkeltek a Dunán s 600 körül megtelepedtek a mai Stiriában, Karinthiában és Krajnában. Ezek a szlovének voltak, akik elfoglalták csakhamar a Dráva forrásvidékét is és elterjeszkedtek egészen Bajorország határáig. A szlovének avar uralom alatt állottak s az avarok támogatták is őket harcaikban a bajorokkal.

A nyugati germán néptörzseket a népvándorlás árja nem sodorta el a helyükről, csak a Rajnától nyugatra és a Dunától délre eső szomszédos római területekre húzódtak át idővel. Ezek a germán törzsek a következők voltak. Az északi tenger partján a *frizek* laktak, szomszédságukban a *szászok*, tőlük délkeletre a thüringick, ezektől délnyugatra az *alemannok*, a későbbi *svábok*. Délkeleten a *bajuvárok* vagy

najorok helyezkedtek el, nyugaton pedig, a Rajna középső folyása körül a *frank* törzsek.

Mindezek a germán törzsek egymástól függetlenül éltek, nem egyszer hadilábon is álltak egymással. Jövendőjük attól függött, vajjon képesek lesznek-e valamely nagyobb egységes nemzetté tömörülni államot alakítani. A felsorolt törzsek közül a frankoknak szánta a gondviselés ezt az államalkotó szerepet. A frankoknak jutott most osztályrészüln a hajdani római birodalom öröksége. Ők hódították meg csaknem az összes germán törzseket s nagy, egységes birodalomba foglalva össze őket, felújították Európa északnyugati részén a megszünt római császárságot. Ennek a kialakulásnak a történetét mondjuk el most a középkor első hatalmas uralkodójának, Nagy Károlynak a szerepléséig.

A frankok több apróbb törzsre szakadozottan éltek a Krisztus utáni első századokban, a Rajna alsó folyása körül. A harmadik század óta egymással szövetkezve nyomultak lassan, de biztosan dél felé s a negyedik és ötödik században már a Maas és a Schelde-folyók között találjuk őket. Ekkor közös nevük is van már: a frank törzsek. Nem rablóhadjáratokra vonultak dél felé, hanem hódítók voltak s az elfoglalt területek kelta-római lakóit kiirtották vagy délre szorították s megőrizték ősi szokásaikat és pogány hitüket is a magasabb római kultúrával szemben.

A törzsek közül korán kivált a *száli* frankok törzse, amely *Khlogio* király vezetésével, mikor Aeciusz visszahívta Galliából a római légiókat délnek vomult a Schelde mindkét partján és megszállta ezt a területet. Khlogiónak utóda *Khilderik* volt, a *Meroving* királyi család első uralkodó őse.

A frankoknak egy keleti törzse, a *ripuári* frank törzs ugyanekkor a Rajna mellett telepedett meg, Köln körül, majd később nyugatra nyomult s az ötödik század közepe táján elfoglalta Triert is, a római császárok egykori büszke városát.

Ez a két nagy frank törzs egyelőre külön királyok alatt élt még s nem alkotott egymással semmiféle politikai egységet. Csakhamar egyesítette azonban és uralkodó szerephez juttatta őket Khilderiknek, a száli frankok első Meroving-királyának fia és utóda, *Khlodvig*, aki 481-től 511-ig uralkodott s a frankok első hatalmas királya volt. Khlodvignak, mikor trónra lépett, az volt az első dolga, hogy kiszorítsa Galliából a római uralom utolsó maradványait is. A rómaiak uralmát az időben *Sziágriusz* római helytartó képviselte Galliában egészen a Szajnáig. Khlodvig 486-ban legyőzte Sziágriuszt, aki a nyugati gótokhoz menekült. Ezek-

nek királya, II. Alarik azonban kiszolgáltatta Sziágriuszt s a diadalmas Khlodvig csakhamar kivégeztette a megalázott római helytartót.

Khlodvig bölcs uralkodó volt. Megszállta ugyan a rómaiak területét, de magának csak az államjavakat és az uratlan területeket tartotta meg. A római lakosoknak meghagyta birtokaikat és szabadságukat. Meghódolt hamarosan a Szajna, a tenger és a Loire közti partvidék is Kholdvignak, aki a Meroving-dinasztia uralmának középpontját áthelyezte ide a régi római területre és fővárosául *Párizst* választotta ki.

Khlodvig a rómaiakon aratott diadal után a szomszédos rokon törzsek beolvasztására törekedett. Terve megvalósítására az első alkalom 496-ban kínálkozott, mikor a ripuári frankok vezérért, Szigbertet támogatta az *alemannok* ellen, akiket le is győzött. Az alemann törzs,

minthogy az ütközetben a királyuk is elesett, meghódolt Khlodvignak, de ősi jogait és intézményeit megőrizte továbbra is és ezzel erősítette a száli frankok erejét is a meghódított, de magasabb kultúrájú rómaiakkal szemben.

Khilderikh,

az első Meroving uralkodó pecsétgyűrűje a király képmásával.

Az alemannokkal véres, nehéz csatát kellett Khlodvignak vívnia. A monda szerint, mikor eldöntetlenül dühöngött még a harc, Khlodvig, aki mindaddig pogány volt, az ütközet hevében a keresztények istenéhez folyamodott segítségért és megfogadta, hogy kereszténnyé lesz, ha

diadalt arat. Fogadalmát be is váltotta és a győzelem után fölvette a keresztiséget, még pedig nem az áriánus vallást, amelynek híve volt akkoriban valamennyi keresztény germán törzs, hanem a katolikus vallást fogadta el, amely meghódított római alattvalóinak a vallása is volt. Oly államférfiúi bölcseségnek adta jelét Khlodvig ezzel az elhatározásával, mint ötszáz év múlva a mi első nagy királyunk, Szent István, aki szintén a római katolikus vallást választotta, hogy a nyugati műveltség részesévé tegye nemzetét, nem pedig a görög császárság vallását, amely a magyar nemzetet a keleti érdekszövetségbe vonta volna bele.

Lehet, hogy Khlodvigot felesége, a burgundi Klotild is befolyásolta elhatározásában. A 496. év karácsonyán keresztelte meg Khlodvigot és vele 3000 más frankot Remigiusz reimsi püspök. A frank törzsnek nagy része továbbra is pogány maradt ugyan, de Kholdvig királysága ettől fogva mégis keresztény királyságnak számított már. A frankok és a meghódított rómaiak között ledől a vallási válaszfal s a szomszédos áriánus országok római lakossága is a frank királyban látta ez idő óta

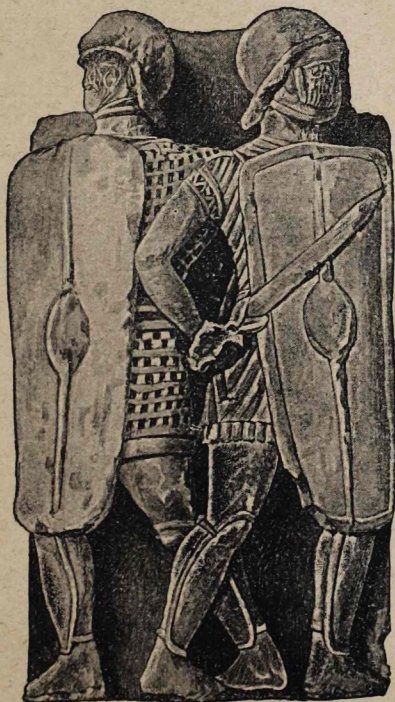
támaszát és védő urát saját germán uralkodóival szemben. Khlodvig ügyesen és kíméletlenül kihasználta ezt a helyzetet s először a burgundokat igázta le, majd később a nyugati gótokat szorította ki végképen egész Galliából.

Burgundia ügyeibe családi viszályok révén avatkozott be. Burgundia négy társuralkodója közül a legidősebb, Gundobad két fivérét megölette és csaknem egész Burgundia uralkodója lett. A vérbosszú azonban nem késett soká. Az egyik meggyilkolt királynak, Khlodvignek Klotild volt a lánya, Khlodvig felesége, aki most bosszúra tüzelte férjét. Khlodvig örömmel ragadta meg az alkalmat hódító tervei megvalósítására. Legyőzte Gundobadot és függő viszonyba kényszerítette, úgyhogy Gundobad kénytelen volt később Khlodvigot támogatni a nyugati gótok ellen. Gundobad, bár uralma megrendült, továbbra is Burgundia ura maradt, sőt nemsokára harmadik fivérét is megölte és egész Burgundiára kiterjesztette uralmát.

A nyugati gótok ellen minden komolyabb ok nélkül indította meg Khlodvig a háborút a rómaiak rokonszenvére támaszkodva.

„Szörnyen dühösit” — mondotta hű frank harcosainak — hogy ezek az áriánus nyugati gótok bitorolják a szép Galliának egy részét. Isten segítségével harcba szállunk ellenük és meghódítjuk földjüket.”

Valósággal vallásháborút indított tehát a nyugati gótok ellen. A döntő ütközetben a rómaiak küzdelem közben átpártoltak a frankokhoz. II. Alarik király elesett a csatában és Khlodvig a Garonne-folyóig kiterjesztette országa határait. Talán megsemmisült volna már akkor

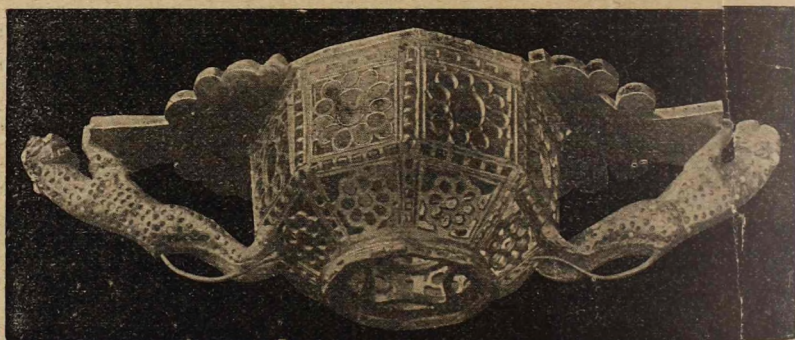
Gót harcosok.

Dombormű a szevillai múzeumban.

az egész nyugati gót birodalom, ha Nagy Theodorik, a keleti gótek uralkodója védelmébe nem fogadta volna a nyugati góteket.

Khlodvig nem érte be sikereivel, bár a germán törzsek összes uralkodói elismerték, hogy külön mindannyiuknál. Ő azonban nem érezte magát uralmában biztosnak, amíg képzelt vetélytársait el nem tette láb alól. S ezt a munkát oly erőszakossággal végezte, amely pártját ritkítja a történelemben.

Először a ripuári frankok vezéreitől szabadult. Szigbert, a ripuári frankok királya megsebesült térdén egy ütközetben és súlyos betegen feküdt fővárosában, Kölnben. Khlodvig Szigbertnek uralomra vágyó fiát, Khloderiket fényes ígéretekkel hitegette az esetre, ha siettetné

Arany díszedény
egyik gót király kincséből

apja halálát, amely amúgy is közeledőben volt. Khloderik engedett a kísértésnek és saját kezével gyilkolta meg beteg apját, aki éppen déli álmát aludta. A gyilkosság után követet küldött Khlodvighoz, hogy küldje el megbizottait Kölnbe s válasszon ki magának valamit a meggyilkolt Szigbert kincsei közül. Khlodvig megbizottai uruk titkos utasításával meg is érkeztek Kölnbe. Khloderik bevezette őket apja kincseskamrájába. De abban a pillanatban, mikor lehajolt egy kincsesláda fölé, Khlodvig egyik embere hátulról csatabárddal kettéhasította a gyilkos Khloderik fejét. A véres tett nyomában megjelent Kölnben maga Khlodvig is, gyűlésre hívta egybe a ripuári frankok törzsfőnökeit, és megkérdezte tőlük, nem akarnak-e a nagy frank birodalomhoz csatlakozni. A gyűlés ujjongva elhatározta a csatlakozást. Khlodvigot pajzsra emelték s ezzel elismerték őt királyuknak.

Egy másik rokonát, *Khararikot* és fiát azzal az ürüggyel, hogy

nem támogatták őt Sziágriusz ellen, titkon elfogatta és kolostorba csukta. A fiú itt egy ízben e szavakkal vigasztalta apját :

„Csak a lombot verték le az élő fáról, a levelek gyorsan kihajthatnak megint.”

Khlodvig, mikor értesült erről, titokban megölette mind a kettőjüket.

Most egy harmadik rokona került sorra : *Ragnakhar*. Megvesztegette kíséreit, akik a gyűlölt vezért öccsével, *Rikhar*ral együtt hüt-

lenül Khlodvig kezei közé játszották. Mikor az árulók vezereiket megkötözve Khlodvig elé hurcolták, Khlodvig szinlett haraggal így kiáltott rá Ragnakharra :

„Hah! Hogy alázhattad meg oly mélyen nemzetségünket, hogy engedted magadat megkötözni ?”

E haragos felkiáltás után minden teketória nélkül agyonsujtotta kardjával Ragnakhart. Azután Rikharhoz fordult :

„És te, nyomorult! Ha támogattad volna bátyádat, bizonyára nem érte volna őt ilyen gyalázat. Nesze a jutalmad !”

E szavak után Rikhart is levágta. E képmutatáshoz képcst valóssággal méltóságos volt a viselkedése, mikor a két fivér áruló szolgálát megbüntette. Aranyfegyverek helyett, noha ilyet ígért nekik, csak aranyozott fegyvereket adatott nekik s mikor az árulók emiatt panaszkodtak, így rivalt rájuk:

„Aki urát elárulja, nem érdemel nemes aranyat!”

Legutoljára Regnomert ölette meg, nemzetségének utolsó élő tagját. És ekkor nem átalott keservesen panaszkodni, hogy most már nincs egyetlen rokona sem. De ezt azért tette csak a ravasz képmutató, hogy megtudja, vajjon nem jelentkezik-e még valami ismeretlen rokon, akitől szintén meg kell szabadulnia.

A tömeges gyilkosság és orgyilkosság nem ártott az akkori vad időkben Khlodvig tekintélyének. Korlátlan uralkodója volt annak az óriási területnek, amely a Garonnetól a La Manche csatornáig és az Atlanti-óceántól a Lech partjáig terült el. Hatalmát országa határán túl is clismérték. Anasztáziusz pápa szerencsét kívánt neki diadalaihoz. Anasztáziusz keletrómai császár pedig konzuli címmel tüntette ki és azt remélte, hogy ilyen módon birodalmához kapcsolhatja a frank birodalmat is. Erről azonban szó sem lehetett.

Khlodvig 511 novemberében halt meg. Halálos ágyán ősi szokás szerint birodalmát, amelyet annyi véráldozattal kovácsolt össze, felosztotta négy fia között. Annak bizonyága ez, hogy Khlodvigot nem vezette hódításaiban semmiféle magasabb politikai gondolat. Hiszen különben véget velett volna az ősi szokásnak és gondoskodott volna róla, hogy a birodalom egy kézben maradjon. Legidősebb fia, *Theodorik* kapta az ország keleti részét, a ripuári frankok vidékét az alemannok földjével, *I. Khlotar* Soissons vidékét, *Khildebert* Párist és környékét a Szajna és Loire közti területtel, *Khlodmir* Akvitániát.

A négy frank uralkodó a maga országrészével még mindig erősebb volt, mint a többi germán főnök és folytatták is atyjuk hódító politikáját, különösen mikor a keleti gótok hatalma hanyatlani kezdett. Legelőször *Thüringiát* támadta meg Theodorik s miután az egész thüringiai uralkodócsaládot atyja példájára eltette láb alól, Thüringia úgyszólván szétzüllött. Nagyobb része a frankoké lett, egy részét a szászok kapták, keleti részébe szláv telepések nyomultak be. Az ősi thüringiai törzs csak a thüringiai erdőségekben és a Harz-hegységben maradt meg. Ez 531-ben történt.

Pár év múlva *Burgundiára* került a sor. Tudjuk, hogy Khlodvig frank király felesége, Klotild, Khilperik burgund király lánya volt s

tudjuk azt is, hogy Khilperiket bátyja, Gundobad meggyilkolta. Az özvegy Klotild királyné bosszúja még mindig kielégítetlen volt s férje halála után arra ösztönözte fiait, hogy álljanak bosszút meggyilkolt nagyatyjukért. Gundobad meghalt már s utóda *Zsigmond* volt. A frankok most megrohanták Zsigmondot, legyőzték és rabul ejtették. Az özvegy királyné pedig a fogoly Zsigmondot feleségével és két gyermekével együtt egy kútba fojtatta. Zsigmond öccse, *Godomar* azonban legyőzte a frankokat és tiz évig uralkodott még Nagy Theodorik pártfogása alatt. Ez utóbbi halála után azonban a frankok újra megtámadták a burgundokat. Godomart elfogták s Burgundiát bekebelezték, bár intézményeit és jogszokásait meghagyták neki. Nemsokára önként meghódoltak a frankoknak az *alemannok* és a *bajorok* is.

Ekkor oly nagy terület fölött uralkodtak már a frank királyok, hogy csaknem az összes germán törzsek hatalmuk alá tartoztak. A terület határai harmadfélszáz évig, egészen Nagy Károly trónrajutásáig, nem is igen változtak lényegesen. A hódító hadjáratok megszűntek, főleg azért, mert az ország gyakori megosztása az örökösök között folytonos trónviszályokat és belső harcokat idézett föl. A Merovingek erőszakos jelleme tömeges gyilkossággal és pusztító belső háborúval töltötte ki ezentúl a frank birodalom történetét, amelynél véresebb korszakot aligha ismer a történelem. Egyrészt az orgyilkosságok, másrészt az elhalálozások pár évtized alatt úgy kipusztították Khlodvig utódait, hogy 558-ban az egész frank birodalom Khlodvig egyetlen élő fiának, *I. Khlotárnak* jogára alatt egyesült újra. Khlotár azonban 561-ben meghalt s minthogy szintén négy fia volt, halála után újra négy részre szakadt birodalma. Négy fia sors útján osztozkodott a birodalmon. *Kharibert* Párizst kapta Akvitániával, *Guntram* Orleánst Burgundiával, *Khilperik* Soissonst az északi országrésszel és *Szigbert* Ausztráziát.

A most következő rettentő események sorozatát Kharibertnek 567-ben bekövetkezett halála indította meg. Kharibert gyermektelenül halt meg. Három fivére osztozott országrészén, de a nagyobb városokon

Frank harcos
a Meroving királyok idejében.

nem tudtak testvériesen megosztozni. Különösen Párizs és Marseille miatt támadt köztük zenebona. Végül úgy egyeztek ki, hogy Párizst három kerületre darabolták.

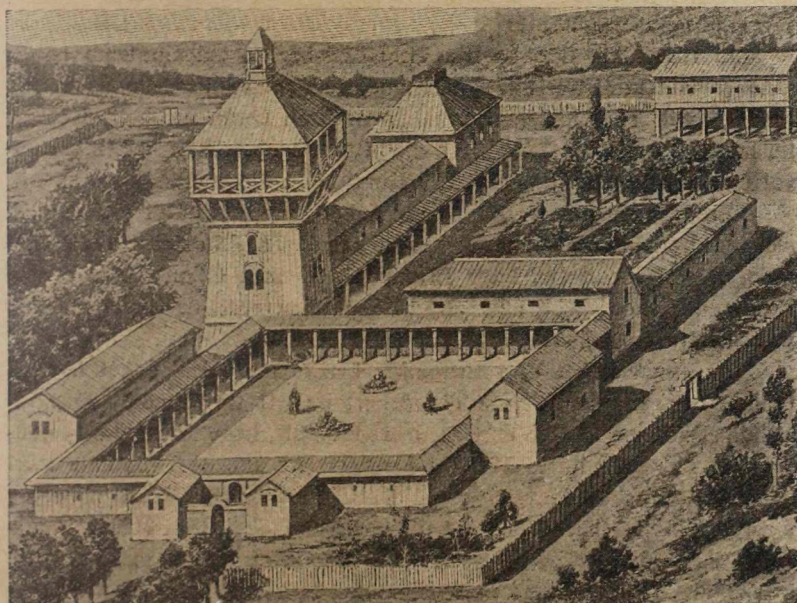
A hanyatló Meroving-dinasztia családi krónikájának lapjait évtizedeken keresztül egy idegen nő, *Brunhilda* töltötte meg borzalmas, véres eseményekkel, aki uralomvágyával és féktelen bosszúérzésével a Merovingek gonosz szellemévé lett. Brunhilda Athanagild nyugati gót királynak a leánya volt s a szép Spanyolországból fiatal lánykorában került a zord frankok közé, mikor Szigbert királynak a felesége lett. Szigbert fivére, Khilperikh, Brunhilda nővérét, *Gailswinthét* vette feleségül. A két gót királyleánynak csakhamar tragikus sorsa lett a frankok között. Khilperik nem sokáig becsülte meg fiatal feleségét s udvarába fogadta csakhamar régi kedvesét, a frank *Fredegundát* is. A megalázott királyné ott akarta hagyni hűtelen urát. De mielőtt visszautazhatott volna Spanyolországba, apjához, egy reggel megfojtva lelték ágyában. Khilperik pedig, akinek bizonyára része volt a gyilkosságban, törvényes feleségévé tette Fredegundát.

Brunhilda bosszúra tüzelte férjét, Szigbertet Khilperik ellen. A testvérháború meg is indult. Bonyolultabbá tette a harcot egy örökösödési kérdés. Khilperik ugyanis visszakövetelte magának azt a három várost, amelyet jegyajándékol adott Gailswinthének. Brunhilda ellenben kivitte, hogy az egyik város az övé legyen, mint meggyilkolt nővére örököséé. Ez a kérdés még elkeseredettebbé fokozta a testvérek harcát. A harmadik testvér, az ingataglelkű, gyöngye Guntram a harcban hol Khilperik, hol meg Szigbert mellé állt. A szerencse Szigbertnek kedvezett. Vitéz harcosaival elfoglalta már Khilperik egész ország részét s Khilperik legyőzött serege már-már pajzsra akarta emelni Szigbertet és királyul elismerni, mikor Vitri mellett, szabad ég alatt Fredegunda két felbérelt orgyilkosa mérgezett késsel orozva meggyilkolta Szigbertet férfikorának delén.

Ötlesztendő kisfiát, *II. Khildebertet*, a hűséges Gundobald herceg megmentette és Metzbe vitte, ahol Szigbert alattvalói nyomban királyukká kiáltották ki. Brunhildát foglyul ejtette Khilperik és Rouenbe vitette, ahol a bosszút lihegő, szépséges királyné csakhamar szövetségesre talált Khilperik első feleségétől való fiában, *Merovekben*. A fiatal Merovek izzó szerelemre gyulladt a fogoly Brunhilda iránt és a roueni püspök közvetítésével szövetkezett vele apja ellen. A fölkelés hírére Khilperik sietett békét kötni Szigbert népével és a béke fejében szabadon bocsátotta Brunhildát.

Khilperik erélyes uralkodó volt, de a sors keze gyászos büntetéssel sújtotta. Párizs közelében egy vadászaton felesége, Fredegunda orozva meggyilkoltatta, mert félt a király haragjától, aki hűtlenségen kapta őt egy udvari emberével.

Fredegunda méltó ellenfele volt Brunhildának. Férje meggyilkolása után maga ragadta kezébe a hatalmat oly módon, hogy bérgyilkosokkal megölette Meroveket és a roueni püspököt. A püspököt szentmiseáldo-

Frank királyi palota a Merovingek alatt.

Ilyen palotát több helyen építettek a frank uralkodók s itt végezték a bíraskodást is népek fölött.

zás közben az oltár előtt sebesítették meg halálosan az orgyilkosok. A királyné képmutató színleléssel megjelent a haldokló püspök ágya mellett és volt bátorsága megkérdezni a haldoklótól, hogy ki volt a gyilkosa.

„Ki volt a gyilkosom?” — kiáltott a püspök. „Az, aki királyainkat megölette, annyiszor ontott ki ártatlan vért és annyi borzalmas gyilkosságot művelt országunkban. Te vagy mind ennek az iszonyatnak az oka. Légy átkozott mindörökké s büntessen meg az Isten az én véremért is.”

A királyné riadtan sietett el a haldokló mellől s a püspök csakhamar

meg is halt. Megölette Fredegunda másik mostohafiát, Khlodvigot is, hogy édesfiának, *Khlotárnak* biztosítsa a trónt, aki atyja halálakor még csak négyhónapos csecsemő volt. Borzalmas kínzások között elléttette láb alól a két meggyilkolt királyfi édesanyját is. Nemsokára szembe került Fredegunda Brunhildával is.

Közben ugyanis Burgundia a keletrómai császárság segítségével fellázadt és el akart szakadni a frank birodalomtól. Guntram király azonban Brunhilda népével együtt vérbefojtotta a lázadást. Hogy a jövődőt biztosítsa, minthogy maga gyermektelen volt, fiává és örökösévé fogadta Brunhilda fiát, az ifjú II. Khlildebertet, aki Guntram halála után egyedüli királya lett az egész frank birodalomnak Fredegunda ország-részén kívül. II. Khlildebert azonban 596-ban korán meghalt. Két kis fia maradt, a tízéves *Theodebert*, aki Ausztráziát örökölte Metz városával és a kilencéves *Theodorik*, aki Burgundiát kapta osztályrészül.

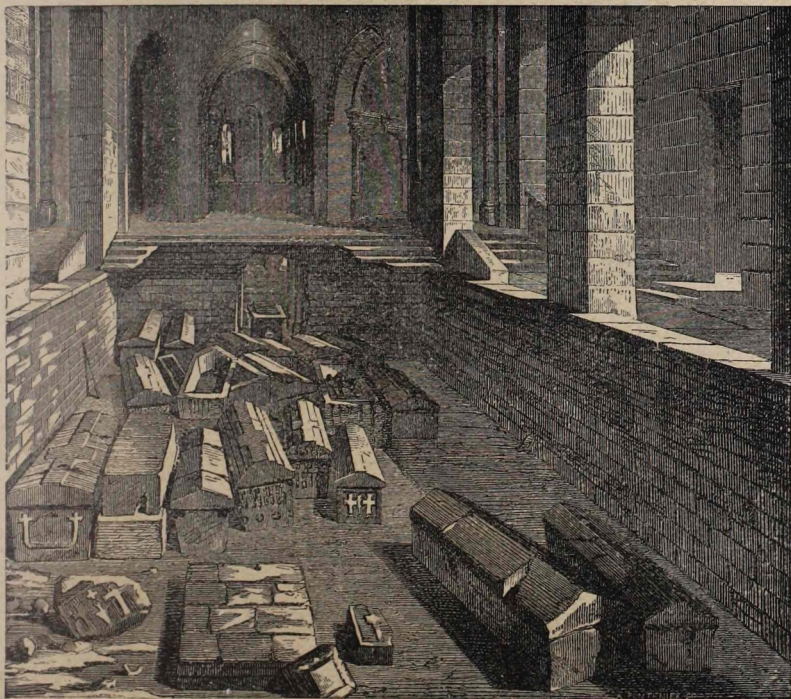
Fredegunda azt remélte, hogy a két gyermekkirályt elteheti láb alól s a birodalmat megszerezheti saját fiának, II. *Khlotárnak* a számára. Az a vágy is hevítette, hogy Brunhildán bosszút álljon. Le is győzte Fredegunda az egyesült ausztráziai-burgundi sereget, de tervét mégsem valósíthatta meg, mert csakhamar meghalt.

Az eseményeket újra Brunhilda kezdte mozgatni, a két kiskorú uralkodó nagyanyja. Eleinte Theodebert mellett tartózkodott Ausztráziában. De innen később elűzték, mert kiderült, hogy személyes bosszúvágyból meggyilkoltatta *Wintrio* herceget. Az elűzött Brunhilda Burgundiába menekült, másik unokájához, Theodorikhoz, akit háborúra ingerelt bátyja, Theodebert ellen. A burgundok szövetségben Fredegunda fiával, II. Khlotárral két nagy ütközetben legyőzték az ausztráziai frankokat. Theodebertet, akit elfogtak, Brunhilda kegyetlenül meggyilkoltatta. Kis fiának, Meroveusznak a fejét pedig egy sziklán zúzatta szét Theodorik.

Theodorik egyesítette Burgundot és Ausztráziát s nagyanyja ösztökélésére már azzal a tervvel foglalkozott, hogy meghódítja II. Khlotár országát is. De 613-ban hirtelen elhunyt.

A nyolcvanesztendős Brunhilda legidősebb dédunokájának, Szigbertnek akarta biztosítani a trónt. De az ausztráziai frankok, élükön *landeni Pipinnel*, megelégtéltek már a vérengző Brunhilda gyámkodását és II. *Khlotárt* kiáltották ki királyuknak. Brunhildát, miután hiába próbálta meg az ellenállást, menekülése közben elfogták és kiszolgáltatták Khlotárnak, aki örökölte anyjának, Fredegundának egész bosszúvágyó lelkét. Brunhilda dédunokáit megölette és Brunhildát a frankok

örömjongása közben halálra ítélte. Három napig kínozták Brunhildát rémes kegyelenséggel, azután tevehátra ültették és mindenek gúnyjára körülvezették a táborban. Miután ily mélységesen megalázták, felkarjánál és féllábánál fogva egy vad paripa farkához kötötték, amely halála hurcolta az agg királynét. II. Khlótár 613-tól 624-ig uralkodott egyedül az egész frank birodalomban.

*A párisi Szent Genovéva templom kriptája
a Meroving királyok kőkoporsóival.*

Ámde a Meroving-család erőszakosságait nagyon is megelégették már a frank egyházi és világi főurak egyaránt. Mikor 614-ben országgyűlésre gyűltek össze Párizsban, egész sor határozatot hoztak a királyi önkénykedés megtörésére, amelyeket Khlótár jóváhagyott és elfogadott. Első diadala volt ez az újonnan alakuló arisztokráciának a királyi hatalommal szemben. Mert a régi törzsnemesség megszűnt már s helyét az új nemesség foglalta el, amely egyrészt az egyházi és világi nagybirtokosok-

ból, másrészt a főhivatalnokokból alakult. Az új nemességnek tehát kettős gyökere volt: egyrészt a birtok, másrészt — még pedig első-sorban — a királyhoz való személyes kapcsolat. Az új nemesség vállalta magára lassankint az egész hadviselési kötelezettséget s ez különböztette meg őt különösen a függő parasztságtól, amely mentesült a hadba-szállás kötelezettsége alól.

A királyi hatalom is lényegesen átalakult az idők folyamán. A régi törzsfőnök vagy fejedelem hatalmából, amely végrehajtó közege volt csak a népgyűlések akarátának, a hódító hadjáratok következtében erős, központi királyi hatalom alakult ki. A korona a Meroving-családban örökössé vált, mert a király utódai megválaszásában szabadon rendelkezhetett. Választásról vagy más jóváhagyó ceremóniáról, kötelező koronázásról vagy fölkenésről eleinte szó sem volt. A Meroving-dinasztia minden tagja kitüntető jegyül közepén kettéválasztott, hátul a vállig lelógó hosszú hajat hordott, királyi ruházatot és dárdát viselt, ha úgy tetszett, diadémot is. Így jelent meg a király az ünnepi gyülekezetekben szekéren állva, amelyet ökrök húztak és egy pásttor vezetett. A frank uralkodók állandó székhelyeket is választottak maguknak. Ilyen székhelyek voltak: Párizs, Soissons, Orleans, Reims. A királyt állandóan fényes kíséret követte, hivatalnokok, püspökök és szolgák. És szükség esetén kísérei-vel együtt bárhol tanácsot ülhetett vagy bíraskodhatott is a király. Minden királyi udvartartásnak négy állandó főtisztviselője volt: a *szenesalk* vagy asztalnok, aki a király asztaláról gondoskodott és a cselédség felügyelője volt, a *pohárnok*, a *marsall* vagy istállómeister, aki az utazásokról gondoskodott és a *kamarás*, aki a királyi udvar kincseire és a király holmijára ügyelt a királyné vezetése alatt.

Mikor nagyobbodott a birodalom, két új főhivatalnoki tisztséget szerveztek. Az egyik a *majordomusz* vagy háznagy volt, aki vezette az egész háztartást, a másik a *kancellár* vagy *referendárius*, aki a királyi okiratok végrehajtásáról gondoskodott és a királyi pecsétet őrizte. Ez rendesen papiember volt, mert írástudónak kellett lennie és sokszor püspöki méltósággal jutalmazták. E főhivatalnokoknak eleinte csak a királyi háztartásban volt dolguk, később azonban állami ügyek intézésére is felhasználták őket, különösen a majordomuszt, aki nem ritkán gyámja is volt a kiskorú királynak. A királyi hatalom egyébként csaknem korlátlan volt. Törvényhozásról szó sem volt, a király rendeletekkel kormányozta az országot s a jövedelmeket tetszése szerint költötte el.

Az izlám.

Az arabok az izlám keletkezése előtt.

A keleti népek társadalmára, politikai fejlődésére nagy hatással volt az a vallási mozgalom, amely a hetedik században indult meg köztük, de csak évszázadok multával fejlődött ki teljesen.

Ez a nevezetes vallásalakulás Arábiában kezdődött. Arábia hatalmas, de alig néhány millió ember által lakott terület, amelynek aránylag csak igen kis része érdemelte ki a „boldog Arábia” elnevezést, a többi része pedig homokos, sziklás, köves, hegyes terület. Ez okozta azt, hogy az óriási terület lakossága vagy a „boldog” területen lakott, vagy pedig lehúzódott a tengerpartok mellett a nagy öbölhöz.

Érdekes nép volt az arab, amelynek egy jelentékeny része „beduin”-nek, a puszták fiának nevezte magát nomád élete miatt. Szemita származású volt. Erkölcsseiben, életmódjában becsületes, egyszerű és kiváló szellemi tulajdonokkal megáldott. A nemzetségek összetartása bámulatosan ki volt fejlődve náluk. Pátriárkális volt a családi és társadalmi életük, de épp a nemzetségi szervezet erős kifejlődése miatt nem volt közöttük semmi állami kapcsolat, amennyiben az úgynevezett „emir”-ek vagy „sejk”-ek (törzsfőnökök) függetlenek voltak egymástól.

Az arabok Mohamed előtt a sokistenimádás igen alacsony fokán állottak. Az égi tünemények kultuszán kívül, kövek és fák tisztelete al-

kotta az arab törzsek vallását. Olyan fejlettebb sokistenimádás, amelyet akár a görög, akár az egyiptomi vagy az elő-ázsiai vallásokkal össze lehetne hasonlítani, náluk nem fejlődött. Az arabok vallása Mohamed előtt fétisimádás volt. Ugy képzelték, hogy a felsőbbrendű szellemek bálványtárgyaikban rejtőzködnek. Az istenség ősrégi szemita neveit ruházták ezekre s csak haszonleső várákozással fordultak hozzájuk. Volt közöttük egy törzs, amely cukorból, tejből és datolyából álló vegyü-

léket tisztelt isteneként s ezt ha éhesek voltak, meg is ették. Az ily vallásnak erkölcsi szerepe nem volt. Legalább maga a nép, úgy látszik, nem kapcsolta össze erkölcsös nézeteit vallásával. Maguk az istenek, akiket tisztelt, erkölcsi tekintetben közönyös lények, vagyis inkább tárgyak. A nép lelki irányítására semmi hatással sem volt azok tisztelete.

Az arabok régi vallásában Mohamed föllépte előtt az imádkozásnak nem volt helye. Bálványaiknak ajándékokat mutattak be, áldozatokat vittek, szent kövek körül körmeneteket tartot-

Ökörfejekkel díszített ősi arab oltár.

Valószínűleg állatokat áldoztak rajta a régi arabok.

tak, de hogy imádkoztak volna is, nem lehet bizonyítani.

Az izlám idejében már imádságok és bűnbánó eselekedetek által engesztelték ki a haragvó Alláht, ha a legnagyobb csapás, a szárazság érte földjüket. Mohamed volt az első, aki az arabokat az imádkozásra tanította. „Kérj bocsánatot Alláhtól, mert ő megbocsátja a bűnöket és dús esőt küld le reátok az égből.” Alláhnak ezen ígérete következtén Mohamed egykor, mikor szárazság állott be, a szószerkekre lépett és hő imával fordult a világ sorsának intézőjéhez. Ezen példát a legújabb időkig követi a mozlím gyülekezet. A pogány arabok ily csapások alkalmával ökröket cipeltek elő, farkukra faágakat kötöttek, ezeket meggyújtották s aztán az állatokat valamely hegy csúcsáról lelőtték a mélységbe.

Érdekesen nyilatkozik maga Mohamed a pogány arabok szokásairól, amikor ezeket mondja: „Imádságuk a szent házban nem áll egyébből, mint füttyülésből és kézcsettánásból.” A sátoros beduinok pusztáin nem voltak szentélyek. E városokban voltak az istenségek templomai s az országos vásárok és búcsúk idején a legtávolabbi vidékekről is ezek gyűjtötték össze az arabokat. Ősi idők óta a legtekintélyesebb szentély Mekkában állott, mert itt volt a mai napig is nagy tiszteletben álló Kába, az arabok szent köve. A hagyományok szerint az istentisztelet abból állt itt régente, „hogy férfiak és nők mezitelenül járták körül a Kábát, ujjukat összefonva azokon keresztül füttyörészték és összecsapkodták kezeiket.” Ily szertartásból állott mekkai isteni tiszteletük, amelynek helyébe Mohamed az imádságot rendelte el.

De még világosabban megérteti a pogány arabok irtózását mindenféle imádságtól a következő legenda.

Mohamed próféta a monda szerint csodálatos módon látogatást tett az egekben, sorra bejárta a hat alsó eget és üdvözölte ott tartózkodó próféta-elődeit, Ádámot, Idriszt, Mózes, Ábrahámot és Jézust. Aztán feljebb szállt és átvette az Ur parancsait:

„Allah az én népemnek ötven imádságot parancsolt naponként’ — mondta, mikor visszatérték találkozott Mózesrel.

„Milyen parancsolatot szabott Allah a te néped elé?” — kérdezte Mózes.

„Ötven imádságot rendelt” — felelte Mohamed.

„Menj vissza Istenedhez — így szólt erre Mózes — és mondd meg neki, hogy a te néped ennyit ki nem bír.”

A legenda aztán így folytatja:

„Visszamentem erre Alláhhhoz és ő elengedte az imádságok felét. Ismét Mózeshez jöttem és értesítettem őt.”

„Menj vissza — szólott ismét Mózes — és mondd meg istenednek, hogy néped még ennyit sem bír ki.”

„Visszamentem ismét Alláhhhoz, előadtam kérelmemet és Allah így szólott: Ötvennel kezdtük, tegyük hát ötre, de most már nem változtatunk szavunkon.”

„Megint értesítettem Mózes, aki engem ismét vissza akart küldeni istenemhez, hogy engedjen el még valamit, de én így szóltam hozzá: Már most szégyellem magam istenem előtt.”

Igy maradt meg a mindennapi öt imádság a mohamedánok vallásos kötelességének.

Ez a legenda jellemzi legjobban a pogány arabok idegenkedését az imádkozástól. Az arab nép nem bírja ki az imádkozást és a próféta még a naponkénti öt imádságot is alig meri kötelességévé tenni.

Nehezen is voltak ezek az előttük érthetetlen imádkozásra ráfoghatók. Mekka elfoglalása után történt, hogy a próféta az arab törzsek megtérítéséhez fogott. A Tájif környékén lakó törzsre kerülván a sor, a nemes törzs tagjai már nem bírván ellene állani a próféta hatalmának, alkudozásba bocsátkoztak a győzővel. Az alkut azon kezdték, hogy késznek nyilatkoznak ugyan az izlám vallását fölvenni, de csakis

Ósi arab meccsellámpák.

Színes mozaikdíszül: a mohamedán művészet legrégebb emlékei alkotják.

azon föltétel alatt, hogy három esztendeig még nem kötelesek imádkozni. Csakis Omár erélyessége bírta reá Mohamedet, hogy ezt a föltételt el nem fogadta. Ebből az adatból is láthatjuk, mily idegen dolog volt a beduin arab szemében az imádkozás. Mindenre reá áll, elhisz mindent, csak imádkozásra ne kényszerítsék.

Az arab sivatagnak is megvolt a maga vallása. A beduin ember vallása: a murúa. Ezt a szót nehéz volna lefordítani. A murúát gyakorló férfi ugyanegy azzal, kit az angol dzsentlemennek nevez. A murúa szószerint férfiasság, de ebben az értelemben: a kötelességek teljesítése. Ebben a vallásban nincs helye sem istennek, sem angyaloknak, sem a feltámadás meg az ítélet napjának. Nincs benne imádkozás, sem bűjtölés. Éltető eleme a jogérzet és dogmája a hűség. Aki a vendégsze-

retet erényét nem gyakorolja, aki a sátrába menekülő üldözöttnek nem nyújt segílyt üldözői ellen, aki az ígért hűséget meg nem tartja, aki törzsét s ennek érdekeit elárulja, aki nem áll bosszút törzsfelének vagy a hozzá menekült idegennek kiontott véérért, aki féltékenyen meg nem őrzi a szabad születésű, telivér nemes arab jogait a nem szabad születésű ellenében, az nem becsületes arab ember. Ez a beduin arabnak a vallása. Az emberi tökéletesség ideálját pedig szerintük az éri el, aki egyszemélyben jeles költő, hős, kuruzsló, ijász. S akik ezen tulajdonságokkal bírtak, azokat akámil = tökéletes jelzővel illették

De míg egyrésről a törzsi étellel kapcsolatos kötelességek teljesítésének, melyet ők hűségnek neveztek, a beduin arab lelkében nemvoltak korlátai, sőt e hűség az erköles legmagasabb fokán álló áldozatkészségig emelkedett, addig másrésről a jogérzetük nem mindig állt a tiszta erköles magaslatán. A jogot ők pusztán a hűség fogalmával azonosítják és teljesen ettől teszik függővé. Az elleneséges, azaz a nem szövetséges törzsek tevenyáját, akár alattomosan is, nem nyílt harcban elrabolni, elhajtani nemcsak hogy összefért az arab morállal, hanem dicsőségszámiba ment.

A beduin társadalom történetében a sértett becsület és a törzsek jogai miatt kelt s évtizedekig húzódó háborúkat találunk. A legcsekélyebb sértés, mely a beduin arab ember személyén vagy a törzs tekintélyén esett, végtelen háborúk forrása volt a sivatag lakói között. Becsületlennek tekintették azt a törzset, mely valamely tagján ejtett sérelemért véres bosszút nem állt a sértő ember törzsén. A „lovagiasság” és a vele összefüggő sajtáságos társadalmi fogalmak hazája ott van Arábia sivatagain.

Ősi arab kereskedelmi hajó.

Egy tizedik századból való arab kézirat miniatürképe.

Az arab nép évkönyvei tele vannak az ily törzháborúk történetével s harcias költeményekkel, melyek a csekélységek miatt támadt pusztító háborúkat dicsőítették. Az izlám előtti arab történelem nem is áll egyébből, mint ezen véres harcok hagyományos elbeszéléséből. A legismertebb példa erre nézve az úgynevezett „Beszűsz háborúja,” mely az arabok között példabeszéd tárgyává lett. Beszűsz a Temim-törzshöz tartozó nő volt. Ennek a Beszűsznek volt egy Szád ben Semsz nevű „szomszédja,” aki idegen törzsbeli ember volt ugyan, de védelme azért a „szomszédtság” jogainál fogva Beszűsznek lovagias kötelességéhez tartozott. Szád tevéjét — a történelem ezen híres tevének nevét is feljegyezte, Szerábnak hívták, ez a szó „déliabót” jelent — egy nap a Temim törzs legelőjén legeltette, abban a hiszemben, hogy a „szomszédtsági” viszony, mely közte és Beszűsz között fennáll, jogot ad neki a törzs legelőjének használatára. Beszűsz rokonának, Kulejbnak azonban nem tetszett a dolog s nyilával veszélyes sebet ejtett Délibáb tőgyén, úgyhogy tej helyett vért fejtek belőle. A Beki törzs, melyhez Szádot rokoni kötelek fűzték, ezt háborús oknak vette s csakugyan negyven évig tartó kegyetlen háború fejlődött a szerencsétlen legelő-ügyből a két törzs között, melynek hősei ezen háború alatt veszítették életüket s róluk támadtak a legszebb költemények.

A Kejsz és Fezára szomszédos törzsek között hosszadalmas háborúk keletkeztek, mert a lovak futtatása alkalmával egyszer összevesztek. Ezekben az arab nép hősenek, Antarának is kiváló szerep jutott. Ily háborúk annál vérengzőbbek voltak, mert kőbor törzsek közt folytak le, amelyek nyílt sivatagban minduntalan szemben álltak egymással. Sok beduin arab törzs végleg elpusztult ily háborúk alatt. A fegyverbíró tagok mind ottyesztek a csatamezőn, a többieket meg a győztes törzs fogságba ejtette s beolvasztotta magába. Ezen vérengzéseket ki nem kerülhetné az arab törzs, ha csak a gyávaság gúnyját nem akarta magára vállalni, akit pedig ily gúny ért, a sivatag társadalma szemében elvesztett minden jogot a lovagias becsületre.

Ami a Mohamed tanában a vallás (din), az a beduin társadalom szemében a murúa. Mohamed sokkal inkább arab ember volt, sem hogy ki akarta volna tépni nemzete lelkéből az arab erkölcs gyöngyét, a murúát. Sőt éppen ellenkezőleg, a pogány-arab murúával együtt járó erények gyakorlását Mohamed több hagyományos mondatban kívánja híveitől.

Vannak azonban a murúának követelményei, melyeket Mohamed egyenesen kárhoztatott és melyek az ő erkölcszánál semmikép össze

nem fértek. Az izlám a pogány arabsággal összehasonlítva, erkölcsi haladást jelez. Mikor a dsáhilijsa (izlám előtti idő) erényeit, az úgynevezett murúát szentesítette s belevonta a vallás körébe, egyúttal eltörülte a dsáhilijsa erkölcstelen szokásait és tanait. Az általa eltörölt pogány-arab szokások közt legjobban ismeretes némely arab törzsnek az a szokása, hogy az újszülött leánygyermeket néha elevenen eltemették. Leánygyermek születését az arab család nem tartotta szerencsés eseménynek. Ezt a szörnyű szokást így hívták: tuada.

Az izlám első éveiben a tuada megújtatása végett mindenféle legendát költöttek.

Az egyik legenda így szól:

Midón Szanda Briszt Zahra született, apja a leány eltemettetését sürgette, mert sötétbarna színű volt és az arabok az ilyen színű leányt születése után azonnal el szokták temetni. Meg is ásták a gödört, de amint a leánykát a gödörbe akarták fektetni, egy titkos égi hang a következőkép szólalt meg: „Ne temessétek el ezen leányt, hanem hagyjátok itt a sivatagban!” A sírásó megfordult, hogy lássa, kitől eredt ez a megszólítás, de nem látott senkit. Ismét a gödörásáshoz fogott, ismét ugyanaz a titkos szózat hangzott. Erre az ásással megbízott férfi elment a leány apjához és tudósította őt tapasztalatáról. Erre a leányt csupa félelemből életben hagyták. A kurejs törzs legbölesebb javasasszonya vált belőle. Egyszer ezt jövendölte törzsének: „Van közöttetek prófétánő, ki prófétát fog szülni. Mutassátok be nékem leányaitokat, hogy megmondhassam, melyik közöttük az a boldog, kire jövendölésem vonatkozik.” Elébe vitték a leányokat, valamennyit. Végre Aminát, Vahb leányát mutatták be neki, midőn ezt megpillantá, így szólt: „Ez a prófétánő, aki prófétának fog életet adni.” Amina volt az anyja Mohamed prófétának, ki a tuada szokását eltörülte az arabok között.

Az arabok vendégszeretete és nagyfokú becsületérzése közmondásos volt. Adott szavát az arab nem szegte meg, mert a szőszegésért életével lakolt. De viszont a bosszúérzet, a megtorlás őszlőne hallatlan mértékben dühöngött az arabok között. Senki valamely igaztalanságot, sérelmet megtorlatlanul nem hagyhatott és mert az egyesnek érdekei a családdal, vagy nemzetségével szorosán össze voltak forrva. virágozott a vérbosszú. A vérbosszú borzalmi rettenetek voltak. Néha megesett, hogy évtizedek teltek el, amíg a sértett család akkép állott bosszút az ellenfelén, hogy arab felfogás szerint a két család között helyreállhatott a becsületbeli értékegyensúly.

Éppen az a körülmény, hogy az arabok nemzetségi és törzsszervezete nem kedvezett az állami formák megerősödésének, okozta azt, hogy függetlenségüket nemcsak Bizánc, hanem Perzsia is állandóan veszélyeztette.

Mohamed próféta. — Az izlám kezdetei.

Mekka város volt az arabok vallási központja, amikor pedig egyistenimádók lettek, akkor is Mekka maradt az arabok igazi szent városa. A Kába őrizete a koreisiták törzsére volt bízva s ez okból a koreisiták területe szent és sérthetetlen volt az arabok szemében, ami természetesen maga után vonta, hogy ez a nemzetség nagy hatalomra, tekintélyre vergődött és a nemzetközi érintkezésben is a koreisitáknak jutott nevezetes szerep. Az idegen népek kereskedőivel folytatott hosszas érintkezés azután idővel maga után vonta, hogy az arabok többistenimádása lassankint kiveszett. Pogány mivoltuk már csak némi szertartásos külsőségekben nyilvánult, egyébként pedig lassankint az egyistenimádás eszméje kezdett terjedni közöttük.

Ebben az időben született Mohamed, az a nevezetes vallásalapító férfiú, akire az a hivatás várt, hogy egész Keletnek viszonyait megváltoztassa s a mindenkép erőre termett, hatalmas népét egy táborba terelje.

Mohamed (magyar értelmé: magasztalt) a hagyomány szerint Krisztus után 571-ben született Mekkában és a kureisiták törzséből származott. Már nagyapja, Abd-al-Mollalib, valamint dédapja, Hasim, magas papi méltóságokat töltöttek be a kureisiták törzsénél. Az idők folyamán azonban Mohamed családja sokat veszített jelentőségéből. Mohamed apja, Abdallah már csak szerény, vagyontalan arab kereskedő volt.

Mohamed születésekor apja már meghalt s alig volt Mohamed néhány éves, amikor anyját is elvesztette. Hjúságára vonatkozólag nincsenek biztos adataink. A vallásos legendák szerint, mint juhásztor őrizte a gazdag mekkaiak nyájait. Az árva gyermeket a nagyapa, Abd-el Mollalib, ennek halála után pedig nagybátyja, Abu Talib vette magához és magával vitte hosszú kereskedelmi utazásaira.

Kétségtelen, hogy Mohamednek, aki a keresztényekkel sokat érintkezett, nem annyira kereskedelmi ügyek, mint inkább vallási kérdések ragadták meg a figyelmét. Huszonöt éves korában egy gazdag kereskedő özvegyének, Khadidsának az üzletébe lépett. Itt olyan hűsé-

gesen végezte teendőit, hogy megnyerte a negyvenéves özvegy vonzalmát, aki házasságra is lépett a sokkal fiatalabb Mohameddel.

A szorgalmas fiatal kereskedő ezután is tett nagy utakat a kereskedelmi karavánokkal s ismét alkalmakat találhatott arra, hogy a különböző vallások rendszerével megismerkedjék. Körülbelül 40 éves volt, amikor visszavonult a kereskedéstől s teljesen átadta magát a vallásos szemlélődésnek.

Jól ismerte Mohamed az arabok társadalmi viszonyait, de különösen tájékozva volt a mekkai álla-

potok felől, ahol a kifejlett kereskedelem következtében a gazdag és a szegény arab között az ellentét ugyancsak kiritt. Mohamed tehát mint szociálreformátor foglalkozni kezdett az égetővé vált társadalmi kérdésekkel és arra a gondolatra jött rá, hogy a szegény és gazdag között az ellentétet csakis a gazdagok köteles jótékonykodása által lehet kiegyenlíteni, amelynek következménye az lenne, hogy a gazdagok lelkileg megtisztulnak és jogot szereznek a paradicsom örömeire. Azok, akik tehetik és mégsem cselekednek jót, „tisztátalanok.” Ezek, amikor az ítélő Isten előtt megjelennek, a tüzes pokolba jutnak. Mohamed Isten alatt a kereszté-

Mohamed próféta.

A Korán, a mohamedánok szent könyve szigorúan tiltja az ábrázolást. A prófétáról egykorú rajz nem maradt fenn. Ez a kép is valószínűleg csak leírások alapján későbbi időkben készült.

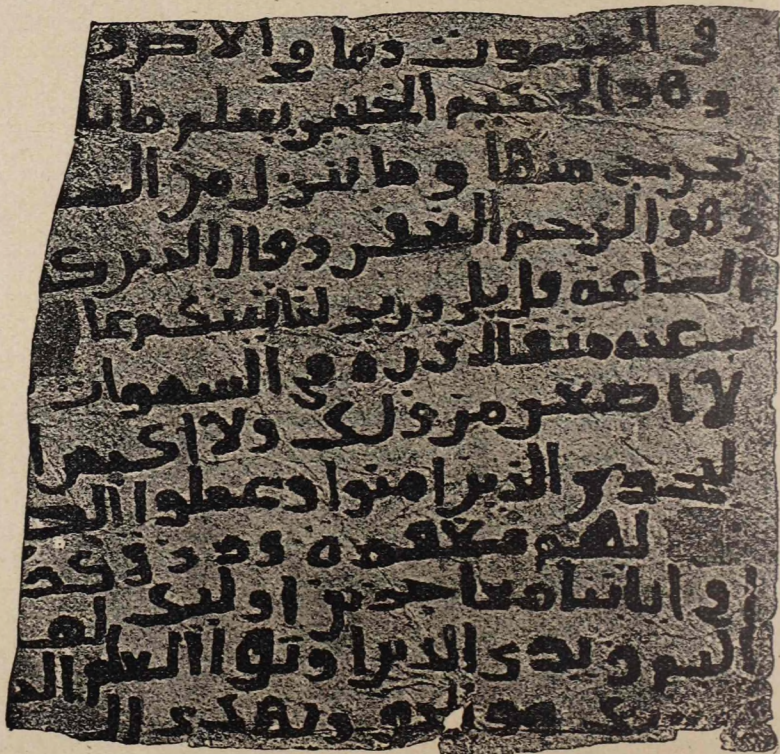
nyek és zsidók istenét értette, de természetesen más tulajdonságokkal felruházva.

A hagyomány szerint Mohamed az egy igaz Istenről való elmékedéseit a Mekka mellett levő Hirá-hegynek barlangjában folytatta és fejezte be. A monda úgy tudja, hogy itt voltak látományai és jelenései Mohamednek. A hirái barlangban jelent meg Gábor arkangyal is Mohamednek a hagyományok szerint és így szólt hozzá :

„Istenen kívül más Isten nincsen és Mohamed az ő prófétája !”

Ez képezte a mohamedán vallás magvát és egyúttal Mohamed hivatásának mondai alapját. Mohamednek a hagyomány szerint még sok egyéb látomása volt, de mindezek ellenére az arabok megtérítése

nemcsak lassan ment, hanem kezdetben szinte áthághatatlan nehézségek mutatkoztak és Mohamed nemcsak üldözéseket volt kénytelen elszenvedni, de gyakran élete is komoly veszedelemben forgott. Negyvenéves volt már Mohamed, mikor a nyilvánosság előtt fellépett. Ahol

A mohamedánok szent könyvének, a Koránnak egyik részlete.

A Koránt a XVIII. századig tilos volt nyomtatás útján sokszorosítani. Az arabok mégis módját ejtették, hogy az eredeti kéziratról levonatokat készítsenek.

valami gyülekezetet látott, ott azonnal megjelent és hirdette az egyistenimádást.

Mohamednek azonban alig akadtak kezdetben hívei. Elsősorban felesége, Kadidsa fogadta el az új hitet. Kadidsa biztatására Mohamed nagyon is rá volt utalva, mert az ő támogatása nélkül aligha jutott volna valamire.

Mohamed nagy sikerrel már csak azért sem hirdethette a tanait,

mert épp a saját törzsrokonai, a kureisiták voltak a legnagyobb ellen-ségei. Ez érthető volt, amennyiben a kureisiták kiváltságát képezte a Kába-szentély őrzése, már pedig Mohamed tanai a kureisiták törzsének különös jelentőségét lényegesen csökkentették volna. Lassan, rendkívül nehezen tudott tehát Mohamed követőkre találni. Néhány rokona és ismerőse, valamint szolganépe szegődött melléje, akiket burkolt, homályosnak látszó mondásokkal, félig-meddig költői lendületű strófákkal (szurák) igyekezett az új tan erkölceire kioktatni. Ezek az oktatások képezték később a Korán alapját.

Nagyon sok ellenséget szerzett magának Mohamed azáltal, hogy a régi hagyományokkal ellenkező tanokat hirdetett. Keresve-kereste, hogy az emberek tömeges együttlétét kihasználhassa tanainak népszerűsítésére, de szorosan vett híve csak egy volt, a — felesége. Kadidsa azonban nemsokára elhalt. Hatvanöt éves volt a hű nő, midőn meghalt. Mohamed keservesen megsiratta. Ámbár Kadidsa férjénél sokkal idősebb volt s midőn férjhez ment, már rég túlhaladta a virágzó éveket, főleg ha keletet vesszük tekintetbe, hol a nők sokkal gyorsabban hervadnak és öregednek, mint nálunk. Mohamed mégis hű maradt hozzá utolsó percig. Az arab törvények megengedték volna a többnejűséget, de Mohamed nem élt ezzel a szabadsággal, míg Kadidsa meg nem halt. De mióta ez elhunyt, Mohamed nagyon is bő mértékben kezdte élvezni e szabadságot. A saját maga által hozott törvény négy feleséget engedett meg minden igazhívőnek, hanem ő nem szabta magát e korlátokhoz, azt tartotta, hogy a közönséges halandók számára kimért törvény nem kötelezi a prófétát.

Heves véralkatúnak s szerelmes természetűnek festik. Ifjúkorában mérsékelni tudta magát, csak öreg korában nem. Egy hónappal Kadidsa halála után már kiválasztott magának egy szép gyermeket, hű követőjének, Abu-Bekrnek leányát, *Ajisát*. De a szép kis leány még csak hétéves volt s bár Keleten szerfölött gyorsan fejlenek ki a nők, pár évig mégis várni kellett, hogy a mennyegzőt megtarthassák.

Mohamed azonban okos volt, addig is, míg Ajisa eléri ama kort, melyben férjhez mehet, egyik tanítványának özvegyét, *Sandát* vette nőül. Ez a próféta kedvenc leányának, Fatimének dajkája volt egykor s egyike azon hívőknek, kik az első üldözés idején Mekkából Abessziániába futottak. E nő azonban sohasem bírta teljesen megnyerni a próféta szívét s későbbi években csak névleg maradt neje. Mohamed szívét egészen a szép gyermek, Ajisa foglalta el, kit legjobban szeretett minden felesége közt.

Kadidsa és Abu-Taleb halála legfőbb támaszaitól fosztotta meg Mohamedet. Mióta nem védte őt nagybátyja tekintélye, Abu-Zofián és Abu-Dzsál újra fölláztaták ellene a kureisitákat. Ujra megkezdődött az üldözés s Mohamed ismét menekülni kényszerült.

A kies fekvésű Tajef várost választotta menhelyül, mely a sivatag puszták közepett szőlőivel és kertjeivel, barack és fügefáival, a pálmák, dinnyék és gránátalmák sokaságával egy kis paradicsomhoz látszott hasonlónak. De rosszabb helyre nem jöhetett volna a hitújító. Tajef a bálványimádás főfészke volt. Hasztalan kísérlette meg Mohamed a térítgetést. Mihelyt prédikálni kezdett, tombolás, üvöltés szakította félbe szavait. Szidalmazták, kövekkel dobálták s végre annyira fölingerült ellene a nép, hogy gyalázatosan kikergették a városból.

Egy ideig most a pusztában bolyongott. Nem mert Mekkába hazatérni s nem talált sehol biztos menhelyet. Hű szolgálja, *Szaid* kísérte e bujdosásában. Ő szerzett neki titkos rejtékelyet az egyik tanítvány házánál Mekkában, hová visszalopakodott a prófeta. Nyilvánosan nem mutogathatta magát.

A gyakori bujdosás és magány ismét nagy erővel rohanták meg képzelődését. Gyakori álomlátások környezték s a tébolyhoz hasonló, ami e lázasan izgató időszakban a fejében kering. Ez időszakra esik a monda szerinti éjjeli utazása Jeruzsálembe s a hetedik égbe, hol személyesen beszélt az Istennel, kinek arcát húszezer fátzol borítja, mert emberi szem megvakulna, ha belépillantana.

Mikor e csodás utazását körülményesen elbeszélte, hívei közül is némelyek kételkedve tekintettek reá, vajjon nem örülltel van-e dolguk. A kureisiták egyenesen veszélyes tébolyodottnak nyilvánították, kit el kell tenni láb alól. Némelyek azt tanácsolták, hogy száműzni kell örökre.

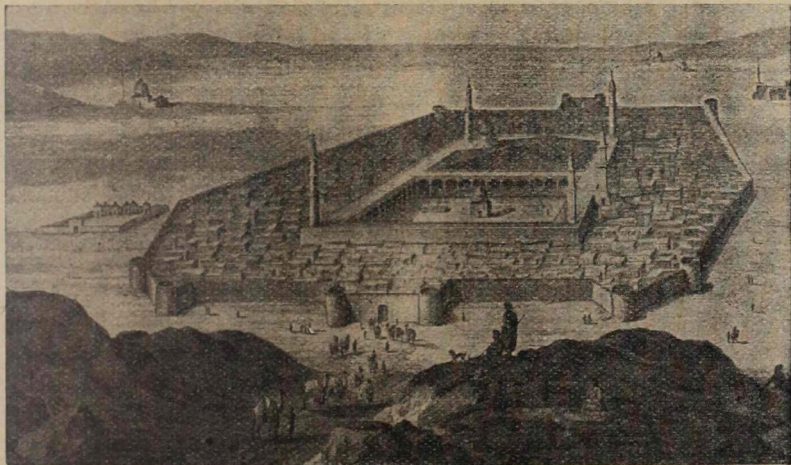
Végre *Abu-Dzsál* kijelentette, hogy egyetlen mód megmenekülni e veszélyes embertől, ha őt megölik. Mindnyájan beleegyeztek. S hogy a rokonok vérbosszúját ne idézzék egyesek fejére, azt határozták, hogy minden családból egy ember bele fogja döfni kardját Mohamed testébe.

Mohamed értesült e tervről. Ő különben már menekülésének előkészületeivel foglalkozott. Helyet keresett, valami nagyobb várost, hol biztosan meghúzhatná magát az üldözések elől vagy valamely hatalmasabb törzset, mely őt vendégszeretőleg befogadná és megoltalmazná.

A búcsújárás ideje alatt találkozott Medinából jövő zarándokokkal. E város valami hatvan mérföldnyire feküdt Mekkától s lakói közül sokan voltak zsidók és keresztények. Hanem a zarándokok tiszta arabok

voltak a Kazraditák régi hatalmas törzséből. Amint ezek prédikálni hallották Mohamedet, elragadta őket a próféta ékesszólása. Ugy gondolták, hogy ez bizonyára a Messiás, akinek eljövételéről nekik zsidó barátaik beszéltek. S mennél tovább hallgatták, annál jobban megérlelődött bennük e hit. Fölvették az új vallást s visszatérve Medinába, tovább terjesztették a reformációt.

Az új tanítványok előbb egyengetni akarták az útját otthon. Csak miután Medinában gyorsan lábra kapott az új hit, jöttek el mintegy hetvenen, ünnepélyesen meghívni a prófétát. Mohamed nagybátyja,

Medina.

A mohamedánok második szent városa és zarándokló helye. Ez a város fogadta barátsággal az üldözöi elől Mekkából menekülő Mohamed prófétát. Nagy mecsetjében nyugszik a prófeta hamva.

Al-Abbasz, ki éppoly rokoni szeretettel pártfogolta öccsét, mint azelőtt *Abu-Taleb*, bár ő sem tartozott az új hit követői közé, jelen volt az éjféli találkozón. *Al-Abbasz* intette a medinaiaikat, hogy ne csalogassák öccsét városukba, ha nem bírják eléggé megvédeni s ne zúdítsák föl maguk ellen egész Arábiát azzal, hogy nyíltan vallják az új hitet. De intéseit nem vették figyelembe s megkötötték a formyszerű szövetséget Mohameddel. Kötelezték magukat, hogy lemondanak a bálványimádásról s nyíltan, félelem nélkül vallják az egy igaz Istent. Mohamed engedelmességet kívánt tőlük a maga számára, a jó és balsorsban s tanítványainak, kik Medinába elkísérik, éppoly oltalmat, mint amilyenben részesítik saját nőiket és gyermekeiket.

A küldöttek kezét adták rá Mohamednek s letették a hűségesküt. „Hanem mi lesz a jutalmunk — kérdezték — ha a te ügyedben el-esünk ?”

„A paradicsom!” — válaszolta a próféta.

A küldöttek eltávozása után még egy ideig Mekkában maradt Mohamed. Csak azon éjjel futott el, mikor a gyilkosok házába törtek. Az igazhívők Gabriel arkangyálnak tulajdonítják a próféta megmentését.

Már az ajtó előtt álltak a gyilkosok. Egy ideig haboztak az összekülvők, álmában rohanják-e meg vagy megvárják, míg fölkel s kijön. Benéztek az ajtó hasadékán s látták, hogy zöld köpenyébe takarózva alszik. De mikor betörték az ajtót s a fekvő fölkel, akkor vették észre, hogy csalódtak. Ali, Mohamed rokona állt előttük zöld köpenyében.

A próféta ezalatt elmenekült. Abu-Bekr házába futott s onnan egyedül csak hű tanítványa által kísérve még azon éjjel elhagyta Mekkát. Abban állapotok meg, hogy a várostól messze, a Szor hegyén egy barlangban fognak elrejtőzni, míg biztosan útra kelhetnek Medinába s addig az Abu-Bekr gyermekei titkon hoznak nekik enni.

A monda azt tartotta, hogy a barlang előtt egy pók hálót kötött, egy galamb pedig tojásokat rakott, mire Mohamed üldözésére kiküldött fegyveres emberek visszatértek, mert oda, ahol egy pók hálót kötött és a galamb tojásokat rakott, Mohamed be nem mehetett, hisz akkor a pókhálót eltépte volna, a galambtojásokat pedig eltaposta volna. Ezek után Mohamed és társai előbujtak rejtekhelyükből és 622. évi szeptember 24-én visszamenekültek Medinába. (Ettől az időtől, Mohamed „menekülése” idejétől kezdték később a mohamedánok az időszámítást.) Az izlám történetében nagy változást jelentett, hogy Mohamed híveivel együtt Medinában telepedett le.

Medina lakóinak nagy része elfogadta Mohamed tanait, Mohamed pedig, hogy a körülötte lakó keresztények és zsidók rokonszenvét megnyerje, ezeknek több vallási szokását, rítusát, parancsát átvette, egyúttal pedig kihirdette a dsihád-ot, a vallásháborút mindazok ellen, akik az új tanokban nem hisznek.

Ekkor kezdődik az izlám igazi terjedése. Mohamed csakugyan a fegyverek segélyéhez folyamodott és amikor elég erősnek vélte magát, 624-ben támadólag kezdett fellépni, legelőször is a kureisiták karavánjai és karavánfedezete ellen. A siker által felbuzdulva, a Medina körül lakó korszámú zsidó törzseket hódította meg. De már 625-ben a túlerőben levő kureisiták támadását nem tudta kiállani. A Medina mellett levő Ohod-hegynél nagy vereséget szenvedett, sőt Mohamed is sebet kapott.

A vereség után azonban Mohamed csakhamar összeszedte magát és újból szervezte híveit. Igaz ugyan, hogy a kureisiták törzse most már a Beni Kureiza zsidó törzsszel szövetségelt s tízezer fegyveres emberrel szándékoztak Medinát megostromolni, ámde az ostrom sikertelenül végződött. A kureisiták elvonultak, Mohamed pedig megtámadta a magukra hagyott Beni Kureiza törzset, azt tönkreverte és hatszáz zsidó férfiút Medina piacán kivégeztetett. Ezt a győzelmes eseményt Mohamed egy mondásba foglalva beleillesztette a Koránba.

Ezek a kisebb-nagyobb sikerek alkalmasak voltak arra, hogy

Mohamed próféta megostromol egy várat.

A lovon ülő Mohamed mögött főemberei állnak. A levegőben egy angyal lebeg fölötté, aki óvja a prófétát. A vár védői megadják magukat s a két ember követségben járul Mohamed elé. Régi arab miniatűr-kép, azon ritka képek közül való, amelyen rajta van Mohamed alakja.

Mohamed népszerűségét növeljék. Néhány kisebb arab törzset meghódításra kényszerített, másokkal pedig szövetségelt. Végül a kureisitákkal is fegyverszünetet kötött, mint hatalmasodó, népszerű férfiú 629-ben Mekkába jött és ott zarándokként elvégezte még a régi ceremóniális imákat is a Kába-szentélyben. Ezalatt híveinek száma folyton szaporodott. Különösen az a tanítása, hogy a szegényeken segíteni kötelesség, hódította az alsóbb néposztályt tömegesen a táborába. Így aztán 630-ban már tízezer elszánt harcos élén jelent meg Mekka falai előtt, mivel a mekkaiak a tíz évre kötött fegyverszünetet megsértették és a várost megadásra kényszerítette. Legerősebb ellenfelei meghunyászkodtak előtte, mire Mohamed hatalma tudatában elment a Kába-szentélybe,

mintegy búcsúzóul hétszer körüljárta a szent követ, háromszor megcsókolta, mire parancsot adott felfegyverzett híveinek, hogy a szentélyben található bálványokat zúzzák össze.

Mohamed belátta, hogy csakis hatalma megmutatásával tud hatni a népre. Megparancsolta tehát az araboknak, hogy a Kábát ezentúl ne merjék pogány módra tisztelni, mert a Kába ezentúl az egy Isten tiszteletére van szánva. Amikor pedig Mohamed Mekkának feltétlenül ura lett, méltányosság és elnézés segélyével igyekezett a népet magához láncolni. Bebizonyította, hogy jól ismeri az arabok lelkületét, kedélyvilágát és gyenge oldalait, mert Arábiának tetemes részét uralma alá vetette és tanainak követői napról-napra mindinkább szaporodtak.

Az izlám néhány év alatt oly bámulatos módon elterjedt, hogy amikor Mohamed a hidsra (vagyis a menekülés) tizedik évében (tehát 632-ben) utoljára Mekkába zarándokolt, útjában közel százezer mohamedán kísérte el. De alig tért vissza Mohamed a zarándoklatból, amikor néhány hétre rá beteg lett és kedvéne felesége, Aisa karjai között 632 június 7-én 63 éves korában meghalt. A hívők nagy fájdalommal vették halála hírért, sokan kételkedtek is benne, maga Omár, Mohamed híres hadverő vezére is. Ekkor Abu-Bekr odalépett a hívők sokasága elé és kijelentette: „Aki közületek Mohamednek szolgált, tudja meg, hogy ő meghalt, de aki az ő istenének szolgált, az szolgálja őt továbbra is, mert Mohamed istene él és nem hal meg soha!”

Érdekes férfiú volt Mohamed. A keleti férfiú jellegzetessége mintha fokozott mértékben összpontosult volna benne. Mélytüzű fekete szemei, fekete hosszú szakállá és vállakra lelógó haja, karcsú, magas alakja és nyomatékos hangú beszéde mind alkalmas tulajdonságok voltak ahhoz, hogy Mohamed a környezetére hatni tudjon. Egyébként Mohamed nem volt pompakedvelő, sőt szerette az egyszerűséget. Ruházata, lakása, életmódja a legegyszerűbb volt, mindenkivel szívesen érintkezett, elbeszélgetett s ezzel az alsóbb néposztály rokonszenvét nyerte meg. Háborúban kettős páncélinget és sisakot hordott és embereit csodálatos módon tudta fanatizálni.

A házaseset szempontjából kedvezett a keletiek érzékiségének. Kezdetben azt hirdette, hogy négy-nél több feleséget a mohamedán nem tarthat, de néhány év múlva egy Korán-versben kijelentette, hogy Allah a feleségtartás szempontjából messzemenő rendelkezési jogot engedélyezett neki. Természetes, hogy Mohamed úgy önmagának, mint híveinek négy-nél több feleséget engedélyezett.

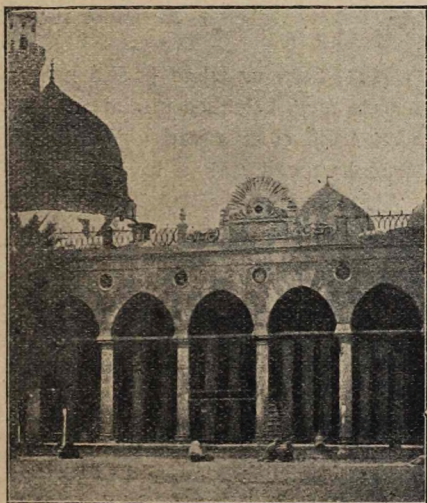
Ami ezekután Mohamed tanításait illeti, úgy azt kell megjegyeznünk róla, hogy némi tekintetben semmi egyéb sem volt, mint a zsidó vallás átformálása, alkalmazása az arabok viszonyaihoz. Másrészt a keresztény tanokból is sokat átkölcsönzött Mohamed (próféták, angyalok, Krisztus). Krisztusról azt mondja: „Valóban, Jézus, a Messiás Mária fia, Istennek a küldötte.”

Jellemző Mohamed tanításaiban a végzetszerűség. Minden ember sorsa előre el van határozva, ez ellen küzdeni nem lehet, sőt az ellen küzdeni bűn. Minden úgy van jól, amint van, mert másképp nem lehet. Ez a felfogás azután a mohamedánok hadi erényeit bámulatos, halált megvető bátorságig fokozta. Különben maga az „izlám” szó is azt jelenti, hogy „megadás”, „belenyugvás” (t. i. az isteni rendelkezésbe). Ez tulajdonkép az izlámnak egyik főelve, amelyhez az izlám terjesztése érdekében folytatandó kíméletlen harc csatlakozik.

Az izlám szertartásait Mohamed a lehető legcsekélyebbre redukálta. Ötözri vallásos mosakodás, rövid imákkal, továbbá a péntek megünneplése, valamint a ramazán — egyhónapi böjt — mindez körülbelül kimeríti a

vallási aktusokat. A szesz és italoktól, zsiros ételektől való tartózkodás az izlámnak fontos egészségügyi szabálya. Az a parancs pedig, hogy minden mozlemita legalább életében egyszer látogassa meg Mekkában a szent Kábát, az izlám egységének, centrumának fenntartására irányult. Az izlámra vonatkozó írásbeli adatok csak későbbi, szóbeli közléseken alapuló feljegyzések. Nem lehet tagadni, hogy a Koránban összegyűjtött vallási parancsok, bölcselkedések, mondások közül főleg a régebbiek, úgy a tartalmuk, valamint költői lendületüknél fogva ma is gyönyörködtetők.

Mohamed tanításait egyébként a próféta halála után két évre

*Mohamed próféta sírjának bejárata
a nagy medinai mecszetben.*

Abu-Bekr rendelkezésére Zeid ben Thábit írnok foglalta a „Korán” nevű gyűjteményben 114 fejezet (szunna) alatt egybe.

Hogy az izlám nagyon feltűnő hasonlatosságot mutat a zsidó és keresztény vallással, azt bizonyítja, hogy Mohamed tényleg a zsidó és keresztény hívőkkel való kereskedelmi érintkezés után jött arra a gondolatra, hogy fajbelieit a jobb erkölcsöknek és az egy Isten imádásának megnyerje. Némely vallásbölcselelő pláne úgy tünteti fel az izlámot, mint egy eretnek keresztény vallást.

Az izlám terjeszkedése.

Azt, hogy az izlám hódító hatalommá nőjje ki magát, Mohamed nem érte meg. Ellenben utódai alig néhány év alatt csodálatos eredményeket értek el és a vad fanatizmussal vívott vallásterjesztő háborúk (dsihádok) meghozták a kívánt eredményt.

Mohamed közvetlen halála után azonban felette szükségesnek látszott az Abu-Bekr erélye és biztatása, mert a próféta váratlan halála az izlámra végveszedelmet jelentett. Elsősorban is a próféta rokonai akartak hajbakapni afelett, hogy ki legyen a próféta igazi utóda. Tulajdonképp csak négy férfiúnak lehetett igénye: Aisa (Mohamed második felesége) atyjának, *Abu-Bekrnek*, azután a vitéz *Omárnak*, aki szintén apósa volt Mohamednek s aztán *Otmánnak* és *Alinak*, a próféta vejjeinek. A főmozlemiták bizalmas értekezletén már csak Abu-Bekr és Omárról volt szó, mire Omár az idősebb Abu-Bekr javára visszalépett e szavakkal:

„Te vagy a legöregebb, a leghölcsőbb, a legérdemesebb a próféta hívei és barátai között, te lész az utóda is. Ő maga jelölt ki téged e méltóságra, midőn megbízott, hogy betegsége alatt te végezd helyette az imákat, oktasd a népet, hirdesd az igazságot. S halál arra, aki mától fogva a nép beleegyezése nélkül vagy éppen a nép akarata ellen ragadja körmei közé a főhatalmat. És halál mindazokra, akik csatlakoznak hozzá és teljesítik parancsait.”

Ezekre a szavakra mindnyájan utánozták Omár példáját s rajongó lelkesedéssel tódultak Abu-Bekr felé, hogy kezeit csókolják.

Abu-Bekr tiltakozott. Fejedelmi méltóságra nem vágyik, isten helytartója maga a próféta volt. Ő ennek lehet csupán a helytartója. S felkérte a népet: szólítsa őt egyszerűen kalifának. (Kalifa azt jelenti: utód.)

A furfangos kalifa most már azt is kíváncsi volt megtudni : mit szól mindezekhez Ali ?

Omár ajánlkozott, hogy majd kipuhatolja. Meg is indult nyomban hozzá néhány száz fegyveressel. Körülrakta Ali házát örökkel és belépett.

Röviden közölte, ami a piacon történt s felszólította, hogy ismerje el Abu-Bekrt a próféta utódául.

Ali egy darabig csak ötölt-hatolt s óvatosan kerülgette az eléje tált forró kását, a heves Omár azonban hamar kiesett békehírnöki szerepéből s hogy kettévágja a céltalan, huzavonó vitatkozást vilámló szemekkel s elborult homlokkal szólott :

„A nép szava szent. A nép akarata törvény. Aki nem engedelmeskedik, fejére gyújtom a házat, fojtsa meg a füst, ölje meg a láng, temessék el az összeomló falak.”

„Kattab fia — kiáltott közbe szemrehányó, panaszos hangon Fatime, Ali hitvese, a próféta kedvenc leánya — csak nem fogsz tán ily iszonyú tetre vetemedni ?”

„Amit mondok, meg is teszem” — felelte ridegen és sötéten Omár s miután Ali barátai tudták, kivel van dolguk, beadták a kulcsot.

Fatimét nemsókára sírba vitte a szégyen és a bánat.

Ali meglátogatta a kalifát s színre kiengesztelődött vele. Azután Arábia belsejébe húzódott Fatime árváival : Haszánnal és Hoszeinnel, kiknek később nagy számra nőtt unokái megannyi főnemesek lettek s magas származásuk jeléül még századok mulva is zöld turbánt viseltek. A zöld turbánnal kárpótolta őket a mozlimok hálája és kegyelele a prófétái köpenyegért.

A lázongó arab törzsekkel nem lehetett oly könnyen végezni, mint Alival és csekélyszámú barátaival. Az arabok nem igen tudtak megbarátkozni sem a vallási ceremóniákkal, sem az adóval, amelyet a gyülekezet céljaira és a szegények fölségélyezésére minden mohamedánnak fizetnie kellett. Az a jelszó, hogy : nem fizetünk, ezeket vont mindenünnen a harerahívó zászló alá s e fanatikus tömegnek népszerű vezére is találkozott.

Málek Ibn Novirah, a híres sejk mindazon tulajdonságokat egyesíté magában, amik az araboknál befolyást szereznek.

Abu Bekr kalifa pecsélje
virágdiszes monogrammjával.

Abu-Bekr nem is vette tréfának, mikor meghallotta, hogy ily férfiú vezeti a fölkelőket Medina ellen.

Rögtön kitatarozták a város omlatag bástyáit s ahol kellett, újakat emeltek. A nőket, gyermekeket, aggastyánokat és a betegeket a közel fekvő hegyek sziklaoduiba és barlangjaiba szállíttatták.

Minden fegyverfogható mozlimnek kardot nyomtak a markába s kiválasztva közülük a 4000 legderekabb legényt, azok élére a szilaj, bátor, dicsszomjas és rajongóan vallásos *Khálidot* állították.

Abu-Bekrnek nem arra kellett őt unszolni, hogy üsse, hanem arra, hogy kímélje a tévelygőket, ha kedvez a szerenese neki s legyőzheti s elfoghatja az ellentábort.

Khálid igazolta a reményeket, miket hősiességébe és ügyességébe helyeztek. A legelső összeütközésnél tönkreverte a fölkelőket.

A foglyok között ott volt Málek is feleségével, Arábia legszebb asszonyával, aki egy dal szerint mindenkit megigézett, aki egyszer a szemébe nézett.

Khálid is úgy járt. A szép asszony megigézte a durva katonát.

„Miért nem akarod fizetni az adót?” — kérdezte zordonan a férjtől.

„Mert ahhoz, hogy Alláht imádjam, nem szükséges, hogy ily zsarolásnak is alávessem magam!” — felelé büszkén Málek.

„Alamizsna nélkül nem hat fel az égbe az imádság!” — szólt ingerülten Khálid.

„Ki mondja azt? A te urad talán?” — vágott vissza csipősen a fogoly.

„Az én uram?” — ordított dühösen a vakbuzgó mozlim. „Hát neked nem urad talán az én uram? Alláhra mondom, nagy kedvet érzek, hogy kevély fejedet leüttessem.”

„Ezt is a te urad parancsolja, nemde?” — kérdezte Málek még élesebb gúnnyal.

Khálid szemeit elfutotta a vér.

„Dacolni akarsz?” — kiáltotta felindulástól remegő hangon.

„Jó! Üssétek hát le e hitvány lázadó gonosz fejét!”

Málek feleségére nézett.

„A te szépséged öl meg engem” — szólt halk, de nyugodt hangon.

„Hazudsz! A próféta büntet, mivel megtagadtad az igaz hitet!” — jegyezte meg hevesen Khálid.

„Én nem vagyok hitszegő, én most is az igaz hitet vallom!” — bizonykodott a fogoly. De Khálid intett s ugyanazon pillanatban megvillant Málek feje fölött a handzsár s a kegyetlen ítéletet végrehajtották.

Abu-Bekr benső embere volt a prófétának s be volt avatva minden terveibe, titkaiba. Nemcsak azt tudta, hogy mit beszél és mit cselekszik, de azt is, hogy mire gondol, miről ábrándozik magányos óráiban.

Ily titkos gondolata volt Mohamednek a többi közt az, hogy Szíriát meghódítja.

Khálid rohamos győzelmei fölelevenítették Abu-Bekrben e bizalmas vallomások emlékezetét. Egy szép reggel a következő kurta, de kiszámíthatatlan horderejű körlevéllel lepte meg Abu-Bekr a köves és boldog Arábia minden egyes törzsfőnökét és sejkjét.

„A végtelen, jószágos és nagy könyörületességű Isten nevében áldást, békességet, jó szerencsét minden igazhívőnek! Dicsőség legyen Istennek és az ő prófétájának, Mohamednek. Ezennel adom tudtára mindeneknek, akiket illet, hogy Szíriába hadsereget szándékozom küldeni, hogy ez országot a hitlennektől megtisztítsa. Aki az igaz hitért harcol, Istennek szolgál.”

A sereg lassankint úgy fölgyűlt, hogy a lovaknak és gazdáiknak egyaránt fölkopott az álluk. Az ifjabbak zúgolódni kezdtek, hogy elvonták őket a tűzhelyektől azzal az ígérettel, hogy csatába és hódításra viszik őket s most itt henyélnek, itt tespednek, munka és foglalkozás nélkül — koplalva és unatkozva, céltalanul, hasztalanul napokon át, heteken át!...

Ez kellett Abu-Bekrnek. Ily kifakadásokat óhajtott és várt ő.

Vágtató arab lovas.

A kép háttalpjára a művész a következőket írta, ami jellemző a mohamedánok vallási érzésének és harci erényeinek összeolvadására: „Sikereimet Istennek köszönhetem, benne bízom csupán. Hála neked Isten, dicsértessék szent neved.”

„Ugy legyen, ahogy kívánjátok, fiaim!” — szólt szelíden a forrongó tömeghez. Kinevezte Abu Szofiánt fővezérré s kiadta az örvendetes jel-szót: „Induljatok! Előre! Egy az Isten s Mohamed az ő prófétája!”

„Egy az Isten s Mohamed az ő prófétája!” — dörögte a sokezer katona lelkesedéssel,

A kalifa maga egy napi járóföldön gyalog kísérte a csapatokat. A válás percében meg is áldotta a távozókat. Abu-Szofiánnak pedig erősen a lelkére kötötte, hogy kímélje katonái életét.

Heráklisz, a bizánci császár csak úgy félvállról felelgetett azoknak, kik birodalmának legszebb gyöngye, Damaszkusz felé közeledő arab hordákra figyelmeztették.

Önhitt gögből csak egy hadtestet küldött Szíria szélére: Ezt Abu-Szofián úgy szétverte, hogy a kevély császár akkor értesült csupán a vereségről, mikor ellenfelének, a kalifának Medina kapuinál a zsákmány drága terhe alatt görnyedező tevék bizonyították immár, hogy a szaracén-had győzött s szabadon garázdálkodik a szomszédos tartományban.

Abu-Bekr jól használta föl a nagyértékű zsákmányt is. Saját szerény háztartását, mely egy tevére és egy rabszolgára szorítkozott, bőven fődözte az alamizna-adónak őt illető része. Annyifelé osztotta a hadizsákmányt, hogy mindenkinek jusson belőle s akinek többre fájt a foga, annak azt felelte: „Eredj a sereg után. Szíriában annyi a kincs, mint nálunk a homok.”

A tanácsot sokan megfogadták s az első hadtest nyomában már új porfelhő kelt s új csapatok jöttek, hogy osztozzanak a merész vállalat viszontagságaiban, esélyeiben és dús hasznában.

Khálid újból emberül megfelelt feladatának. Megverte és megölte a hirai fejedelmet s fiát 70.000 aranyra rugó hadisarccal fogolyként vitette Medinába. Ráüzent a kalifa, a „királyok királya” a perzsa uralkodóra is, térjen az izlámra vagy fizessen évi adót. Az Eufratesz partjain is letűzte a meghódított földbe diadalmas lobogóját az arab sereg.

Medina népét Khálid minden nap új ajándékokban részesítette. A kalifa határtalan örömét csak Abu-Obeida siralmas levelei zavarták. Ez folyton panaszkodott, hogy Heráklisz roppant sereget gyűjt s ha a kalifa nem intézkedik jókor, baj lesz.

A csöndes Abu-Bekrt kivette sodrából a gyávaságnak tetsző jajeszékélés. Irt Khálidnek. Khálid 1500 lovassal rögtön hátat fordított a perzsa birodalomnak és pihenés nélkül vágatott új rendeltetése felé.

Utközben értesült, hogy Abu-Obeida egyik alvezére, Szerdzsabil 10.000 lovassal éppen most vívja a gazdag és erős Bozrát. A várparancs-

nok, Románusz gyáva volt. A gondjaira bízott város rendkívül meg volt erősítve. Románusz mégis megszeppent és kész lett volna adófizetést ajánlani a mozlímoknak, ha a polgárok ki nem jelentik, hogy inkább meghalnak, hogysen így megalázzák magukat.

Szerdzsabil rohamot vezényelt, de a bátor polgárok megelőzték a támadást s oly hevesen rontottak ki, hogy a mozlímok megzavarodtak, megrémültek és menekülésre fogták a dolgot. E válságos pillanatban óriási porfelhő közeledett kelet felől és hirtelen felhangzott:

„Allah Akbar! Allah Akbar!” Megérkeztek Khalid csapatai.

A küzdelem megújult, a vérengzés tovább folyt, a megritkult várbeli csapatoknak alig maradt annyi idejük, hogy visszameneküljenek és beesapják hátuk mögött a kapukat.

A gyáva Románusz helyett a várbeliek új parancsnokot választottak, őt meg saját házában zárták el.

Románusz azonban palotájának egyik oldalán lyukat fúrt s miután beesteledett, kiosont a szabadba. Felkereste Khálidot.

Khálid és száz embere kényelmesen belopózott Románusszal a résen. Éjjeltájban aztán Khálid meglepte az őrszemeket, fölkoncolta a gyanutlan harcosokat s föltárta a kapukat künnlévő, rohamrakész csapatai előtt. A vár elesett.

Akik elismerték Mohamedet prófétájuknak, kegyelmet nyertek. A többi a mozlímok felkoncolták.

Khálid vérszemet kapott e gyors sikertől. Egyenesen Damaszkusznak tartott. Hirnöke által odarendelte Abu-Obeidát is 30.000 főnyi hadával.

A szerencsétlen város legkiválóbb emberei sürgették, hogy meg kell hajolni a végzet akarata előtt. A további ellenállás nem mentheti meg őket, csak felbőszíti az ostromlók hadát és véresebbé teszi a katasztrófát.

Igy Damaszkusz elesett és rengeteg zsákmány jutott a győztes Káled birtokába. Abu-Bekr azonban csak a próféta oldalán gyönyörködhetett már a nagyszerű ajándékban.

Némelyek azt állítják, hogy a zsidók mérget vegyítettek ételébe. Mások, hogy forró testtel megfürdött, átfázott és a láz ölte meg. Éppúgy, mint mestere és előde, Mohamed, ő is Aisa leányának karjai közt lehelte ki lelkét.

„Engedelmeskedjetez nekem, de csak addig, amíg Istennek és a prófétának engedelmeskedem. Ha azonban ezeken a határokon túlmegyek, nincs többé hatalmam felettetek. Ha tévedek, világosítsatok fel, mert a meggyőzés számára hozzáférhető leszek.”

Ezek a rövid nyilatkozatok, melyekkel a kalifai méltóságot elfoglalta, kellően jellemezték Abu-Bekr nyílt jellemét, egyeneslelkűségét. Igaz ugyan, hogy csak két évig (632—634.) volt kalifa, de ezalatt is rendkívül sokat tett az izlám híveinek tömörítésére. Ő gyűjtötte össze a Korán-verseket és leverte azokat a lázadókat, akik az izlám által egybetertelt arabok zömének egységét veszélyeztették. A politikai, vallási és katonai szervezetet ő fejlesztette tovább.

Az izlám terjeszkedésének fénykora.

Az izlám terjedésének, harcainak fénykora azonban már nem Abu-Bekr, hanem *Omár* kalifasága idejére csik. Mert két nevezetes hadjárat befejezése alapította meg az izlám hatalmának jövőjét: az egyik Szíria, a másik Perzsia meghódítása. Abu-Bekr csak a szíriai háború kezdetét érte meg, mert 634 áprilisában meghalt. Halála előtt utódául Omárt jelölte ki.

Omár kalifa pecsétje, nevének díszes kezdőbetűjével.

Igen érdekes okmány az a rendelkező levél, amelyet a haldokló Abu-Bekr íródeákjának, Ozmánnak diktált.

„Én, Abu-Bekr Ibn Abn Kahafa, aki azon a ponton állok, hogy ezt a világot a legközelebbivel cseréljem fel és abban a pillanatban érzem magamat, amikor a hitetlenek hisznek s az istentelenek a kételkedést abbahagyják, a mozlemitáknak tudtul adom az akaratomat: utódomnak kinevezem...”

Ekkor Abu-Bekrt hirtelen nagy gyöngeség lepte meg és elájult. Az íródeák azonban a levélhez folytatólag odairta:

„... Omar Ibn al Khatthabot.”

Amint Abu-Bekr magához tért és meglátta, hogy az íródeák kinek a nevét írta be, örömmel jegyezte meg:

„Isten áldjon meg az előrelátásodért.”

Ezután a következőket diktálta le mintegy búcsúzóul:

„Hallgassatok rá és engedelmességetek neki, mert amennyire én őt ismerem és megfigyelhettem, ő maga a becsületesség. Mindenben, amire vállalkozik, ügyes és igazságosan fog kormányozni. Ha nem így történék, akkor Isten, aki minden titkot ismer, a munkája szcrint fogja

jutalmazni. Részemről mindenben a legjobbat akarom, de hát az emberek rejtett gondolatait nem ismerhetem. Éljetek boldogul, cselekedjétek becsületesen és Allah áldása lebegjen felettetek!”

Olyan volt Abu-Bekr, mint aminőnek utolsó rendelkezései szerint elképzelhetjük: egyszerű, mértékletes, becsületes és erkölcsös életű. Valódi pátriárkális erények ékesítették és noha számos győzelmes csatát vívott és seregei óriási kincseket hoztak haza, abból egy darab aranyat sem vett magához, hanem nyájának és kereskedésének hozadékából tartotta fenn magát. Olyan szegényen halt el, hogy összes hagyatéka egy durva ruha és öt darab arany volt.

Utóda, Omár (634—644.) méltó volt elődéhez. Istenfélő, becsületes, igazság-szerető kalifa volt mindvégig. De bizonyos az is, hogy az izlám hatalmának kiterjesztése óriási véráldozatokba került. Állítólag harminchatezer várost, falut, erődöt, helységet, négyezer templomot pusztítottak el az arabok Omár idejében és másfélezer mecsetet építettek fel.

Omár mindenekelőtt Perzsiával végzett.

Akkoriban II. Jezdegard volt a perzsák uralkodója, aki alatt az arabok minden hadizenet mellőzésével villámgyors lovas-ságukkal betörték Perzsiába s egyik várost a másik után kerítették hatalmukba.

Kezdetben Abu-Ubeida volt a perzsák leigázásával megbízott arab hadak vezére, aki a perzsa sereget több csatában le is győzte. Omárnak azonban a szelidebb lelkű Abu-Ubeidára Szíriában volt szüksége, hogy ott a féktelenségeket korlátozza. Ezek után Sád Ibn Váli vette át a Perzsia ellen indított hadak vezérletét.

Rusztem perzsa vezér alatt százhuszezer fegyveres állott szembe Kadezia mellett hatvanezer arabbal (637.). Rettenően véres volt a harc. Maguk az arabok a csata napját a „megrázkódtatás napjára”-nak nevezték el és igazuk is volt, mert nyolcezer arab és hatvanezer perzsa holtteste fedte a borzalmas csatateret, a perzsa uralom alapjai pedig megrendül-

Arab harcosok viselete az első kalifák idejében.

tek. Egyik város a másik után hódolt meg. Ktezifoszban óriási zsákmányt szedtek össze az arabok. A zsákmány a Szasszanidák kincseiből származott és akkora volt, hogy hatvanezer arabra fejenként tizenkétezer drakhma jutott. Jezdegardnak Iránba kellett menekülnie, de Sád arab lovasai mindenütt ellepték a perzsa birodalmat. Nihavend mellett (642-ben) hadakoztak a perzsák utoljára az arabok ellen, azután már csak a perzsa uralom pusztulása következett.

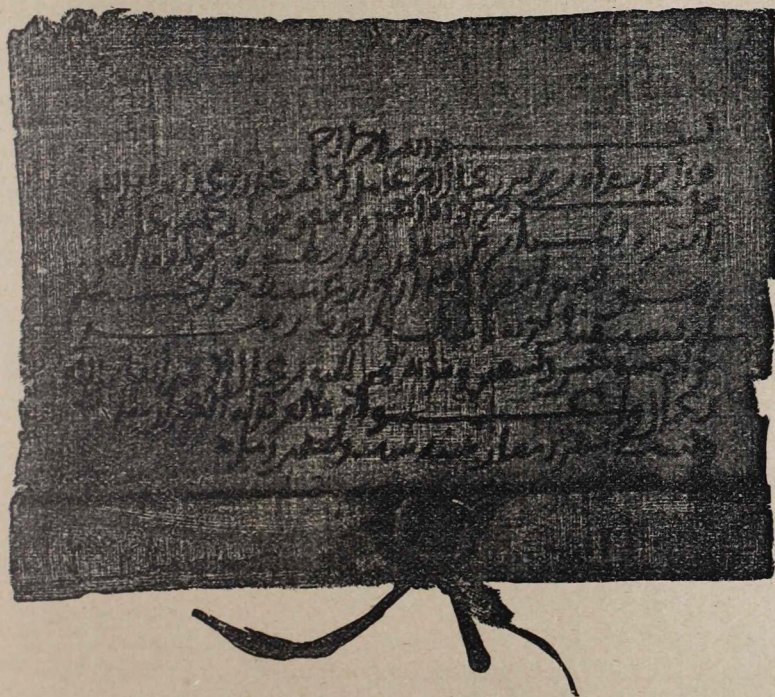
Hasonló eredménnyel hadakoztak az arabok Szíriában is a bizánci császár seregei ellen. *Khalid*, majd *Abu-Ubeida* vezette az arabokat a bizánciak ellen. Abu-Ubeidáról meg kell jegyezni, hogy ahol csak lehetett, szép szerével igyekezett a vérontást kikerülni s az volt a praktikája, hogy az ellenséget előbb megadásra próbálta rábeszélni. Ez a módszer igen sok esetben fényesen bevált. Ahol azonban gúnyolódással vagy elbizakodottsággal találkozott, ott seregét borzalmat keltő fanatizmusra tudta ösztönözni, miután ő maga is fanatizált mozlemita volt, aki a vallás terjesztésére a háborút szent cselekedetnek vélte. Asnadein mellett (639.) vívták meg az arabok az első győzelmes csatát Szíriában. Ezután Abu-Ubeida Jeruzsálem elfoglalását vette programjába. Heráklusz bizánci császár óriási sereget állított talpra Mánuel vezérlete alatt az arabok ellen, de sikertelenül. Mintegy nyolcvanezer ember küzdött az arabok ellen. A nevezetes, rendkívül véres csata a Genezáreth-tó közelében ment végbe. A bizánciak az arabokat ismételtén visszaverték, de ezeket a fanatizmus folyton újabb támadásra ösztökélte. Az arab sereg hátvédjében ott volt egy csapat arab asszony, akik a meghátrált arabokat hol vad harci kiáltásokkal, hol gúnyos megjegyzésekkel újból a harc vonalába kényszerítették. A csata végre a jóval gyengébb arab sereg javára dőlt el. Damaszkusz, Emeza és Heliopolisz is meghódultak ezután, Heráklusz császár pedig teljesen lemondott arról, hogy Szíriát valaha visszaszerezhesse. Magával vitte Konstantinápolyba Krisztus keresztjét is.

Jeruzsálem 637-ben megadta magát Abu-Ubeidának, a vérengző Khalid pedig bevette Aleppót és a gyönyörű Antiokhiát. Szíria elfoglalása után azonban Abu-Ubeida és Khalid, aki „Isten kardja”-nak szerette magát nevezni, nemsokára meghaltak. Utóduk: Amru Ibn al Asz Palesztina és Fönícia legfontosabb erődtényeit vette be és 639-ben Szíria végleges elfoglalása után Egyiptomba ment, hogy a kalifa rendelkezéséhez képest ezt a területet is meghódítsa az izlámnak. Memfisiz csak héthónapi ostrom után adta meg magát és a kopt keresztények nagy része az arabokhoz csatlakozott. Alexandria közel másfél évig

állotta a súlyos ostromot. Hol az arabok nyomultak be, hol a bizánci sereg verte ki az arabokat.

Mikor Amru vezér végre mégis elfoglalta az ősi várost, ezeket az érdekes sorokat írta Omár kalifának:

„Nem tehetem azt, hogy a várost (t. i. Alexandriát) részletesen

Arab fejadó jegy.

Az arab közigazgatás érdekes emléke. Az okmányban az egyiptomi helytartó azt bizonyítja, hogy „Abukir péknek a törvényes adó fele elengedettik.” A személyleírás pedig azt állapítja meg, hogy „a nevezett pék kővér ember.”

leírjam és arról sem tudok részletesen beszámolni, hogy micsoda ritka és drága dolgok jutottak a kezeimbe. Elég azt megjegyezni, hogy négyezer palotát, négyezer fürdőt, negyvenezer zsidót (akik adót fizetnek), négyszáz nyilvános mulatóhelyet és tizenkétezer kertet találtam a városban.”

Igen érdekes adatokat szolgáltatott tehát Amru levele arról, bár a számokhoz kétség férhet, hogy mily gyönyörű város lehetett annak idején Alexandria. Amrunak egyébként az volt az első dolga, hogy a

város falait lebontatta, a görög lakosságot elűzte s Alexandriával szemben megalapította Kairót.

Már a felsorolt események is eléggé igazolják, hogy minő kiváló sikereket értek el az arabok Omár kalifa idejében. Egyiptom elfoglalása után Omár kalifa felvette a „hívők uralkodója” (Emir al Muminin) címet. Hívők alatt természetesen csak az arabokat lehetett érteni, akik a hadiszákmányban aránylagosan részesedtek és akik az úgynevezett szegényadóra (zakat) kötelezve voltak. Egyébként minden igazhívő arab egyúttal harcos volt, aki nemcsak bizonyos fizetést, hanem a hadisareből jutalékot húzott. Azok, akik a prófétával rokonságban állottak, a rokonság foka szerint tetemes évjáradékot kaptak, így Mohamed özvegye, Aisa évente tizenkétezer drakhmát húzott a kalifátus pénztárából.

Omár kalifa látván azt, hogy a háború sikerei, utóbb a háború vad erkölcsi az arabok régi jó szokásait megronthatják, mindent elkövetett, hogy az arabokat az egyszerűség és fegyelem korlátai között tartsa. Saját maga járt elől jó példával és ekként kényszerítette a hívőket, a főbb embereket is, hogy a kalifát az egyszerűségben utánozzák. Minden kínálkozó alkalmat megragadott, hogy az arabokat óva intse az eltévelyedéstől. A perzsák leverése után így szólt a főbkekhez :

„Ne utánozzátok a perzsák fényűzését az ételekben és ruházatban. Ragaszkodjatok hazátok egyszerű szokásaihoz és Allah tartóssá teszi a győzelmeiteket. De ha a régi jó erkölcsöktől elfordultok, Allah megsemmisíti a boldogságtokat !”

Az egyszerű életmódnak s kíméletnek is érdekes példáját mutatta Omár Jeruzsálem bevétele után. Amikor ugyanis Omár bevonult Jeruzsálembe, gyalog ment a tevéje mellett. Vezette tevéjét, a teve hátán pedig Omár szolgálja ült. A teve két oldalán egy rizzsel és gabonával, másik oldalán pedig datolyával megtöltött zsák lógott le. Még egy víztartó tömlő és egy étkező faedény volt a zsákokhoz erősítve. Egyszerű, sőt foltozott ruhában vonult be győzelmes serege élén és csak a nagy pompával elébe jövő pátriárka unszolására öltött más ruhát magára. Ugyanekkor bizonyította be, hogy vallási dolgokban mennyire kíméletes. Amikor ugyanis a pátriárkával a Feltámadás-templomában időzött, elkövetkezett a mohamedánok szokásos imájának ideje s megkérdezte a pátriárkát, hogy hol imádkozhatnak.

„Ott, ahol most vagy” — felelte a pátriárka.

Omár az ajánlatot elutasította s kifelé indult, mire a pátriárka elvezette Szent Konstantin templomába, ahol egy szőnyeget terített le Omár számára. De Omár itt sem akart imádkozni, hanem kiment a

templom lépcsőjére s ott végezte el az imáját és azután így szólt a pátriárkához :

„Ha én valamelyik templomotokban imádkoztam volna, akkor vallásunk parancsai szerint a mozlemiták a templomot birtokba vették és mecsetté alakították volna át!”

Omár a takarékoság és önmegtartóztatásnak valóságos mintaképe volt. Tápláléka pusztán rozskenyérből, olajból és datolyából állott. Fekhelye a legegyszerűbb volt. Pálmahánccsal töltött vánkos volt az ágya. Két foltozott ruhája volt. Maga volt a vezér és egyszersmint a kalifa is.

Ha tovább élt volna, még nagyobb eredményeket mutathatott volna fel. Egy perzsa szolga bosszújának esett áldozatául. Ugyanis egy Firuz nevű tűzimádó perzsa rabszolga panaszt emelt Omárnál az ura ellen, mert ez két darab ezüstpénz adóval róttá meg. Omár a panaszt megvizsgálta s úgy találta, hogy Firuz kiváló szélmalomépítő és gyakorlott ács, akinek a keresetéből bőven futja az adó. Omár tehát Firuzt elutasította a panaszával.

„Ám jól van — mondta erre Firuz Omárnak — ha így áll a dolog, akkor olyan szélmalom fogok neked építeni, amelyik az itélelnapig fog őrlni!”

Omárnak feltűnt, hogy a rabszolga minő fenyegető ábrázattal mondta ezeket.

„Ugy veszem észre, hogy ez a rabszolga fenyegetni akar” — jegyezte meg Omár. „Ha a gyanumnak csak némi alapja volna, le kelene üttetnem a fejét, így azonban békén elbocsátom.”

Alig három nap múlva, amikor Omár a mecsetben imáját végezte, Firuz odaférfkőzött hozzá és egy gyilokkal hat mély szúrást ejtett rajta s hirtelen elmenekült.

Omár megtántorodott, de amikor megtudta, hogy egy perzsa rabszolga volt a merénylő, felkiáltott :

„Hála Istennek, csakhogy nem mozlemita kezétől pusztulok el.”

Hazavitték Omárt és unszolni kezdték, hogy válságos állapot miatt nevezze meg az utódát. De ezt nem tette, hanem így szólt :

„Amit a próféta nem tett meg, azt én sem tehetem.”

Magához hívatta azonban Otmánt és Alit és csak ennyit mondott nekik :

„Ha valamelyiketek kalifa lenne, ne támogassátok túlságosan a rokonaitokat mások kárára és a Hasim-nemzetséget ne küldjétek az emberiség nyakára.”

Omár halálával felütötte fejét az utódok között a véres pártoskodás. Omár utóda a kalifátusban Otmán lett, míg Ali újból elesett a kalifaságtól. Otmán az Omajjádok törzséből való volt és noha kalifasága alatt (644—656.) kezdetben sok eredményt mutathatott fel, nevezetesen Perzsiát teljesen meghódította, sőt már a bizánci flottával is ki mert kezdeni, számos középtengeri szigetet elfoglalt, mindazonáltal az a körülmény, hogy rokonait a többi érdemesek rovására előnyben részesítette, óriási veszedelmeket idézett fel. Omár tanításainak bölcsesége kétségen felül állott. Mert Otmán minden valamirevaló állami hivatalt, helytartóságot rokonainak juttatott, a közpénzekből minduntalan jutalmakat adatott nekik. Ezzel természetesen fölkeltette az elégedetlenséget, csejt szöttek, majd összeesküdtek ellene. Fokozta az elégedetlenséget, hoey

Otmán Mohamed özvegyének, Aisának folytonos intrikáival szemben tehetetlennek bizonyult. Aisa és Mosavija, Otmánnak egyik rokona voltak azok, akik Otmán ellen nyílt lázadást szítottak, amelyet kezdetben Otmán le tudott verni, de amikor Abu-Bekr fia, Mohamed Ibn Abu-Bekr állott a forradalmárok élére, Otmán nem volt képes velük boldogulni.

Otmán ellen a lázadás akkora mérveket öltött, hogy nemsokára Medina ellen vonultak a lázadók, hogy megtámadják magát Otmánt.

Otmán kalifa pecsétje
virágdísz közé foglalt névkezdő
betűvel.

Ugy is történt, Otmán házát ostrom alá vették és beizentek hozzá, hogy vagy kiszolgáltatja Mervánt, a tanácsadóját, vagy pedig mondjon le. Otmán egyik feltételt sem fogadta el. Majd azt ajánlották, hogy a szent hónapra való tekintettel zarándokoljon Mekkába.

„Ha a lázadók az életemre törnek, akkor zarándokruhában sem fognak kímélni” — jegyezte meg az ősz Otmán.

Erre a lázadók, Aisa fivére, Mohamed vezetése alatt betörték Otmán házába, ahol az ősz, nyolcvankét esztendőös kalifát a Korán olvasásába elmélyedve találták. Mellette ült a felesége, Naila. A lázadók kardesapásokkal leterítették Otmánt és amikor már holtan hevert a ház kövezetén, Mohamed dárdájával még egyszer átszurta.

A merényletnek a próféta özvegye, Aisa volt az értelmi szerzője. Ő bujtotta fel a rokonokat, amikor pedig a gyilkosság megtörtént, akkor keserűen panaszkodott a derék Otmán halála miatt.

Mohamed öröke felett tehát az utódok nemcsak összevesztek, hanem olyan rettenetes kavarodás, háború, vérfürdő készült, mintha az arabok önmagukat akarták volna kiirtani. Igazi keleti szenvedéllyel indult meg és folytatódott az áldatlan testvérháború.

Otmán halála kétségtelenül súlyos csapás volt azok számára, akik a próféták hagyományaihoz ragaszkodtak. Medinában rémület szállotta meg az elhalt kalifa híveit, annyira, hogy csak négy nap múlva merték titokban eltemetni. Otmán utóda *Ali* lett, Mohamed próféta rokona, akit tudvalevőleg Aisa halálosan gyűlölt. Ali csak hosszas unszolás és könyörgés után vállalta a kalifaságot, akkor, amikor Tulha és Zubeir, a próféta régi hívei is kérelték.

Nagyot tévedett azonban Ali akkor, amikor Aisának őszinteségében bizakodott. Mert épp Aisa volt az, aki Mekkában kítűzte a lázadás zászlaját és magához csábította Tulhát és Zubeirt is. Aisa, ez a magáról megfélemlített asszony nem restelte úgy állítani be a helyzetet, mintha Otmán meggyilkolása Alinak lett volna a műve. Hazug álcím alatt bosszúálló hadjáratot hirdetett Aisa Ali ellen. Azt hirdette úton-útfélen: „Aisa, a hívők anyja felszólít minden igazhívőt, hogy védje meg a hitet és bosszulja meg Otmán kalifa halálát.”

Ugy tűnt fel Aisa a lázadók seregének élén, mint valami pokolbeli boszorkány, akit leküzdhetlen gonosz indulatok sarkalnak a gyalázatosságokra. Ali serege és a lázadóké 657 januárjában találkozott Basra falai alatt. A rendkívül véres csatában maga Aisa is résztvett és egy teve hátáról buzdította a lázadókat. A győzelem azonban Alié lett, Tulha és Zubeir halálukat lelték, Aisát pedig a nagylelkű Ali a próféta sirjához vitette, hogy ott a bűneiért vezekeljen. Hiábavalónak bizonyult azonban Ali nagylelkűsége. A lázadás üszke tovább vitte a szenvedély tüzeit és Muavija, az Omajjada Abu Szofián fia, Szíria helytartója, Otmánnak rokona folytatta az Ali ellen való hadakozást. Bosszút hirdetett Otmánért és a damaszkuszi nagy mecsetbe hívta egybe a környék előkelő mozlemi-táit, akiknek megmutatta Otmán véres ruháit.

A lázadás tehát erőben, jelentőségben csak fokozódott. Mcávija megnyerte a ravasz Amru vezér (Egyiptom meghódítójának) támogatá-

Ali kalifa pecsétje
virágdíszbe foglalt monogrammal.

sát is és ezzel megkezdődött a második polgárháború. A 657. évben az Eufrátesz nyugati vidékén folyt a csatározás, amelyben Ali nemcsak ritka bátorságot tanúsított a lázadókkal szemben, hanem emberieséget és nemesszívűséget is. Az évnek közel egyharmada folytonos hadakozások között telt el és mindkét részről sokezer harcos esett el anélkül, hogy a válságos helyzet dülőre jutott volna.

Vége is egy békebírószágban állapodtak meg az ellenfelek. Moávíja azonban arra használta föl a bizonytalan helyzetet, hogy Amru támogatásával „a hívők uralkodója”-nak kiáltotta ki magát. A testvérharc tehát újból folytatódott. Ali sereget szervezett, de csakhamar azt tapasztalta, hogy híveinek száma csodálatos módon megfogyatkozott, egész Arábia Moávíját ismerte el kalifának és csak Perzsia és Irán ragaszkodott még Alihoz. Ez a helyzet három fanatizált mozlemitában azt a tervet érlelte meg, hogy Alit, Moávíját és Amrut ugyanabban az időben megölik, mert ha nincsenek vetélytársak, nincs viszály. A gyilkosság azonban csak Alinál sikerült. Moávíja könnyű sérülést szenvedett, Amrunak pedig semmi baja sem történt. Ali 661-ben meghalt, de halála még nem jelentett nyugalmat, mert Ali hívei Ali fiát, Haszánt tették meg kalifának, aki azonban Moávíja közeledtére lemondott javára és Medinába vonult, hol Moávíja parancsára megmérgezték.

Aisa, Mohamed özvegye is meghalt 775-ben, akinek az izlám történetében oly nevezetes szerep jutott. Tudvalevőleg Abu-Bekr, Aisa apja fanatikus híve volt Mohamednek. Az izlám első híveit voltaképp Abu-Bekr szerezte, aki vagyonos kereskedő létére utazásai közben mindenütt szenvedéllyel hirdette Mohamed tanait. Gazdagsága a nép körében nagy befolyást biztosított számára és csakhamar ő lett Mohamednek a legbensőbb bizalmasa. Ő volt a „tanuja” annak, amikor Mohamed látományokról beszélt, látta Mohamedet az égbe (?) szállani, szóval: az izlám szempontjából olyan koronatanu volt, akinek egyéni jelentősége nagy becsben állott. Abu-Bekrről átszármazott ez a jelentőség befolyásos leányára, Aisára, aki mindig a próféta környezetében tartózkodott, a Koránt könyv nélkül tudta s úgy szerepelt, mint a „hagyományok élő anyja.”

Ezek szerint az izlám alapításában nevezetes szerep jutott Aisának. Szentnek és sérthetetlennek tekintették épp emiatt és a próféta halála után közel ötven évig tudta kamatoztatni ezt az egyéni jelentőséget.

Az Omajjádok uralma.

(667—750.)

Az a körülmény, hogy Moávija lett a mozlemiták kalifája (661—680.) nevezetes változásokat vont maga után. Mivel ugyanis a kalifátusnak Mohamed családjában, illetőleg nemzetségében való öröklése lehetetlenné vált, sőt ezentúl hosszabb időre az Omajjád-családból kerültek ki a kalifák, a tiszta egyházi uralmat már képtelenség volt fenntartani az arabok körében. A régi arab pátriárkálizmus is mintha szünőfélben lett volna és egy új arab nemesség támadt lassankint, amely súlypontját már nem a szorosán vett Arábiába, hanem inkább Szíriába, Mezopotámiába és Egyiptomba helyezte át. Az ősi Medina helyét is jelentőségben Damaszkusz foglalta el. Még ennél is nevezetesebb volt az a vallási szakadás, amely manapság is fennáll. Azok ugyanis, akik Ali kalifa hívei voltak, ragaszkodtak és leszármazóik is ragaszkodnak ahhoz, hogy a három első kalifa (Abu-Bekr, Omár, Otmán) nem volt törvényes kalifa, hanem a kalifátus kezdete (Sia : kezdet), Alitól számítandó. Ezek a siiták. Viszont azok, akik a Moávija személyében ismét uralomra jutott kalifátust vallják törvényesnek, tehát a hagyományt (szunna) követik, ezek a szunniták.

Ettől a nevezetes vallási szakadástól eltekintve, súlyos helyzetek közé jutott az arab kalifátus a bizánci uralommal szemben. Konstantinápoly hat évi ostroma (672—678.) óriási kudarccal végződött. Afrikában a bizánciak minduntalan visszafoglalták az arabok által elhódított területeket. Általában azt kell mondani, hogy Afrikában az arabok hadiszerecséje minduntalan ingadozott. Bizánc ellen nem tudott I. Moávija kalifa tartós sikert elérni, sőt kénytelen volt belenyugodni abba, hogy a bizánci császárnak adót fizessen. Amikor pedig I. Moávija meghalt, belső egyenetlenségek ütötték fel a fejüket a birodalomban. I. *Jeid* (680—683.) Moávija fiával szemben pártott ütött Ali ifjabbik fia, *Huszein*. Kufa város lakói melléje is állottak, de alig kelt útra Huszein, hogy a kufaiak közé menjen, amikor Obejdalla emír már hírt vett a pártütésről és a gondtalanul utazó Huszeint Kerbela mellett körülvétette. A meglepett Huszein nem adta meg magát, de menekülni sem akart. Alig hetven emberrel szembeszállott a nagyszámú ellenséggel nyilván abban a téves meggyőződésben, hogy őt, mint a próféták unokáját, nem fogják bántani. Huszein csakugyan odakiáltott az emír katonáihoz, hogy vajjon őt, Mohamed unokáját, merészelnék-e minden ok nélkül bántani.

Az emír fegyveresei kezdetben csakugyan meg is hökkentek, de utóbb az emír maga ostorral kergette előre az embereit, akik erre a szerencsétlen Huszein csekély számú kíséretét lekaszabták, Huszeint pedig súlyosan megsebesítették. Huszein az Eufrátesz folyóhoz sietett, hogy sebeit megmossa és égő szomját oltsa, amikor az emír egyik katonája nyíllal lőtt rá, többen pedig nekiestek és lemészárolták. Ubejdalla parancsára fejét a törzsétől elválasztották. Az emír oly vad gyűlölettel viseltetett az áldozat iránt, hogy botjával a levágott fejnek a szájára vágott, mire egy öreg katona könnyezve jegyezte meg:

„Ezt a száját a próféta gyakran csókolta, ezt magam is láttam.”

Moávija fia, Jezid ezek szerint kipusztította Mohamed családját. Jezid fia, *II. Moávija* tehetetlen kalifának bizonyult és már néhány hét múlva vissza is vonult. Az uralom miatt véres harcok keletkeztek a pályázók között. Végre is Mervan fia, *Abdelmelik* lett a kalifa (685—705.).

Amint helyreállt a béke, a kalifátus újból hódításokra szánta el magát. *II. Jusztiniánusz* bizánci császárral azonban nem tudott boldogulni, sőt kénytelenek voltak az arabok a korábbi békét meghosszabbítani és Bizáncnak adót fizetni. Ellenben Afrikában már nevezetesebb eredményeket értek el, amennyiben Hasszan Ibn Numan arab vezér Karthágót végleg elfoglalta s a környékét megerősítette, azonban a vad berberekkel nem tudott egyelőre megküzdeni, sőt előlük vissza is vonult. Végre is a berberek (mórok) által agyonzsarolt észak-afrikai lakosság hívta segítségül az arabokat, mire Hasszan újabb és nagyobb sereg élén harcha indult a berberek ellen és tőlük nagy területeket foglalt el.

Abdelmelik kalifa és Hasszan vezér váratlanul meghaltak. Abdelmeliknek a fia, *Velid* lett most a kalifa (705—715.). Az ő kalifasága rendkívül nevezetes és fontos volt, mert alatta nemcsak a birodalom erősödött meg, hanem szerencsés hadakozások révén óriási területek jutottak az arabok birtokába.

Legnevezetesebb volt az az eredmény, amelyet az arabok északi, illetőleg északnyugati Afrikában értek el. Nagy kihatással volt a mórok legyőzése, illetőleg meghódolása. Két évig (707—709.) harcolt ellenük Músza Ibn Nuszeir (Hasszan utóda Afrikában) és néhány borzasztó véres harc után háromszázezer mórt ejtett foglyul, akik valamennyien áttértek az izlámra és néhány évtized alatt teljesen beleolvadtak az arabokba. Kairavan lett az arabok afrikai székhelye és innen hódították meg Spanyolországot, a nyugati gót birodalmat. Ennek

bekövetkezése teljesen érthető volt, mert a nyugati gót birodalom immár megérett a pusztulásra. Különböző körülményeket, okokat hoznak fel erre. Egéka király fia és utóda Vitika (701—710.) meg akarta törni a papság hatalmát, de a nemességgel szövetséget kötött a papság megfosztotta őt a trónjától. Ezeknek kész eszköze volt Roderik, aki Vitikát harcban leverte, elfogta s akkori szokás szerint megvakíttatta. Hogy más események is játszódtak-e közbe, határozottan nem tudjuk, csak az tény, hogy Roderik vezérlete alatt egy párt megdöntötte az előbbi uralom rendjét.

Roderik királykódása aztán végveszedelmet jelentett a nyugati gót birodalom számára. Mert természetes volt, hogy a hátra szorított régi pártnak is számos híve akadt még. Nagyfokú gyűlölet fogadta ezek részéről a feltolakodó Roderik-pártot. A helyzet mindenestre kecsesítő volt a vállalkozó hajlamú arabokra. Állítólag egy árulás is lényegesen megkönnyítette az arabok munkáját. A hagyomány szerint Juliánusz, Ceuta várának parancsnoka a Roderik ellen érzett személyes gyűlölettel indítatva megnyitotta az arabok előtt a várerődítmény kapuit. Ennek közelebbi oka a hagyomány szerint az volt, hogy Juliánusz a lányát Roderik király udvarába küldte, hogy ott előkelő nevelésben legyen része. A király azonban visszaélt a szép hajadon védtelen helyzetével. Émiatt Juliánusz retentő bosszúra gerjedt és a nemesség tetemes részét fellázította a király ellen.

Másrészt a hagyomány arról is szól, hogy Juliánusz titokban szövetségre lépett Musza arab vezérrel oly feltétel mellett, hogy ezek csak büntető-expedícióra vállalkoznak az elégedetlen gót nemesség javára Roderik ellen, de egyébként területet nem foglalnak el. A dolog más-ként történt.

Musza arra kérte a kalifát, hogy egyezzen bele abba, hogy az arabok néhány portyázó rablóhadjáratot kíséreljenek meg Spanyolországban. A kalifa az engedélyt megadta s erre mintegy hétezer fanatizált mór harcos Tárik vezetése alatt átment spanyol földre. A mai Algezi-rász mellett szállottak partra egy hatalmas sziklahegycsúcs közelében, amelyet azóta Tárik sziklájának (Gebel al Tárik, innen a Gibraltár elnevezés) neveztek el. Persze Roderik király megriadt az idegenek érkezésére s minden rendelkezésre álló fegyveresét maga mellé véve harcba bocsátkozott az arabokkal (711.). Három napig tartott a harc. A gótok túlnyomó többségben voltak, de a vezérlet körül való vita, egyenetlenkedés megbontotta az erejüket, míg az arabokat az a fanatizmus lelkesítette, hogy ők most hitetlenek ellen harcolnak, akiket vagy legyőznek,

vagy hősi halált halnak s a paradicsomba jutnak. A rettenetes mézár-lás kevés szüneteléssel folyt három napon keresztül és már úgy látszott, hogy az arabokat a túlerő szétmorzsolja, amikor a legváltóságosabb helyzetben a gótok egy része, Vitika fiainak vezetésével átpártolt az arabokhoz. Ez az árulás természetesen eldöntötte a nevezetes csata sorsát. Az arabok győztek, Roderik király futás közben egy folyóban lelte halálát, a gót nemesség színe-virága ott veszett a csatatéren. Az arab győzelem hírére nagy berbercsapatok siettek át Afrikából spanyol földre, az arab haderő folyton szaporodott, Táríknak nemsokára tekintélyes sereg állott a rendelkezésére.

Músza féltékenykedni kezdett Táríkra s megparancsolta neki, hogy várja meg őt és addig tovább ne vonuljon, míg ő meg nem érkezik. Tárík azonban célszerűbbnek vélte, ha a nyugati gótok ijedelmét kihasználja és sietve megszállotta a közelben levő városokat. Elvira, Kordova és Toledó csakhamar arab kézre jutottak és csak Músza megjelenésére állott meg Tárík a diadalútjában. Músza vezér hamarosan bevette Szevillát és Meridát, azután pedig Táríkot láncra verette engedtlensége miatt. Utóbb azonban a kalifa parancsára szabadon bocsátotta, mert Tárík helyi ismereteire nagy szükségük volt az araboknak. A győztes sereg Toledóban szállott meg és onnan mentek szét a hódító csapatok az ország minden részébe.

Alig négy év eltelte után csaknem egész Spanyolország az arabok uralma alá kerül. Spanyol földön vetette meg legelőször Európában lábait az arab uralom, de már innen továbbhatolni nem tudott, mert a frank birodalom útját állotta.

Tízévi kétségtelenül fényes és nagy eredményeket felmutató kalifaság után Velid 715-ben meghalt. Hódító is volt, de egyúttal a kultúra terjesztése is nevéhez fűződik, mert éppen az ő uralma alatt kezdett a jellegzetes arab építészet kifejlődni. A damaszkuszi mecset, a mekkai, jeruzsálemi, medinai, továbbá a kordovai, szevillai, toledói építkezések mind a rendkívül fejlett arab ízlésnek voltak a bizonyítékai. Volt okuk az araboknak, hogy fájlalják és megsirassák Velid kalifa halálát, mert az ő kora volt úgyszólván a legdicsőségesebb.

Velid halála után nagy zavar és visszafejlődés következett be. Velid fivére, *Szulejmán* (715—717.) teljes ellentéte volt az elődjének. Elhalt fivére hű szolgáit üldözte és kegyetlenkedett velük minden ok nélkül. Nem kímélte Músza vezért sem, Spanyolország meghódítóját. Múszát irigyei alaptalanul bevádolták, mire Szulejmán börtönbe vetette az agg, 78 éves hadvezért, majd korbáccsal félig agyonverette és

kiköltette a forró napra. Músa nemsokára azulán meg is halt. Szulejmánt *II. Omar* követte (717—720.), aki sok szépet és nemeset akart,

Arab sereg az Abbasszidák idejéből.

Az arabok nemcsak lovakat, hanem tevéket is használtak harcaikban s harsonáik is voltak.

részben a keresztényekkel szemben türelmesnek is mutatkozott, de alig három év múlva, állítólag lassú mérgezésnek esett áldozatul *II. Jeszid* (720—724.) közönséges kéjenc volt. *Hisám* (724—743.) alatt az arabok,

akik Nyugat-Európát akarták előzönlémi, de Tourse mellett súlyos vereséget szenvedtek a frankoktól és ezzel tovább terjeszkedésük végleg megakadt. Ázsiában Hisám néhány lázadást sikeresen lever, uralma azonban valami jelentőségteljes egyáltalában nem volt.

Az Ali hívei és az Omajja-ház támogatói között újból kitört a rettenetes harc az uralomért, amihez hozzájárult, hogy az arabok nem elégedtek meg két párttal, hanem egy harmadik, hatalmas párt is keletkezett. Ez volt az Abbaszidák pártja.

Az Abbaszidák alatt azokat értették, akik a kureisita Al Abbász nemzetségéből származtak, ezeknek őse, Al Abbász Mohamed prófétának nagybátyja volt. Az Abbaszidák tehát rokonságban állottak a Hasim-családdal.

Ez a három párt (Ali pártja, az Omajjádok, Abbaszidák) versenyzett egymással az uralomért. Rendkívül elkeseredett, véres harcot vívtak egymással, mígnem az Abbaszidák kerültek ki győztesen a testvérháborúból. A pártok ellentéte legerősebben *II. Mervan* (745—750.) alatt tünt ki. Mervan kalifa alatt a régi igazhívó párt fellázadt az elernyedt Omajjada-ház és a perzsák ellen. Igaz ugyan, hogy Mervan néhány elszórt lázadást elfojtott, ámde Abdallah Abul Abbász, az Abbaszidapárt feje a perzsa határon levő csapatokat szerencsésen magához csábította. Ennek a seregnek az élén Mezopotámia ellen vonult, ahol az elégedetleneket csatlakozásra hívta fel s Kufában kalifának kiáltotta ki magát és kijelentette, hogy a döntést most már a fegyverekre bízta. Ninive romjai közelében történt a nagy csata (750.). Borzalmas véres harc fejlődött ki, amely eldöntötte az Omajjádok sorsát. Mervan elvesztette a csatát és Egyiptomba menekült, majd pedig egy csatában halálát lelte ott.

A szerencse tehát kedvezett Abdallah Abul Abbásznak. Egész Szíriát meghódította és mindenütt kalifának ismertette el magát. Ámde rettenetes elővigyázati intézkedésre szánta el magát, amely minden jóérzésű embert undorral és borzalommal tölthet el. Elhatározta ugyanis, hogy az Omajjádokat kiirtatja. Elrendelte, hogy minden Omajjádot gyilkoljanak le. Lett is ebből olyan vérontás, hogy egész joggal nevezték el a kalifát „vérontó”-nak.

Amikor Mervannak levágott fejét hozták eléje, azzal nyugtatta meg önmagát, hogy „ha az én véretem innák ők, akkor sem ölhetnék el bosszúszomjukat, viszont az ő vérük sem ölhatja el az enyémet!”

Az Omajjádok és Ali híveinek kiirtása folytatódott, végül pedig Abdallah Ibn Ali, damaszkuszi helytartó, a kalifa nagybátyja betetőzte

a vérengzéseket. Ő ugyanis az Omajjádok még élő tagjait meghívta palotájába azzal az ürüggyel, hogy ki fogja békiteni őket a kalifával. Mikor pedig 90 Omajjád együtt volt, bérgyilkosok serege rohant be és botokkal verte agyon a szerencsétlen rászédett Omajjádokat. Ezután Abdallah Ibn Ali megparancsolta szolgálainak, hogy az áldozatok hullái és a haldoklók fölé terítsenek szőnyeget. Azután pedig a haldoklók horgése és a hullák között fényes lakmározást csapott.

A rettenetes vérfürdőből csak egyetlenegy menekült meg, Moávijja fia, Hisám kalifa unokája: *Abduraman*. Ő ugyanis akkor, amikor a vérfürdőt rendezték, vadászaton volt és a hírnök nem találta meg. Elmenekült Bedo nevű szolgája kíséretében Palesztinába, innen Egyiptomba, majd Afrika sivatagjaiba és egy berber-törzsnél vonult meg. Itt kereste fel egy spanyolországi arab küldöttség és tekintve, hogy sokan már ráuntak az arab helytartók vetélkedéseire, meghívták Abduraman, hogy vegye kezébe a Spanyolország felett való uralmat. Abduraman ez ajánlatot elfogadta, áthajózott és 756-ban mint egyedül jogosított kalifának hódoltak meg a spanyolországi arabok.

Eszerint tehát az Omajjádok uralma spanyol földön folytatódott tovább, míg keleten az Abbaszidák tartották meg az uralmat.

Ezzel egyidejűleg azonban az arab birodalom egységének is vége szakadt, mert Spanyolországban külön arab kalifátus keletkezett, másrészt fennmaradt egy ázsiai-afrikai arab uralom. Az utóbbinak székhelye ezentúl már nem Szíriában, hanem az úgynevezett perzsa területen volt. Abul Abbász utóda, Almanzor (754—775.) Bagdadot tette meg székhelyévé, amely csakhamar a keleti arab kultúrának lett igazi központjává.

Az arab uralom kettészakadása.

A spanyolországi, vagyis székhelye szerint a kordovai kalifátus rövid idő alatt olyan tekintélyes hatalommá nőtt ki magát, hogy Európa államai komolyan számot vetettek az arab uralommal. Az arab uralomnak spanyol földön megmaradt a tartós ellensége. Aszturia és Kantabria hegyei közé menekültek az elűzött gótok, akik lassan bár, de szívós kitartással küzdöttek az arab uralom ellen és szervezték jövődő hatalmukat. Központjuknak Oviedót tekinthetjük, onnan indult ki az új, későbbi időre szóló országalapítás.

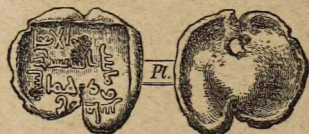
A kordovai kalifátusnak kezdetben nagy nehézségekkel, először is önmagával kellett megküzdenie. Amint a vegyes népfajokból össze-

verődött arab seregek meghódították az országot, az egyes népfajok: arabok, szíriaiak, egyiptomiak, mórok egymással keltek versenyre az uralomért és ezzel komolyan veszélyeztették a kalifátus fennmaradását. Abul-Katar rövid időre teremtett ugyan rendet, de a halála után annál nagyobb zavar, fejetlenség keletkezett annyival is inkább, mert Damaszkuszból nem lehetett segítséget várni.

Az első években rettenetesen megsínylette a népesség az arabok viszálykodását. A különféle népfajok egymás ellen támadtak, pusztították az országot, annak minden kincsét, vagyonát. Borzalmas nyomor és pusztulás tizedelte meg a népességet.

Ilyen körülmények között szállott partra Abduraman (756—788.). Amikor kibontotta az Omajjádok fehér lobogóját, mindenünnen örömmel üdvözölték, mint szabadítót, aki véget vet a rettenetes felfordult-

ságnak. Abduramannak tényleg nagy sikerei és érdemei voltak a kordovai kalifátus rendbehozatala körül. Az első időkben természetesen küzdelmet kellett folytatnia a kalifátus hatalmának megszilárdítása végett. Mindenekelőtt Jusszuf abbászida helytartót győzte le. Döntő győzelmeket aratott más, ellene küldött csapatokon is és ekkép sikerült nemcsak a saját hatalmát, hanem a kordovai kalifátus függetlenségét is megteremtenie.

A spanyolországi keresztények türelmi jegye.

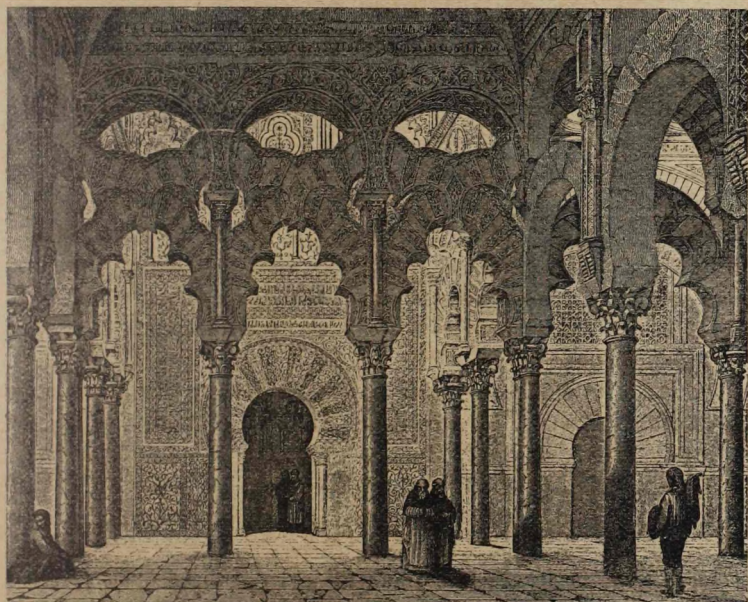
Ilyen türelmi értékjegyek váltása biztosította Abduraman kalifa idejében a spanyolországi keresztényeknek személyes szabadságát s birtokaik megtartását. Akinek ilyen jegye nem volt, azt a kalifa udvarába hurcolhatták kőhordónak.

Abduraman kalifa uralmáról a keresztények szempontjából csak elismeréssel szólhatunk. Mert noha a spanyol föld meghódított terület volt, amely ki volt szolgáltatva a hódító kényének, kedvének, azért el kell ismerni, hogy úgy Muzsa vezér, valamint főleg Abduraman kalifa méltányos és kiméletes bánásmódot tanusítottak a keresztény lakossággal. A keresztények jórészt megtartották birtokaikat, csak hogy úgynevezett fejadó fizetésére voltak kötelezve. A gazdagabbak 48, a középosztálybeliek 24, a kézművesek pedig 12 drakhmát fizettek. A nők, gyermekek, szerzetesek, nyomorékok, aggok nem fizettek adót. A földbirtokosok felekezetre való tekintet nélkül a jövedelmük 20 százalékát voltak kötelesek beszolgáltatni a kalifa kincstárába.

A keresztények szabad vallásgyakorlatot élveztek, csak a harangozás volt eltiltva. Általában a keresztény lakosság meg volt elégedve a helyzetével, mert amint helyreállott a rend, nem szenvedett semmi zaklatást, sőt nemcsak a lakosság végezhetette ügyes-bajos dolgait, mun-

kálkodhatott, hanem rövid idő múlva az egész ország jólétbe jutott, teljesen felvirágozott.

Abduraman uralma a spanyol földre csakugyan üdvös volt tehát, nem is szólva arról, hogy a kalifa buzgó pártolója volt a művészeteknek. Kordovát mesés épületekkel és kertekkel gazdagította, az Alkazar mellett ő építtette a híres mecsetet, amelynek szépsége bámulatba ejtett

A kordovai mecset belseje.

Abduraman kalifa építtette a gyönyörű arab templomot Kordovában mindjárt a kordovai kalifátus megalapítása után. Nagyszerű boltíveivel, díszes oszlopaival, csipkézeteivel és dús arabeszk díszével egyik remekműve az arab építészetnek.

mindenkit. Abduraman utódai alatt a spanyol kalifátus a keletkező spanyol birodalommal oly szoros kölcsönhatásba lépett, hogy Spanyolország és a kordovai kalifátus története csaknem teljesen egymásba szövődött.

*

A keleti kalifátus sorsa az Abbászidák alatt (750—945.) igen változatos, sőt zaklatott volt. *Abul Abbász* (750—754.) rettenetes vérontások között alapította meg az uralmát, de ettől eltekintve, azért volt

nevezetes, hogy a kalifa személyes uralmát mintegy csökkentette abban az értelemben, hogy a tényleges uralmat másra ruházta át. A perzsa felfogás jutott ezáltal érvényre, amint hogy az Abbászidák a perzsáknak köszönhették az uralomra jutásukat. A perzsa felfogás ugyanis az volt, hogy a kalifa valami Istenhez hasonló személy, ez okból tehát a nép és a kalifa között valamely közvetítő személyre van szükség. A közvetítő s a hatalom igazi gyakorlója lett a vezér, a nagyvezér. Erre bízta Abul Abbász a kormányzást. Ebből a nagyvezérségből idővel rendkívül nagy hatalom fejlődött ki, egy időben pláne egyik-másik családban örökletes is volt.

Abul Abbászt, aki fiatalon halt el, bátyja, *Abu Dsafar al Manzur* (754—775.) követte az uralomban. Természetesen ő is kegyetlen volt azokkal szemben, akik az uralmát zavarni merészelték. Uralma alatt nevezetes esemény volt az, hogy Edrisz, Alinak egyik leszármazója elmenekült Afrikába, ahol a mórok egy része által kalifának kiáltatta ki magát s Mauretániában külön független országot alapított, amelynek székhelye Fez város lett. Edrisz utódai közel száz évig uralkodtak függetlenül afrikai területen. Ezzel is egy darab terület szakadt ki a nagy arab birodalomból.

Abu Dsafar al Manzur kalifa egyébként néhány ízben szerencsésen hadakozott a bizánciak ellen és ennek öröme építette meg új fővárosát, Bagdadot (762-ben).

Utóda fia, *Al Mahdi* lett (775—785.). Bölcsőbb és jobbszívű volt, mint atyja. Uralmának ugyan egyetlen nevezetesebb eseménye volt az, hogy másodszülött fia, Harun (a későbbi Harun al Rasid kalifa) dicsőséges hadjáratot vezetett Iréne bizánci császárné ellen és ettől a kalifa részére hetvenezer arany évi békeadót erőszakolt ki.

Muza al Hadi egy évi jelentéktelen uralma után fivére, Harun al Rasid (al Rasid = az igazságos) következett a kalifaságban (786—899.). Ő volt a kalifák között a legnépszerűbb, aki az arab népköltészetnek legendás hőse lett. Ami jót, szépet és igazságot el lehetett képzelni, azt mind kapcsolatba hozták az ő nevével. Különben el kellett ismerni, hogy az ő uralma alatt emelkedett a keleti kalifátus uralma, dicsősége tetőpontjára. Hihetetlen fény és pompa uralkodott akkor a kalifa udvarában. Óriási értékű vagyonokat, kincseket ajándékozott Harun al Rasid művészeknek és költőknek. Bőkezűsége, udvarának kábító fénye, a mámorító pompa úgy tüntették fel a kalifát, mint valami meseországnak a fejedelmét. A híres Ezeregyéjszának, az arabok nagyszerű mesegyűjteményének ő a főhőse.

Harun igazságosnak nevezték el. Ez a melléknév azonban teljes joggal nem illette meg, mert a saját meggazdagodása és ellenségeinek tönkretétele érdekében semmiféle eszköztől sem riadt vissza. Esetleg adott esküje ellenére képes volt valakit, aki terhére volt, láb alól eltétetni.

Harun al Rasid uralkodása azzal kezdődött, hogy azt az udvari

*Arab sereg zászlóvivői és haronásai
Harun al Rasid, a nagy kalifa idejében.*

embert, aki Edrisz menekülését elősegítette, irgalmatlanul lenyakaztatta. Felsorolhatjuk még néhány ehhez hasonló sőt borzalmasabb tettét. Dsazar al Manzurnak egyik rokona hatvan millió drakhmát hagyott hátra, noha voltak vérrokonok, akik erre igényt tartottak, Harun al Rasid erőszakkal magának foglalta le a nagy vagyont, a jelentkező rokonokat pedig kivégeztette. Ibrahim Ibn Otmánt felakasztatta, csak azért, mert fájdalma jeléül gyászolni merészelt, amikor egyik rokonát kivégeztette. Harun al Rasid Ibrahimot magához hívatta, gazda-

gon megvendégelte s amikor szorgalmasan iddögáltak, kijelentette előtte, hogy bánja, amiért a rokonát megölette. Ibrahim a kalifa kelep-céjébe beleesett s maga is erősítette, hogy csakugyan helytelen volt a dolog. Erre a kalifa dühbe jött, kirúgta Ibrahimot a palotából s utána-kialtottotta: „Akasszátok fel ezt a semmirekelőt!” Ugyancsak nagyfokú lelketlenségről tanuskodott Dsafari a kivégeztetése is. Dsafari benső barátja, meghittje volt Harunnak, aki Dsafari még a háremébe is bebocsátotta, ahol ez találkozott Harunnak a nővérével. Hogy a régi szokást meg ne sértse, amely megtiltja, hogy idegen férfi a háremben megfordulhasson, Harun összeházasította Dsafari a nővérével, de megtiltotta, hogy vele találkozni merészeljen. Dsafari azonban a tilalmat kijátszotta, mire Harun a legjobb barátját és sógorát lefejeztette s holttestét a város kapujára szegeztette ki, nővérét pedig elevenen elásatta. Ezek a ténykedések kétségtelenül nem váltak díszére a „nagy” kalifának, aki egyéb tekintetben csakugyan kiváló volt, mint uralkodó.

Tény az, hogy Harun al Rasid a keleti kalifátust azelőtt ismeretlen hatalomra és jelentőségre emelte. Harcba keveredett a bizánci birodalommal, amelynek császára, Nikeforosz a lealázó békeadótól szabadulni akart volna, ámde a görögök minden erőlködése hasztalan volt, mert az arabok megállották a helyüket és Bizáncnak tovább kellett adóznia.

Nagy barátságra lépett Harun kalifa Nagy Károlyal. Hogy ennek a barátságnak nemcsak személyes, hanem politikai természetű okai is voltak, ahhoz kétséget fűzni nem lehet. Nagy Károly birodalma ugyanis határos volt a kordovai kalifátussal, amely ekkor nemcsak nagy hatalom volt, de kiváló jó viszonyban állott a többi keresztény országokkal is.

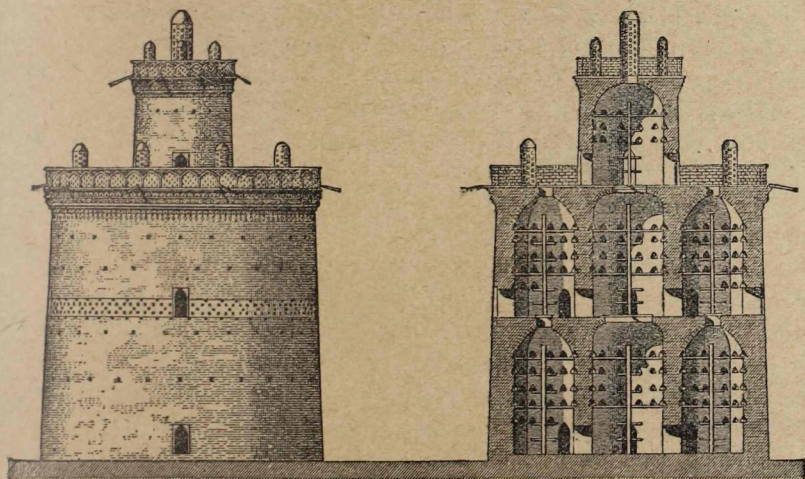
Harun kalifa barátságát tulajdonkép Nagy Károly kereste, amikor három előkelő férfiút (két keresztényt és egy zsidót) küldött Harun kalifához azzal a kérelemmel, hogy a keresztények akadálytalanul zarándokolhassanak a szent sirhoz.

Harun nemcsak beleegyezett a kérelem teljesítésébe, hanem jóindulatának egyéb látható jeleit is adta. Megajándékozta ugyanis a küldöttséget azzal az egyetlen elefánttal, amelyet ő kapott ajándékba, azonkívül vagyont érő drágaságokat, szöveteket, sátrakat és egy művészi szerkezetű víziórát küldött ajándékkul, végül pedig a szent sir kulcsait is elküldte Nagy Károlynak.

A kalifátusnak nagy hatalma azonban magában hordozta egyúttal a gyengülés csiráit. Széthúzás, pártoskodás, lázadás és a kegyetlenkedések megbontották a birodalom lakosságának egységét. Tuniszban

az aglabiták éppúgy, mint az edriszidák elszakadtak a központi hatalomtól.

Perzsia szintén nyugtalanzkodott. Ennek ugyan kezdetben csak személyes természetű okai voltak. Nevezetesen Rafi, egy fiatal gyönyörű perzsa harcos kissé rendetlen életmódot folytatott, gyakori szerelmi kalandokba keveredett, amiért Harun kalifa becsukatta és súlyos börtönt szabott ki rája. Rafi a fogságból megszökött, fellázította honfitársait, akik a kalifa és helytartójának kegyetlenségig menő szigorát

Az iszpaháni póstagalamb-torony és belső berendezése.

Az arabok már Al Mutasszim kalifa idejében használtak póstagalambokat, amelyek a szárnyaik alá kötött levélkével egyik állomástól a másikig repültek. A galambposta útján Bagdadban a kalifa már másnap tudta, hogy mi történt Perzsiában.

már rég megunták. Harun kalifa a samanidákhoz (egy befolyásos perzsa családhoz) fordult segítségért és ezeknek támogatásával leverte ugyan a lázadást, de rá csakhamar, 809-ben március 23-án meghalt.

Harun halála után nyilvánvalóvá lett, hogy az egykor oly hatalmas, egységes kalifátus hovatovább alkotó elemeire fog szétbomlani.

Harun még életében akként rendelkezett, hogy a kalifátust legidősebb fiára, *Mohamed el Aminra* hagyta, míg a másik két fiát: Mamunt és Al Mutasszimot nagyobb helytartóságokkal akarta kielégíteni. Ennek a rendelkezésnek nyomában kitört a testvérháború. Mamun a perzsa seregre támaszkodva egyszerűen felvette a kalifa címet és ostrom alá fogta Bagdadot, ahol fivérét, Amint megölette, Mutasszimot pedig elzá-

ratta. A birodalom bomlása azonban ennek ellenére folytatódott, amihez hozzájárult, hogy Mamun Talur ben Hozein perzsa vezért Perzsia helytartójává nevezte ki és ezt a méltóságot örökölhetővé tette. Másrészt Jemenben Mohamed ben Zijad elszakadt a központi hatalomtól és szintén külön kalifátust alapított.

Al Mutasszim idejében (834—842.) nevezetes változás állott be, amely egyik lényeges oka lett annak, hogy a hatalmas keleti arab kalifátus rohamosan közeledett a végfeloszláshoz. Al Mutasszim ugyanis a sokfelől jelentkező lázadást olyképp akarta megfékezni, hogy idegen zsoldos csapatokat szervezett és ezekből testőrséget alkotott magának. E csapatok törökökből állottak. Csakhogy épp ezek a török csapatok voltak azok, amelyek minden befolyást és hatalmat magukhoz ragadtak s nemcsak az országos ügyek intézésébe folytak be, hanem idővel a kalifátus világi hatalmát is megsemmisítették. Különben maguk az uralkodó kalifák már annyira degenerálódtak a folytonos tobzódások folytán, hogy egyéni erélyük az általános mozgalommal szemben egyre kisebb lett.

Al Vatik kalifa, Al Mutasszim fia öt év mulva rendetlen életmódjának esett korai áldozatául (847.).

Utóda fivére, *Dsafar al Mutavakkil* (az istenben bízó) lett (847—861.). Ez vette divatba, hogy a kalifa valami jelentős melléknév alatt foglalja el trónját, de ez a melléknév a kalifáknál távolról sem jelentett valamely igazi egyéni tulajdonságot, legkevésbé lehetett Dsafari istenfőnök, istenben bízónak mondani. Dsafari volt különben az első, akit a török testőrök tettek meg kalifának. Rettenetes kegyetlenséggel üldöztette Dsafari kalifa a máshitűeket, sőt azokat is, akik a Korán csalhatatlanságában vagy a szunnák szentségében kételkedni merészeltek vagy pedig az Ali-családnak szítottak. Még a saját nagyvezérét, Ibn Asszejatot sem kímélte, hanem egy szűk vasládába záratta, amelynek oldalai szegekkel voltak kiverve.

Dsafari hallatlan pazarlásai természetesen megüresítették a kincstárt s a szükséges pénzt az adószedők csak kíméletlen erőszak, zsarolás révén tudták a kalifának beszállítani. A lelketlen zsarnokuralom végre is megbosszulta magát. Szíriában, Örményországban, Egyiptomban napirenden voltak a nagy lázadások, amelyeket végleg elnyomni nem sikerült. Dsafari al Mutavakkil kalifát végre is néhány összeesküvő egy féktelen tobzódásba átcsapott lakoma alatt meggyilkolta (861.).

Mumtasszir csak egy fél évig volt apja utóda az uralmon, mert őt is eltették láb alól.

A következő kalifák uralma sem volt biztató a birodalom érdekeinek szempontjából. A török testőrség ezután már következetesen mint döntő tényező szerepelt, beavatkozott a kalifák trónfoglalása alkalmával. *Ahmed Al Mutamid* kalifa (870—892.) idejében Egyiptom elszakadt, Iránban a szaffaridák jutottak uralomra, Szíria északi részében a hamdanidák.

Muthadid (892—902.), *Al Muktafi* (902—908.), *Muktadir* (908—932.) kalifák éppoly gyámoltalanok voltak, mint elődeik. Nagy veszedelmet jelentett a kalifátusra s a birodalmi egységre a siíta felekezetű Fatimidák uralma Észak-Afrikában. Még veszedelmesebb volt a szunniták új felekezete, amely egész nyíltan törekedett a fennálló helyzet megdöntésére. A felekezet alapítója Hamdan Ibn Asat volt, aki nem sokat teketóriázott, hanem közhírré tétette, hogy az Isten ő általa nyilatkozik és hogy ezentúl ő lesz a mozlemiták vezére, mert ő az Isten szócsöve, ő a szentlélek, Gábor arkangyal, akit tehát imádni kell. Az új felekezetnek csakhamar nagyszámú hívői akadtak, különösen amikor Hamdan kijelentette, hogy a Korán szövegét nem kell szószerint venni, hanem képletesen és hogy a kalifa által szedett adók törvénytelenek.

Különös tekintettel arra, hogy az új felekezet a szegényebb néposztály érdekeinek látszott kedvezni, rövid idő alatt gyorsabban kezdett terjedni, mint ahogy terjedtek annak elején Mohamed tanai. Hamdan után Hozein Ibn Zakaruja állott ezen felekezet élére. Pusztítva, rabolva vonult végig Szírián, de Hama mellett a kalifa serege legyőzte és elfogta. Őt és számos társát válogatott kínzások között végezték ki Bagdadban, aminek megint rettenetes bosszúállás lett csak a következménye.

Az új felekezet hívei bámulatos módon megszapordtak és minden alkalmat felhasználtak, hogy bosszút álljanak az üldözésért. A karavánokat és a Mekkába zarándoklókat leöldösték ezzel a jelszóval: „Bosszú Hozeinért!” Ők sem voltak gyöngédebbek a kalifa híveinél.

Abu Szaib, majd ennek fia, Abu Tahir Szulejmán állottak a siiták élére és rettentő, néha csodálatos fanatizmusra tudták a híveket ösztönözni. Abu Tahir már százezer elszánt harcos felett rendelkezett, akiknek élén rettenetes pusztításokat vitt végbe, annyira, hogy „még a bagdadi kalifa is megirtózott palotájának függönyei mögött.” Annak jellemzésére, hogy micsoda fanatizmus sarkalta az új felekezet embereit, ideiktatunk egy példát.

Amint Abu Tahir a Tigris környékén kalandozott ötszáz elszánt lovas élén, a kalifa parancsára több ezer arab szinte elháríthatlan akadályokat emelt a kis csapat körül, amely csaknem teljesen be volt kerítve.

Abu Tahirnak és kisdied csapatának vagy a győzelem vagy a pusztulás között kellett választania. Vele szemben azonban harmincszor annyi harcos gyülekezett. A kalifa vezére azt az ajánlatot tette a merész siita vezérnek hogy békével vonuljon el, ha — tud. A rettentetlen Abu Tahir a kalifa vezérének ezt válaszolta:

„Vezérednek harmincezer harcosa van, de nincs köztük három olyan férfiú, mint ezek!”

És ezzel találomra rámutatott három harcosára. Az egyiknek megparancsolta, hogy szúrja magát szíven, a másik ugorjék a Tigrisbe, a harmadik pedig egy szikláról vesse le magát. Az illetők a parancsot szó nélkül teljesítették, a kalifa vezére pedig nem tudta, hogy hova legyen a bámulattól.

„Jelentsd a kalifádnak — mondta Abu Tahir büszkén, — hogy miket láttál és mondd meg neki, hogy még ma este kutyáim között láncon fogsz heverni.”

Ugy is történt. A kalifa serege gyáván megfutott, a vezér pedig láncraerve ott búsongott Abu Tahir kutyái társaságában.

Még hosszú ideig tartották magukat a siiták. Ahol a nép a siita-kultuszt nem fogadta el, ott rettenetes kegyetlenséggel torolták meg az ellenkezést. Nem csoda, ha ezek után a siiták tana gyorsan terjedt. Ahol nem tudtak boldogulni szépszerével, ott legalább a zarándoklókát támadták meg, sőt annyira vetemedtek, hogy Mekkában a Kába környékét elpusztították, a fekete követ elvitték és csak 851-ben adták vissza a siita Fatimidák parancsára. Abu Tahir halálával azonban híveinek fanatizmusa megszűnt és a felekezet egysége is elaprozódott.

Tehát a hatalmas keleti kalifátus pusztulását már nem lehetett megakadályozni, dacára annak, hogy elvéve akadt néhány jelentékeny férfiú, akik a kalifátus régi jelentőségét szerették volna visszaállítani.

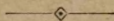
Rádi kalifa (934—940.) elhatározó lépése a kalifátus gyengülését még jobban elősegítette, mert a kalifa világi hatalmát úgyszólván teljesen elejtette. Ő ugyanis Mohamed ben Raik helytartót emirfőnöknek (emir alomara) nevezte ki s minden világi hatalmat neki engedett át. A főemir a török őrseget feloszlatta és egyúttal a kalifát kizárólag valósi ténre szorította vissza.

Azt a szétszakadási törekvést, amely évtizedek előtt jelentkezett, a helytartók önkényeskedése csak fokozta. Másrészt az iráni népek is ellenszenvvel viseltettek az arabokkal szemben s azon voltak, hogy az arab uralom alól szabaduljanak. A siiták és a szunniták közötti ellentét is hozzájárult a birodalom széteséséhez.

Legkorábban a központtól távoleső keleti és nyugati vidékeken alakultak ki önálló országok, amelyek azonban kétfélékre szakadtak. A szunnita uralkodók a kalifát elismerték egyházi főnöküknek és évi adót fizettek neki, míg a siita uralkodók mindenféle hódolatot megtagadtak. Eltekintve Spanyolországtól, ahol az Omajjádok és Marokkótól, ahol az edrizidák, Tunisztól, ahol az aqlabidák uralkodtak, az egykori perzsa birodalom iráni tartományai jutottak leghamarább önállósághoz, ahol a Tahiridák mellett a Szaffaridák családja játszott nevezetes szerepet. Jakub Ibn Szaffar ugyanis, egy kovács fia, ki néhány jól szervezett rablóserég főnökeként több várost elfoglalt, valósággal, uralkodócsaládot alapított. A Szaffaridák családi uralmát követte nemsokára a Szamanidák szereplése Bokharában.

Amikor Tahir Ibn Hozein annak idején rabolva betört Bokharába is, a nép előkelői Nasrt, az előkelő szamarkandi szamanidát kérték meg segítségadásra. Nasra fivérét, Izmailt küldte Bokharába, amelyet el is foglalt testvére nevében. Nasra halála után Izmail lett az elfoglalt terület uralkodója és Bokhara székhellyel hatalmas országot alapított, amely a bagdadi kalifátust jelentőségben, hatalomban nemsokára túlszárnyalta. Izmail emir utódai azonban jelentéktelen emberek lévén, a török befolyással szemben nem tudták az ország önállóságát megővni.

A birodalom egyéb részeiben is akadtak lázadók. Ezek valamenynyien teljes állami önállóságra törekedtek s azt részben el is érték. De fennmaradásuk nem volt tartós. Az arab uralmat később a török cserélte fel, az előtt hódoltak meg és így veszítették el lassankint a jelentőségüket ezek a lázadás által támadt külön országok.

Bizánc története.

A keletrómai császárság hanyatlása. — A képmádók és képrombolók hareca.

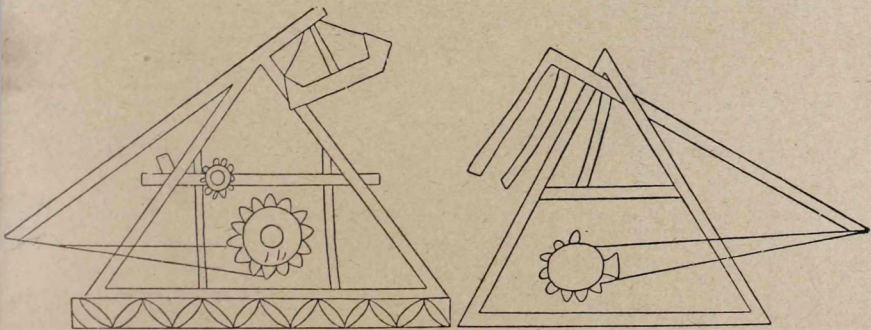
(641—867.)

Ezen idő alatt a bizánci trón alatt egyre jobban ingadozott a talaj. Heráklusz halála után két fia, II. Konstantinusz és Herákleonász jutottak a trónra. Az úgy nevezett „igazhitű” udvari párt azonban tartott attól, hogy miután Konstantinusz beteges, a korona teljesen Herákleonász birtokába megy át. Konstantinusz hamar meg is halt, de Herákleonász nem ülhetett sokáig a trónon, mert a hadsereg Konstantinusz fiát, Konstánszot kiáltotta ki császárnak. Herákleonászt és anyját pedig borzasztóan megkínózták és zárdába csukatták.

II. *Konstánsz* (641—668.) már igazi típusa volt a bizánci zsarnokoknak. Vallási kérdéseket egyszerűen császári rendeletekkel döntött el és hogy zavartalan uralmát biztosítsa, fivérét, Theodoziuszt papnak kényszerítette, azután pedig kivégeztette. Az arabok ellen több ízben sikerrel csatázott és a békekötés után nagy sereg élén Itáliába ment, hogy a birodalom fővárosát oda helyezze át. De Róma helyett mégis Szirakúzában telepedett meg. A nép rokonszenve azonban csakhamar elfordult tőle s a közgyűlölet hatása alatt egyik szolgája fürdés közben agyonverte. A szicíliai csapatok erre *Miciciusz* nevű fiatal örményt kiáltották ki császárnak, míg Konstantinápolyban Konstánsz fia, IV. *Pogonátosz* (szakállas) *Konstantinusz* foglalta el a császári trónt, egyúttal pedig nagy sereget menesztett Sziciliába a forradalmárok megbüntetésére. A forradalmárok meghódoltak, ennek ellenére Konstantinusz tömegesen akasztatta fel a gyanúsítottakat és saját fivéreinek is levágatta az órrát. Ujabb veszedelem fenyegette a birodalmat az arabok részéről, akik hat évig ostromolták a fővárost eredmény nélkül. Vége az ostromló sereg, amely amúgy is rendkívül megfogyott, elvonult, mert az arab hadiflottát Kallinikosz az általa feltalált úgynevezett „görög-

tűz"-zel rendkívül nyugtalanította. Egyelőre tehát az arabok békét hagytak a birodalomnak, de máris újabb, veszedelmesebb ellenség jelentkezett: a bolgárok.

A finn-ugor származású bolgárok már 500 körül meg jelentek az alsó Duna mentén. Őshazájuk a Volga vidéke volt, ahol egy részük birodalmat alapított, amely csak a mongolok hadjárata után pusztult el. Később Aszparuk fejedelem vezérlete alatt egy hatalmas bolgár sereg megszállta, ellepte az Al-Duna vidékét s a szláv népeket meghódította. IV. Konstantinusz seregét pedig tönkreverte. Hatalmas országot alapítottak a bolgárok az Al-Duna körül és csak tetemes évi pénzjárulék ellenében kimélték meg a bizánci birodalmat a további zaklatástól.

Bizánci hadigép az úgynevezett „göröglúz” vetésére.

Ezzel az egyszerű gépezettel a bizánciak szurokkal, kátránnyal s olajjal teleített kőckeveréket dobtak az ellenséges hajókra, hogy azokat lángba borítsák. Különösen a perzsák és arabok hajói ellen használták sikerrel ezeket a gépeket.

Konstantinuszl fia, *II. Jusztiniánusz* (685—695.) követte a bizánci trónon. Ez a császár is igazi típusa volt a zsarnokoknak: bosszúálló, szeszélyes, gögös, erőszakos és harc kedvelő. A bolgárok és szlávok ellen szerencsésen hadakozott és a foglyokat a Balkán különböző vidékein telepítette le. Azonban az arabok ellen vívott csatában Szebasztopolisz mellett súlyos vereséget szenvedett. Az ő idejében tartották meg a trullai zsinatot, amely azonban a keleti és nyugati egyház között az egyezséget még nem tudta létrehozni. Jusztiniánusz, mint a zsarnokok általában, igazhitűnek, sőt bigotnak mutatta magát. Ennek ellenére azonban, amikor egy diszkutat akart építtetni, egy remek templomot minden vallási aggály nélkül egyszerűen lebontatott, Kallikinosz pátriárkát pedig, aki ezért szót emelt, megvakíttatta. Zsarnoki hajlamait pedig, amikor egyéb mód nem kínálkozott, akként elégítette ki, hogy az uccán

boldog-boldogtalant összefogatott, hogy velük a börtönöket megtöltse. A nép végre is ráunt a zsarnokra és Leontiosz katonai kormányzó vezetése alatt fellázadt, a császári palotát megrohanta s a minisztereket leölte. Leontiosz azután levágatta Jusztiniánusz orrát és száműzte.

Természetes, hogy most már Leontiosz uralkodott, mint császár, de csak három évig (695—698.). A birodalom helyzetén semmit sem változtatott, sőt alatta az arabok óriási pusztításokat vittek véghez Kis-Ázsiában és befejezték úgyszólván Észak-Afrika meghódítását is. Az elégedetlen bizánci sereg erre Leontioszt elkergette és Themasz vezért III. Tiberiusz név alatt (698—705.) ültette a trónra, akinek első cselekedete az volt, hogy Leontiosznak az orrát szintén levágatta és így megcsónkítva kolostorba küldte.

III. Tiberiusz az arabok ellen már szerencsésebben hadakozott, de azért nem érezte magát biztonságban addig, amíg a száműzött II. Jusztiniánusz még életben volt. Elhatározta tehát, hogy titokban megöleti. Jusztiniánusz azonban értesült szándékáról és átmenekült a kazárokhoz, akiknek fejedelme nemcsak menedéket nyújtott neki, hanem leányát is nőül adta Jusztiniánusznak. Tiberiusz a kazár kánt ajándékok segélyével akarta rávenni, hogy Jusztiniánuszt szolgáltassa ki. A kán már hajlandó is volt erre, amikor Jusztiniánuszt felesége értesítette a veszedelemről, aki erre Bulgáriába menekült. Terebeles bolgár fejedelem nemcsak szívesen fogadta a zsarnokot, hanem megígérte, hogy visszaülteti a trónjára. Nagy sereget adott melléje és három napi ostrom után a főváros megadta magát, Tiberiusz pedig elmenekült.

II. Jusztiniánusztól természetesen nem lehetett egyebet várni, mint bosszút. Tiberiuszt elfogatta és viszonzásul neki is levágatta az orrát. Azután Leontioszt is maga elé hozatta. A cirkuszban aztán a durva nép szemeláltára és mulatságára letérdepeltette maga elé Tiberiuszt és Leontioszt, lábait pedig rátette a nyakukra. E megszegyenyítés után pedig a cirkuszi multság befejezéséül mindkettőt felakasztatta a mulató nép szemeláltára. Azokat pedig, akik ehhez nem tapsoltak, azonnal elfogatta és halálra kínoztatta.

Jusztiniánusz ezután még fokozottabban folytatta a bosszú munkáját. Azon városok ellen, amelyeknek lakossága nem akarta elismerni, sereget küldött azzal a paranccsal, hogy mindenkit mészároljanak le s csak a szép nőknek kegyelmezzenek. Ez a császári elvadulás természetesen újabb néplázadást vont maga után. Legelőször a kerzoniak lázadtak fel Bardanesz örmény vezér ösztönzésére, akit Filippikosz néven császárnak kiáltottak ki. Az ellene kiküldött császári sereg szintén a

felkelőkhöz csatlakozott, mire Filippikosz Konstantinápoly ellen indult. II. Jusztiniánusz orgyilkos keze által, esett el (711.) és vele együtt a Heráklusz-dinasztia uralmának is vége szakadt.

Filippikosz csak három évig uralkodott, mert az elégedetlen katonák elkergették. Követte őt II. Anasztázusz (713—716.), aki izauriai Leót bízta meg azzal, hogy az arabokat megfékezze. A sereg azonban Anasztázusszal sem lévén megelégedve, III. Theodóziusz név alatt egy főhiatalnokot ültetett a bizánci trónra, de izauriai Leó csakhamar kituszkolta őt az uralomból.

Izauriai III. Leó trónrajutása (717—741.) a bizánci birodalom jövőjére, jellegére, politikájára nézve lényeges változást jelentett. Mindenekelőtt ki kell emelnünk, hogy az arabokkal kötött békét elejtette, amikor pedig az arabok emiatt a fővárost minden oldalról hatalmas ostrom alá vették, Leó a védekezést oly sikerrel intézte, hogy az egész arab flottát elpusztította, szárazföldi seregük pedig rettenetesen megfogyatkozva menekült el a város falai alól. Ezzel a birodalom határai megszabadultak az arabok betöréseitől.

Az izauriaiak trónrajutása, mint említettük, nevezetes fordulópontot jelentett a bizánci birodalom történetében. Az izauriaiakkal ugyanis a görög ázsiai császári ház uralkodása kezdődött és azóta a bizánci birodalom következetesen és mindinkább eltávolodott a nyugati felfogástól, itáliai területeit jórészt elveszítette, az egész birodalom görög-keleti jellegűvé alakult át.

III. Leóról el kell ismerni, hogy nem közönséges műveltségű férfiú volt. Leó kezdetben mint kalmár bejárta a birodalom messze vidékeit s nagy emberismeretre tett szert. Majd belépett a hadseregbe, ahol gyorsan haladt előre. Mint császár elsősorban is a hadsereg alapos újjászervezését intézte el. Ezt követte a nép agrárérdekeinek törvény útján való biztosítása. Végül pedig áttért a vallási ügyekre.

Vallási és egyházi téren azonban abszolút uralkodói minősége fokozott mértékben jelentkezett. Ennek az lett a következménye, hogy vallási kérdésekben parancsokat osztogatott, a népnek vallási érzéseit megbontotta, elégedetlenséget keltett és mindez rettentő belső zavaroknak vált okozójává.

Évszázadok óta szokásban volt ugyanis Jézus, Mária és a szentek életének ábrázolása. A képeket rendszerint szerzetesek készítették és ezekkel a képekkel díszítették mindenütt a templomokat. A műveltebb néposztály ezeket a képeket csak mint emlékeztetőket tekintette, ellenben a köznép magukat a képeket imádta és csodatevő

erőket tulajdonított nekik. A görög egyházban a vallásos képek ügye nagy fontosságra emelkedett. Nagy vita indult meg afölött, hogy a képek imádat vagy csak emlékezet tárgyait képezik-e. Számos görög püspök ellenezte a képimádást, míg Germanosz konstantinápolyi pátriárka határozottan követelte a képimádást.

A mozgalmat még jobban elmérgesítette, hogy egy Konstantin nevezetű örmény felekezetet alapított, amely (a pauliniek felekezete)

III. Leó bizánci császár halála.

Az erélyes és a külső ellenség ellen sikerrel harcoló császár alatt kezdődött meg a kép-tisztelők és a képrombolók évszázadokig tartó küzdelme. Egykorú kézirat miniatürképe.

minden külső egyházi intézményt, bőjtöt, szerzetesrendet, Mária és a szentek tiszteletét, a kereszt és ereklyék imádatát elvetette. Ennek a felekezetnek számos híve akadt. A hívek száma folyton szaporodott, nagyon is érthető tehát, hogy azok, akiknek sokféle érdekük nőtt össze az egyházzal, a képimádás ellenzőiben halálos ellenségüket látták.

Maga Leó császár határozottan a képimádás ellenzői közé állott, talán sok tekintetben politikából is, mert ekkép a mohamedánok, zsidók és keresztények között a vallási ellentétet gyengíteni remélte. A császár mindenekelőtt rendeleti úton igyekezett elveit megvalósítani.

A szenátus beleegyezésével 726-ban elrendelte, hogy a képeket a templomokban imádni nem szabad és megparancsolta, hogy a képeket akasztásuk — magasabbra. A rendetnek csak az örmények engedelmestek, egyébként az egész birodalom keresztény lakosságának nagy tömege felháborodva vett hírt a rendeletről.

Egyszerre oda lett a birodalom nagynehezen megszerzett nyugalma. Az „igazhívő görögök” fegyvert ragadtak, Stefanosz és Agallianosz vezérek alatt tetemes flottát indították a főváros ellen, egyidejűleg pedig az arabok is előrenyomultak. Kozmászt pedig a lázadók császárnak tették meg. A főváros előtt azonban a lázadókat nagy vereség érte, Agallianosz a tengerbe ugrott, Kozmász és Stefanosz foglyul estek és fejvesztéssel bűnhődtek.

A lázadás most már Leó császárt bosszúra ingerelte és megparancsolta, hogy a képeket minden templomból távolítsák el és a templomok belső, befestett falait meszeljék át.

Erre teljes erővel kitört a harc a képimádók és képrombolók között. A képrombolókhoz tartoztak a hivatalnokok, a sereg főemberei, általában a műveltebb község. Sőt a papság egy része is csatlakozott hozzájuk, élükön pedig a császár állott, míg a képimádók a nép tömegének nagy zöméből, a szerzetesekből és a — nőkből kerültek ki. A két ellentétes mozgalom roppant szenvedélyességre hevítette az ellenfeleket.

A képimádók mozgalmát tulajdonképp damaszkuszi Krizorroász János indította meg. Az ő beszédei, amelyeket a képek védelmére tartott, rendkívüli gyűlöletet fakasztottak a császár ellen és nemsokára megkezdődtek a lázongások, erőszakoskodások, sőt magában Konstantinápolyban is kitört a forrongás, amikor a császár az úgynevezett nagy palota felett elhelyezett és nagy tiszteletben álló Krisztus-képet a katonákkal ledobatta.

Leó császár nem volt az az uralkodó, aki feltett szándékaitól eltér. Az egyház éléről a képimádó főpapokat elzavarta és a helyüket olyanokkal töltötte be, akik a képrombolók pártjához tartoztak. Hogy II. Gergely pápa Leót kiátkozta és mindazokat, akik vele tartottak, önként volt érthető. III. Gergely pápa pedig egyenesen megtiltotta az igazhívőknek, hogy bárki is érintkezék a képrombolókkal. Leó válasza erre az volt, hogy az itáliai gazdag egyházi javadalmakat, birtokokat jórészt elvette a pápától és a konstantinápolyi pátriárkának adományozta.

Ekkép a keleti és a nyugati egyház között az ellentétek egyre fokozódtak. Ez aztán azt eredményezte, hogy a pápaság a frank Karolin-

gokhoz csatlakozott és így — noha más formában — a régi nyugat-római császárságot segített feltámasztani.

III. Leó mindezek ellenére sem tért el egyházi politikájától. Szívósan kitarított mellette, de nem feledkezett meg a birodalom határainak biztosításáról sem. Az arabok ellen, akik ismételten haddal támadtak, győzelmes csatákat vívott. De amikor már politikáját megerősítve látta, 741-ben hatvanhat éves korában hirtelen meghalt.

A trónon fia, V. Konstantinusz követte (741—775.), akinek politikája teljes hasonmása volt az atyjáénak, csak hogy a cél érdekében nem riadt vissza a legszélsőbb erőszaktól sem. Mindjárt uralkodása kezdetén lázadás tört ki, amelyet sógora, az örmény Artavászesz szított ellene. A császár csak nehezen kerülte ki az elfogatás veszedelmét. Megmenekülését annak köszönhetette, hogy egy várba rejtőzködött el. Ezalatt Artavászesz bevonult a fővárosba, amely elismerte császárnak. Fivére, Niketász pedig az örmény csapatok élén Konstantinusz keresésére indult. Konstantinusz magához vonta a hű csapatokat, ezeknek segítségével a lázadó örmény vezéreket legyőzte, a fővárost bevette és Artavászeszt fiaival együtt megvakította.

Bizánci pénz

III. Leó, V. Konstantinusz és IV. Leó császárok kezdetleges képmásával.

Konstantinusz győzelmes csatákat vívott ezek után a mindig nyugtalanzkodó arabok ellen és így a birodalom határait újból biztosította. Nagy veszedelem fenyegette azonban a birodalom európai tartományait. Ez a veszedelem részben a rettenetes pestis volt, amely a Balkán nagy részét elnéptelenítette, a másik veszedelem pedig a szlávok benyomulása, valamint a bolgárok hadi kalandozása.

A szlávok az elnéptelenedett balkáni vidékeket oly nagy tömegekben lepték el, hogy Biborbanszületett Konstantinusz nem minden aggodalom nélkül ezt írta a tizedik században:

„Az egész világ szláv lett és elbarbárosodott!”

A Balkán elszlávosodása feltartóztatlanul haladt előre és Bizánc ez ellen nem is tett semmit sem, hanem magára hagyta az egész Balkánt. Mert ennél sokkal nagyobb veszedelmet jelentettek a bolgárok rabló hadjáratai, amelyek ellen csak éveken át tartó véres harcok után volt képes a birodalom sikerrel megküzdeni.

A szentképek miatt megindult harc pedig nemcsak folytatódott, hanem elkeseredésben fokozódott. A császár 754-ben zsinatot hívott egybe és ezen határozatilag kimondatta, hogy a képek tisztelete tilos,

szentképet készíteni nem szabad, akik a határozat ellen vétének, mint eretnekek üldözendők. Ellenben a műkincsek védelmére kijelentette a zsinat, hogy műkincseket a templomokból csakis császári engedéllyel szabad eltávolítani. A képtisztelők körében ez a határozat óriási felháborodást keltett, a különböző párton levők a tartományokban véres harcokat vívtak egymással, sőt akadtak templomok, amelyekben a képtisztelők és rombolók valóságos csatákat vívtak. A képtisztelők elkeredése mindjobban fokozódott. Amikor pedig a fővárosban is lázadást mertek előkészíteni, a császár válaszul számos zárdát leromboltatott és a szerzeteseket elkergette.

A császárt e sok belső harc, egyenetlenség nagyon megviselte. Amikor pedig harcba indult a bolgárok ellen, útközben hirtelen meghalt.

Szomorú idők következtek ezután a birodalomra. V. Konstantinus fia, IV. Leó alig öt évig uralkodott minden fontosabb esemény nélkül. Utóda fia, VI. Konstantinusz (780—797.) lett, aki mellett anyja, a szép Iréne nagy, de szomorú szerepet játszott. Közel húsz évig ő intézte a birodalom sorsát. Szépsége és eszessége csakhamar felkeltette V. Konstantinusz császár érdeklődését. Összeházasította a fiával, IV. Leóval és egyúttal császárnőnek is megkoronáztatta. Iréne özvegy császárné határtalanul pompa és uralomszerető volt. Ezeket a hajjal mait, mint a serdületlen császár anyja és kormányzója akadály nélküli kielégíthette és csak természetes, hogy élt a kínálózó alkalommal.

Mindenekelőtt az egyházi, felekezeti politikába hozott be új rendet azáltal, hogy a képtisztelők ellen korábban kibocsátott rendeletek élet lassankint letompította, hova-tovább kíméletet gyakoroltatott velük szemben és nem minden ravaszság nélkül használta fel a fokozatos átmenetet, hogy a képimádók, tehát a nép zömének rokonszenvét megnyerje. Lassanként annyira ment, hogy a régi pátriárkát eltávolította Konstantinápolyból és a képimádók érdekében a velük érző Tarazioszt tette a helyére. A 787-i niceai zsinaton pedig kimondatta, hogy a korábbi zsinati határozat semmis és bár a képimádást kifejezetten nem, de a képek tiszteletét megengedte.

Mint görög származású nő, érthetően kedvezett az özvegy császárné a görögországiaknak és legmeghittebb tanácsadói kizárólag görög férfiak voltak. A hadsereg nagy része azonban a képrombolók pártjához tartozott. Iréne császárné akként vélte a hadsereg ellenzékiességét meggyengíteni, ha az előkelőbb katonai állásokat kegyenceivel tölti be. Ez azonban a sereg harc készségének csökkenését vonta maga után.

amint ez 782-ben is kitűnt, amikor Harun al Rasid, a későbbi arab kalifa előnyomulását a demoralizált bizánci sereg nem volt képes megállítani s a császárné kénytelen volt hetven ezer aranyért megvásárolni az ideiglenes békét.

Végre is a hadsereg volt az, amely ráunt az asszonyi uralomra s főleg az ázsiai csapatok Lakhanodrákon vezérlete alatt fellázadtak s a főváros ellen vonultak, mire VI. Konstantinusz császár a hadsereg hangulatára támaszkodva anyját a császári palotából száműzte és kegyenceinek jórészét kivégeztette s maga vette át a tényleges uralmat. A császár győzelme azonban csak rövid ideig tartott, mert a belső egyenetlenségek nem szűntek meg, sőt maga a hadsereg sem volt egységes. Az özvegy császárné vezérének, Sztaurákiosznak nagy pártja volt a sereg tisztjei között, viszont Lakhanodrákon, az új fővezér személyes hívei gyűlölték a régi rend katonai támaszait.

Nemsokára ki is tűnt, hogy a helyzet tarthatatlan a császár számára. Az arabok és bolgárok fenyegették a birodalom biztonságát. Ciprust az arabok elpusztították, Attalia mellett a bizánci flottát tönkretették. Majd a bolgárok győzték le nagy fölénnyel a császár seregét, a sereg zöme holtan maradt a csataterén. Ilyen körülmények között VI. Konstantinusz kétségbeesésében anyjához fordult és sirva kérte, hogy legyen társuralkodója. A császár helyzetén azonban ez sokat nem lendíthetett. A hadsereg nyíltan elégedetlenkedett a császár tehetlensége miatt és több főtiszt a császár nagybátyjait akarta bevonn

Ázsiai származású zsoldos katona a bizánci hadseregben.

A bizánci császárok évszázadokon keresztül idegen, jórészt ázsiai népekből való zsoldos katonaságot tartottak belső és külső ellenségeik ellen. Elsősorban ez vezetett a birodalom bomlásához és teljes pusztulásához.

egy mozgalomba. Konstantinusz az ismeretes császári recipe szerint nagybátyjait elfogatta, megvakította, megesonkította, aminek az örmény hadtest fellázadása volt a következménye s csak árulás útján tudta a császár a hadtestet lefegyvereztetni.

VI. Konstantinusz ellen a gyűlölet általánossá kezdett válni. Ezt a közhangulatot használta fel ügyesen Iréne, az özvegy anyacsászárné és titokban összeesküvést szőtt a saját fia ellen.

Akkora volt ennek az asszonynak hatalomvágya, hogy képes volt anyai nivoltát is megtagadni. Fia környezetének tisztjeit dús ajándékokkal megvesztegette és rávette, hogy Konstantinuszt, amikor a főváros melletti nyaralójába távozik, lepjék meg és fogják el. Ez csakugyan sikerült és Iréne anyacsászárné a saját fiát ugyanabban a bíborteremben, ahol őt világra hozta, álmában — megvakította. Vadállati szenvedélyeket tudott a hatalom szeretete ebből a nőből, ebből az anyából kiváltani. Kétségtelen volt, hogy amit Iréne császárné cselekedett, az már egyértelmű volt a hatalmi örjögéssel, amint ezt a további események is igazolták. Fia megvakítása után a császári ház veszedelmessé válható tagjait részint száműzette, részint kivégeztette.

Az ország sorsa ilyen körülmények között valóban siralmassá alakult. Megrendült a közbizalom. Pártok alakultak, pártok harcoltak egymás ellen s a hadsereg maga is részekre szakadozva önmagát pusztította. Az asszonyi uralomnak minden átka beteljesedett a birodalmon. Az araboktól az anyacsászárné méregdrágán volt kénytelen újból békét vásárolni. Ugyanebben az időben újból feltámadt a nyugatrómai császárság Nagy Károly birodalmában.

A hadseregben az anyacsászárné pártja Sztaurákiosz körül csoportosulva harcot kezdett Aeciosz, az új fővezér ellen. A két vetekedő közül azonban győztesként egy harmadik, Nikeforosz kincstárnok került ki, aki Aeciosz segélyével elfoglalta a császári palotát és császárnak kiáltotta ki magát. A félnék Tarazosz pátriárka meg is koronázta. Iréne anyacsászárnét pedig Szeszbosz-szigetére száműzték, ahol a legnagyobb inség között élt, öreg napjaira rokkájával kereste meg a kenyerét. Nikeforosz császár (802—811.) rövid ideig tartó uralkodása alatt meglehetősen kétkulacos politikát folytatott. Amíg ugyanis a birodalom ázsiai területein egyházellenes rendeleteket bocsátott ki, a templomoktól is adót szedett és a zárdákat katonák elszállásolására kötelezte, addig a tulajdonképeni görög területen az elhunyt Iréne anyacsászárné politikáját folytatta.

Sorsát azonban Nikeforosz sem kerülhette el. Egyénileg jelentéktelen, mint katona tehetetlen ember volt. A hadsereg ilyen császár és a császárhoz hasonló vezérek alatt teljesen züllötté vált és sem az arabok, sem a bolgárok erőteljes előnyomulásait nem volt képes visszaverni. Először az arabok verték meg a császárt és szakítottak ki nagy

területeket a birodalom testéből. Azután Krum fejedelem vezetésével a bolgárok indítottak hódító hadjáratot Bizánc ellen. Leírhatatlan kegyetlenkedések között foglalták el Sardinát (a mai Szófiát) és azután lefelé vonultak a Balkánon. Nikeforosz nagynehezen elhatározta, hogy hadba indul a bolgárok ellen, de rettenetes vereséget szenvedett. A bolgár harcosok Nikeforoszt elfogták, mire Krum bolgár fejedelem barbár szokás szerint levágatta Nikeforosz fejét és koponyájából ivócsészét készíttetett magának. Nikeforoszt a fia, *Sztaurákiosz* követte, de alig néhány hét múlva kénytelen volt a trónt sógorának, *I. Mihálynak* átadni (811—813.). Ennek tehetetlen, de emellett erőszakosságra hajló uralkodása abban merült ki, hogy az egyházat régi jogaiba visszahelyezte és vallási dolgokkal töltötte az idejét, mialatt a bolgárok újabb és újabb területet hódítottak el a Balkánon, utóbb pedig 813-ban magát a császárt győzték le nyílt csatában. Erre az elégedetlen sereg Mihályt megfosztotta a tróntól és Leó örmény vezért kényszerítette arra, hogy a császári méltóságot fogadja el.

Érdekes, hogy *V. Leó* császár (813—820.) egész váratlanul az elődök után kiváló uralkodónak bizonyult. Azt tehát, hogy a császári méltóságot úgyszólván a nyakába varrta a hadsereg, sem ez, sem a birodalom nem volt kénytelen megbánni. Az új császár mindenekelőtt a már nagyon is elkapatott bolgárookra akart csapást mérni. A pogány bolgárok ugyanis Krum fejedelem alatt óriási tömegekben vonultak újból délnek és a görögök megfélemlítésére a pogány isteneiknek nemcsak állatokat, hanem embereket is — természetesen foglyokat, — áldoztak. Krum fejedelem a vad hordák élén már Konstantinápoly falai alá jutott el. Itt azonban minden erőlködésével kudarcot vallott s rettenetes pusztítások között indult hazafelé.

Leó császár most szervezet serege élén maga lépett fel mint támadó és óriási vereséget okozott a bolgároknak. A vad bolgár fejedelem, Krum nemsokára meghalt, utóda *Omortag* pedig harmincéves békét kötött és ezzel megadta a lehetőségét annak, hogy a bolgárok között lassanként elterjedjen a kereszténység.

A külső ellenség megfékezése azonban még nem jelentett békét, mert a képrombolók és képmádók között a harc, az ellenségeskedés még egyre tartott. A mozgalom újból a hadseregből indult ki, amely a képmádók üldözését követelte. Leó császár szeretett volna a méltányos középúton megmaradni, de a sereg nem engedett, mire a császár, nehogy palotaforradalom keletkezzék, a képtisztelő konstantinápolyi pátriárkát elmozdította és Theodosz Melisszenossal helyettesítette,

aki a 815-ben összehívott zsinaton keresztülvitte, hogy a képmádók ereitnek nyilváníttassanak. A képmádókra tehát rossz napok jártak, mindamellett Leó meg tudta óvni a tekintélyét és még nevezetes uralkodói tettekkel szaporíthatta volna császári érdemeit, ha váratlanul orgyilkosság áldozatául nem esik. Ennek a gyilkosságnak pedig nem politikai, hanem tisztán magántermészetű okai voltak.

Bizánci lovaskatonák V. Leó császár idejében.

Egykorú bizánci kézirat ábrázolása. Az alakok arányaival nem sokat törődik, de a rajzolásnak ez a hibája megvan az egész középkor művészi alkotásain.

Amorioni Mihály generális, Leó császár volt személyes barátja úgy vélte, hogy Leó nem méltatta kellőképen a császárrá történt választása körül kifejtett szolgálatait. Pártot ütött azzal a szándékkal, hogy császárrá kiáltatja ki magát.

Az összeesküvést azonban elárulták és Leó császár, bármennyire nehezére is esett, kénytelen volt egykori barátját halálra ítélni. Az ítéletet 820-ban karácsony előtt hozta meg és elrendelte, hogy hajtsák

azonnal végre. De az elítélt feleségének kérelmére beleegyezett abba, hogy az ítélet végrehajtása ünnep utánra halasztassék és elrendelte, hogy az elítéltet őrizték addig is a császári palotában. Amikor azonban Leó császár karácsony reggelén a házikápolnába misére ment, Amorion Mihály barátai lelkészeknek öltözve berohantak a kápolnába és a császárt épp akkor, amikor énekbe fogott, megtámadták. Leó császár erősen védte magát, de a túlerő győzött és az összeesküvők a császárt az oltár előtt lekasabolták. Természetes folyománya volt ennek a bizánci cselekedetnek, hogy Amorion Mihály generálist azonnal császárrá kiáltották ki II. Mihály név alatt (820—829.).

II. Mihály kierőszakolt uralma nem volt szerencsés. Azonnal a képmádók pártjára állott annyiban, hogy a képek tiszteletét megengedte. Ennek ellenére lázadás tört ki, amelyet csak nehezen tudott leverni. Az arabok újabb hódításait pedig egyáltalán nem volt képes megakadályozni. Halála után fia, *Teofilosz* követte a trónon (829—842.). Ő semleges középúton szeretett volna haladni az uralkodásban, amit az által akart bizonyítani, hogy úgy a képmádók, valamint a képrombolók túlzásait megakadályozta és V. Leó császár gyilkosait elretentő például kivégeztette. Rendezte a pénzügyeket, sokat tett a közállapotok javítása érdekében is és annyira előrelátónak bizonyult, hogy az ázsiai vidéken újból behozta a tűzjelzéseket, melynek segítségével az ellenség betörését néhány óra alatt Konstantinápolyal tudathatták. Az arabokkal újból kitört a háború s a bizánciak súlyos vereségeket szenvedtek. Az arabok Frigia meghódításakor 30 ezer embert kaszaboltak le.

Teofilosz halála előtt alig négyéves fiát, III. Mihályt (842—867.) rendelte utódául, a kormányzással pedig feleségét és két férfitörököt bízta meg. Az új kormányzatnak az volt az első teendője, hogy az egyházi képvitát újból döntés elé vitte, még pedig a képmádók javára. Egy zsinat 842-ben a keresztet ⁴ képeket nagy ünnepélyességek között visszahelyezte a templomokba. Ez a nap lett azóta az ortodox görögkeleti egyház nagy ünnepe. Érthetőnek fogjuk találni, hogy ezek után a képrombolók kegyetlen üldözéseknek voltak kitéve, miért is az úgynevezett pauliniánusok felekezete arab területre telepedett át.

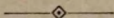
Eltekintve az ekkor sem szünetelő háborúktól, III. Mihály uralkodásának nevezetességei közül ki kell emelnünk a térítéseket. Így 849-ben Teokrasztosz megtérítette a peloponnézosziak egy részét és nemsokára a sokféle templom, zárda építése révén egész Görögország a görög egyház hívének vallotta magát.

A szlávok megtérítésében Method és Cirill szerzetesek vittek nagy szerepet, akik fivérek voltak. Method kitűnő szervező, Cirill ellenben nagy rábeszélőképességű, vallásos szerzetes volt. Fotiosz pátriárka küldte őket a bolgárok közé, ahol a kereszténységet terjesztették, majd Method a kazárok fejedelmét térítette meg. Végül pedig mind a két szerzetes a morvák közé ment, hogy ott Vratisláv fejedelem kívánságára a keresztény tanokat hirdessék. A bolgárok áttérését Ornosztog bolgár fejedelem nem nézte szívesen, sőt három keresztény püspököt elrettentésül ki is végeztetett. De mindez nem akadályozhatta meg a kereszténység elterjedését.

Nagyjelentőségű volt a bizánci birodalom szempontjából, hogy Ornosztog utóda, Bogoris (Boris) kán belátta, hogy nem képes a bizánci birodalom ellenében országát megvédeni, hacsak valamit ki nem eszel. Ez pedig az volt, hogy ő is áttért a keresztény hitre és keresztapjának Mihály császárt hívta meg. Példáját követték a nemesek (bojárok) és nemsokára a bolgároknál a pogányoknak véres üldözésekben volt részük.

Konstantinápolyban nevezetes szerepet játszott ebben az időben Bardasz, a kormányzó, aki a császár öccse volt s minden hatalmat magához ragadta. Ez benső barátságot kötött Fotiosszal. Ennek a barátságának a birodalomra igen jelentős következményei lettek. Ignác konstantinápolyi pátriárka ugyanis, aki rendkívül vallásos életet élt, szóvátette az udvar nagyfokú könnyelműségét és erkölcstelenségét, Bardasztól pedig, mivel ez botránys szerelmi viszonyokba keveredett, a szent áldozást megtagadta s kiközösítette az egyházból. Hogy az elvetemedett Bardasz keresztülvitte a pátriárka letételét és száműzetését, nem volt csodálatraméltó, mert Bardasz kezében volt az államhatalom. Ellenben furcsa színezetet adott a dolognak, hogy Bardasz barátja, Fotiosz, aki világi ember volt, hat nap alatt püspök lehetett, sőt beleülhetett a pátriárkai székbe.

Fotiosz pátriárka által egybehívott zsinat ugyanis elfogadta az 5. pátriárkaságát és Ignác ellen foglalt állást. I. Miklós pápa azonban a betolakodott Fotiosz letételét és Ignác visszahelyezését követelte. Erre Fotiosz válaszul kijelentette, hogy a nyugati egyház eretnek és a 867-ben Konstantinápolyba egybehívott zsinat kimondta az elszakadást. Ekként vette kezdetét a keleti és nyugati egyház között a szakadás.

A frank világbirodalom.

A Karolingok hatalomrajutása. — Martell Károly.

A Meroving-dinasztia végnapjait élte a frank birodalomban, mert Khlodvig utódai között nem akadt egyetlen oly nagyszabású államférfi sem, aki Khlodvig művét méltóan folytathatta volna. A birodalom folytonos szétdarabolása, az örökösödési viszályok, a családi versengések, amelyek kegyetlen gyilkosságokkal szennyezték be az uralkodó-család tagjait, lejárátták a Meroving-dinasztiát. A birodalom egységének biztosítása egy új, életerős dinasztiára várt, amely az elsatnyult Merovingokat felváltotta. Ez a dinasztia a *Karoling-dinasztia* volt.

A Karolingok a ripuári frank törzsből eredtek. Nagykiterjedésű birtokaik voltak, de a család csak II. Khlótár király alatt kezdett jelentősebben szerepelni. II. Khlótár az ausztráziai nemesség kívánságára kénytelen volt Ausztrázia kormányzását rábizni ifjú fiára, *I. Dagobert*ra, aki helyett egyelőre *Arnulf* metzi püspök és idősebb *landeni Pipin* kormányoztak. A két kormányzó családja csakhamar összeházasodott. Arnulf fia, *Anzegizel* feleségül vette Pipin leányát, *Beggát*. II. Khlótár halála után Dagobert, aki öccsének kisfiát megölette, még egyszer egyesítette jogara alatt az egész frank birodalmat.

Dagobert uralma alatt kelet felől nagy veszedelem fenyegette a birodalmat. A nyugati szlávok ugyanis a mai Csehországban királyságot alapítottak és királyukká egy *Szamo* nevű frank kereskedőt kiáltottak ki, aki akkoriban éppen ott járt karavánjával és hathatósan támogatta a szlávokat az avarok ellen. Szamo kiterjesztette országa területét egészen a keleti Alpokig s beolvasztotta népei közé az ott élő szlovéneket is. Az új birodalom eleinte békességben élt a határos frank birodalommal, de mikor a szlávok több frank kereskedőt agyonütöttek és Szamo megtagadta az elégtételt, Dagobert szövetkezve a longobárdokkal háborút kezdett Szamo ellen. A longobárdok diadalmasan nyomultak fel észak felé és legyőzték a szlovéneket, de azután visszavonul-

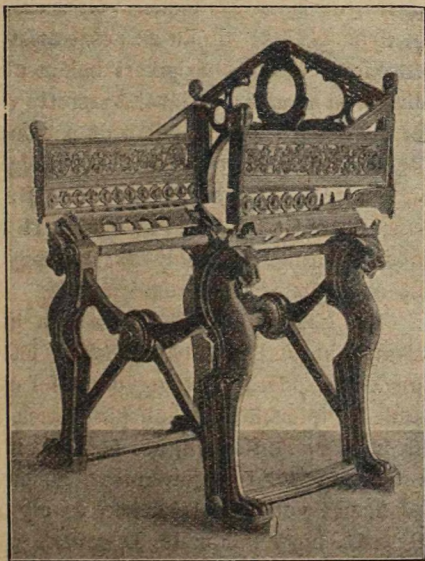
tak országukba. A frank sereget ellenben Szamo csapatai súlyosan megverték. Csak Szamo halálával szűnt meg a fenyegető szláv veszedelem teljesen, mert az első szláv állam a vezér elhunytja után gyorsan szétszűllött, minthogy a szlávok akkor még éretlenek voltak államalakításra.

Dagobert király volt a Meroving uralkodók között az utolsó jelesebb uralkodó.

Dagobert uralkodásának érdemeiért nem őt, hanem landeni *Pipin*

illeti az elismerés, aki először emelte jelentős méltósággá a majordomuszi tisztséget. Voltaképen ennek a tisztségnek köszönhetik a Karolingok a hatalmukat. A *majordomusz* szó magyarul körülbelül *háznagyot* jelent. A majordomusz a királyi háztartás vezetője volt és a királyi jószágok igazgatója. Hatásköre egyre bővült, mert erőskezű emberek nyerték el ezt a tisztséget, amint a merovingi királyok egyre jobban elsatnyultak. Eleinte a király maga választotta meg a majordomuszát, később már maguk a főurak választották s a majordomusz mintegy az ő képviselőjük volt a király mellett.

Az ő érdekeiket védelmezte, az ő ellenállásukat szervezte és vezette a túltengő királyi hatalom ellen s legvégül a főurakra támaszkodva meg is döntötte a Merovingek hatalmát. Persze ez a fejlődés sok időbe telt. A fejlődés döntő fordulata az volt, mikor a majordomuszi méltóság örökössé vált a Karolingok családjában. Megtörtént az is, hogy míg a birodalomnak több árnyékkirálya volt, mert a Merovingok mindig megosztották a birodalmat a fiúörökösök között, addig az egész birodalomnak egy ember volt a majordomusza, akinek persze sokkal nagyobb volt a hatalma, mint az egyes királyoknak. A hűbéresekkal szemben is a majordomusz képviselte a királyi

I. Dagobert frank király trónszéke
a párisi Louvre régiségtárában.

hatalmat. Mint a királyi jószágok igazgatója, ő gondoskodott a hűbértokok kiosztásáról és visszavonásáról. Szóval hosszú időn át a majordomuszt tekintették már a frank urak az igazi úrnak, mikor névleg még egy-egy Meroving uralkodó ült a trónon. I. Dagobertnek, az utolsó jelesebb Meroving királynak, mint már említettük, Pipin volt a majordomusza.

Pipin valósággal minisztere volt a királynak s eleinte mint az egész birodalomnak, később mint Ausztráziának a majordomusza, első sorban a királyi hatalmat védte a nemesség túlkapásai ellen. Pipin szigorú, de igazságos ember volt s ezért sokan gyűlölték. Halála után fia, *Grimoald* lett utóda az ausztráziai majordomuszi tisztségben Szigibert király mellett. Szigibert halála után a király fiát, II. Dagobertet kolostorba záratta és saját fiát szerette volna a trónra ültetni. Az ausztráziai nemesség azonban fellázadt a trónbitorló ellen, aki korán próbálta megbuktatni a Merovingeket és kiszolgáltatta Grimoaldot II. Khlodvig királynak, I. Dagobert utódának Burgundiában. Khlodvig 656-ban kivégeztette Grimoaldot Párizsban. II. Khlodvigot ugyanakkor Ausztráziában is elismerték királynak, úgyhogy egy ideig újra egy kézben egyesült az egész frank birodalom.

II. Khlodvig halála után újra két részre szakadt a frank birodalom. Burgundia királya *Khilderik* lett, Ausztráziáé pedig *II. Dagobert*. Ennek uralkodása alatt ragyogott fel újra a Karoling-család régi fénye. Landeni Pipinnek és Arnulf püspöknek unokája, Anzegizelnak és Beggának fia, *heristali Pipin*, aki örökölte mind a két család óriási birtokait, nem ugyan mint majordomusz, hanem mint a „frankok herege,” az első nemes volt Ausztráziában és oly hatalommal és tekintéllyel rendelkezett, hogy mikor II. Dagobert meghalt, Pipin megakadályozta a trón betöltését, úgyhogy az országnak nem is volt királya, hanem Pipin uralkodott, mint koronázatlan király.

A frank birodalom másik részében, Burgundiában és Neusztráziában a majordomuszi tisztség nem vált örökössé s ennél fogva ebben a két országban sokkal nagyobb volt a bomlás, mint keleten. A gyöngye III. Theodorik alatt *Ebroin* volt a majordomusz, egy alacsony származású, de annál erőszakosabb és gőgösebb ember, aki csakhamar beledőlt Pipinbe. Ebroin le is győzte az ausztráziaikat, de egy év múlva otthon összeesküvés áldozata lett. A támadt zűrzavarban Gallia hajdani gót lakosságú része *Eudo* herceg alatt elszakadt a birodalomtól. Ebroin utóda, *Berthari* az új majordomusz Pipint hívta segítségül, aki megverte a nyugati frankokat s fiát, *Grimoaldot* Neusztríában, idősebb

fiát, *Drogot* pedig Burgundiában majordomusszá nevezte ki, ő maga pedig megmaradt továbbra is Ausztráziában „a frankok hercegének.” Tekintélye és hatalma kétségtelenül igen nagy volt, de távolról sem volt még elegendő ahhoz, hogy korlátlan úr lehessen az egész frank birodalomban. Mert valamint délen Akvitánia, úgy keleten több pogány germán törzs önálló törzsfőnökök alatt valósággal elszakadt a birodalomtól. Pipin hiába igyekezett rendet teremteni. Kísérleteit nem koronázta siker.

Pipin 714-ben halt meg. Halála nyomában válságba került nemcsak saját családja, hanem az egész birodalom is. Ámde szerencsésen kilábolt a válságból mind a kettő. Pipin halála előtt, hogy a majordomuszi méltóságot megmentse családja számára, hatusztendős kis unokáját, *Theodvaldot* nevezte ki majordomusszá Ausztráziában. Pipin özvegye, Plektrudisz, hogy Pipin intézkedését végrehajthassa, Pipinnek kiváló, de törvénytelen fiát, *Károlyt* Kölnben fogva tartotta, mert éltette főle Theodvald örökségét. De a neusztráziai új majordomuszt választottak maguknak, *Raginfriedet* és az ausztráziaiak ellen szöveterkeztek a pogány frizekkel.

E válságos időben Károlynak sikerült fogságából megszöknie. Hamarosan összeszedett néhány csapat fegyverest s a frizek elé vonult, akik a Rajna mentén már-már Kölnig nyomultak. A frizek megverték Károlyt, aki kénytelen volt egyelőre visszahúzódni s a neusztráziaiak kényszerítették Plektrudiszt, hogy adja ki nekik Pipin kincseit. Nem-sokára azonban Károly súlyos diadalt aratott a neusztráziaikon és ezzel élére került az ausztráziai nemességnek.

Két évig tartó makacs küzdelem folyt most le a rokon ausztráziaiak és neusztráziaiak között. Végül Károly legyőzte Raginfriedet, akit egész Párizs kapujáig üldözött. Majd Köln alá nyomult és kényszerítette mostohaanyját, hogy nyitassa meg előtte a város kapuit és szolgál-tassa ki neki atyja kincseit.

Neusztrázia királya, II. Kihlperik azonban szöveterkezve Eudóval, az akvitániai herceggel, újabb ellenállást kísérelt meg s bár 719-ben Soissons mellett vereséget szenvedett, a békekötés szerint megmaradt továbbra is Neusztrázia királyának. Károly azonban majordomusza lett az egész frank birodalomnak s 720 körül tehát Károly visszaállította családjának teljes hatalmát úgy, amint apja, herisztali Pipin megalapította. Az egész birodalomnak egyedüli majordomusza volt s mint a frankok hercege korlátlanul uralkodott az egész birodalomban, bárha Neusztráziában a trónon ültek még a mero-

vingi árnyékkirályok, II. Khilperik és ennek halála (720.) után IV. Theodorik.

Károly erős kézzel látott hozzá hatalma megszilárdításához. Hogy a nemességet magához láncolja és erős lovas sereget állíthasson föl, a gall egyházi javak részét elvette s egész püspökségeket és apátságokat adományozott világi híveinek. Ámde nem örökös tulajdonul adományozta oda ezeket a birtokokat, hanem csak életfogytiglan tartó haszonélvezetre, mint *hűbért* vagy *beneficiumot*. Ugyanígy járt el Károly és nyomában utódai, mikor a koronajavakból adományoztak híveinek, mert jobban bízhatott a hűségükben, ha az adományozott birtok átöröklését utódaikra nagy szolgálatokkal kellett kiérdemelniök, mintha rögtön örökös birtokul nyerték volna a majordomusz adományait. Ilyen módon a Karolingok vetették meg a középkori hűbériség alapjait. A hűbéres nemesség természetesen a majordomuszban látta urát, akitől a hűbéri birtokokat kapta, nem pedig a merovingi árnyékkirályban.

Bár Károly kiméretlenül sértette a szerzett jogokat s elszedte az egyház birtokait, hogy hatalmát megszilárdítsa, mégis megmentőjévé lett a keresztény egyháznak és a nyugati kultúrának. Délről szörnyű veszedelem szakadt a frankokra, mert 731-ben *Abderrahman*, Spanyolország arab helytartója 400.000 főnyi sereggel állépett a Pireneusi-hegységen és *Arles* mellett teljesen tönkreverte Eudo akvitániai herceget, aki serege romjaival fejvesztetten menekült s az egész déli frank birodalmat védelem nélkül kiszolgáltatta a pusztító araboknak.

Károly hamarosan átlátta a fenyegető veszedelem teljes nagyságát és minden erejét megfeszítette, hogy elejét vegye az arabok továbbnyomulásának. Az arabok útját borzalmas vérengzések és pusztítások jelezték, a papság kétségbeesetten rimáncodott segítségért a vallás és az egyház védelmére. Ha nem sikerül a rohanó vad áradatot feltartóztatni, pusztulás fenyegette a frank birodalmat is.

Károly fegyverbe szólította a frankok és a szomszédos germán törzsek minden hadieréjét a kegyetlen ellenség ellen. *Tours* és *Poitiers* között vonult az arabok fergetege elé. Véres küzdelemben először csaptak össze a nehéz frank lovasok kelet könnyűfegyverzetű csapataival s késő este az ausztráziai paraszt gyalogságot küldte Károly az arabok ellen, akik a hatalmas erejű frank parasztok csapásai alatt lankadni kezdtek s mikor vezérük, *Abderrahman* elesett, visszavonultak. Késő éjszaka volt már, mire a véres ütközet véget ért. A frankok azt várták, hogy másnap tovább kell folytatniok a harcot, mert az arabok táborában egész éjszaka ezernyi őrtűz lángja lobogott. Reggel azonban csodál-

kozva azt látták, hogy az ellenséges tábor helye üres. Az arabok az éjszaka folyamán elvonultak, az őrtüzeket csak azért táplálták, hogy a frankokat csalódásba ejtsék.

Károly 732-ben aratta ezt a nagy véres diadalt az arabokon. Azóta nevezik őt *Martell* Károlynak, emlékezetül a véres ütközetnek. A Martell szó pörölyt jelent. Pörölye volt Károly az egyház ellenségeinek, úgy sújtott le rájuk, mint a pöröly.

Martell Károly a toursi csalásban megveri Abderahman spanyolországi arab helytartó 400.000 fős seregét.

A véres ütközetben elesett az arab vezér is. A frankok ezen esata után adták Károlynak a Martell nevet, ami pörölyt jelent.

Károly a döntő ütközetet nem használhatta ki úgy, ahogy szeretne volna, mert a frank tábor a diadal után hamarosan szétszóródott s a fegyveresek visszatértek lakóhelyükre. A következő években azonban nagy területeket foglalt vissza az araboktól s *Narbonne* mellett újabb nagy diadalt aratott rajtuk. De mikor ezek új erővel törtek be ismét Dél-Galliába s a nyugati Alpeselekig nyomultak előre, Károly kénytelen volt Liuprand longobárd király segítségét kérni. A longobárd csapatok elől az arabok riadtan húzódtak vissza Spanyolországba.

Martell Károly 741-ben halt meg 50 éves korában, miután az országnagyok beleegyezésével méltóságát örökül hagyta két fiára, *Karlmannra* és *Pipinre* s a birodalmat úgy osztotta meg közöttük, hogy Karlmann kapta Ausztráziát, az alemann földet és Thüringiát, Pipin pedig Neusztráziát, Burgundot és a Provence-ot.

Kis Pipin. — A kereszténység megszilárdulása a frank birodalomban.

Karlmann és Pipin szükségesnek tartotta, hogy még egyszer felhasználják a királyi méltóságot hatalmuknak megszilárdítására a Karolingok régi hagyományai szerint. II. Khilderiknek a fiát, *III. Khilderiket* ültették a trónra, az utolsó Meroving-királyt. De ennél siralmasabb

Kis Pipin frank király aláírása majordomusz korából.

Csupán a keresztvonás a király saját írása, mert Kis Pipin nem tudott írni. Az aláírás ezt jelenti: „Pipin majordomusznak, a kiváló férfúnak keresztvonása.”

árnyékkirály még a Merovingek között sem akadt volt. A néven kívül nem volt semmi egyebe. Hosszúra eresztett hajjal és nyiratlan szakállal ült a trónján, meghallgatta a mindenfelől színe elé özönlő követek és küldöttségek előterjesztéseit s felelt nekik úgy, amint a majordomuszok parancsolták. A királyi néven és szerény ellátásán kívül, amelyet a majordomusz szabott meg számára, nem volt egyebe, csak egy kis földje és villája, szegényes udvartartása és néhány szolgája. Bárhová ment, ökrösszekéren járt. Így jelent meg a népgyűléseken és így ment megint haza. Az állami ügyeket korlátlan hatalommal a majordomusz intézte.

Karlmann és Pipin, a két testvér eleinte egyesült erővel láttak hozzá a törzsi önállóság megsemmisítéséhez. Pipin Odilo bajor herceget hűbéresküire kényszerítette s fiának, a hatéves Taszilónak atyja halála után csak mint hűbérbirtokot adományozta oda a hercegséget. Eközben Karlmann megsemmisítette a sváb hercegséget. De oly kegyetlenségek történtek ott az ő nevében, hogy a monda szerint bűnbánó

szívvel lemondott emiatt a hatalomról és visszavonult Monte Cassinóba s 754-ben halt meg mint szerzetes Vienneben. Pipin pedig egyeduralkodójává lett az egész frank birodalomnak, egyelőre még csak mint a birodalom egyedül majordomusza.

Kicsiny testében, amelyről melléknevét kapta, erős lélek lakozott és még nagyobb sikerekre vágyott.

Nem érte be azzal, hogy az önálló törzseket leigázta a birodalomban, hanem hatalmát egyébként is szilárdabb alapokra igyekezett helyezni, hogy előkészítse ezzel királyságát. Az egyházi javak bevonását és világiak között való szétosztását, amelyet atyja kezdett, nem folytatta tovább, hanem különböző alkalmakkor kimondotta, hogy tekintettel a fenyegető háborús veszedelmekre, az elkobzott egyházi javak egy részét vissza kell adni az egyháznak, a világiak kezében megmaradt részek után pedig a haszonélvezeti jog fejében bizonyos csekély adót kell fizetni hadicélokra. Ha a haszonélvező meghal, a birtok visszazáll az egyházra, ha csak a majordomusz a hűbéri adományt meg nem újítja az elhunyt utóda számára is. Hogy ezeket az intézkedéseket meg lehessen valósítani, birodalomszerte fel kellett jegyezni és összeírni a javadalmakat. Bármily szigorúan érintette az egyházat ez a rendszabály, mégis jobb volt, mint a régebbi teljes bizonytalanság és rendetlenség. A Karolingok pedig törvényesen elismert jogot szereztek maguknak arra, hogy az egyházi javak legnagyobb részével rendelkezhessenek. Ilyen módon sokezer vazallust földdel láttak el és láncoltak magukhoz, minthogy az adományozás nem adott tulajdonjogot s aki örökösire akarta hagyni a birtokát, annak állandó, hű szolgálatokkal kellett kiérdemelnie az újabb adományozást. A szolgálat túlnyomórészt katonai szolgálat volt s ennél fogva ez az adományozási rendszer nagyon fokozta az ország fegyveres erejét és a Karolingok hatalmát, végül pedig a királyság nagyszabású reformjához vezetett.

A Karolingok hatalmának megnövekedésével, részben erre támaszkodva, egy még nagyobb szabású átalakulás ment végbe ekkor. Ez az volt, hogy a germán törzsek mind fölvettkék a kereszténységet s ezáltal a frank egyház teljesen újjászületett.

A germán törzseket nem frank, hanem ír és skót hittérítők kezdték megtéríteni. A legnagyobb hittérítő az angolszász *Winfrid* volt, latinul Bonifáciusz, Szent Bonifác, Németországnak első nagy püspöke, akit később a németek apostolának neveztek el.

Winfrid 690 körül született Angliában. Gazdag szülők gyermeke volt s kolostorban nevelkedett. Miután pappá szentelték, a frank

Frizlandba ment téríteni, de nemsokára visszatért Angliába, ahol apát lett. Majd Rómába zarándokolt, hogy II. Gergely pápától kérjen meghatalmazást térítő munkájához. Néhány évig újra a frizek között apostolkodott, majd Thüringiában és Hessenben működött s újra Rómába ment, ahol a pápa nagy kitüntetéssel fogadta, mert Bonifác megesküdtött neki, hogy a római pápaságnak feltétlen híve marad. Gergely pápa ajánlólevelet adott Bonifácnak Martell Károlyhoz és a frank papsághoz, továbbá a thüringiai nemességhez és a szász néphez és felhatalmazta őt arra, hogy a németeknek, nemcsak a pogányoknak, hanem az eretnekeknek is prédikálhassa az igazi kereszténységet.

Bonifác hozzá is fogott nagy munkájához, de a germán törzsek nem fogadták mindenütt egyforma lelkesedéssel a római pápa követét. A frank, alemann és bajor papság egyáltalán nem akarta magát alárendelni a pápának és Bonifác némi csalódással, de lankadatlan hévvel *Thuringiába* és *Hessenbe* ment, ahol Martell Károly menlevelével jelent meg és rettenthetetlen bátorságával csakhamar nagy eredményeket ért el. *Geismar* mellett egy tölgyfát tiszteltek a pogányok, amely Donárnak volt szentelve s amelyet a nép sérthetetlennek tartott. Bonifác merész kézzel kidöntötte a szent fát, hogy egy csapásra véget vessen a pogány babonának. A pogány babonák helyét rögtön a kereszténység foglalta el s monda támadt, hogy a fa isteni csoda által négy részre hasadt és Bonifác a közeli *Fritzlar* mellett ebből építtetett Szent Péter tiszteletére egy kis templomot, amelyből később nagy kolostor támadt. A szent fa kivágása meggyőzte a pogányságot isteneinek tehetetlenségéről, úgyhogy tömegesen áttértek a keresztény hitre.

III. Gergely pápa jutalmul érsekké nevezte ki ekkor Bonifácot, aki újra Rómába ment, ahonnan mint a frank birodalom pápai legátusa tért vissza és most már rábirta a bajor papságot is a római pápa elismerésére s négy püspökséget alapított Bajorországban. Egyelőre azonban maradt még némi ellenállás Bajorországban a római pápasággal szemben. Az ellenállás feje Virgil püspök volt, akit támogatott Bajorországnak az a törekvése is, hogy függetlenítse magát politikailag is a frank birodalomtól.

Martell Károly halála után szabadabban fejthette ki Bonifác reformátori tevékenységét, mert Martell Károly, bárha támogatta is Bonifácot, annyiban mégis gátolta őt, amennyiben Károly arra törekedett, hogy az egyházat a maga politikai céljaira használja ki. Az egyházi javakat nagyon önkényesen osztogatta világi hívei között is és nem sokat törődött a szigorú egyházi fegyelemmel. Két fia azonban,

Karlmann és Pipin, akik kolostorban nevelkedtek, sokkal nagyobb mértékben támogatták Bonifácot s az egyházi birtokokat is iparkodtak visszaszerezni az egyháznak.

Bajorország mintájára rendezte Bonifác az egyházi viszonyokat Thüringiában és Hesszenben is és négy új püspökséget alapított s 742-ben zsinatot hívott össze Ausztráziába és ezt a szervezetet elismertette. A zsinat elrendelte továbbá azt is, hogy a meg nem felelő papok eltávolíttassanak s az egész papságot szigorú fegyelem alá helyezte. Az így reformált egyháznak pedig a Martell Károly alatt elkobzott javakat visszaadatta a zsinat.

Nemsokára a birodalom mindkét része egy közös zsinatot tartott, amely kimondta, hogy az elkobzott egyházi javak visszaadandók, kivéve a hadi célokra nélkülözhetetlen részeket. Ezeket is vissza fogja azonban kapni az egyház valamikor s addig is évi bért kap a visszatartott birtokok után.

Bonifác egyik legnevezetesebb alkotása a *fuldai* kolostor alapítása volt, amelyet 744-ben Bonifác egyik legbuzgóbb tanítványa, *Sturm* épített, aki a kolostor első apátja lett. A kolostor alapításának kettős célja volt. Először azt akarta Bonifác, hogy itt nevelődjének a jövő hittérítői. Másodszor pedig egy mintakolostort akart szervezni a germán népek számára. Éppen ezért a Bencés-rend híres anyakolostorának, a Monte Cassinói kolostornak mintájára rendezte be a fuldai klastromot. Karlmann és a frank főnemesek dús ajándékokkal és alapítványokkal gazdagították a kolostort, amely oly gyorsan fejlődött, hogy bár alapításakor csak hét tagja volt, Bonifác halálakor, tehát alig tíz évi fennállása után már négyszáz szerzetes élt és tanult a fuldai kolostorban.

Bonifác belátta, hogy terveinek megvalósítására legalkalmasabb eszköz a kolostori élet szervezése s ezért számos Bencés-rendű kolostort alapított és pártolt állandóan mindenfelé a birodalomban.

Nagyon érdekes körülmények között támadtak ezek a kolostorok. Mindenekelőtt szükség volt egy darab földre, amelyet valamely fejedelem vagy jámbor főúr ajándékozott az alapítandó kolostor céljaira. A földdarab rendszeren irtatlan terület volt. Valamelyik régebbi kolostor kiküldött azután a maga kebeléből néhány szerzetest az ajándékterületre, akik ott megfelelő pontot választottak ki maguknak a kolostor számára, távol az emberi lakóhelyektől, de jó ivóvíz közelében, esetleg a pogány vallás valami régi szent helyén, mert a legyőzött pogány vallás kiirtását egyik főérdemül tudták be a szerzeteseknek. Itt

azután a jobbagynépség kivágta az erdő fáit, lakóházakat és gazdasági épületeket emelt gerendákból a szerzetesek számára, kis templomot is épített fából és utakat csinált, mindezt a szerzetesek vezetése alatt és utasítása szerint, akik maguk is résztvettek a munkában. Mikor elkészültek, az apát a szerzeteseivel áttelepült az új kolostorba és megkezdte a misézést. Minden kolostor arra iparkodott, hogy megszerezze magának valamelyik szent maradványait, mert ezen relikviák csodatévő hatalma híressé és gazdaggá tette a kolostort. A relikviákat ünnepélyes körmenettel szállították a templomba s ezt a napot minden évben megülte a kolostor, mint legfőbb ünnepnapját.

Újabb ajándékok és jó gazdálkodás rendszerint annyira megnövelték a kolostor vagyoni erejét, hogy az eredeti, kezdetleges faépületeket lassacskán kőépületekké építhették át. De az eredeti tervet mindig megtartották. A telep középpontja a templom volt. E köré sorakoztak a kolostori épületek, hosszú sorban a szerzetesek cellái, a hálóterem, az chédlő, a könyvtár, az iskola. A telepre, amelyet fal vett körül, csak a rend tagjainak volt szabad belépniök. A falon kívül emelkedett az apát lakása, gazdag kolostoroknál pompás, palotaszerű épület, továbbá a vendéglakások és a kórházak a gyógyszerházzal, a külső iskola, a kézművesek műhelyei és a gazdasági épületek: pajták, istállók, lakóházak, virágos és gyümölcsös kertekkel. Nem ritkán egész falu, sőt később egy-egy város is fejlődött a kolostorok körül.

Minden kolostor egy-egy gyarmat volt az őserdőben, nagyszabású, rendszeres gazdaság, amely folyton újabb és újabb irtatlan területet hódított meg a kultúrának. A bencések honosították meg a germán területeken a finomabb gyümölcsfajtákat és a szőlőművelést. Ők voltak őrei és letéteményesei a művészi hagyományoknak is, mint építésszek, szobrászok és festők. Iskoláik sokáig az egyetlen iskolák voltak birodalomszerte. A szerzetesek fáradhatatlanul másolták a régi írók és egyházatyák munkáit és a kéziratokat felhalmozták könyvtáraikban. Ugyszólván minden értékes munkát, ami napjainkig megmaradt, nekik köszönhetünk. Az antik tudás maradványai mind ott rejtőzködtek a kolostorok falai mögött. A középkor elején ezek a bencéskolostorok képviselték azt az erőt, amely a fiatal germán kereszténységet lassan képessé tette a magasabb műveltség befogadására s éppen ezért jól választotta meg Bonifác tervei megvalósítására a legjobb eszközt, mikor mennél több új kolostort iparkodott létesíteni.

Bonifác különben 748 óta mint mainzi érsek intézte csaknem az egész germán keresztény egyház ügyeit. Csaknem félszázadon kereszt-

tül folytatta hittérítői munkáját. Még aggastyán korában is ifjúi lelkesedéssel látott hozzá a vad frizek megtérítéséhez, akik között ifjúkorában hiába járt. Hetvenéves korában, nem riadva vissza semmiféle veszélytől és fáradságtól, néhány hű kíséreléssel megindult a Rajnán lefelé a frizek közé, hogy prédikáljon nekik. Bálványaikat ledöntötte, templomokat épített és sokezer frizt megkeresztelt. A Borne-folyó mellett sátorozott, amikor egy csapat pogány friz megrohanta és 52 társával együtt legyilkolta az agg apostolt. Társai védekezni akartak, de Bonifác megtiltotta a védekezést és ünnepélyesen így kiáltott társaira:

„Ne féljete azoktól, akik csak a testet ölik meg, de a léleknek nem árthatnak!”

Ellenállás nélkül haltak erre mindnyájan vértanuhalált s a vérengzés alatt Bonifác a szent evangéliumot magasra emelve tartotta a feje fölött. Holttestét régi óhajta szerint a fuldai kolostorban helyezték örök nyugalomra (754.).

A katolikus egyház szentté avatta a vértanuhalált halt Bonifácot, de a németek mindmáig valláskülönbség nélkül egyik nagy úttörő apostolatát tisztelik benne a német kultúrának s 1855-ben, mikor halálának tizenegyszázados emlékére szobrot emeltek neki Fuldában, az egész németiség emlékűnnepet ült.

Kis Pipin megszerzi a frank királyi koronát.

A kereszténység elterjedése a frank birodalomban szoros kapcsolatot hozott létre a Karolingok és a pápaság között. Ez a kapcsolat döntő hatással volt egyrészt Itália sorsára, másrészt a frank politika irányára. Itáliában a VIII. század eleje óta nagy változások voltak folyamatban. A keletrómai császárság uralma megszűnőben volt és a *longobárd* birodalom egyre nagyobb erőre kapott Itália északi részében. A longobárdok terjeszkedése azonban ellenállásra talált a hatalmasodó pápaságban, amely végül a frank uralkodók segítségéhez folyamodott a longobárdok ellen.

Ez rövid áttekintése Itália e századbeli történetének, amelynek nem sok érdekesebb korszaka volt a félszigetnek, hiszen akkor szűnt meg először a kelet-római császárok uralma Itáliában, majd a longobárdbirodalom is, akkor jutott a római pápa világi hatalomhoz és a Karolingok szövetségben a pápával akkor váltak először forma szerint is a

frank birodalom királyává, majd csakhamar Nagy Károly alatt a régi római császárság felújítóivá.

Az eseményeket *Liutprand* longobárd király trónrajutása indította meg 713-ban. A lovagias, ifjú *Liutprand* nagy terveken törte a fejét. A longobárd uralmat ki akarta terjeszteni egész Itáliára, amit persze csak úgy érhetett el, ha kiszorítja Itáliából a kelet-római császárt és leigazza a római pápa birtokát is, amelyet akkoriban a római *dukátusnak* (hercegségnek) neveztek. A nagy terv megvalósítására csakhamar kedvező alkalom kínálkozott. Konstantinápolyban túl-

Longobárd királyok pénzei a berlini éremtárban.

Az 1. számú *Aisztulf*, a 2. *Pertari*, a 3. *Dezideriusz*, a 4. *Kunkipert* király idejéből.

súlyra vergődtek a képrombolók, akik megkezdték Itáliában is romboló munkájukat. Az itáliai lakosság azonban élén a papsággal nyíltan szembehelyezkedett a mozgalommal s mikor *III. Leó* kelet-római császár rendeletet adott ki a képek tisztelete ellen, *II. Gergely* pápa az amúgy is izgatott itáliai népet nyílt ellenállásra szólította fel a császár eretnek szándékai ellen. Velence nyomban fel is lázadt. Róma megtagadta az adófizetést, a bizánci hivatalnokokat elkergették, sőt az itáliaiak arra gondoltak már, hogy új császárt választanak *Leó* helyébe.

Liutprand elérkezettnek látta az időt nagy terve megvalósítására. Elfoglalta *Ravennát*, a kelet-római császár helytartójának székhelyét és más városokat is. Benyomult már a pápa birtokaira is és úgy látzott, hogy sikerül longobárd uralom alá hajtania egész Itáliát. A döntő

pércben azonban Gergely pápa visszatérésre bírta a longobárd királyt, aki az elfoglalt Szutri városát is a római pápának ajándékozta s ezzel megvetette a pápaság világi uralmának az alapját.

Gergely pápa nem érte be Liutprand visszavonulásával, hanem mindörökre el akarta venni a longobárd király kedvét attól, hogy egész Itália meghódítására gondoljon. Ezért *Urusz* velencei herceget háborúra bírta Liutprand ellen s a herceg vissza is foglalta Ravennát a longobárdoktól. Liutprand erre a görög helytartóval szövetkezve újra Róma ellen vonult s hamarosan megérkezett az örök város falai alá. A pápa könyörgésének azonban most sem tudott ellenállni, újra visszavonult s ezzel örökre elszalasztotta az alkalmat nagy terve megvalósítására.

II. Gergely pápa utóda, *III. Gergely* folytatta előde politikáját s mindenáron tehetetlenné akarta tenni a longobárdok uralkodóját. Először a spoletói és beneventi hercegeket bírta rá arra, hogy pártot üssenek Liutprand ellen s amikor Liutprand legyőzte a párttűtöket, a pápa Martell Károlyhoz fordult segítségért. Martell Károlynak azonban éppen akkor szüksége volt a longobárdok támogatására az arabok ellen s ezért nem teljesítette a pápa kívánságát. Liutprand már újra Rómát fenyegette, mikor *III. Gergely* hirtelen meghalt, pár hónappal Martell Károly halála után s Liutprand Gergely utódával, *Zakariás* pápával békét kötött. A római dukátus megszállott részeit visszaadta a pápának, sőt ráadásul a pápának ajándékozta Ankonát is néhány apróbb várossal együtt s Rómának negyvenévi békességet biztosított a békeszerződésben. A pápa nemsokára meglátogatta Liutprandot fővárosában, Páduában s ott arra is rábeszélte, hogy adja vissza a kelet-római császárnak Ravennát. A rákövetkező esztendőben, 743-ban meghalt Liutprand anélkül, hogy ifjúkori nagy tervét megvalósította volna.

Unokája, *Hildebrand* követte őt a trónon. Ezt azonban pár hónapi uralkodása után megfosztották trónjától a longobárdok, mert teljesen tehetetlennek bizonyult az uralkodásra s helyébe *Rakhisz* friauli herceget választották meg királyukká. *Rakhisz* után öccse, *Aisztulf* uralkodott. Halála után *Dezideriusz* tuszciai herceg került trónra, akinek uralkodása alatt megkezdődött már a longobárd birodalom rohamos felbomlása.

Zakariás pápa ugyanis, hogy állandóan fenyegetett helyzetéből szabaduljon, újra megpróbált szövetségre lépni a frankokkal s evégből Pipinhez fordult, Martell Károly fiához, aki akkor egyedüli majordomusza volt már az egész frank birodalomnak. Pipin nagy örömmel fogadta a pápa ajánlatát, mert elérkezettnek látta az időt arra, hogy a Merovingok árnyékkirályságát ténylegesen is megszüntesse s a frank királyi

méltóságot és hatalmat magának és utódainak biztosítsa. Hogy elhatározásának valami tetszetős megokolást adhasson, a pápa beleegyezését akarta előzetesen megszerezni. Elküldte tehát Burkhard würzburgi püspököt és Folrad apátot Zakariás pápához követségbe s arra kérte a pápát, feleljen erre a kérdésre:

„Ki viselje a koronát? Az-e, akié a hatalom? Vagy az, akinek nincs semmi hatalma?”

A pápa, aki tudta, hogy számíthat Pipin hálájára, nagy kitüntetéssel fogadta Pipin követeit s azt üzenve vissza a kérdésre:

„A korona azt illeti meg, akié a hatalom.”

A frankok erre 752-ben Soissonsban országgyűlésre gyűltek össze s Pipint pajzsra emelve királyukká választották, III. Khilderiket, az utolsó Meroving királyt pedig kolostorba zárták. Ez a békés forradalom évszázados fejlődésnek a természetzerű befejezése volt. Az elsatnyult, tehetetlen Meroving-dinasztia helyét egy új, életerős család, a Karoling-dinasztia foglalta el, amely különben is több évtized óta uralkodott már a frank birodalomban, habár névleg nem is volt az övé a királyi hatalom, hanem csak a majordomuszi méltóság. Kezdeté volt azonban ez a békés államesiny a frank birodalom új politikai korszakának is, amelynek alapja a frank királyság és a római pápaság szoros szövetsége lett. Pipin, mikor a pápához fordult, elismerte szent Péter utódának azt a jogát, hogy választott bíró gyanánt dönthessen világi ügyekben is. A pápa viszont hálából ezért Pipin javára döntött s Pipin sohasem feledkezett meg róla, hogy trónjának jogcímét a pápa szentítette. A szövetséges viszonynak következményeit csakhamar súlyosan megéreztek a longobárdok.

Aisztulf longobárd király ugyanis fölelevenítette Liutprandnak nagy gondolatát s elhatározta, hogy meghódítja egész Itáliát. Ravennát elfoglalta s azt követelte, hogy a római dukátus is ismerje el a longobárd fennhatóságot s fizessen fejadót neki. Zakariás pápa utóda, II. István elhatározta, hogy Pipinhez fordul segítségért, még pedig személyesen.

El is utazott a frankok közé, ahol Pipin nagy tisztelettel fogadta és 754 januárjában Párizsba kísérte a pápát. A pápa itt az egyik apátság templomában ünnepélyesen királlyá kente föl Pipint és átokkal fenyegette meg mindazokat, akik valaha mást választanának királyukká, mint a Karolingok sarjait. Pipin ezzel szemben megígérte a pápának, hogy megsegíti őt a longobárdok ellen s megszabadítja őt az elnyomtatás és az adófizetés alól. Ugyanekkor elfogadta Pipin a pápától a pátriciusi címet, amelyet eddig a keletrómai császár ravennai helytartója

viselt és az *anyaszent-egyház védőjének* nevezte magát. Kölcsönös esküvel is megerősítették a két hatalom szövetségét.

A longobárd királyt még egyszer felszólították, hogy ne legyen igazságtalan a pápával szemben s mikor Aisztulf hajthatatlan maradt és követelte tovább is az adót, Pipin nagy sereggel átkelt a Itáliába, s a pápát kísérve benyomult a longobárdok országába. Aisztulf gyöngé volt Pipin hatalmával szemben. Megtámadta ugyan a frankokat, de kudarc érte s kénytelen volt hadaival együtt visszavonulni országába megerősített fővárosába, Páduába. A frank hadak akadálytalanul előzönlöttek erre Felső-Itáliát, bevettek és kifosztottak egész sereg várost és ostromolni kezdték Páduát.

Aisztulf kénytelen volt békét kötni. Nemcsak azt ígérte meg, hogy lemond Róma adójáról, hanem arra is kötelezte magát, hogy visszaadja a pápának az elfoglalt területeket.

Frank harcos a Karolingok idejében.

A mainzi múzeumban lévő fabáb, amelynek felszerelése nagyjából a hetedik századból való frank sírokból került elő.

Alig vonult ki azonban Pipin hadaival, Aisztulf megszegte a békét és bosszút lihegve erős sereggel újra megjelent Róma falai előtt. Rómát iszonyú rettegés fogta el a longobárd harcosok láttára. Mitha újra a népvándorlás idejét élték volna s újra a vad gótok fenyegették volna kinceit. A pápa esengő levelet írt Pipinnek, esetelte szorongatott helyzetét és sürgős segítséget kért, az örök üdvösség jutalmát ígérve Pipinnek. Pipin, akit nagyon feldühösített Aisztulf szöszegése, újra átkelt seregeivel az Alpeseiken, bár a frankok morogtak a céltalannak látszó hadviselés miatt.

Aisztulf, aki nem várta a frankokat, közeledésük hírére abbahagyta Róma ostromát és sietve északra vonult. De a frankok átkeltek már a hegyszorosokon és a longobárd király kénytelen volt megint az erős Páduába zárkózni. De hamarosan megadta magát Pipinnek, aki még szigorúbb békefeltételeket kényszerített rá. Életét és birodalmát is csak a frank főurak befolyásának köszönhette Aisztulf. De el kellett ismernie a frank főhatóságot és évi adó fizetésére kötelezte magát. Több várost át kellett adnia a pápának, aki ezzel megvetette alapját világi hatalmának, minthogy ez időtől fogva Róma is elismerte a pápát világi urának. A pápai területet azóta Péter országának (*Patrimonium Petri*) nevezték.

A keletrómai császár a történetek hírére követséget küldött Pipinhez és azt kívánta, hogy a ravennai kormányzóságot adják vissza a császárnak, mert hiszen Aisztulf tőle foglalta volt el. Pipin azonban elutasította a követséget ezzel az üzenettel:

„Nem a császárt szolgálom én, hanem Szent Pétert.”

Aisztulf nem sokáig élte túl megaláztatását. Lebukott lováról és oly súlyosan megsérült, hogy csakhamar meg is halt. Utódává a longobárdok, mint már fönntebb említettük, *Dezideriusz* tusciai herceget választották meg, aki hosszas alkudozások után még négy várost átengedett *I. Pál* pápának. Ellenben Benevent és Spoleto hercegei, akik közben Pipinnek hódoltak, újra elszakadtak a frankoktól és alávetették magukat a longobárd királynak.

Pipin nem avatkozott be többé Itália dolgaiba. Nemesei elleneztek az itáliai háborúskodást és különben más, közelebbi ügyek foglalták le Pipin utolsó éveit, mert Pipin, bármily hatalmas uralkodó volt is, még távolról sem volt föltétlen ura az egész frank birodalomnak. Először is a frank főuraknak egyáltalán nem volt inyére a király egyházpolitikája és nem szívesen látták a szoros kapcsolatot a pápasággal a longobárdok ellen, akikkel mindedig baráti viszonyban éltek. Ehhez

az általános elégedetlenséghez járult egyes nagyobb országrészek tényleges lázongása.

Bajorország ifjú hercegét, *Taszilót* Pipin a saját udvarában neveltette és elvitte magával Itáliába is, hogy lássa Aisztulf legyőzetését. Mikor Tasziló nagykorú lett és átvette Bajorország önálló kormányzását, Pipin arra kényszerítette őt, hogy fiainak és a frank népnek hűségesküt tegyen, úgyhogy Tasziló teljesen függő viszonyba került a frank birodalommal.

Nehezebb, kilenc évig tartó háborúskodása támadt ezután Pipinnek *Waifar* akvitániai herceggel. A herceg ugyanis vonakodott a legutolsó frank országos zsinat ama rendelkezését teljesíteni, hogy adja vissza az egyháznak elkobzott birtokait. Azonkívül Pipin határozott tilalma ellenére vonakodott kiszolgáltatni a hozzámenekült szőkevény frankokat. Pipin ennél fogva nagy sereggel benyomult Akvitániába, hogy megtörje *Waifar* ellenszegülését. Bár ugyanekkor fellázította *Waifar* ellen a harcias baszkokat is, eleinte nem ért el sikert *Waifarral* szemben. Sőt *Waifar* pusztítva és rabolva betört a délnyugati Galliába és Pipin példáját utánözva fellázította az ott élő római-gót lakosságot a frank uralom ellen. Ez a lázadás nagyon akadályozta Pipin bosszuló hadjáratát, úgyhogy teljes kilenc évig tartott a háborúskodás. Végül azonban gyilkosság áldozata lett *Waifar*. Halála után Pipin megfékezte a lázongó akvitániaiakat s az ország nagyjait hódolásra kényszerítette. Akvitánia északi részébe, hogy az új tartományt könnyebben ellenőrizhesse, frank királyi tisztviselőket nevezett ki. Hódolásra kényszerítette a baszkokat is és új herceget állított élükre.

Az arabokon Pipin ez időtájt fényes diplomáciai sikert aratott. *Abderrahman* kalifa önként átengedett egyes területeket Pipinnek, hogy biztosítsa a békét országa számára. Ámde amit nyugaton nyert, azt újra elvesztette keleten.

Tasziló bajor herceg, aki együtt indult Pipinnel az újra lázadó Akvitánia ellen, engedély nélkül visszatért országába és elszakadt újra a frank birodalomtól. Hogy függetlenségét biztosítsa, szövetekezett a longobárdokkal s feleségül vette *Dezideriusz* longobárd király büszke és nagyravágyó leányát, *Liutbergát*. Minthogy a bajorok és longobárdok országa szomszédos volt, a két szövetséges hatalom, erélyes és előrelátó uralkodók vezetése alatt, könnyen védekezhetett a frankok támadásai ellen.

Pipinnek nem is volt már módjában a szövetséget szétrobbantania. Érezte, hogy közeledik halála pillanata. Összehívta tehát országa

egyházi és világi nagyjait, hogy beleegyezésükkel megossza birodalmát két fia, *Károly* és *Karlmann* között. Károly Ausztráziát kapta az északi országrészekkel és Akvitánia egy részét, Karlmann pedig a bajor határtól a Pireneusokig húzódó területeket, úgyhogy Károly országai félkörben körülfojták öccse területeit. A birodalom megosztása után Pipin csakhamar meghalt, 768 szeptember 24-én ötvennégy éves korában. A szt.-denisi apátság templomában helyezték örök nyugalomra nagy gyászünnepséggel.

Pipin hatalmas uralkodó volt. A frankok birodalmát egységesen kezdte szervezni, erős katonai állammá tette, megszerezte családjának, a Karolingoknak a frank királyi koronát. Mint a pápa szövetségese a kereszténység védőurává lett, minélfogva úgyszólván megszabta a frankok világtörténeti hivatását. Fia, a későbbi Nagy Károly, méltó utódja lett apjának, akinek alkotását lángelméjével betetőzte.

Nagy Károly hódító hadjáratai. — A longobárdok és a szászok.

Nagy Károly ifjúságáról keveset tudunk. II. István pápa, mikor személyesen Pipinhez fordult segítségért a longobárdok ellen, 754-ben nemcsak Pipint kente föl a frankok királyává, hanem Pipin két fiát is, Károlyt és Karlmannt. Pipin halála után megismételték a felkenetés ünnepélyes aktusát s a frankok ünnepélyesen hódoltak az új királyoknak.

A két testvér azonban nem élt békességben, mert terveik ellenkezésben voltak egymással. Míg Károly apja politikáját akarta folytatni s továbbra is szövetségben kívánt élni a pápasággal, addig Karlmann a frank nemesség régi vágyainak megfelelően barátságos összeköttetésbe akart lépni megint a longobárdokkal. Egyelőre Karlmann akarata érvényesült és édesanyjuk, Bertruda özvegy királyné tárgyalásokat kezdett Dezideriusz longobárd királlyal, hogy gyermekeik kölcsönösen házasodjanak össze. A terv az volt, hogy Dezideriusz fia, Adalgizusz, feleségül veszi Pipin leányát, Gizellát, Károly és Karlmann pedig nőülveszi Dezideriusz két leányát, Deziderátát és Gerbergát.

A tervezett házasságoktól legjobban III. István pápa ijedt meg. Hiszen ha ez a családi összeköttetés létrejön, akkor a pápa világi hatalmát a legnagyobb veszedelem fenyegeti, mert a frankok támogatására nem számíthat többé a longobárdok ellen. Elkövetett tehát mindent, hogy a terv megvalósítását megakadályozza. Levelet írt Károlynak

és Karlmannak, hogy lebeszélje őket erről a házasságról. Levelében a következőket írta:

„Micsoda esztelenség, legkitünőbb fiaim, nagy királyok! Alig merem leírni, hogy a frankok nemes, minden nemzetek fölött kiváló népe és királyaik magasztos, legnemesebb nemzetsége, be akarja piszkítani magát a longobárdok hűtelen és bűzös nemzetével, akiket volta-képen nem is lehet a nemzetek sorába számítani s akiktől erednek bizonyára a bélpoklosok is. Senki a világon, ha csak el nem veszett teljesen az esze, el nem képzelheti, hogy ilyen világhírű királyok ilyen útálatos és dögvészes összeköttetésbe bocsátkozzanak. Miféle közösége lehet a világosságnak a sötétséggel, a hívőknek a hitetlenekkel?”

A pápa levelének azonban nem volt meg a remélt hatása. Sőt hiába fenyegetőzött a pápa az egyházi átokkal is, a házasság létrejött és Károly édesanyja maga hozta el Páduából fiának feleségül a longobárd királykisasszonyokat.

A két testvér, Károly és Karlmann, azonban mégsem uralkodott békességben, hiába próbált meg mindent özvegy édesanyjuk, hogy visszatartsa őket a csúf viszálykodástól. A civódás Akvitánia miatt tört ki, amelynek mindegyikük egy-egy részét kapta az osztozkodásnál. Károly részében fellázadtak az akvitániaiak az agg *Hunoldnak*, Waifar apjának vezetése alatt, aki fia és Pipin halálának hírére elhagyta kolostori celláját, amelyben visszavonultan élt és Akvitániát újra függetleníteni akarta a frankok uralma alól.

Károly öccséhez fordult segítségért, de Karlmann megtagadta a segítséget, mire Károly a maga erejével nyomult be a fellázadt tartományba. Hamarosan leverte a lázadást. Hunold a baszkok közé menekült, Károly pedig nem is állított többé új herceget Akvitánia élére.

Szerencse volt a frankok birodalmára nézve, hogy Karlmann, aki okvetlenül harcba keveredett volna most már bátyjával, hirtelen meghalt. Nem értette meg apjának terveit és veszélyeztette volna ellenkezésével Nagy Károly érvényesülését is. Karlmann halála után Károly lett a frank birodalom egyedüli királya, mert a frankok mellőzték Karlmann kiskorú fiait. Károly teljesen szakítani akart eddigi politikájával, amelyre különben is csak rákényszerítette őt anyja és öccse és elhatározta, hogy ezentúl teljesen apja nyomdokaiban fog haladni. Feleségét, Deziderátát, alig egyesztendei házasság után visszaküldte apjához, a longobárd királyi udvarba. Ezzel persze felbomlott a baráti viszony Károly és a longobárd király között, aki alig várta,

hogy az első kínákozó alkalmat megragadja és családja meggyalázásáért bosszút állhasson.

Páduába menekült apjához Karlmann özvegye is két kicsi fiával s a longobárd király *Hadrián* pápához fordult, aki III. Istvánnak utóda volt, hogy kenje fel királlyá Karlmann két kis fiát s ezzel ismerje el jogos igényüket korán elhunyt apjuk örökségére. Hadrián azonban elutasította a longobárd király kívánságát, mert inkább akart jóbarátságban maradni Károllyal, aki egyetlen védelmezője volt a longobárdok ellen.

Igy történt, hogy elkerülhetlenné vált a két birodalomnak, a frank és a longobárd birodalomnak döntő mérközése. A mérkőzés eredménye a longobárd birodalom teljes bukása lett. A frankok meghódították egész Itáliát, a Karolingok és a pápaság szövetsége még jobban megerősödött és végül a nyugatrómai császárság felújításához vezetett.

Mikor Károly harcba keveredett a szászokkal, Dezideriusz, a longobárdok királya, azt hitte, itt van az alkalom a bosszúra, mert Károly másfelé van elfoglalva. Betört tehát a pápai területre, elfoglalta egy részét és már-már Rómát fenyegette. Hadrián pápa gyors segítséget kért Károlytól, aki nem szívesen hagyta abba a szászok megkezdett leigázását és eleinte békés úton akarta elintézni Hadrián pápa és a longobárd király viszályát. Minthogy azonban Dezideriusz visszautasította Károly közbelépését, Károly nem tehetett egyebet, mint hogy abba hagyta a szászokkal való hadakozását és nagy sereggel átkelt az Alpeseken. A longobárdok ellenállásra készültek az Alpesekből levezető folyók völgyeiben, de a frankok ügyesen megkerülték a longobárdokat és oldalt támadva, hősies ellenállás után kiszorították őket erős hadállásaikból.

Dezideriusz visszavonult a megerősített Páduába, amelyet Károly hadaival ostromolni kezdett. Adalgizusz, a longobárd királyfi, nővérével, Karlmannak özvegyével és ennek két kis fiával együtt *Veronába* vonult vissza, amelyet a frankok szintén ostrom alá fogtak. Verona csakhamar elesett. Adalgizusz Konstantinápolyba menekült, Gerberga ellenben két kis fiával a frankok kezébe került. Károly mind a hármukat kolostorba záratta s ott is haltak meg később.

Pádua ostroma eközben még egyre tartott. A longobárdok hősiesen állták az ostromot. Károly az ostrom közben a husvéti ünnepekre Rómába utazott, ahol a pápa nagy tisztelettel fogadta. Ünnepi körmenettel vonult elébe, Itália megszabadítójának és római pátriciusnak üdvözölte. Károly résztvett a Péter-templomban az ünnepi istentiszte-

Nagy Károlynak, a németrómai császárság megalapítójának bronz lovasszobra a párizsi Clunyi-Múzeumban.

leten és Szent Péter sírja előtt térdre hullva mondott hálát Istennek a kivivott diadalokért. A pápa kérésére megerősítette újra Pipin adománylevelét, azután visszament Pádua ostromához

Tíz hónapig tartott az ostrom, míg végül Dezideriusz kénytelen volt kényre-kedvre megadni magát. Károly megfosztotta trónjától Dezideriuszt és kolostorba csukatta, ő maga pedig felvette a *frankok és longobárdok királya* címét. Friaul, Spoleto és Bnevent hercegségeken kívül, amelyek hercegei még néhány évig megőrizték függetlenségüket úgy a pápasággal, mint a frankokkal szemben, immár az egész longobárd birodalom Károly kezében volt. De Károly nem nyúlt a longobárdok alkotmányához. Megelégedett a birodalom birtokbayételével s a birtoklás biztosítására a nagyobb longobárd városokat frank helyőrséggel látta el. Károly egyik fiát, Pipint, 781-ben Itália királyává koronáztatta. Ezzel is még jobban meg akarta szilárdítani a frank uralmat, mert tudta, hogy a külön királyi méltóság — ha csak névleges is — hizeleg a longobárdok önérzetének.

Még a longobárdok meghódítása előtt belekezdett Károly, mint főntebb már említettük, egész uralkodásának legsúlyosabb és legvéresebb, de egyúttal legeredményesebb háborújába : a szászok leigázásába. A szászok akkoriban a Werra és Fulda egybefolyásától az Északi-tengerig és az Elbától az alsó Rajnáig elterülő területen laktak s négy törzsre oszlottak. Vitéz törzsek voltak ezek, hűen megőrizték ősapáik szokásait és törzsi szervezetét. Hűségesen ragaszkodtak őseik pogány vallásához is. Természetes, hogy ennél fogva éles ellentétbe kerültek a frank törzsekkel, amelyek az idők folyamán felvették a keresztiséget és erős államban tömörültek.

A szász törzsek folyton rablóbetöréseket rendeztek a frank területre, úgyhogy Károly elhatározta, hogy véget vet a határháborgatásoknak s egyúttal a keresztény jog és államrendet kiterjeszti birodalma határain túl is. A térítés és a hódítás célja egyaránt ösztökélte tehát Károlyt a háborúra.

Károly, mikor megkezdte a hadviselést, nem igen gondolt arra, hogy úgyszólván egész uralkodása alatt foglalkoztatni fogja ez a vállalkozás. Mert a szászok elkeseredéssel és szenvedéllyel védekeztek s régi szabadságukhoz és vallásukhoz páratlan szívósággal ragaszkodtak. Emellett a szászok területe sem kedvezett az ellenséges elnyomulásnak s Károly, különösen eleinte, csak pár hónapig tartó nyári hadjáratokat viselhetett nemeseivel és parasztjaival s nem igen hagyhatott hátra az elfoglalt területeken nagyobb, állandó megszálló seregeket

sem. Így a szászok évről-évre mindig újra összeszedhették magukat s a következő esztendőben Károly megint előlről kezdhetette a hódítás munkáját.

Az első összecsapás a szászok vereségével végződött. Károly elfoglalta főerősségüket: *Eresburgot* s lerombolta legfőbb szentélyüket, az *Irmin-oszlopot*, amely az ősmondák szerint a mindenséget tartó és

Az Irmin-oszlop ledöntése.

A pogány germánok hitregéi szerint a zivatar démonának szentelt oszlop, az Irmin-zul tartja a világot. Nagy Károly a szászok legyőzése után ledöntette a pogányok szent oszlopát s a szászokat a kereszténység fölvételére kényszerítette.

összefogó szent oszlop körül volt. A szászok e kudarc után békét kértek Károlytól és túsok ellenében meg is kapták. De mialatt Károly Itáliában a longobárdok ellen harcolt, a szászok újra betörték Hessianbe és visszafoglalták Eresburgot. Károly csak a longobárdok meghódítása után fordulhatott újra teljes erejével a frankok ellen. Visszafoglalta Eresburgot s egészen az Oderáig nyomult, ahol az egyik törzs meghódolt előtte. Visszatérőben a többi törzseket is túsok adására kényszerítette.

A diadal azonban nem volt végleges. A szászoknak hatalmas vezérük támadt *Widukindban*, aki új ellenállásra tüzelte őket és sok-sok esztendőn keresztül szívós és lebirhatatlan ellenfele maradt a frank uralkodónak. A szászok újra visszafoglalták Eresburgot. De Károly megint visszaszorította a szászokat és szász földre, *Paderbornba* hívta össze az esztendei nemzetgyűlést. Sok előkelő szász vitéz is, aki beleunt már a hosszú háborúskodásba, megjelent Paderbornban, de Widukind hajthatatlan maradt és a dánok királyához menekült. A paderborni országgyűlés biztosította a szászok alkotmányát, mire számos szász nemes fölvette a keresztiséget és behódolt Károlynak. Az országgyűlés egyben szigorú büntetéseket állapított meg az új egyház rendjének a biztosítására, a többi között halálbüntetést szabott ki mindenkire, aki a király vagy az egyház ellen összeesküszik. Károly a paderborni gyűlés után azt hitte, hogy most immár nagyjában elérte célját a szászok között s ezért nyugodtan fordította figyelmét más ügyek felé.

A paderborni gyűlés alatt történt ugyanis, hogy *Ibn al Arabi*, barcelóniai helytartó mór követséget vezetett Károly elé és a hatalmas frank királynak segítségét kérte *Abderrahman* kalifa előnyomuló hatalma ellen. Károlyt érdekelte a mórok bizalma és elhatározta, hogy támogatni fogja őket. Két nagy sereggel át is kelt a Pireneus-hegységen s néhány várost hamarosan el is foglalt. Ekkor azonban azt a hírt kapta hazulról, hogy Widukind újra fellázította a szászokat, akik pogány nemzeti hősük vezetésével betörték a frank területre s a kolostorokat és templomokat pusztítva borzalmas vérengzéseket vittek véghez.

Károlyt kellemetlenül lepte meg ez a hír, mert Hispániában nagy sikereket aratott és már-már azt remélte, hogy leigazza az egész kordovai kalifátust. Kordova mellett is nagy győzelmet aratott a szaracénokon. Ennek a diadalnak a gyümölcsét a szászok zendüléséről érkező hírek nem engedték megérlelni.

Károly szokott energiájával és gyorsaságával elhatározta, hogy visszatér Hispániából és megfenyíti a lázadókat. De visszavonulása közben *Lupus* vaszkoni herceg árulása következtében nagy vereség érte seregét. Ez a Lupusz, aki csak kényszer folytán tűrte a frank igát, mikor Károly seregei a *Ronceval* völgyének torkán vonultak keresztül, lesből megrohanta a frankokat és nagyrészüket felkoncolta. Károly sok hű vitéze pusztult el ebben a völgytorokban, közöttük a híres *Roland* bretoni gróf is, akinek hőstetteiről később egész sereg monda és legenda keletkezett. A mondák szerint Roland emberfölötti nagyságú és erejű hős volt, aki a kereszténység bajnoka lett az arabok ellen s csodás hős-

Nagy Károly, a középkor legnagyobb uralkodója.

Ezt a képet, amely a császárt teljes koronázási díszben ábrázolja, Dürer Albert, a híres német festő festette hétszáz évvel a császár halála után s benne a nagy német császár eszményi elképzelését adta.

tetteket művelt és csodás kalandokat élt át. Kardja, amelynek Durandal volt a neve, könnyen kettévágta a márványt is, anélkül, hogy belesorbult volna. Kürtjének pedig, amelyet Olivantnak hívtak, olyan hatalmas hangja volt, hogy mérföldekre elhallatszott.

Károlyt a Ronceval-völgyi vereség nem térítette el céljától s több véres diadalt aratott újra a szászok fölött, akik tömegesen rakták le a fegyvert előtte. Károly most már úgy bánt el a szászokkal, mint meghódított néppel. Behozta földjükre a frank katonai és bíraskodási rendet s a földet grófságokra osztotta be, amelyeknek élére királyi tisztviselőikül részint meghódolt szász vezéreket, részint frank nemeseket nevezett ki. Szerzetesek és világi papok telepedtek meg mindenfelé, hogy a szászok között terjesszék a kereszténységet.

Károly megint azt hitte, hogy most végre biztosította a szászok hűségét és 787-ben nyugodtan elutazott Itáliába, hogy végkép rendezze az ottani, még mindig eléggé bonyolult állapotokat. Ekkor kenette föl a pápával másodszülött fiát, *Pipint*, a longobárdok királyává, harmadszülött fiát, *Lajost* pedig Akvitánia királyává. Mialatt Károly Itáliában időzött, nagy meglepetésére arról értesült, hogy Widukind újra lázadást szított ellene a szászok között. *Adelgisz* vezetésével sereget küldött ellenük, de a szászok a sereget megsemmisítették. Elestett maga Adelgisz is négy gróffal és húsz nemessel együtt. Károly mérhetetlen haragra lobbánva, 782-ben hatalmas sereg élén maga vonult a szászok földjére és bírói széke elé idézte a szász nemeseket. Bár ezek a lázadásért minden felelősséget az elmenekült Widukindra hárították, akinck híveit, 4500 szász fegyverest kiszolgáltatták neki, Károly rettenetes bosszút állt a lázadókon s a padeborni határozatokra hivatkozva mind a 4500 szászt egy napon fejeztette le.

A rémes vérbíraskodás nyomában új lángra lobbant a szászok zendülése. A szász parasztság tömegesen sereglett Widukind lobogója alá, hogy bosszút álljon a tömeges kivégzésért. Károly két véres ütközetben legyőzte a lázadókat s azután két éven keresztül állandóan pusztító csapatokkal járt keresztül-kasul a szászok földjén, míg végül 785-ben megtört a szászok ellenállása. Két vezérük, Widukind és Albio maguk is lemondtak a további reményről. Mikor Károly hajlandónak mutatkozott a békére, önként jelentkeztek Károly színe előtt és karácsonykor fölvtették ők is a keresztiséget. Ezzel befejeződött a szászok meghódítása és a szász nép beolvadt a keresztény kultúrába.

Csaknem ily nagyjelentőségű esemény volt *Bajorország* teljes bekebelezése is a frank birodalomba. *Tasziló* bajor herceg, bizonyos

függetlenséggel uralkodott a bajorokon s kiváló uralkodó volt. Makacs küzdelem után teljesen meghódította keleti szomszédjait, a szlovéneket s úgy Bajorországban, mint a szlovének között buzgón igyekezett fejleszteni és megszilárdítani a keresztény egyházat. Egész sor kolostort és templomot alapított a bajor nemeseken kívül maga Tasziló herceg is. Nagyobb államférfiúi tehetség azonban nem igen volt Taszilóban, mert

Widukind szász vezér megkeresztelése.

Widukind a pogány szászok élén éveken át harcolt szívós makacssággal Nagy Károly ellen. Végül a frank király véres harcokban leverte a szászokat s vezérük, Widukind is felvette a keresztiséget. A képen Nagy Károly is látható, amint büszkén nézi makacs ellenfelének megtérését.

különben nem tűrte volna tétlenül a szövetséges longobárd birodalom pusztulását. Hiszen országának egyetlen támasza csak az erős és szövetséges longobárd birodalom lehetett volna a frankok hatalma ellen. A longobárdok meghódítása után magára maradt Károlyal szemben és sorsa elkerülhetetlen volt. Határoznia kellett, hogy vagy csatlakozik becsületesen a frank birodalomhoz vagy kétségbeesett élet-halál-harcra szánja el magát, ha függetlenségét meg akarja menteni.

Tasziló azonban nem tudott választani s tétovázása végzetessé

vált ránézve. Károly felszólítására hűséget esküdött ugyan Károlynak és túsokat adott neki, de később megtagadta Károlynak az engedelmességet és nem jelent meg a wormszi országgyűlésen. Engedetlenségének a pillanatát azonban rosszul választotta meg, mert a szászok ellen viselt hosszú hadjárat éppen befejeződött és Károly hatalma teljes

erejével rendelkezhetett. Nyomban háromfelől támadta meg a bajorokat. Pipin Itáliából nyomult elő, Károly a Duna jobbpartján s a harmadik hadsereg a Duna balpartján. Tasziló a túlyomó erővel nem mert szembe szállni, mert nem bízott teljesen saját népében sem, különösen nem bízott a papságában. Megjelent hát Károly táborában és engedelmessége biztosítésként fiát szolgáltatta ki túsul Károlynak.

Ámde Taszilónak ez a meghunyászkodása csak színleges volt. Valószínűleg felesége, a kevély és bosszúvágyó longobárd királylány, *Liutberga* is sarkalta őt az ellenállásra és Tasziló titokban folytatta áskálódásait a frankok ellen. Az volt a célja, hogy szövetségbe egyesíti a frankok ellen az avarokat, továbbá Dezideriusz fiát, *Adalgizust*, aki a görögökhöz menekült volt a longobárdok

A Tasziló-kehely.

Tasziló bajor herceg ajándékozta a rézből való, de arany és ezüst ékítményekkel díszített kelyhet a kremsmürsteri kolostornak. A kehely a hetedik század ötvösművészetének igazi remeke.

meghódolása idejében s végül a beneventi herceget. Károly azonban idejekorán értesült Tasziló terveiről s nem késelt elébe vágni a fenyegető veszedelemnek. Udvarába idézte, a Rajna melletti Ingelheimbe Taszilót, aki nem sejtve, hogy Károly tud már árulásáról, nyugodtan megjelent Ingelheimben, ahol azonban Károly nyomban elfogatta. A királyi bíróság, miután saját alattvalói ellene tanúskodtak, felsegárulásért halálra ítélte Taszilót. Károly fogságra változtatta

át a halálbüntetést, a bajor hercegséget pedig frank tartománnyá tette.

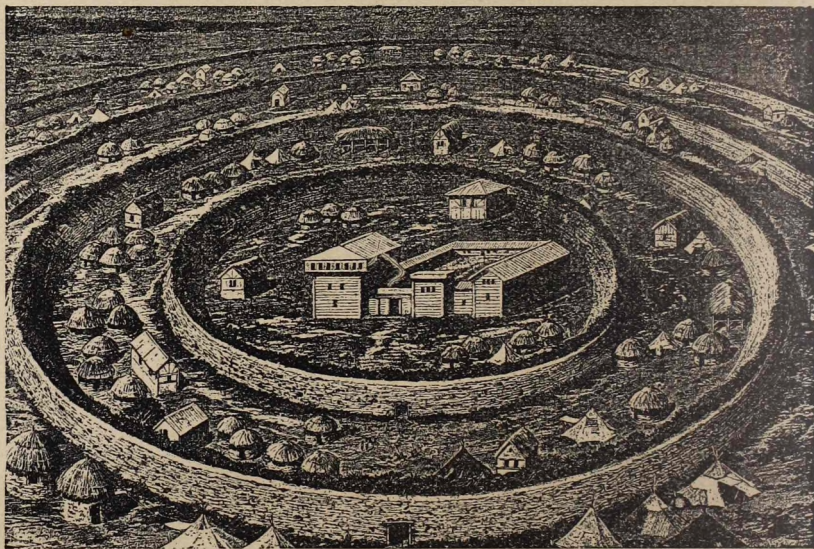
Liutberga és leányai kénytelenek voltak kolostorba vonulni, Adalgizusz pedig, aki megszökött, nemsokára meghalt, úgyhogy Károlynak ezentúl nem volt többé mit tartania a trónjafosztott longobárd királyi háztól. Taszilóra még egy nagy megaláztatás várakozott. A frankfurti országgyűlés elé vezettette őt Károly barátságában s arra kényszerítette, hogy nyilvánosan bevallja, hogy felségárulásával jogosan vonta magára a frank király haragját. Kényszerítette továbbá arra is, hogy térdenállva kérjen bocsánatot és bűne kiengeszteléséül úgy a maga, mint örökösei nevében önként mondjon le minden igényről a bajor hercegségre. Tasziló kolostorban végezte életét.

Tasziló gyászos sorsa nem tartotta vissza az *avarokat* attól, hogy be ne váltsák a neki tett ígéreteiket. Míg hadaik egy része benyomult Lombardiába, hogy támogassa Adalgizuszt, egy másik része a bajor hercegségbe tört be, hogy kiszorítsa onnan a frankokat. Mind a két helyütt visszaverték őket a frank hadak. Károly azonban nem érte be ennyivel. Állandó veszedelemnek tekintette immár megnagyobbodott birodalma keleti határán a vakmerő és vitéz avarokat s elhatározta, hogy leigázza őket. Három hadsereget indított meg a veszedelmes szomszédok ellen. Néhány nagy győzelmet aratott fölöttük, pusztítva nyomult előre a Rába torkolatáig és ötvenkét napig pusztította az avarok országát. Ezután visszatért országába.

Az avarok hatalmát azonban ez a pár győzelem nem törte meg. Károlyt a kiújult szász lázadás megakadályozta abban, hogy továbbra is személyesen résztvegyen az avarok elleni háborúban s az avar birodalmat nem a frank fegyverek, hanem a belső egyenetlenség döntötte meg végül. Az avarok egy része Tudun vezetésével önként meghódolt Károlynak, míg a mai Magyarországon a többi avarok új kagánt választottak. Ekkor Erik friauli herceg átkelt a Duna jegén s ostrommal elfoglalta az avarok óriási gyűrűvárát a Duna és Tisza között. Majd Károly fia, Pipin is megjelent longobárd és bajor csapatokkal az avarok között s a gyűrűvár romjain fogadta az avar vezérek hódolását. A győző babérjaival ékesítve vonult be Károly fia karácsonykor Aachenbe. Mérhetetlen kincset hozott magával, amelyet az avarok háromszáz év óta halmoztak össze, mint portyázó hadjárataik zsákmányát, különösen a keletrómai császárság területéről.

E vereségek után az avarok egy része a Tiszántúlra húzódott, míg a Dunántúl lakók egyelőre továbbra is saját fejedelmek alatt

vezallusaivá lettek a frank birodalomnak és túlnyomó részben fölvették a keresztiséget is. Több ízben támadtak az avarok között aprócseprő zendülések, de ezek nem változtattak már a helyzeten. Sőt csakhamar hajdani szláv alattvalóik is annyira szorongatták az avarokat, hogy ezek ellen ők maguk folyamodtak Károlyhoz segítségért. Károly az avarok maradványait — az avar nemesség csaknem teljesen elpusztult — Karnuntum tájékára telepítette át. A kilencedik század elején

Az avarok gyűrűvára.

Az arabok földvárak több gyűrűalakú, erős sáncból állottak. Két gyűrű között egész falvak éltek. A legbelső gyűrűben őrizték az arabok évszázadokon át összerabolt kincseiket, amelyek végül mind Nagy Károly győztes frank csapatainak a kezébe kerültek

az avarok végképen letűntek a történelem színpadáról, mert azok, akik nem olvadtak be közülük a frankokba, teljesen elszlávosodtak.

Az avarokkal vívott harcai közben dolga akadt Károlynak még egyszer a szászokkal is, akik sehogysem tudtak megbarátkozni az új intézményekkel. Különösen a papi tized és a katonai kötelezettség dühösítette őket. A szászok ugyanis kénytelenek voltak résztvenni Károly folytonos hadjárataiban. Ősi hazájuktól távol eső országokba kellett vonulniuk s mindig oly ügyért kellett harcolniuk, amelyet idegenek tekintettek, sőt gyűlöltek is. A forrongás akkor vezetett nyílt zendülésre, mikor *Theodorik* gróf Károly megbízásából hadat gyűjtött a

szászok között az avarok és a szlávok ellen. A szászok és a szintén zendülő frizek rajtaütöttek Károly kiküldöttjén és kísérőivel együtt felkocolták őket. A gyilkosság hírére fellázadt a szászföld egész északi része. A papokat elkergették, telepeiket és templomaikat szétdúlták s újra felelevenítették a régi pogány vallási szokásokat.

Károlyt most sem hagyta cserben régi gyorsasága és elszántsága. Két nagy sereggel vonult a szászok ellen, akik meghunyászkodva, béketárgyalásokat kezdtek Károssal és tüzokat adtak neki. Nagy Károly mindenütt helyreállította a keresztény vallást és ledöntette a bálv-

nyokat. Egyelőre beérte ennyivel és lemondott a véres megtorlásról, mert ugyanakkor más bonyodalmak is támadtak óriási birodalmában, amelyeknek elintézése sürgősebb volt. Különösen Bajorországban volt fenyegető a nép hangulata. Ezenkívül a Bizáncban kitört képromboló mozgalom veszedelemmel fenyegette a nyugati egyházat is és Károlynak legfőbb gondja volt, hogy a kereszténység ifjú palántáját birodalmában megóvjja hasonló viharoktól.

Országgyűlést hitt össze *Frankfurtba* 794-ben, amelyen kifejtette hatalmának és méltóságának teljes ragyogó pompáját és elejét is vette a hitszakadásnak. Ugyanezen az országgyűlésen mondott le a fogoly Tasziló herceg is ünnepélyesen minden igényéről Bajorországra, mint

ezt már előbb elbeszéltük. Taszilo lemondása biztosította a rendet és békét Bajorországban is.

Most végre teljes erejével a szászok ellen fordult Károly, hogy immár örökre megtörje őket. Megkezdődött a szászok utolsó küzdelme. Károly most már nem érte be azzal, hogy a csatamezőn diadalokat arasson a szászok fölött, hanem gyökeres intézkedésekhez nyúlt. A háború első három esztendeje alatt tömegesen áttelepítette a legyőzött falvak lakosságát birodalma más, távoli részeibe s helyükbe megbízható frank gyarmatosokat telepített. Ez a kiméretlen szigorúság, amely a szászokat régi otthonuktól elszakította s vagyonuktól és birtokuktól megfosztotta, végül teljesen megtörte a szászok ellenállását, akiknek ez volt utolsó zendülésük.

Károly továbbra is meghagyta nekik a szász népjogot, de a frank grófsági szervezetet léptette életbe közöttük. Egyébként a szászok egyenjogúak voltak a frankokkal, hiszen Károly célja az volt, hogy teljesen összeolvassza őket a frankokkal. Ezért a szász nemességnek minden előjogát meghagyta érintetlenül, mert saját uralmának egyik támaszát kereste benne.

Nagy Károly római császársága.

A szászok teljes leigázásával körülbelül véget értek Károly frank királynak hódító háborúi. Károly a hatalmasan megnövekedett birodalom részeinek szorosabb egyesítésére törekedett és 799-ben birodalmi gyűlést tartott *Paderbornban*. Ezen a gyűlésen kitünt, milyen nagy a tekintélye a frankok hatalmas királyának. A gyűlés idejének nagy részét a távoli országokból érkezett követségek fogadása foglalta le. A jeruzsálemi pátriárka és *Harun al Rasid* kalifa is elküldte követeit. Ez utóbbi tiszteletét küldte fejedelmi testvérének és felajánlta neki barátságát.

Legnagyobb feltűnést keltett III. Leó pápa, aki kíséretével együtt személyesen jelent meg *Paderbornban*. III. Leó azért jött, hogy Károly segítségét kérje a rómaiak ellen. Mikor ugyanis III. Leót megválasztották az elhunyt I. Hadrián pápa utódává, Károly formyszerűen hódolt előtte és elküldte neki a szent város zászlaját és Szent Péter sírjának a kulcsát. Hadrián rokonai azonban összeesküvést szítottak az új pápa ellen, mert Róma fölött maguknak akarták megszerezni a világi hatalmat. Egy nyilvános körmenet alkalmával egy csomó lázadó, akiknek

élén Hadrián unokaöccse állt, megrohanta a pápát s kegyetlenül összeverte, úgyhogy III. Leó csak hosszabb idő múlva nyerte vissza látó és beszélőképességét. A zendülők elfogták és kolostorba csukták III. Leót, aki azonban a fogságból megszökött és a spoletoi herceghez menekült. Innen ment Paderbornba, hogy Károly segítségét kérje a lázadók ellen.

Károly meg is ígérte, hogy fényes elégtételt szerez a pápának, akit nagy kísérettel nyomban visszaküldött Rómába s 800 augusztusában maga Károly is megindult Itáliába. November 24-én érkezett meg Rómába, ahol december 1-én nagy egyházi bírói széklet ült a Szent Péter templomban. Itt elfoglalván helyét így szólott:

„Azért jöttem Rómába, hogy mint a rómaiak védőura és pátriciusa helyreállítsam az egyház megzavart rendjét, megbüntessem a főpásztoron elkövetett gonosz tetteket és ítéljek a rómaiak, mint vádlók és a pápa, mint vádlott között.”

A vádaskodók közül azonban egyik sem tudta állításait bizonyítani, úgyhogy a pápa tisztító esküvel teljesen tisztázta magát. Az összeesküvőket halálra ítélték, de Károly a pápa könyörgésére Franciaországba száműzte őket.

A frank királynak ez a bírói szereplése érlelt meg végkép azt a gondolatot a király művelt római környezetében, hogy föl kell újítani nyugaton a régi római császárságot, amelynek örökkévalóságában Dániel próféta jövendölésére támaszkodva, általában hittek akkoriban. A keletrómai császárság hatalma nyugaton csaknem teljesen megszűnt, ellenben a frank birodalom oly hatalommá fejlődött, amelyet bátran lehetett a nyugatrómai császársághoz hasonlítani. Méltán támadt tehát az a kívánság, hogy a frank birodalom ura viselje fején a császári koronát. Ennek a gondolatnak a mélyén az a másik gondolat lappangott, hogy az új frank-római császárság képes lesz a keletrómai császárságot teljesen kiszorítani Rómából és Itáliából, képes lesz biztosítani a pápaság függetlenségét és megvédeni a pápaságot minden veszedelem ellen. Nagy gyűlésre sereglettek tehát egybe Rómában a római és frank nép püspökei és főurai és elhatározták, hogy a császári koronát átruházzák a frankok és longobárdok hatalmas királyára.

Nagy Károly érme,
amelyet római császárrá koronázásának
az emlékére veretett. Egyik oldalán a
császár kezdetleges kivitelű képmása van.

Szent Péter átnyújtja Nagy Károly császárnak a zászlót a világi hatalom jelképéül, III. Leó pápának pedig a stólát az egyházi hatalom jelképéül. A római Laterán-templom ezen mozaikképe jelképesen azt fejezi ki, hogy a császári és a pápai hatalom egyenlő rangúak.

December 25-én, karácsony napján, amely az akkori időszámítás szerint a 801-ik esztendő első napja volt, Károly római pátriciusi díszben jelent meg Szent Péter templomában. Mikor a mise végeztével letérdelt az oltár elé, hogy imádkozzék, III. Leó pápa hirtelen odalépett hozzá és Károly fejére tette a római császárok koronáját, miközben az összesereglett nép ujjongva háromszor így kiáltott:

„Adjon Isten hosszú életet és diadalmat Károlynak, a legjámbo-rabb Augusztusznak, a rómaiak Istentől megkoronázott, békeszerző nagy császáranak!”

A pápa régi szokás szerint elmondta az áldó imát, megérintette Károly ajkát és kezét és meghajolt előtte. Ezután fölkenete császárrá Károlyt és fiát, Pipint, aki Beneventből érkezett Rómába.

Konstantinápolyban nagyon jól tudták, ami történt és nem voltak hajlandók ellenállás nélkül beletenyugodni a dologba. Hosszú, eredménytelen tárgyalás után háborúra került a sor és Pipin 809-től 810-ig elfoglalta a velencei szigeteket és a dalmát partmelléki városokat. Végre 812-ben a keletrómai császárság is elismerte Károlyt császárnak az elfoglalt szigetek és Dalmácia fejében. Ezzel a szerződéssel végkép megszakadt Róma és Konstantinápoly régi kapcsolata és a keletrómai császárság hatalma megszűnt Rómában és Itáliában.

Károly teljesen tisztában volt a nyugatrómai császárság felelevenítésének jelentőségével s 802-ben elrendelte, hogy birodalma minden férfialattvalója, aki elmúlt tizenkét esztendő, tegyen le új hűségesküt, amely nemcsak az alattvalói hűségeskü megismétlése volt, hanem magában foglalta az egyház feje iránt való, keresztény engedelmségi fogadalmat is.

A császár és a pápa ez időtől fogva két látható feje volt a nyugati kereszténységnek. A népek hozzászoktak ahhoz, hogy a császári méltóságot megosztva képzeljék s a császárt és a pápát két napnak tekintsék, amelyekből fény és rend árad az egész keresztény világra. A két hatalom eleinte kölcsönösen feltételezte egymást. A pápa jogot formált ahhoz, hogy a császárt a koronázással mintegy megerősítse méltóságában mindenkor, a császár hozzájárulása nélkül ellenben új pápát nem lehetett választani. Természetes, hogy ez a két hatalom csakhamar

Nagy Károly és III. Leó pápa közösen vert pénz a világi és egyházi hatalom kapcsolatának jeléül.

versengeni kezdett egymással s valahányszor az egyik erélytelenebb és gyöngébb volt, a másik mindig fölébe iparkodott kerekedni. Ennélfogva a császári méltóság fölelevenítésével Károly áldatlan harcok csiráját plántálta el birodalmában.

Nagy Károly és III. Leó pápa az egyházi és a világi hatalom szerves kapcsolatának jelül közös pénzt is verettek.

Nagy Károly birodalmának szervezete.

A császári koronázás után Károly nem viselt többé hódító hadjáratokat. Volt ugyan még pár apróbb háborúja, de ezekkel csak birodalmát iparkodott egyre jobban biztosítani, új területek szerzésére nem törekedett. Délen a spanyol határgrófságot biztosította *Barcelona* elfoglalásával és *Tortosa* meghódításával. Az északi határt a *normannok*, ez ellen a kalandor, tengerjáró nép ellen kellett jobban megerősíteni. Károly előre látta a veszedelmet, amellyel ez a nép birodalmát fenyegette. Egyszer, mikor a normann kalózok benyomultak egyik galliai kikötőbe, Károly császár könnyek között így szólt kíséreihez:

Nagy Károly pecsétgyűrűjének a feje.

„Mély fájdalom fog el, mert előre látom, hogy ezek a rablók mennyi bajt és szenvedést fognak okozni utódaimnak és népeimnek!”

A szászok meghódítása is végleg be volt fejezve. Károly megállapította itt is a dolgok rendjét s a kereszténység teljes megszilárdítását hat új szász püspökségre bízta. Állandóan voltak apróbb csatározásai egyes szláv törzsekkel is. Bajosabb volt végezni a *dánokkal*, akik már régebben is folyton támogatták a szászokat. A dánok királya, *Gottfried*, a szász menekültekkel minduntalan be-beesapott a frankok határain, míg végül saját hívei megölték őt és *Hemminget* választották meg helyébe királyuknak. Hemming ünnepélyes békét kötött a frankokkal s úgy a dánok, mint a frankok erősségeket emeltek a határ mentén.

A rengeteg birodalom megvédéséről végül úgy gondoskodott Károly császár, hogy mindenféle határgrófságokat kerekített ki, amelyeknek élén a határgrófok álltak nagyobb sereggel. A határgrófoknak, tekintettel a folytonos hadiállapotra, nagyobb jogkörük volt, mint a birodalom belsejébe kinevezett grófoknak. Ezek a határgrófságok

vasgyűrű gyanánt övezték körül a birodalom fenyegetett határait.

Nagy Károly óriási birodalma lényegesen különbözött a régi római császárságtól. Míg ez utóbbiban egy nép — a latinok — uralkodott az összes többi meghódított nép fölött, addig Nagy Károly arra törekedett, hogy összeolvassa az egyenjogú germán és román népeket. Az összekötő kapocs a keresztény-római kultúra volt, tehát első sorban az egyház s ennek két látható feje: a császár és a pápa.

Bár Nagy Károly meghagyta minden népnek a maga külön jogrendjét, mégis megtett minden tőle telhetőt, hogy nagy birodalmát egységesen szervezze és oly általános törvényeket alkosson, amelyek az egész birodalomban egyaránt érvényesek. Evégből évente május havában országgyűlésre hívta össze a birodalom egyházi és világi nagyjait más-más helyekre s rendszerint hadiszemlét is tartott ilyenkor a néphadsereg fölött s kihirdette az új törvényeket királyi rendelet formájában, amelyeknek *kapituláre* volt a nevük. Az egybegyűlt nép tudomásul vette a rendeleteket, amelyeket a császár szűkebb tanácsával együtt mindig a megelőző év őszén készített elő.

A néptisztviselők csaknem teljesen eltűntek. A grófok és a határgrófok, valamint az alájuk rendelt alsóbb tisztviselők egytől-egyig királyi, illetve császári hivatalnokok voltak. A nagyobb területek hadseregeinek élére a császár hercegeket, *dux*-okat nevezett ki. Mindezek a hivatalnokok földbirtokokat kaptak javadalmazásul, de csak addig, amíg hivatalnokok voltak. Arra nagyon vigyázott Károly, követve nagy elődeinek bölcs példáját, hogy sem a hivatalok, sem a földbirtokok örököseké ne váljanak. A 802. évben behozta Károly a *királyi kiküldöttek* intézményét. Egy-egy nagyobb terület részére évenként két kiküldöttest, egy püspököt és egy világi főurat nevezett ki, akiknek kötelességük volt a rájuk bízott területet az év folyamán négyszer beutazni, hogy ellenőrizzék a grófok és a püspökök hivataloskodását, meghallgassák az alattvalók esetleges panaszait, bíraskodjanak, beszédjék az adót és rendben tartásuk a hadsereget. Ezek a kiküldöttek a császári udvarban egységes utasításokat kaptak s így nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy birodalomszerte egységesüljön a közigazgatás.

Nagy Károly császár birói pálcája.

Kifaragott kézben végződik, mely három ujját esküre emeli. Itélkezésénél használta ezt a császár.

Királyi, illetve császári hivatalnokszámba vehetők a püspökök és apátok is, akiknek ügyeibe Károly, mint az egyház feje, különösen császárként koronázása óta állandóan és erélyesen beavatkozott. Szigorú rendszabályokat léptetett életbe. A püspököket az érsekek, a plébánosokat a püspökök alá rendelte és megkövetelte a szerzetesi rendszabályok szigorú megtartását is. A püspökök kinevezése a császártól függött.

Frank gyalogos Nagy Károly sakkjátékában.

A művészen faragott sakkbábu, amely a paraszt szerepét játszotta a nagy frank király sakkjátékában, a korabeli frank gyalogos katona felszerelését mutatja.

fogytiglan hű embereinek, világi és egyházi nemeseknek, akik a hűbér fejében kötelesek voltak bizonyos számú nehéz lovast állítani a királyi zászlók alá.

A Karolingok hatalmának alapja nagyszerű seregük volt, amelynek élén messze keleten, délen és nyugaton egyik hódítást a másik után hajtották végre. Általában nehéz fegyverzetű lovasság és gyalogság volt a frank sereg zöme.

A Karoling-korszak szellemi életét az teszi jelentőssé, hogy ez a korszak volt az első kísérlet a régi, antik kultúra felújítására s hogy

Az érseki palliumot ugyan a pápa adta, de csak a császár hozzájárulásával, jobban mondva a császár előterjesztésére. De a püspöki méltóságot csak a zsinat vehette el. A püspökök bírása a király volt. Büntető ügyekben a papság világi bíróság elé tartozott. Polgári ügyekben egyházi bíróság ítelt felettük, ha azonban a pap peres fele világi ember volt, a pörben szintén világi bíróság ítelt. Az egyház támogatta a maga részéről is a világi jogszolgáltatást, amennyiben a gyilkosságot, a házasságtörést és a hamis esküt egyházi büntetésekkel, bizonyos körülmények között kiközösítéssel sújtotta.

Hogy mennél nagyobb és megfelelőbb sereggel rendelkezzen, nagy mértékben fejlesztette Károly a hűbéri intézményeket. Birtokait és az egyházi javakat egyre nagyobb mennyiségben adta hűbérül élet-

Nagy Károly a saját udvarát avatta a szellemi törekvések középpontjává. A világi emberek művelését a kereszténységgel hozta kapcsolatba, amennyiben a templomok és kolostorok mellett iskolákat állított fel, amelyekben a hazai és a latin nyelv oktatásán kívül éneket, írást és olvasást és számolást tanítottak. A császári udvarban külön iskolát rendezett be s ő maga is, úgy mint a saját és nagyjainak a gyermekei itt tanultak költésztant, szónoklatot, vitatkozást és csillagászatot. Mint a kisgyermeknek, oly öröme telt a hatalmas császárnak a tanulásban: Még öreg korában is lelkesedéssel igyekezett pótolni ifjúkori műveltségének fogyatkozásait s a tanulásra mindig tudott magának időt szakítani. Megtanult olvasni és írni, bár különösen az írásban soha nem vitte nagy tökéletességre. Latinul elég jól beszélt, görögül is egy keveset. A biblián kívül olvasott latin és görög könyveket is. Legjobban becsülte azonban két egyházatyának, szent Jeromosnak és szent Ágostonnak az iratait, akiket annyira csodált, hogy egy ízben így kiáltott fel:

„Ah! Bárcsak tizenkét ilyen emberem volna a birodalmamban!”

Legkedvesebb embere, Alkuin így felelt a császárnak erre a felsóhajtására:

„Az ég és a föld teremtőjének csak ez a két embere volt, hogy nevét dicsőítsék s te mingyárt tizenkettőt kívánsz magadnak?”

Nagy Károly kora tudós embereit mind egybegyűjtötte udvarába, mert különösen Itáliában fájdalmasan érezte, mennyire alsóbbrendű népének a kultúrája, mint a hajdani római kultúra volt. Tudósai között, akiket az arabs fejedelmi udvarok mintájára tudós akadémiafélébe egyesített udvarában, a legkiválóbb az angolszász *Alkuin* volt, az udvari

Frank lovas Nagy Károly sakkjátékában. Az érdekes sakkfigura hűen mutatja a korabeli frank lovas harci felszerelését.

Szentek képmásával díszített oldalszegély Nagy Karoly Bibliájában

iskola vezetője, akinek minden politikai és közigazgatási kérdésben kikérte Károly a véleményét.

Nagy gondot fordított Károly császár az istentisztelet méltóságára. A templomi harangok, amelyeket keleten már nagyon régóta használtak, a frank birodalomban már a hatodik század közepe óta hallatták hangjukat s ismerték az orgonát is. De az egyházi ének ügye nagyon nehezen javult, bár Itáliában különösen Nagy Gergely pápa óta az egyházi ének igen magas fokra emelkedett. Károly Rómában alig győzött gyönyörködni a kórus gyönyörű énekében, míg a rómaiak a frank énekesek énekére, akiket Károly magával vitt Rómába, rémülten befogták a fülüket. Azt mondták, hogy a frankok éneke vadállatok ordításához vagy terheskocsi kerekének nyikorgásához hasonlít. Hadrián pápa két legjobb énekesét elküldte Károlyhoz, akiket énekiskolák élére állított a császár. De azért a frankok nem igen tudtak később sem énekelni. Legalább Alkuin állandóan panaszodik emiatt leveleiben.

Nagy Károly családi élete nagyon bensőséges volt, ha meggondoljuk az akkori germán idők vad erkölceit. Igaz, hogy első feleségét, Deziderátát visszaküldte apjához, a longobárd királyhoz egy évi együttélés után. De ezt a nőt politikai okokból kényszerítették rá, nem ő maga választotta ki feleségül. Csakhamar *Hildegardisz* alemann hercegisasszonyt vette nőül, akitől nyolc gyermeke született. Hildegardisz halála után Rudolf frank gróf leányát, *Fasztrádát* vette feleségül, akitől két lánya született. Fasztráda is meghalt s negyedik felesége a sváb *Luitgard* volt. Négyévi házasságuk után Luitgard is meghalt. Károly császár nagyon szerette gyermekeit. Ha télen

át is a táborban kellett maradnia, elhozatta a táborba családját is. Leányaihoz annyira ragaszkodott, hogy meg sem tudott válni tőlük és egyiket sem adta férjhez. Lányait háziasan neveltette, fiait pedig korán megtanította fegyverforgatásra és az állami ügyek vezetésére.

Nagy Károlynak *Aachenben* volt élete utolsó harmadában az állandó tartózkodóhelye. Itt emeltetett magának gyönyörű, császári palotát. Itt tartotta az országgyűléseket, itt koronáztatta meg fiát, Jámbor Lajost utódjának.

Nagy Károly személyéről hű leírást hagyott ránk *Einhard* történetíró, aki tagja volt Károly udvari akadémiajának és megírta Nagy Károly életét is. E leírás szerint Nagy Károly erős, magasnövésű volt, hét láb magas, jó szál ember. Arca derült és vidám. Járása szilárd, tartása egyenes, hangja csengő, bár nem oly erős, mint tagbaszakadt termete sejtette. Szeretett lovagolni, vadászni és úszni s e téren mindenkit felülmult. Frank módra öltözködött, csak ritkán és csak Rómában viselt római öltözetet. Testén vászoninget viselt, amelyet lányai szőttek és fontak. Efölött újjast, amelyet selyem öv szoritott derekára. Lábán harisnya és cipő volt. Télen vidrabőr borította vállát és mellét. Felsőruhája rövid velencei köpeny volt. Mindig magával hordta aranymarkolatú hosszú kardját.

Életmódja rendkívül egyszerű volt. Ételt, italt nagyon mértéktelenesen élvezett, az ittaságot gyűlölte. Nagy lakomákat ritkán adott, legfőlebb nagy ünnepeken, de ilyenkor nagyon sok vendéget gyűjtött asztala köré. Evés közben régi királyok történetét vagy Szent Ágoston iratait olvastatta fel. Szerette ilyenkor az éneket és a hárfát is. Evés után egy-két órát szeretett pihenni. De éjszaka négyszer-ötször is felkelt álmából, elővette írotábláját, amely mindig fejevánkosa alatt volt vagy felkelt az ágyból és elnézte a csillagos eget. A nap minden óráját kihasználta s még öltözködés közben is társalgott barátaival, tanácskozott az államügyekről vagy vitákat döntött el. Sokat beszélt és mindenről világosan és belátással nyilatkozott. Jámbor hívő volt és vallásos okok gyakran irányították politikai intézkedéseit anélkül, hogy azért a papságnak vagy a pápának rabszolgája lett volna. Templomba háromszor is járt naponta s ügyelt arra, hogy a templomból minden zavaró vagy megszenteltelenítő dolog távol maradjon. Nagy jótékonyágot gyakorolt nemcsak saját alattvalóival, hanem birodalma határain túl is. A legtávolabb élő uralkodókkal is ápolta a jó viszonyt, hogy segíthessen az ott élő, szűkölködő keresztényeken. A pápaságot elhalmozta

ajándékaival. Rómát pedig, ahová négyszer ellátogatott, nem győzte eléggé díszíteni és fejleszteni.

Három fia közül *Károlyt*, a legidősebbet 781-ben utódául szemelte ki a frank trónra. A középsőt, *Pipint* Itália királyává tette. A legfiatalabbat, a későbbi *Jámbor Lajost* Akvitánia királyává kenette föl. De két idősebb fia még életében meghalt: Pipin 810-ben, Károly pedig 811-ben. Ugyhogy csak leggyöngébb fia, Lajos élte őt túl. Elhatározta tehát, hogy egyetlen életben maradt fiát maga mellé veszi kormánytársul és kinevezi utódává az egész birodalomban. Ezért 813-ban országgyűlést hívott egybe Aachenbe. Közölte elhatározását nagyjaival és megkérdezte tőlük, akarják-e fiát, Lajost uruknak. A gyűlés egyhangú felkiáltással tudomásul vette Károly császár elhatározását. A követ-

Az evangelisták jelképeivel díszített lapszegély Nagy Károly Bibliájában.

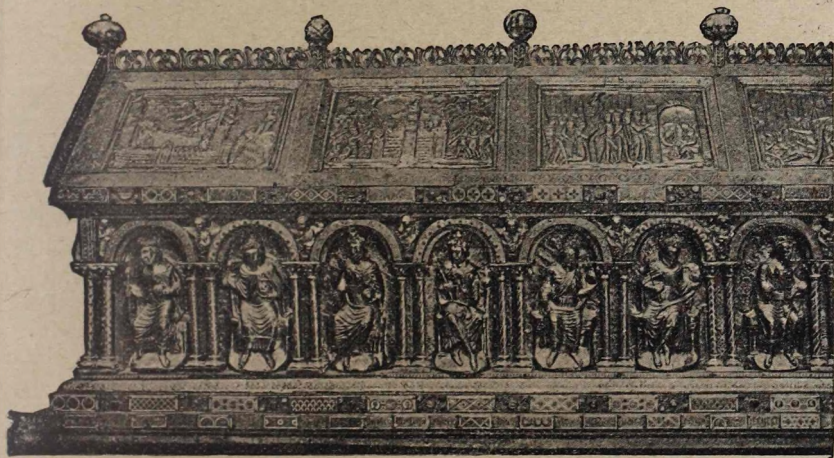
kező vasárnap, november 16-án császári ornátusban, fiára támaszkodva, megjelent az agg császár a Mária-székesegyházban, hogy a koronázás ünnepélyes szertartását végrehajtsa.

Miután mind a ketten elvégezték imájukat, Károly császár csengő hangon, az egész nép színe előtt arra intette fiát, hogy ne feledkezzék meg soha uralkodói kötelességeiről, tisztelje és szeresse az Istent, tartsa meg szigorúan az Ur parancsait, védelmezze meg mindig az egyházat, vezesse népét úgy, mint a jó atya gyermekeit, legyen a szegények vigasztalója, mindenekfölött legyen mindig igazságos és úgy éljen, hogy mindenkor fedhetetlenül léphessen az emberek és az Isten színe elé.

„Teljesíteni fogod-e mindezt, édes fiam?” — kérdezte végül a császár elérzékenyülten. Lajos mélyen meghatva ígérte meg, hogy megfogadja apja tanácsait.

„Akkor hát — folytatta Károly császár — vedd le a koronát az oltárról, tedd föl a fejedre és ne feledkezzél meg sohasem ígéretedről.”

Könnyek között váltak el egymástól. Lajos visszatért Akvitániába és a császár érezte, hogy nem látja viszont soha többé egyetlen fiát. Pár hét múlva erős láz támadta meg, amelyet kimerült szervezete nem bírt leküzdeni s 814 január 28-án halt meg Aachenben 70 éves korában, uralkodásának 47. évében. A nép mindenféle csodás eseményt hozott kapcsolatba a nagy uralkodó halálával. Nap és holdfogyatkozás ijesztette a megrémült embereket. A mainzi Rajna-híd, amelyet a császár építtetett, leégett. Az aacheni palota oszlopcsarnoka beomlott s a villám leütött a Mária-templom tetejéről egy aranyalmát. Egy egykorú krónikás így siratta a hatalmas uralkodó halálát:

Nagy Károly császár ezüstkoporsójának egy része.

A gyönyörű domborműekkel díszített koporsó most az aacheni székesegyház kincstárának legértékesebb darabja.

„Senki sem mondhatja el, hogy siratták, hogy gyászolták őt az egész földkerekségen, még a pogányok is a föld édesatyját siratták benne.”

Az aacheni székesegyházban temették el ünnepélyesen. Arany trónszéken ült császári köpönyegben, térdén a Biblia, mellette a kardja. A monda Szerint így látta még őt III. Ottó császár is, mikor 1000-ben kinyitatta a kriptáját, hogy lelkesedést merítsen a nagy császár maradványainak szemléléséből. Barbarossa Frigyes császár, miután III. Paszkhálisz pápa 1164-ben szentté avatta Nagy Károlyt, még egyszer felnyitatta a kriptát s hogy a nagy uralkodó maradványait biztosabban megóvjá, holttestét koporsóban az oltár alatt helyezte el. Ezt azon-

ban később elfelejtették az emberek s csak 1843-ban fedezték fel az ezüst koporsót Károly csontjaival. Azt hitték ugyanis, hogy az ezüst koporsóban Szent Leopárdusz ereklyéit őrzik.

Károly, akit már kortásai *Nagy*-nak neveztek, sok-sok időn keresztül legnagyobb hőse maradt a népek képzeletének. Tömérdek monda és rege képződött alakja körül nemcsak a németek, hanem az angolok, franciák, olaszok és skandinávok, sőt a spanyolok között is. Nem esoda, hogy a bajok és szorongatások idejében mindig tőle várták a szabadulást. A róla szóló mondák azt tartották, hogy Nagy Károly egy mély sziklahasadékban várja az órát s egyszer csak be fog avatkozni a világot dúló csatákba, hogy népének békét és nyugalmat szerezzen és birodalmának régi nagyságát és dicsőségét helyreállítsa.

Bár Nagy Károly halála után óriási birodalma méltó utódok hiányában szertemállott és külön országokra szakadozott, erkölcsi hatása soha meg nem szűnt. Kitérülhetetlenül belevészte a nyugati népek lelkébe azt a nagy gondolatot, hogy egy nagy keresztény kultúra közösségében együvé tartoznak és egymásnak testvérei.

Nagy Károly birodalmának szétzüllése.

Nagy Károly világbirodalma nem természetes fejlődés eredménye volt. A Karolingok családjából egymás nyomában csupa lángeszű hadvezér és politikus következett egészen Nagy Károlyig s ezeknek lángelméje kovácsolta össze a hatalmas birodalmat egységbe. Egyébként a legellentétebb nemzetiségek, germánok, román népek, szlávok és a legkülönbözőbb műveltségi viszonyok voltak egymás mellett a nagy birodalomban. A gazdasági élet fejletlen volt, nagyobb városok alig voltak még, úgyhogy az ipar és kereskedelem sem fűzhetette egybe a különféle és szertehúzó elemeket. A birodalom egységéhez csak az egyház ragaszkodott, amely egységesen volt szervezve s amelynek feje, a pápa, arra törekedett, hogy fölébe kerekedjen a birodalom világi fejének, a császárnak. Tehát az egyetlen szervezett erő, az egyház is gyilkos ellentét csiráját hordozta magában: a pápaság és a császárság harcát a viláгурalomért.

Nem csoda, hogy a hatalmas birodalom, amelyet csak további lángeszű uralkodók tarthattak volna együtt, Nagy Károly gyöngye utódai alatt csakhamar szertemállott. *Jámbor Lajos* egyáltalán nem az az ember volt, aki atyja nagy művét méltóképen folytathatta volna. A zsoldár-

énekléssel és a bibliaolvasással szívesebben foglalkozott, mint birodalma ügyeivel. Minden reggel ott térdelt az oltár előtt és homlokával földig hajolva, buzgón imádkozott. Kolostorok alapításával és ellátásával bajlódott folytonosan. A birodalom határainak megvédésével vagy kiterjesztésével nem igen törődött.

Természetes, hogy e gyöngé és vallásos uralkodóval szemben az egyház csakhamar iparkodott érvényesíteni a maga képzelt jogait. Az új pápa, *IV. István*, bár megengedte, hogy a rómaiak letegyék a hűség esküt az új császárnak, azt kívánta, hogy a császár ismételje meg a koro-

A Karolingok korából való pénzek.

1. Pipin császár pénze. 2. Nagy Károly arképes pénze. 3. Nagy Károly római pátriciusi címélek emlékére vert pénz. 4. Nagy Károly aranypénze, amely azért is érdekes, mert egykorú hamisítvány. 5. Jámbor Lajos pénze.

názást, még pedig az egyház közbejöttével. Evégből személyesen utazott Reimsbe a pápa. Lajos szolgái alázatossággal fogadta a pápát és háromszor földig hajolt előtte. A pápa a reimsi székesegyházban istentisztelet közben drága koronát tett a császár fejére, annak jeléül, hogy a koronázást az egyház csak most tekinti érvényesnek. Nem ok nélkül ragaszkodott a pápa ehhez a szertartáshoz, mert ezzel annak az elvi álláspontnak adott kifejezést, hogy a császárságnak Róma a forrása és a császári méltósághoz elkerülhetetlen a pápai fölkenés is.

Csakhamar még nagyobb bizonyágát adta Lajos gyöngeségének. Súlyosnak találta az óriási birodalom kormányzásának terhét s elhatározta, hogy birodalmát felosztja első feleségétől, Irmengardtól való

három fia között. Tervét meg is valósította és 817-ben az *aacheni birodalmi gyűlésen Pipinnek* adta Akvitániát, *Lajosnak* pedig Bajorországot a déli határgrófságokkal s mind a kettőt királyi címmel ruházta föl. Legidősebb fiát, *Lothárt* pedig uralkodótársává fogadta császári címmel. Ezen osztozkodás után egyelőre fennmaradt még a birodalom egysége legalább elvileg, mert Pipin és Lajos köteles volt Lothár fensőségét el-

ismerni és Lothár országgyűlésein megjelenni.

A dolgok új rendje ellen Nagy Károly elhunyt fiának, Pipinnek a fia, *Bernhárd* tiltakozott először. Ő ugyanis, amikor atyja meghalt, Itáliát örökölte és Nagy Károly meg is erősítette unokáját a trónon. Most azonban Jámor Lajos saját fia javára mellőzte Bernhárd igényeit. Bernhárd erre fegyvert fogott a császár ellen, hogy megvédje atyja hágyatékát.

Háborúra mégsem került a dolog. Hamis ígéretekkel léprecsalták Bernhárdot, elfogták és halálra ítélték, mint lázadót. Lajos a halálos ítéletet megvakításra változtatta át, ami az akkori felfogás szerint enyhítés volt. A megvakítást azonban

Jámor Lajos frank király.

Nagy Károly harmadik fia. Apja halála után ő lett a nagy birodalom ura. Országát később felosztotta három fia: Lothár, Lajos és Pipin között s élete a családi viszályokból származó háborúkban telt el. Egykorú kézirat miniatűr képe.

oly barbár kegyetlenséggel hajtották végre, hogy Bernhárd három nap mulva belehalt sebeibe.

I. Paszkházis pápa is elismerte az új rendet és 823-ban megkoronázta császárrá a fiatal Lothárt, újabb bizonyosságául annak, hogy a császári méltóságot csak a pápai fölkenés teszi teljessé. Ugyanekkor azonban azt is megállapították, hogy a megválasztott pápának felavatásához meg kell szereznie a császári beleegyezést. A két nagy hatalom tehát féltékenyen vigyázott egymásra s egyelőre annyit értek el, hogy egymás méltóságát kölcsönösen függővé tették egymástól.

Az új rend nem sokáig maradt érintetlenül. Jámor Lajos ugyanis

819-ben másodszor nősült s a bajor Welf-házból való szépséges, de nagyra-vágyó *Juditot* vette feleségül, akitől fia született, *Károly*. A császár feleségének ösztönzésére birodalmából kiszakította Károly számára a sváb földet és Burgundia némely részét. Ebből nagy civódás támadt, amelyben Jámbor Lajost nagyban támogatta főkamarása, szeptimániai Bernhárd, aki Judit császárnének a kegyence volt. A papság is beavatkozott a viszálykodásba, mert féltette a nagy feldarabolástól az egyház egységét és a párizsi zsinaton határozottan állást foglalt az első osztozkodás mellett s először hangoztatta nyomatékosan, hogy az egyházi hatalom a királyi hatalom fölött áll.

Az ellentét 830-ban tört ki nyíltan, mikor a nyugati frank nemesség meglagadta az engedelmességet a főkamárásnak, Bernhárdnak, aki Jámbor Lajos nevében hadat akart viselni a lázongó bretonok ellen. Lothár és Pipin szövetségtek Bernhárd ellen és kényszerítették atyjukat, hogy feleségét, Juditot zárassa kolostorba. Bernhárd Szeptimániába szökött. Ámde ősszel a *nimwegeni* országgyűlésen, amelyet azért hívtak össze, hogy a fölmerült viszályt békésen elintézzék, *Lajos* király atyja mellett foglalt állást s ezzel úgy megerősítette Jámbor Lajos hatalmát, hogy újra visszafogadhatta udvarába Juditot. Csak Bernhárd maradt száműzetésben.

Judit azonban két év múlva rávette Jámbor Lajost, hogy hívja vissza száműzetéséből Bernhárdot, minden bajnak az okozóját. Ez oly ellenkezést szült, hogy a császárnak mind a három fia fegyvert fogott s egyesült erővel szembeszállt Jámbor Lajossal. Kolmar mellett kerültek szembe a fiúk atyjukkal, akit azonban vazallusai cserbenhagytak, úgyhogy Jámbor Lajos kénytelen volt megadni magát fiainak. A fiúk mindenekelőtt Juditot a tortonai fiát, Károlyt pedig a prümi kolostorba esukták. Lothár Soissonba vitte magával atyját és ott a Szent Medárduskolostorban tartotta fogva. Minthogy Jámbor Lajos semmi áron sem akart lemondani végkép jogairól, Lothár arra kényszerítette, hogy nyilvánosan vezekeljen. Szörruhában letérdelt a császár nyilvánosan az oltár elé, egy lap papirosból felolvasta bűneinek a lajstromát és könnyek között fogadott töredelmet. Ez 833 októberében történt s azt jelentette,

A „J” betűt ábrázoló díszes kezdőbetű Jámbor Lajos Bibliájában.

A középkori szerzetesek kézzel írott könyveikbe a képeken kívül még gyönyörűen díszített, színes kezdőbetűket is festgettek.

hogy Jámbor Lajos ezentúl semmiféle császári jogot nem gyakorolhattott, mert egy pápai rendelet szerint a nyilvános vezeklő, bár bűnei megbocsátattak, fegyvert többé nem viselhetett és semmiféle méltóságot be nem tölthetett.

Lothár azonban elszámította magát, mikor azt hitte, hogy atyjának az útból való elhárításával most már hozzájutott a császári hatalomhoz. Lajos megaláztatása felébresztette a nép részvétét s két másik fiának, Pipinnek és német Lajosnak közbelépését. Azt kívánták Lothártól, hogy bocsássa szabadon édesatyjukat, mert különben háborút indítanak ellene. Lothár atyja szabadonbocsátásáról hallani sem akart s két öccse túlnyomó hadereje elől Párizsba vonult vissza s Jámbor Lajost,

Az „L” betűt ábrázoló kezdőbetű Jámbor Lajos Bibliájában.

akit magával vitt, a szent-denis-i kolostorba záratta. Ámde Párizsban igen sok híve volt az agg császárnak. Néhány nap mulva kiszabadították őt a fogságból, a frank püspökök feloldották a nyilvános vezeklés következményei alól és 834-ben újra felruházták a császári méltósággal. Lothár hiába próbálta fegyverrel biztosítani hatalmát. Öccseinek hadai elől menekülnie kellett s be kellett érnie Itália birtokával.

Ugy látszott, hogy most immár béke lesz a birodalomban. De ez csalódás volt. Judit császárné, aki fiával, Károlyal együtt újra visszakerült Jámbor Lajos udvarába, tovább folytatta cselszövéseit fia érdekében. Még pedig olymódon, hogy szövetekezett Lothárral, aki maga is elégedetlen volt. Mikor Pipin 838-ban meghalt, Lothár atyjához sietett és Judit császárné segítségével kivitte, hogy az elhunyt Pipin két kisleányát kizárták atyjuk örökségéből s míg Lajosnak csak Bajorországot hagyták meg, a birodalom többi részét felosztották Lothár és Károly között. Lothár kapta az Itáliával szomszédos részeket, Károly pedig a birodalom nyugati részeit: Neusztriát, Akvitániát, Szeptimániát és Burgundiát. Ezt az új osztályt, amelyet Lajos nélkül csináltak, 839-ben hagyta jóvá a worms-i országgyűlés is.

Természetes, hogy ez az igazságtalan osztozkodás újabb bonyodalmakat vont maga után. Az akvitániai nemesség fellázadt, hogy Pipin kisleányának örökségét fegyverrel védje meg. Jámbor Lajos most az egy-

szer megemberelte magát. A sok megpróbáltatás öreg napjaira erélyessé tette. De már későn volt. Nagy sereggel délre sietett és elnyomta a zendülést. Alig végzett az akvitániai lázadással, értesült róla, hogy fia, német Lajos, akit elkészerített az ő rovására történt osztozkodás, szintén táborba szállt, hogy visszafoglalja elvett tartományait. Jámbor Lajos Aachenbe sietett és erélyes föllépésével visszavonulásra kényszerítette fiát, azután készült áldozó esütörtöknek a megünneplésére. De eközben súlyosan megbetegedett. Érezte, hogy közeledik halála. A Rajna egy kis szigetére vitte magát Ingelheim mellett, ahol 840-ben 62 éves korában meg is halt. Mikor haldoklott, azt panaszolta, hogy Lajos fiának ellenségeskedése viszi a sírba. Ágya mellett állt Drogo metzi püspök, a császár természetes öccse és arra intette a császárt, hogy ne haljon meg haraggal szívében, hanem keresztényhez illően bocsásson meg fiának. Nagy lelkiharc után így szólt végül a haldokló császár:

„Nos hát megbocsátok Isten és az emberek színe előtt Lajos fiamnak, de mondjátok meg neki, hogy atyja ősz feje miatta hanyatlott szomorúsággal a sírba.”

A „Q” betűt ábrázoló kezdbetű Jámbor Lajos Bibliájában.

A verduni szerződés.

Jámbor Lajos halála után kitört az áldatlan testvérharc, amely végleg megszűntette a frank birodalom egységét. Lothár atyja halála után Aachenbe sietett Itáliából és nyomban lefoglalta a maga részére a császári méltóságot. Testvéreivel, Lajossal és Károllyal rövid fegyverszünetet kötött, hogy ideje legyen a fegyverkezésre. Amint letelt a fegyverszünet, visszaszorította Lajost Bajorországba, de eközben Károly könnyű lovassága élén hátba támadta Lothárt és szövetkezett Lajossal is Lothár ellen. Ez pedig Pipin mellözött fiaival együtt egyesült fivérei ellen.

A fontanelumi kolostor mellett ütköztek meg a testvérek. Három órai véres harc után az ütközet Lajos és Károly javára dőlt el, bár Lothár is hősiessen harcolt. A győzők azonban nem használták ki diadalukat,

hanem visszatértek táborukba, hogy a halottakat eltemessék és a sebesültekről gondoskodjanak és háromnapos böjtöt rendeltek el. Azután visszatért ki-kis országába, mert úgy fogták fel a dolgot, hogy Isten ítélte közöttük és most már

Lothár is bele fog nyugodni sorsába. A frank nemesség virága ott esett el a fontanetumi csatamezőn.

Lothár azonban nem nyugodott bele a történetekbe és új haderőt gyűjtött magának fivéréi ellen, nem riadva vissza semmitől a hatalomért. A szászoknak azt ígérte, hogy visszaállítja a pogány korból való régi szabadságaikat és törvényeiket, ha támogatják őt. A szászok engedtek a csábításnak, összesereglettek és kiűzték az urakat földjükről. Nem átalotta Lothár a *normann* rablókat sem behívni az országba, mert azt hitte, hogy ezekkel és a szászokkal együtt elég erős lesz szembeállani

I. Lothár császár.

Jámbor Lajos legidősebb fia. Apja halála után az egész birodalomra igényt tartott, de testvérei, Lajos és Károly megverték seregét s a verduni szerződés megkötésére kényszerítették, amely a hatalmas frank birodalmat végkép felbontotta. A császár mint szerzetes végezte be életét a práni kolostorban. A császár evangéliumos könyvből való miniatűr.

testvéreivel. Lajos és Károly Strassburg mellett egyesültek s mindkettőjük seregének hallatára megújították szövetségüket és ünnepélyes esküvel erősítették meg. Ennek az eskünek a szövege a mai

napig megmaradt s rendkívül érdekes nyelvemlék, mert azt bizonyítja, hogy már a kilencedik században is élesen elvált egymástól a Galliában élő és rómaiakkal keveredett frankok nyelve a Rajnától keletre élő germánok nyelvétől. A frankok ősi nyelvüket csaknem teljesen elfelejtették és elrontott latin nyelven beszéltek már, amely alapja lett a mai francia nyelvnek, míg a germánok ragaszkodtak ősi nyelvükhöz. Annyira ment már ez a változás, hogy a frankok és a germánok meg sem értették többé egymást. Ennélfogva Lajos a frankok latinos nyelvén, Károly pedig a germánok nyelvén tette le az esküt. Ez az esküminta bizonyossága annak, hogy voltaképen már a kilencedik században két külön nyelvű nemzetté kezdett kialakulni a frank és a germán, a mai francia és a német s természetes volt, hogy két ilyen különböző nemzetet nem lehetett továbbra is egy birodalomban sokáig összefogni.

Lajos és Károly egyesült seregükkel Lothár ellen vonultak. Már az első összecsapásnál kitűnt, hogy Lothár sokkal gyengébb fivéréinél. Nem bocsátkozott hát velük döntő csatába, hanem visszavonult Lionba. Utközben számos vazallusa cserbenhagyta és átpártolt az ellenséghez, úgyhogy Lothár békét szeretett volna kötni testvéreivel. Ezek is hajlottak a békére, mert Károlynak az akvitániai lázadást kellett volna sürgősen elfojtania. Lajosnak pedig a zendülő szászokkal kellett volna végeznie. Különben is borzalmas állapotban volt az egész birodalom. Belsejében dögvész, éhhalál és az elvadult erkölcsök pusztítottak, határai pedig védtelenül ki voltak szolgáltatva a rabló szaracénok és normannok betöréseinek.

Egyelőre fegyverszünetet kötöttek hát a testvérek s hosszas tárgyalások után, miközben Károly rendet csinált Akvitániában, Lajos pedig a szászok között s miután meghalt Judit császárné is, minden baj eredendő forrása, 843 augusztusában megkötötték a híres *verduni szerződést*, amely a hatalmas frank birodalmat végkép feldarabolta és meg-

Frank dárddelölő gyalogos
Karolingok idejében.

vetette alapját a mai Franciaországnak, Németországnak és Olaszországnak.

Károly (a későbbi Kopasz Károly) kapta Akvitániát és Neusztráziát és Burgundia északnyugati részét, tehát a mai Franciaország zömét. *Lajos* (a későbbi Német Lajos) kapta Bajorországot a keleti szláv mellék-tartományokkal, továbbá a sváb földet Elzász nélkül, keleti Frankóniát a Rajnáig, három rajnántúli résszel s végül a szász földet Thüringiával, tehát a mai Németország törzsét. *Lothár* kapta Itáliát, Burgundia nagyobb részét, Elzászt, a régi Ausztrázia nagy részét és Friezlandot. Lothár része volt a legkevertebb és nem is tömörült össze egy nemzetté. Itálián kívüli részei az idők folyamán leváltak és vagy a frank, vagy a német birodalomhoz kerültek, amely két birodalom ezentúl mint két önálló állam állt egymással szemben.

A verduni szerződést 847-ben a *merseni* szerződés egészítette ki, amely kimondta, hogy mindegyik uralkodó jogosítva van országát *saját fiaira hagyni örökül, tekintet nélkül testvéreire*. Ez a megállapodás a Karolingok házáat három önálló ágra szakította szét s ezzel még jobban megerősítette a régi birodalom végleges feldarabolását.

A három testvér állandóan viszálykodott egymással, de állandóan bajuk volt a rabló *normannokkal* is. Ez a kalóz, harcias nép könnyű, mozgékony, apró vitorláshajóin bekalandozta a tengert Izland és Grönland szigetétől kezdve lefelé végig az európai szárazföld mentén. Három-négyszáz apró hajóból állt egy-egy kalandra induló csapatnak a hajó-rajja. Benyomultak minden folyó torkolatába, kikötöttek minden apró öbölben és partraszállva magukkal vitték a kis hajókat is a szárazra. Értettek a lovon való csatározáshoz és az ostromhoz is, úgyhogy ahol megjelentek, kegyetlen pusztulás sujtotta a békés lakosságot.

Kopasz Károly uralma alatt ez a féktelen rablónép minduntalan megjelent a Rajna és az északfranciaországi folyók vidékén, hogy kirabolja a városokat, templomokat és kolostorokat. *Reginher* normann herceg vezérlete alatt 845-ben 120 hajóval felvitorláztak a Szajrán egészen Párizsig s a várost elfoglalták és kizsákmányolták. Kopasz Károly hiába iparkodott drága ezüstpénzen megvásárolni a békét a rablónéptől. A pénzt elfogadták, megígérték, hogy többé nem fognak Károly birodalmába betörni s azután legközelebb nyugodtan pusztították megint a frank városokat. Párizsba még két ízben nyomultak be.

A normann rablókon kívül sok baja volt Károlynak a főpapsággal és a világi főurakkal is. Ez utóbbiak közül többen függetleníteni iparkodtak magukat és önkényüleg heregeeknek kezdték magukat nevezni.

Legveszedelmesebbek voltak akvitániai *Pipin* herceg, aki Károlynak unokaöccse volt, továbbá *Nominoi* breton herceg és *Lambert* nantesi határgrof. Károly mindenekelőtt Toluzát kezdte ostromolni, hogy Pipint gyöngítse. Ekkor fejeztette le Bernhárd grófot is, aki valaha anyjának, Judit császárnénak a kegyence volt. A város makacs ellenállása következtében békés úton próbált Károly Pipinnel megegyezni. Nem bírt Nominoival és Lamberttel sem, úgyhogy végül békét kötött velük. A háborúskodásnak azonban még korántsem volt vége.

A lefejezett Bernhárd gróf fia, *Vilmos* az arabok segítségével elfoglalta a spanyol határgrofságot, *Nominoi* helyett pedig fia, a vitéz *Erispoi* állt a bretonok élére és szövetséget kötött Lambert gróffal Kopasz Károly ellen. A két szövetséges ügy megverte a frankok seregét, hogy Károly szégyenteljesen megfutamodott és menekülése közben nagy ijedelmében otthagya sátorában minden drágaságát és királyi méltósága jelvényeit is. A békekötésben elismerte Károly *Erispoi*t a bretonok királyának. Bajai közepette a véletlen szerencse sietett Károly segítségére. Bernhárd gróf fiát, *Vilmost* és *Lambert* grófot összeesküvők Károly kezére játszották és Károly mind a két ellenségét kivégeztette. Pár hónap mulva árulás folytán kezébe került legveszedelmesebb ellenfele, *Pipin* is, akit Károly úgy tett ártalmatlanná, hogy becsukatta egy kolostorba és lényyszerítette a barátságára. Végül *Erispoi* saját rokonai gyilkolták meg.

Kopasz Károly és Német Lajos harcái egymás ellen.

A folytonos zavargások oly elégtelenséget szítottak a frank egyházi és világi főurak között, hogy többen közülük küldöttségben Német Lajos elé járultak s arra kérték Lajost, hogy szabadítsa meg őket Kopasz Károly elviselhetetlen uralma alól, mert különben kénytelenek lesznek az arabok karjaiba vetni magukat. Lajos hajlott a felhívásra és nagy sereggel bevonult Károly országába. Károly, akit vazallusainak nagy része cserbenhagyott, kevés számú hívével Burgundiába menekült. A birodalmi gyűlésen a frankok trónvesztettnek mondták ki Kopasz Károlyt és Német Lajost ismerték el uruknak.

Lajos óriási birtokokat adományozott jutalmul az árulóknak, akik őt a trónbitorláshoz segítették. De az árulással szerzett uralom nem sokáig tartott. Lajos ugyanis, hogy teljes bizalmának adja jelét a frank nemesek iránt, országából magával hozott katonáit hazaküldte.

Ezt az alkalmat felhasználta Károly, aki Burgundiában időközben erős sereget gyűjtött és Lajos ellen vonult. Lajos nem is szállt szembe vele, mert *Hinkmár* reimsi érsek vezetése alatt a frank papság is ellene for-

Kopasz Károly átveszi toursi Szent Márton kezéből a Bibliát. A császár udvari embereitől és testőreitől körvezeve ül a trónon s a híres egyházatya papjai élén járul eléje, hogy átadja neki a szent könyvet. A császár Bibliájának miniatűr képe.

dult. Visszahúzódott Bajorországba és 860-ban Koblenzben lemondott minden igényéről Károly országaira.

Károlyt nyughatatlan vére nem engedte sokáig pihenni. Uj területekkel akarta gyarapítani birodalmát s azt hitte, hogy van is rá alkalma. A harmadik testvér ugyanis, Lothár, akinek nagyratörő terveit a ver-

duni szerződés végkép megsemmisítette s aki a pusztá császári cím birtokában a régi császári hatalom árnyékán tengődött csak, a verduni szerződés után nem igen avatkozott be a frankok és németek viszálykodásába, mert a saját országaiban sem bírt rendet teremteni. A normannok 850-ben betörték Friezlandba és Lothár kénytelen volt vezéruknek, *Ruriknak* hűbérül átengedni több grófságot. Ezenkívül nagy éhség is pusztította a Rajnamentét és országszerte nagy féktelenség kapott lábra.

A testileg-lelkileg megtört Lothár hatvanéves korában elhatározta, hogy felosztja birodalmát három fia között s ő maga harmincnyc

A Karoling-korszak viselete.

Kopasz Károly Bibliájának miniatűrképe, amely bibliai jelenetet ábrázol ugyan, de a rajta lévő személyek mind a kor divatja szerint vannak öltözve.

esztendei uralkodás után visszavonul a prümi kolostorba. Legidősebb fiának, *II. Lajosnak* adta már 850-ben Itáliát a császári címmel, *II. Lothár* pedig Ausztráziát kapta, amelyet azóta *Lotharingiának* neveztek el s legifjabb fiának, *Károlynak* jutott a Burgund királyság és Svájc nyugati része. Lothár császár hat napot tölthetett csak a kolostorban, ahol 855-ben meghalt.

Kopasz Károly Lothár császár fiaitól akarta örökségüket elfoglalni. Mindenekelőtt Burgundiára fájt a foga, de Károly burgundi király visszaverte a nyughatatlan Kopasz Károly támadását, aki kénytelen volt abba is belenyugodni, hogy a gyermektelen Károly halála után bátyja, *II. Lothár* örökölje a burgundi királyságot.

II. Lothár is gyermektelenül hunyt el. Kopasz Károly erre egyszerűen elfoglalta Lothár országait, Metzben királlyá koronáztatta.

magát és birodalma székhelyét Aachenbe tette át. Azonban nem sokáig élvezhette joggalan szerzeményét. Német Lajos fegyverrel támatta meg öccsét, aki háború helyett sietett lemondani Lotharingia keleti részéről Lajos javára.

Most pár esztendeig békességben maradt Kopasz Károly. Mikor azonban *II. Lajos* római császár, a Karolingok olasz ágának utolsó élő sarja gyermektelenül hunyt el, Kopasz Károly azonnal benyomult Itáliába, hogy magának szerezze meg a császári méltóságot. Célját el is érte, 875 karácsonyán VIII. János pápa római császárrá koronázta Kopasz Károlyt Szt. Péter templomában. Kopasz Károly helytartót hagyott Itáliában s azután sietett vissza Franciaországba, mert

*A Karoling-korszak jerpi es noi viseite.
Kopasz Károly Bibliájának miniatúr képe.*

Német Lajos fegyverrel akarta tőle elragadni a császári koronát. De Hinkmár reimsi érsek a papsággal újra Német Lajos ellen foglalt állást, mire Lajos visszavonult hadaival és nemsokára, 876-ban meg is halt. Trónját fia, ugyancsak *Lajos* örökölte, akinek azonban sokkal több baja volt országában, semhogy atyja terveinek megvalósítására gondolt volna.

Kopasz Károlynak erre az a gondolata támadt, hogy Német Lajos fiainak örökségét elkaparintja. Azt remélte, hogy visszaállíthatja a császári méltóság régi fényét és hatalmát. De tervéből hamar kiábrándult. Hadsereggel nyomult be Németországba, de ifjabb Lajos király véres diadalt aratott fölötte.

A normannok is újra betörték Károly birodalmába és Károly csak sok pénzen vásárolhatta meg tőlük a békét. Elkeseredett vazallusait

pedig úgy volt kénytelen lecsendesíteni, hogy egyik országgyűlésen kimondta, hogy mindazok a grófok és hűbéresek, akik résztvettek a római hadjáratban, hivatalukat és hűbéri birtokaikat örökbe hagyhatják saját fiaikra. Ezzel rés nyílt a Karolingok régi elvi álláspontján, amely szerint Pipin és Nagy Károly mindig vigyáztak arra, hogy a hivatalok és hűbértokok örökösökké ne váljanak, mert tudták, hogy az örökös hivatal és birtok függetleníti a főurakat a császári hatalomtól.

Kopasz Károly, 877-ben halt meg, állítólag udvari orvosa mérgezte meg. Utóda fia, Lajos lett a francia trónon, akit a történelem *Hebegő Lajosnak* nevezett el.

Szvatopluk birodalma.

Jámbor Lajos fiai közül kettőnek a sorsát végigkísértük már haláláig. Az egyik I. Lothár volt, akinek három gyermektelenül elhunyt fiában magva szakadt; a másik Kopasz Károly, aki sok kaland és hányatás után osztályrészét Lothár birodalmának jó részével gyarapította s a császári címet is megszerezte magának, de birodalmát mégis gyöngeségre és elégtelenségre hagyta hátra. Jámbor Lajos harmadik fiának, Német Lajosnak az életéből is ismerjük már azokat a részleteket, amelyek összefüggésben voltak Kopasz Károssal és Lothárral. Ezt kell még kiegészítenünk a saját országában történetekkel.

Német Lajos országát is állandóan háborgatták a normannok, akik elpusztították Hamburgot, amelyet még Nagy Károly alapított. Nagyobb veszedelem fenyegette azonban Lajos birodalmát a keleti határ felől, ahol megalakult az első nagy szláv birodalom, amelynek a morvák voltak a törzsnépessége. A morvák apróbb törzsekre szakadozva éltek a mai Morvaországban, a mai Magyarország északi hegyeiben s később a Dunántúl is, a régi Pannóniában. Valószínű, hogy már Nagy Károlynak is volt velük dolga, mikor az avarokat leigázta. Apró fejedelmek, jobban mondva törzsfőnökök alatt álltak, míg végül egy néppé egyesültek. Egy részük azonban a Dunántúlra vonult, ahol a mai Zalavár körül *Privina* uralma alatt külön szláv országot alapítottak a Balaton partjain. Privinát 861-ben agyonütötték s utóda fia, *Kozel* lett.

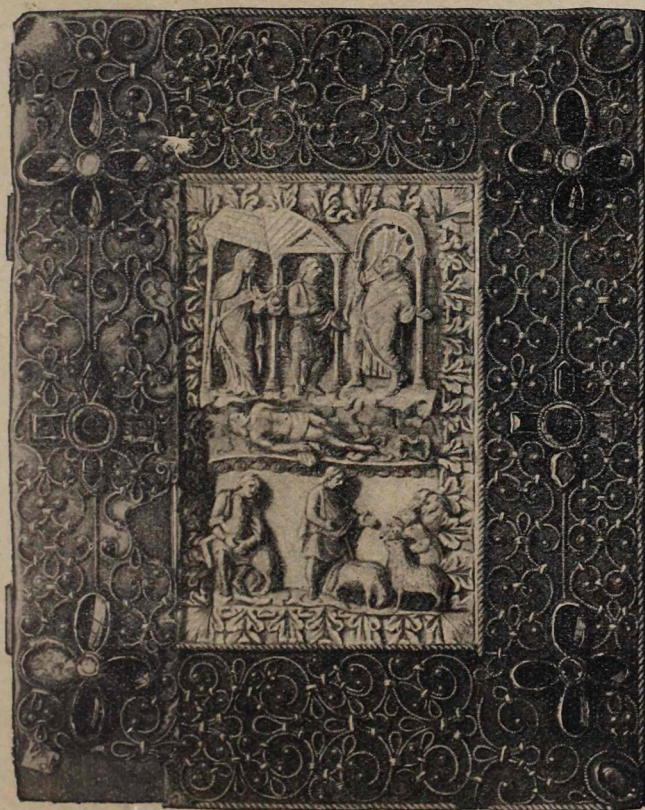
Északon Moimir fejedelemsége alatt éltek a morvák, de ez nem sokáig őrizhette meg függetlenségét. Német Lajos megtámadta, elűzte és helyébe unokaöccsét, *Rasztizlávot* tette meg a morvák fejedelmévé. Rasztizláv csakhamar függetlenítette magát a németektől, sőt szö-

vetségbe is lépett Lajos ellen Lajos pártütő fiával, *Karlmannel*, akit atyja a délkeleti határgrófságok kormányzásával bízott meg. Német Lajos erélyesen elfojtotta a zendülést és kibékült fiával. A morvák azonban a csehekkal és szorbokkal szövetkezve, bár a németek e két utóbbi szláv törzset csakhamar leigázták, továbbra is meg tudták őrizni függetlenségüket, sőt egyre jobban meg is erősödtek azáltal, hogy *külön nemzeti szláv egyházat* létesítettek.

Ez a gondolata Rasztyizlávnak támadt, aki nem volt megelégedve a latin szertartású német hittérítőkkal s olyan egyházat tervezett, amelynek szláv az egyházi nyelve. Óhajlásával III. Mihály keletrómai császárhoz fordult, aki 862-ben két testvért, *Cirillt* és *Methóduszt* küldte el az új egyház megalapítására Rasztyizlávhoz. Három évig működött a két testvér Morvaországban, amikor a pápa Rómába idézte őket pápai széke elé. El is indultak s útközben elérkeztek a pannóniai szlávok közé is; Kozel fejedelem udvarába. A fejedelem nagyon megörült, mikor saját anyanyelvén hallotta tőlük az Isten dicséretét és arra kérte őket, hogy kezdjék meg az ő országában is áldásos munkájukat. Cirill és Methódusz megígérték ezt neki s azután folytatták útjukat Rómába, ahol *II. Hadrián* pápa megadta nekik az engedélyt, hogy szláv nyelven tarthassák az istentiszteletet. Elismerte a pápa szláv bibliafordításukat is hitelesnek, tanítványaikat pedig pappá szentelte. Cirill ott maradt Rómában, ahol kolostorba vonult. Methódusz ellenben visszament Pannóniába és Morvába, megalapította mind a két helyen a külön szláv egyházat. Kozel fejedelemségéből kiszorította az ottani német püspököt s ő maga *szirmiumi* érsek lett, akinek egyházilag alá volt vetve Pannónia és Morvaország.

A németeket nagyon izgatta a keleti határuk szomszédságában kialakuló hatalmas szláv állam és mindenáron legalább Morvaország teljes meghódítására törekedtek. Az alkalom csakhamar megjött a hódításra, mert a morvák egymás között meghasonlottak. Rasztyizláv nagyratörő unokaöccse, *Szvatopluk* nem sokára fellázadt Rasztyizláv ellen, szövetkezett *Karlmannel*, elfogta Rasztyizlávot és kiszolgáltatta a németeknek. Német Lajos Regensburgban bírói széke elé állította Rasztyizlávot, akit a német és Szvatopluk szláv nemeseiből alakult bíróság hűtlenségért halálra ítél. Lajos megvakításra enyhítette a halálos ítéletet és ki is szúratta Rasztyizláv szeméit, Morvaország kormányzását pedig két német grófra bízta. Szvatopluk hűséget esküdött *Karlmannak*, aki annyira megbízott benne, hogy 871-ben bajor katonaság élén Szvatoplukot küldte Morvába egy kisebb zendülés elfojtására.

Szvatopluk földieire állt s a rábizott bajor sereget hűtlenül felkoncoltatta. A csehek is rögtön csatlakoztak Szvatoplukhoz, aki visszaverte a három oldalról benyomuló németek támadását és biztosította

Kopasz Károly császár imakönyvének a fődele.

Az elefántcsontfaragványú könyvtábla drágakövekkel is dúsán volt ékesítve.

országa függetlenségét, bár a megkötött békében hűséget és adót ígért a németeknek.

Szvatopluk csakhamar egyesítette uralma alatt a morvákon kívül a cseheket és valószínűleg a szorbokat és a sziléziai szlávokat is. Uralmát egyre jobban megerősítette a fejlődő szláv nemzeti egyház, amely ellen szintén eredménytelenül küzdött a német papság. Végül bajor

püspöki zsinat elé idézték Methódiuszt, aki azonban Lajos király színe előtt is határozottan megmaradt a maga álláspontján és Hadrián pápa engedélyére hivatkozott a külön szláv egyházra vonatkozólag. A király elfogatta Methódiuszt és két évig fogva tartotta. Azonban VIII. János pápa energikus közbelépésére szabadon bocsátotta Methódiuszt, aki előbb Pannóniába, majd onnan Morvába utazott, mert csak Szvatopluk fejedelem közelében érezte magát biztonságban. Szvatopluk, aki időközben kikergette országából a német papokat, később Nyitrán szláv püspökséget is alapított, úgyhogy a nyitrai szláv püspök alá volt vetve egyházi tekintetben Methódiusznak, a szirmiumi érseknek.

Szvatopluk országa úgy politikailag, mint egyházilag gátat vetett a németek kelet felé való terjeszkedésének. Éppen ezért a bajor egyházi és világi nemesség szörnyű elkeseredéssel gondolt ezután a morvákra, akiket mindenképen szeretett volna megsemmisíteni. Annyira elvakította őket ez a gyűlölet, hogy jó ideig nem is vetettek ügyet egy sokkal fenyegetőbb veszedelemre, az ez időtájt Pannóniába bevonuló vitéz magyarokra.

Német Lajos uralkodása utolsó éveiben már nem igen foglalkozhatott személyesen az országa keleti határán történő dolgokkal, mert túlságosan elfoglalták őt a franciaországi és itáliai bonyodalmak. Mindazáltal birodalma belsejében erélyes és áldásos uralkodó volt Német Lajos, úgyhogy míg a nyugati frank birodalomban a királyi tekintély Kopasz Károly uralma alatt egyre mélyebbre hanyatlott, Németországban büszkén tekintett a nép királyára, aki bölcs volt a békében és vitéz a háborúban. A történelem később ruházta föl *Német* jelzővel Lajost, mert benne látta a német birodalom, a középkori német császárság megalapítóját.

Német Lajosnak három fia maradt. Birodalma ezek között oszlott meg. *Lajos*, az ifjabb Szászországot, Thüringiát, keleti Frankóniát és Friezlandot kapta. *Károly*, a későbbi III. vagy *Vastag Károly* Alemániát, *Karlman* pedig Bajorországot a délkeleti határgrofságokkal és az adófizető Cseh és Morvaországokkal.

Vastag Károly.

A németek azt remélték, hogy a római császári koronát a bajor Karlmann fogja a pápától megkapni. Azonban csalódtak, mert VIII. János pápa Kopasz Károly fiának, *Hebegő Lajosnak* szánta a császári koronát. Karlmann itáliai híveinek szorongatása elől a pápa végül elmenekült Franciaországba, ahol Reimsben, *Hinkmár* érsek közreműködésével 877 december 8-án Franciaország királyává koronázta Hebegő Lajost. A római császári méltóságot és az olasz koronát azonban egyelőre csak ígérte neki, mert belátta, hogy Lajosnak elég bajába kerül biztosítania magának a francia koronát is és egyáltalában nem az az uralkodó, aki a pápaság hatalmának és tekintélyének a megóvására alkalmas. Éppen ezért a pápa más uralkodót keresett, akit Olaszország királyává és római császárrá megkoronázzon. Eleinte Kopasz Károly olaszországi helytartóját, *Bosót* választotta, aki az elhunyt Kopasz Károly feleségének, Rikhildisz császárnénak a fivére volt. De az itáliai nemesek és püspökök annyira ellenezték a pápának ezt a tervét, hogy kénytelen volt róla lemondani.

Hiába próbált a pápa a keletrómai császársággal is szövetségelni. A bizánci császárság helyzete oly kétségbeesett volt már akkor, hogy VIII. János pápa ott is hiába remélte volna a kellő támogatást.

Míg a pápa így tétovázott, Hebegő Lajos 879-ben váratlanul elhunyt. Két fia maradt: *Lajos* és *Karlmann*. De halála után második neje még egy fiút szült, aki *Együgyű Károly* névvel került a frank trónra.

Hebegő Lajos halála után környezete elsőszülött fiát, *III. Lajost* kiáltotta ki királlyá, de Lajos pár év múlva meghalt és nemsokára meghalt öccse, Karlmann is. E pár év alatt azonban folytonos háborúság és viszálykodás volt a frank birodalmak élete.

Német Lajos fia, ifjabb Lajos elfoglalta egész Lotharingiát, de további előnyomulásáról a nyugati frank birodalomban le kellett mondanania, mert saját birodalmában támadtak nagy bonyodalmak. Öccsét, Karlmannt ugyanis szélütés érte, mire Karlmannak természetes fia, *Arnulf* herceg elfoglalta Bajorországot. Ifjabb Lajos szövetségben másik öccsével, Vastag Károllyal erős sereggel vonult Arnulf ellen, akit visszaszorítottak Karantániába s atyjának, a gutaütött, tehetetlen Karlmannak birtokain erőszakosan megosztozkodtak. Lajos Bajorországot kapta az adófizető szláv országokkal. Vastag Károly pedig

a sváb földön kívül megkapta Itáliát, amelyet azonban meg kellett még szereznie. Seregel vonult be Itáliába és kierőszakolta, hogy Páduában a pápa is elismerte őt olasz királynak.

A pápa, aki kegyencének, Bosónak szerette volna juttatni az itáliai királyi koronát, erre úgy kárpótolta Bosót, hogy *Burgundia* királyává koronázta őt. Ily módon a Rajna mentén le egészen a Földközi-tengerig a Karolingok uralmától független külön ország keletkezett. Ugyanekkor fellázadt II. Lothár törvénytelen fia, Hugó is, hogy atyjának örökségét fegyverrel visszahódítsa és északon minduntalan betörték a birodalomba a normann rablók is.

Vastag Károly képmásos pecsélje.

A sok belviszály után egyesült kezében Nagy Károly egész birodalma, de a tehetetlen uralkodó nem tudta megvédeni országát a normannok támadása ellen. Megfosztották a tróntól s a császár elhagyatva halt meg egy majorban.

a pápa ellen és megmérgezték őt. Minthogy a méreg nem hatott elég gyorsan, rárontottak és kalapácsokkal verték agyon. Így ért véget az a pápa, aki abban a borzalmas időben megpróbálta legalább a pápai hatalom önállóságát megvédeni. Utódai *Marinusz* és *III. Hadrián* még kevésbé tudtak rendet teremteni Itáliában.

Ifjabb Lajos gyermektelenül halt meg, úgyhogy Vastag Károly lett egész Németország egyedüli uralkodója. Még Arnulf herceg is hűséget esküdött neki. Károly mindenekelőtt a normannokkal szeretett volna végezni, akik az utolsó pár esztendőben egyre szilárdabban vetették meg a lábukat a frank birodalomban és állandóan pusztították a Rajna alsó folyásának mellékét. Károly nagy sereggel vonult ellenük, végül békeszerződést kötött a normannok két vezérével, *Gottfrieddel*

Ez a válságos helyzet arra indította a Karolingokat, hogy egyesült erővel lépjenek fel közös ellenségeik ellen. III. vagy Vastag Károly megállapodott a frank Lajossal és Karlmannal, hogy együtt támadják meg Bosót és Hugót. Ez utóbbit megverték. Bosót pedig Viennében ostromolni kezdték. A pápa, hogy kegyencét megmentse, Vastag Károlynak felajánlotta a császári koronát. Károly rögtön abbahagyta Vienne ostromát és seregével Rómába sietett, ahol 881-ben a pápa császárrá koronázta. De Károly igazi császár sohasem volt s még VIII. János pápát sem tudta megvédelmezni ellenségei ellen, akik összeesküdtek

és *Sigfrieddel*. Az előbbi fölvette a keresztséget és Friesland egy részét kapta hűbérül. Siegfried pedig 2800 font aranyat és ezüstöt kapott hogy maradjon békességben.

Ez a meghátrálás, amely a Karolingok gyöngeségét árulta el, újabb rablótámadásokra ösztönözte azonban a normannokat. Nemsokára egészen a Szajnáig nyomultak előre pusztítva, gyilkolva, gyujtogatva. A nyomorgatott frankok erős kéz után sóvárogtak, hogy egész erejükkel rávethessék magukat a rabló normannokra. Ekkor halt meg vadászaton az alig 18 esztendőös Karlmann, Hebegő Lajosnak második fia s a nyugati frank nemesség, bár Hebegő Lajosnak élt még egy harmadik fia is, a kiskorú, utószülött Károly, mégis Vastag Károlynak ajánlották fel a nyugati frank koronát is. Vastag Károly Itáliából visszasietett és fogadta a nyugati frank nemesség hódolatát.

Igy tehát Nagy Károly halála óta először most újra egy kézben egyesült az egész frank birodalom. De Károly császár gyöngének bizonyult és nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Nemsokára ugyanis 30.000 főnyi normann sereg jelent meg a Szajnán Párizs előtt és ostromolni kezdték a várost. Párizs akkoriban a Szajna szigetén épült, ahonnan két fahíd vezetett ki a Szajna két partjára. Mindegyik híd végén, a parton erős kőtorony volt védelmül. A Szajna tavaszi

áradása elragadta az egyik hidat, úgyhogy az egyik torony őrsege elszakadt a várostól. A normannok elfoglalták a tornyot, miután a kapuját felgyujtották s az őrseget lemészárolták és a Szajnába hányták. A város lakosai kénytelenek voltak tehetetlenül nézni a vérengzést. De Párizs azért hősiiesen védelmezte magát csaknem egy esztendeig a vitéz *Odó* párizsi gróf vezetése alatt, aki egy bevándorolt szász parasztnak az unokája volt. Odónak sikerült végre keresztülsonnia a normannok táborán és értesítette a császárt a főváros borzalmas helyzetéről. Azután szerencsésen visszatért s míg az ostromlott város falairól a frankok ujjongó kiáltásokkal lelkesítették, Odó lovascapata élén utat tört magának a normannok sorain keresztül és visszatért már-már csüggedő hívei közé.

Odo párizsi gróf.

A híres hőst, aki Párizst megvédte a normannok ellen, a nyugati frankok megválasztották királyukká.

Eközben a császár nagy gyorsan erős hadat gyűjtött és megindult Párizs fölmentésére. De mikor meglátta az ellenséget, az utolsó pillanatban ütközet helyett gyalázatos békét kötött vele 7000 font ezüst fejében. Sőt a váltság lefizetéséig megengedte a normannoknak, hogy téli szállásra Burgundiában maradhassanak, ami annyit jelentett, hogy ezt a szép földet kiszolgáltatta a barbárok rémes pusztításainak.

Természetes, hogy Károlynak ez a gyávasága nagyon rossz vért szült a frankokban. Súlyos betegsége is támadt, amelyből kigyógyult ugyan, de nagyon elerőtlenedett. További bonyodalmak is keletkeztek, amelyek nemsokára megbuktatták Vastag Károlyt. Kancellárját, Liutvárdot, akire gyanakodott, hogy szeretője a császárnénak, elcsapta és minden módon arra törekedett, hogy törvénytelen fiát, Bernhárdot választassa meg utódának a császári trónra. Mindez általános gyűlöletet támasztott ellene. Liutvárd *Arnulf* herceghez menekült, akit harcra ösztökélt a császár ellen. Arnulf nagy sereggel útnak is indult nyugat felé és egymásután csatlakoztak hozzá a bajorok, a keleti frankok, a szászok, a thüringiaiak, sőt az alemannok is és 887-ben a vitéz Arnulfot kiáltották ki királyukká.

A nyugati frankok ugyanekkor szintén megfosztották trónjától Vastag Károlyt s helyébe *Odó* párizsi gróftól kiáltották ki királyukká, aki oly vitézül megvédte a fővárost a normannok ellen.

A szerencsétlen Vastag Károly nem sokáig élte túl bukását. Pár hét múlva, mindenkitől elhagyatva, nagy nyomorúságban halt meg.

A Karolingok vége.

Arnulf herceg, aki Német Lajos unokájának, Karlmannak törvénytelen fia volt, mikor trónra került, minden vitézsége és megalkuvása mellett sem tudta a régi királyi tekintélyt helyreállítani. Hiányzott méltóságából a tiszta törvényesség varázsa, úgyhogy a legtekintélyesebb családok jövevénynek tekintették csak és visszahúzódtak tőle. Dél-Németországban legtekintélyesebb a Welf-család volt. Arnulf nagy birtokot adott hűbérül Henrik welf hercegnek, mire Henrik hűséget esküdött Arnulfnak. Henrik atyja, Edikó, mikor értesült fia cselekedetéről, önként remeteségbe vonult, hogy vezekeljen a családját ért megaláztatásért.

Arnulf helyzetét nemcsak saját országának a bajai nehezítették. Hiszen Vastag Károly bukásával egyszerre három királyság trónja üresedett meg és így egyszerre három országban dúlt a trónviszály.

Itáliában a két leghatalmasabb fejedelem, *Berengár* friauli őgróf és *Guidó*, spoletói herceg iparkodtak maguknak megszerezni az olasz királyi koronát. Berengár, akit a felsőitáliai egyházi és világi főurak Páduában elismertek, *I. Berengár* néven trónra is lépett. De Guidó herceg harcban legyőzte Berengárt és itáliai királlyá koronáztatta magát. V. István pápa római császárrá is megkoronázta Guidót. Berengár erre segítségül hívta Arnulf német királyt, aki különben maga is vágyott a császári koronára, amellyel Guidó fiát, *Lambertet* is társuralkodóvá koronáztatta. Arnulf erős sereggel betört Itáliába, amelynek felső

Elefántesontfaraqványú könyvtáblák a Karolingok idejéből.

részét meghódította s Rómába akart már indulni, hogy ott császárrá koronáztassa magát, mikor elégületlen serege Piacenzában visszafordulásra kényszerítette Arnulfot, aki vissza is tért Németországba s terve megvalósítását jobb időkre halasztotta, mert saját országában különben is nagyon sok baja volt.

Arra nem is gondolhatott, hogy hatalmát kiterjessze Vastag Károly összes országaira. Csak annyit iparkodott tehát megmenteni a maga számára, amennyit lehetett az általános összeomlásból. Uralmának középpontja Bajorország volt a délkeleti határgrófságokkal. A többi független fejedelemségeket legalább hűbéri viszonyba iparkodott hozni. Sikerült is neki hűbéruraságát Burgundia és Itália fölött legalább egyelőre fenntartania. Elismerte őt főhűbérúrának Odó párizsi gróf, is a nyugati frankok királya.

Odót ugyanis, akit Vastag Károly bukása után egy érsek királlyá kent föl, nem ismerték el az összes nyugati frankok királyuknak, egyrészt mert irigykedtek rá, másrészt mert nem tudták elfelejteni neki, hogy nem királyi származású. Egész sereg ellenkirály támadt vele szemben.

Fulkó, reimsi érsek az általános bomlás közepette, amely a nyugati frank birodalmat a sok egymással marakodó tartományúr következtében fenyegette, döntő lépésre határozta el magát és Hebegő Lajosnak legkisebb, még élő fiát, *Együgyű Károlyt* Reimsben királlyá kiáltotta ki és meg is koronázta. Így tehát újra egy Karoling fejére került a korona, akinek tekintélyét növelte a törvényesség. Odó és Károly véres harcba kezdtek egymással a királyi koronáért. Arnulf nem avatkozott be a viszályba. Mikor Odó meghalt, Együgyű Károlyt az egész nyugati frank birodalom egyhangúlag királlyá választotta meg. Az utolsó Karoling-uralkodók életével a nyugati frank birodalomban alább fogunk foglalkozni. Most lássuk részletesen Arnulf király életét.

Arnulf mindenekelőtt a normann rablókkal akart végezni, akiknek betörései ellen Flandriát határgrófsággá emelte és számos megerősített hellyel látta el. A normannok erre betörték a németalföldi tartományokba. Arnulf sváb és frank hűbéres csapataival ellenük vonult. Arnulf leszállította lóról a lovasait, maga állt élükre és véres ostromra vezette őket a normann tábor sáncai ellen. A normann sereg nagyrészt lekaszabolták a frankok és Arnulf király tizenhat elfoglalt zászlót küldött haza fővárosába, Regensburgba. E súlyos csapás után a normannok még egyszer benyomultak a Rajna mentén egészen Bonnig, de ez volt Németország ellen az utolsó hadjáratuk.

Eközben egyre tartott a háborúskodás Arnulf országainak keleti határain Svatopluk morva birodalma ellen is, mert a bajor nemesség vak gyűlölettel és szívós elkeseredéssel tört a morvák megsemmisítésére, akik hatalmuk terjeszkedésének úgy politikai, mint egyházi téren keleten erős gátat emeltek. Svatopluk seregei rémesen pusztították Pannóniát, de másrészt maga Svatopluk gyöngítette meg a saját hatalmát azáltal, hogy a szláv nemzeti egyháznak, amely hatalmának egyik alapja volt, rontására tört. Methodiusz halála után ugyanis Wikhing nyitrai püspököt Rómába küldte, aki V. István pápától azt kérte, hogy kárhoztassa a szláv istentiszteletet és nevezze ki őt Morvaország érsekévé. Miután a pápa hozzájárult Wikhing előterjesztéseéhez, Wikhing visszatért Morvaországba, ahol mintegy kétszáz szláv papot elmozdított hivatalából s ezzel előkészítette a nagy szláv-morva birodalomnak egyházi téren Németországhoz való csatlakozását.

Arnulf király kétszer is hadat viselt a morvák ellen, de sikert nem tudott elérni. Mikor azonban Szvatopluk meghalt s halála után birodalma három fia között három részre szakadt. Legidősebb fia, *II. Moimir* főhatalmat gyakorolt ugyan két öccse fölött, de a morva birodalom mégis meggyöngült az osztozkodás folytán és Moimir békét kötött a németekkel. A testvérek viszálykodása következtében elszakadtak a morva birodalomtól a csehek és a szorbok is és a németek azt hitték, hogy most már idő kérdése csak a morva birodalom teljes meghódítása. A bajor püspökök IX. János pápához intézett levelükben tiltakoztak az ellen, hogy a pápa tőlük független morva érseket nevezzen ki s a következő merész kijelentést tették:

„Jog szerint kell, hogy a morvák a mi alattvalóink legyenek s birodalmunkhoz kell nekik tartozniok, akár tetszik nekik, akár nem.”

Csakhogy a várt hódítás nem következett be, mert 890 körül megjelentek a Duna-Tisza között a magyarok és csakhamar ők vették kezükbe Pannóniában és Szvatopluk országában is a dolgok intézését. A magyarok honfoglalásával másutt részletesen is foglalkozunk. Itt csak annyit említünk meg, hogy a bajorok csakhamar kiábrándultak nagy terveikből és kénytelenek voltak hódító szándékukról lemondani, mert a magyarokban sokkal veszedelmesebb és hatalmasabb ellenfelet ismertek fel keleti határaikon, mint a morvák voltak.

Arnulf király a folytonos veszedelmek között arra gondolt, hogy az egyház szövetségéhez fog folyamodni, amelyet eddig egész uralkodása alatt kevésre becsült. A triburi zsinaton ki is jelentette ezt a szándékát s azután megindult, másodízben Itáliába, hogy megszerezze végül a császári koronát és szoros szövetséget kössön a pápával.

Itáliában Guidó király és császár halála után fia, *Lambert* uralkodott anyjával együtt, de Rómában V. István pápa utóda, *Formózusz* portusi püspök lett, aki Arnulfnak a híve volt és segítségért is folyamodott Lambert ellen Arnulfhoz. Így Arnulf győzelmesen vonult Róma falai alá. Minthogy Lambert hívei az örök város kapuját nem akarták megnyitni előtte, Arnulf ostrommal foglalta el a várost. A pápa a Péter-templom lépcsőin hódolattal fogadta megszabadítóját és 896-ban császárrá koronázta. A keleti frank birodalom első uralkodója volt Arnulf, aki elnyerte a császári méltóságot.

Arnulf Rómából Spoleto ellen akart vonulni, hogy leigázza teljesen Lambertet, de útközben súlyos betegség támadta meg, úgyhogy Spoleto helyett visszasietett Németországba, míg Itáliában Berengár

és Lambert ragadták magukhoz újra a főhatalmat s megosztokodtak Itália uralmán.

A némethajlamú Formózusz pápát csakhamar megmérgezték Arnulf elvonulása után. Utóda, VI. Bonifác csak két hétig volt pápa. Helyébe VI. Istvánt választották meg pápának, aki fanatikus dühében kihurcoltatta Formózusz feloszlásnak indult holttestét sirjából és az egyházi rémbíróssággal megsemmisítésre íteltette. A pápa holttestét erre lábainál fogva végighurcolták Róma uccáin és a Tiberiszbe dobták. VI. István nem sokáig uralkodott. Ellenségei börtönbe vetették és megfojtották. A pápai szék ekkor a legvadabb pártoskodás ütközőpontja lett. Két év alatt öt pápa követte egymást a pápai trónon gyors egymásutánban. Lambert is gyilkosság áldozata lett, miután IX. János pápa a barbár Arnulf császárrá koronáztatását érvénytelennek mondta ki és Lambertet, akit már atyja, Guidó életében császárrá koronáztak, újra megerősítette a császári méltóságban.

Arnulf 899-ben halt meg Regensburgban. Utódává alig hatesztendős fiát, *Gyermek Lajost* választották meg az ország nagyjai. Gyermek Lajos, aki 18 éves korában halt meg, a Karolingok német ágának utolsó sarja volt. Uralma alatt teljesen szétmállott a német birodalom. Arnulf fáradtságos élete munkája megsemmisült.

A gyermekkirály helyett ugyanis *Hatto* mainzi érsek kormányzott, aki kénytelen volt az ország hatalmas főuraival mindenáron jó viszonyban élni, hogy a kis királynak legalább a névleges főhatóságát megóvhassa. Gyermek Lajos uralma alatt a magyarok befejezték hazájuk meghódítását, tönkretették a morva birodalmat és azután csaknem minden évben elindultak portyázó hadjáratokra a németek ellen és véres diadalokat arattak a bajorokon és a keleti frankokon. A németség terjeszkedéséről szó sem lehetett többé s Lajos adófizetéssel volt kénytelen megváltani az ideiglenes békeséget is a keleti határokon.

A magyarokkal szemben a keleti német tartományok nagyjai maguk próbálták védekezni, mert a tehetetlen királyi hatalom támogatására nem számíhattak. A harcok közben több nemzetség csaknem önálló hercegi állásra tett szert: így kiemelkedett Szászországban a Ludolfing-család, Bajorországban Luitpold keleti örgróf, a sváb földön Berthold, Frankóniában pedig a *Babenbergiek* és a *Konradinok* nemzetsége. Ez utóbbi családot, mely valósággal szembehelyezkedett a királyi hatalommal, a nép nagy zöme nagyon szerette. Gyermek Lajos, akinek uralma alatt végképp megszűnt a királyi hatalom tekintélye s egész sereg önálló, a központi hatalomtól csaknem teljesen füg-

getlen nagybirtokos tartományi hatalom keletkezett. Gyermeke Lajos 911-ben halt meg gyermektelenül. Benne kihalt a Karolingok uralkodó-családjának német ága.

A német főurak, tekintettel a birodalmat minden oldalról fenyegető veszedelemre, *Konrád* frankóniai herceget választották meg királyuknak, aki anyai részről rokonságban volt a Karolingokkal s vitéz, derék, jólelkű férfi volt. Konrád fel akarta eleveníteni a királyság régi hatalmát s azt a tervet tűzte ki maga elé, hogy hódolásra kényszeríti az új hercegeket vagy ha nem engednek, megsemmisíti őket. Támogatást az egyházban keresett, amely mindenkor barátja volt a központi hatalomnak és ellensége a szakadozottságnak.

Csakhamar azonban be kellett látnia Konrádnak, hogy olyasmire vállalkozott, amire gyöngé az ereje. A fiatal *Henrik* szász herceg, aki atyjának, *Ottónak* halála után a szász hercegséget örökölte, nem akart belenyugodni abba, hogy Thüringia, amely atyjának hűbére volt, ne legyen továbbra az ő hűbére is. Ebből hadakozás támadt, de Henrik súlyosan megverte Konrád öcesét, *Eberhardot*, úgy-hogy Konrád kénytelen volt Henriket elismerni és meghagyni Szászországon kívül Thüringia birtokában is.

Hiába próbálta Konrád Lotharingiát is hatalma elismerésére kényszeríteni. Lotharingia ugyanis *Reginar* alatt Gyermeke Lajos halála után rögtön a nyugati frank királysághoz csatlakozott.

Bajorországban *Luitpold* után fia, *Arnulf* kezdte gyakorolni a hercegi joghatóságot s „Bajorország Isten kegyelméből való szuverén hercegének” kezdte magát címezni. Hiába vonult Regensburg ellen Konrád erős sereggel, Arnulf állta az ostromot és megmaradt a király és az egyház akarata ellenére Bajorország hercegének.

A sváb földön hosszabb viszály után kénytelen volt I. *Burchard* örgróf fiát, *II. Burchardot* hercegnek elismerni. Itt *Burchard*, Bajorországban *Arnulf*, Szászországban *Henrik* uralkodott s a királyság ügye menthetetlennek látszott. Eközben a magyarok támadásai is minduntalan zaklatták Konrád országait. Éppen a magyarok ellen készült döntő háborúra, mikor váratlanul halálos betegség érte utól. Halálos ágyán erőt véve nagylelkűen a régi gyűlölködésen, belátta, hogy régi ellensége, *Henrik* szász herceg az egyetlen ember, aki a birodalmat súlyos válságá-

I. Konrád képmása és köriratos pecsétje.

ból kimentheti. Arra kérte tehát öccsét, Eberhard frankóniai herceget, hogy kössön békét Henrikkel és engedje át neki a királyi hatalmat a birodalom érdekében. Eberhard könnyek között ígérte meg, hogy bátyja kívánságát teljesíti. Nemsokára, 918-ban Konrád meghalt. Halála után új korszaka kezdődött meg a keleti frank országoknak.

Itália az utolsó karolingok alatt.

Mielőtt ennek a kornak a történetére térnénk át, ki kell egészítenünk az eseményeket Itália történetével az utolsó Karolingok alatt.

Itália ebben az időben három részre oszlott. Középen volt Róma körül a pápaság birtoka, Szt. Péter birodalma, amelynek törzse Kis Pipinnek az adománya volt. Ennek a területnek a pápa volt a világi ura, annál nagyobb jogkörrel, mert mint az anyaszentegyház feje, bizonyos tekintetben főhatósága volt az olasz királynak is. A pápát akkoriban Róma város egyházi és világi nagyjai választották.

Itália északi részén, a régi longobárd birodalom helyén, továbbá a délitáliai régi longobárd tartományokban az olasz király uralkodott. Az olasz királyságban hatalmas örökös grófságok alakultak ki, még pedig északkeleten a *friauli* örögrófság (Verona), északnyugaton *Szusa* és *Ivrea*, az Apenninek déli lejtőjén *Tuscia* vagy *Toscana*. Az Apenninek középső részén *Spoleto*, lejjebb délre, csaknem egész Alsó-Itáliában *Benevent*, amely később négy apróbb tartományra szakadt. A déli tartományokat a frankok sohasem hódították meg teljesen, úgyhogy ezekben megmaradt sokáig a régi longobárd alkotmány.

Harmadik része az volt Itáliának, amely legalább névleg a kelet-római császárság alá tartozott. Ezt görög *Itáliának* szokás nevezni. Jórészt a félsziget partmelléke volt ez. Legfontosabb részei voltak északon *Venece*, jobban mondva a velencei lagunák szigetei, amelyek voltaképpen független államot alkottak s csak gazdasági okokból ismerték el Bizánc fennhatóságát. A velencei köztársaság feje, a *dozse*, áttette székhelyét a régi védettebb partra, a Rialtóra s csakhamar szert tett a fiatal állam egyházi középpontra is, amennyiben egy velencei kereskedelmi flotta elhozta Alexandriából Szent Márk evangélista csontjait, amelyeket máig is a velencei Szt. Márk-templomban őriznek. Venece címerébe azóta került bele az evangélista szárnyas oroszlánja. Venece politikáját állandóan a kelettel való kereskedelmi kapcsolata irányította, ennél fogva nem igen avatkozott bele az itáliai bonyodalmakba. Belső fejlődését

azonban jó ideig gátolta még a dozse jogkörének korlátozása körül folyó közjogi harc.

Dél-Itáliában, a nyugati parton bizánci fensőség alatt állt *Nápoly*, amelynek fejedelme hercegnek (dux), konzulnak vagy pátriciusnak címezte magát, továbbá *Amalfi* (Kapri szigetével), *Szorrentó* és *Gaeta*. Bizánci tartomány volt *Apulia*, *Kalábria* és sokáig *Szicília* szigete is. Itt délen sok volt még a görögül beszélő lakosság s a déli püspökségek nagy része is még sokáig a konstantinápolyi pátriárka alá tartozott. A keletrómai császárok hosszabb-rövidebb időre leigázták a déli longobárd hercegségeket is és sohasem mondtak le teljesen Itáliára való jogigényükről.

Itália fejlődését döntő módon befolyásolta az a körülmény, hogy a karolingi uralkodók legtöbbszörre nem székelték Itáliában. *I. Lothár* császár, aki a verdueni szerződésben Itálián kívül Nagy Károly birodalmának az északi tengerig nyúló középső részét is megkapta, élete nagy részét frank földön töltötte s Itália kormányzását fiára, *Lajosra* bízta, akit Itália királyává nevezett ki és császárrá is koronáztatott.

Lajos császár és olasz király erélyes uralkodó volt, de a birodalom szétmállását mégsem tudta megakadályozni. Sok baja volt a külső ellenségekkel is. A normannok megjelentek a középitaliai partokon s pusztították és zsarolták Itália gazdag földjeit is csak úgy, mint északon a frank birodalmat. *Hasting* fejedelmük vezérlete alatt benyomultak a Spezziai-öbölbe, kirabolták Luna városát, kifosztották Pizát és egész Görögországig elkalandoztak kalózutaikon.

Frank fejedelem öltöze a Karoling-korszakban.

Szorosan álló nadrágot, aranyhímzésű, drágaköves övvel összeszorított tunikát viseltek és aranycsatos bíborpalástot. A kilencedik századból való misekőnyv képe.

A normannoknál veszedelmesebb külső ellenség volt Itáliára nézve a szaracén arab mohamedán áradat. Több mint 10.000 főnyi szaracén özönlött Sziciliába, akiket egy bizánci tisztnak, Eufémiosznak az áru-lása szabadított rá Itáliára. Pusztítva járták be az egész szigetet és ostromolni kezdték Szirakuzát is. A szaracénok azonban nemcsak Sziciliát foglalták el, hanem ugyanakkor állandóan fosztogatták és zsákmányolták a Földközi-tenger többi szigeteit és egész partmellékét is: Maltát, Szárdiniát, Korzikát, Dél-Franciaországot és Piemontot. A kikötő-városokból elhurcolták a szép fiúkat és lányokat és eladták a rabszolgavásárokon. Alsó-Itáliából, miután ott megvetették a lábukat, rablókírándulásokat rendeztek észak felé, Kampániába és eljutottak az örök-város közelébe is.

Egy arabs flotta a Tiberisz-folyamon Róma alá evezett és kifosztotta a falakon kívül épült Szt. Péter és Szt. Pál-székesegyházat, amelyekben félezred év alatt a hívők áhitata rengeteg kincseket halmozott össze. A veszedelem idején, szerencsére, az új pápa, *IV. Leó* nagyon erélyes ember volt, aki nem ijedt meg a szaracénoktól, hanem fáradhatatlanul szervezte a védelmet ellenük országszerte. Szövetséget kötött Nápollyal, Gaetával és Amalfival s a három város gályái a nápolyi herceg fiának, *Cezáriusznak* parancsnoksága alatt Osztia mellett tengeri csatában tönkrevették a muzulmánokat. Az arabok nagyobb része a zajló tengerbe veszett és a foglyok száma is oly nagy volt, hogy nem is tudták hol elhelyezni őket. Egy részüket kivégezték, más részüket, mint rabszolgákat, a pápai építkezéseknél használták fel munkára. Róma meg volt mentve, de a szaracénok sokáig pusztították még azután is a gyönyörű Kampáninát, sőt Amalfi mellett, Ravellóban meg is telepedtek.

IV. Leó pápa azonban nem érte be a tengeri diadallal, hanem tovább folytatta Róma megvédésének munkáját jövődi támadások ellen is. A Korzikából menekülő keresztényeket Róma előtt letelepítette a *Portusz* gyarmatban s ezzel új védőfalat emelt Róma számára. Más városok menekülő lakosait is letelepítette Róma környékén s egyre szaporította harcias alattvalóinak számát. A Szt. Péter-templom és a Vatikán környékét megerősítette s megalapította ezzel Rómának azt a részét, amelyet a pápa nevére *Leó városának* neveztek el. A Vatikánnak ebben az elővárosában akkor a legkülönbözőbb nyelvű nép, görög, gót, longobárd és szász lakott. Négyévi munka után elkészült *Leó városa*. A püspökök, papok és szerzetesek, élükön a pápával, énekelve, fejükre hamut szórva, mezítláb járták körül a falakat. A hét bíboros püspök szentelt-

vízzel hintette be útközben a falakat s a pápa a három kapu mindegyike előtt áldást kért az új városra.

Egész Itáliában folyt eközben a védekezés munkája. Hogy a rablók közeledését idejekorán észrevegyék és minden irányban jelezhessék, a

Frank viselet a kilencedik században.

Három tudóst ábrázol az egykorú kéziratnak ez a képe a kor divatja szerint öltözve.

partok mentén és a szigeteken őrtornyokat emeltek, amelyeknek romjai még ma is megvannak.

Jelentős diadalt aratott a szaracénokon Lajos császár, mikor csaknem négyesztendei ostrom után visszafoglalta tőlük Kalábriát és Barit. Az arab vezér is a császár foglya lett, a csapatokat pedig lemészárolták. Majd Kápua előtt semmisítették meg a frankok és longobárdok a friauli őgróf vezetése alatt mintegy 20.000 főnyi arabot. Sőt Lajos császár Tarentumot is visszafoglalta volna, ha a délitáliai görög és longobárd

hercegek féltékenyek nem lettek volna rá. *Adalgisz* beneventi herceg, aki Lajos császárnak szövetségese volt, Bari elfoglalása után árulómódra megrohanta a császárt, akinek testőrei vitézül védekeztek. Adalgisz erre felgyújtatta a császár termeit. Lajos császár családjával és szolgálóival egy magas, erős toronyba menekült, ahol három napig védekezett. Ekkor azonban, hogy éhen ne haljon, mert egy falat élelmiszerük sem volt a toronyban, megadta magát ellenségeinek. A beneventiek csakhamar szabadon bocsátották a császárt, mert a város előtt frank csapatok kezdtek gyülekezni, Szalernó mellett pedig nagy sereg szaracénok szállt megint partra. Így aztán Tarentum a szaracénok kezében maradt s továbbra is innen indultak ki rablóhadjárataikra.

A császár nem állhatott méltó hosszút Beneventen sem árulásáért. Meghalt fiutód nélkül. Benne kihalt a Karolingok olasz ága. Utána *Kopasz Károly* szerezte meg a római császári koronát. Halála után Német Lajos fia, *Karlmann* lett Itália királya, akinek halála után *III. vagy Vastag Károly* koronáztatta meg magát római császárnak. A Karolingok közül egyetlenegy volt még Vastag Károly bukása után római császár, *Arnulf* német király. De ez már nem tudta megakadályozni Itália felbomlását.

Itália apróbb hercegei közül ugyanis rég idő óta többen vágytak már a császári koronára s a Karolingok uralmának utolsó éveiben napirenden volt Itáliában a belső trónvillongás. Arnulf halála után IX. János pápa Guidó spoletói herceg fiát, *Lambertet* koronázta meg császárrá. Lambert azonban csakhamar meghalt s ekkor *Berengár* friauli örgróf ragadta magához a régi longobárd birodalom trónusát. Berengár éppen Rómába készült már, hogy császárrá koronáztassa magát, mikor 899-ben betörték Itáliába a magyarok s Brenta mellett tönkrevették Berengár hadait.

Itália főurai a nagy veszedelem közepette Boso fiát, *Lajos* alsó-burgundi királyt hívták be Itáliába és megkoronázták őt longobárd királynak és római császárnak. Berengár azonban pár év múlva kiheverte a brentai vereséget és megtámadta Lajost. Le is győzte és foglyul ejtette őt. Azután Veronában megvakíttatta és visszaküldte Alsó-Burgundiába, ahol a szerencsétlen Lajos még húsz esztendeig élt. Helyette egy rokona, *Hugó* gróf uralkodott, aki azonban csakhamar egészen magához ragadta a burgundi uralmat.

I. Berengár tehát egyedüli uralkodója volt az egész longobárd Itáliának; de a római császári koronát, amelyet összes ellenfele, Guidó, Lambert, Arnulf és Lajos viselt, csak tizenöt év múlva tudta megszerezni.

Végül felajánlotta neki X. János a császári koronát azzal a föltétellel, hogy megvédi a pápai birtokot a szaracénok ellen. Berengár meg is koronázta magát, de kötelezettségének teljesítése alól úgy bujt ki, hogy a pápának csak egy csapat katonát küldött a rablók ellen.

I. Berengár, mikor császár lett, zsarnokoskodni kezdett, úgyhogy csakhamar egész sereg ellenfele támadt, akik a megvakított Lajos utódának, *Hugó* alsóburgundi királynak ajánlották fel az itáliai királyi koronát. Mielőtt azonban céljukat érték volna, Berengár úgy sarokba szorította az elégetleneket, hogy ezek örömmel fogadták a legközelebbi segítő kezét, Felső-Burgundia királyát, *II. Rudolfot*. Rudolf legyőzte Berengárt és olasz királlyá koronáztatta magát. Minthogy Berengárt Veronában meggyilkolták, Rudolf egyedüli királya lett Itáliának.

Frank harcos a tizedik században.
Egykorú kézirat rajza.

Nem sokáig uralkodhatott azonban békességben. Mikor Adalbert ivrei őgróf, aki Hugó alsóburgundi királynak szánta Berengár ellen a királyi koronát, meghalt, özvegye, a nagyratörő és ravasz Irmengard nyíltan Rudolf ellenségének jelentette ki magát és Hugó pártjára állt. Hugó meg is jelent Itáliában és ott egész sereg fegyverbarátot talált. Melléje csatlakozott Irmengardon kívül XI. János pápa és *Guidó* toszkánai őgróf is. Rudolf erre lemondott Hugó javára az itáliai koronáról, aki cserébe átengedte neki Felső-Burgundiát, úgyhogy egész Burgundia egy kézben egyesült. Hugó csak a Provence grófságot tartotta meg magának, mint burgundi hűbért, az esetre, ha Itália trónját elveszítene.

Sejtelve valóra is vált. Mihelyt olasz királlyá lett, a legesztelenebb módon kezdett uralkodni. Fiát, Lothárt, akit társuralkodóvá nevezett ki, összeházasította régi ellenségének, Rudolfnak szép leányával, *Adelheid*-del s azután összes atyafiát megajándékozta nagy birtokokkal és püspökségekkel. Ez az erőszakos idegen uralom nagy békétlenséget szült. Irmengard fia, *Berengár* ivreai örgróf, aki akkoriban Itália leghatalmasabb tartományának ura volt, a békétlenek élére állt, elfoglalta Milánót és megjelent Pádua előtt. A megrémült Hugó arra kérte Berengárt, hogy legalább fiának, II. Lothárnak hagyja meg az itáliai koronát, ő maga lemond a trónról. Berengár annyira megvetette ezt a gyávaságot, hogy beleegyezett Hugó kérésébe, mert tudta, hogy ilyen gyáva uralkodókkal szemben a tényleges hatalom úgysis az övé lesz. Hugó visszavonult Provencebe, ahol nemsokára meghalt, míg fia, II. Lothár Itáliában maradt, ahol különösen feleségének, a szép *Adelheid*nek szeretetreméltósága számos hívet és barátot szerzett neki. Azonban hirtelen meghalt. Állítólag Berengár mérgeztette meg.

Lothár halála után *II. Berengár* lett az olasz király. De ő sem uralkodhatott zavartalanul. Hogy az elhunyt Lothár híveit a maga részére hódítsa, Lothár özvegyét, *Adelheid*et, akit mindenki nagyon szeretett, feleségül akarta megszerezni a maga fiának, *Adalbert*nek. *Adelheid* azonban vonakodott ettől a házasságtól, mire Berengár Garda várába csukatta az özvegyet. *Adelheid* onnan csakhamar megszökött és *Canossa* várába menekült *Azzo* grófhoz. Innen *I. Ottó* német királynak ajánlotta fel kezét és ezzel együtt jogait Itália királyi koronájára. *Ottó* feleségül is vette *Adelheid*et s így jogot szerzett magának arra, hogy Itália ügyeibe beleavatkozzék. Ez időtől fogva Itália története szoros kapcsolatba jutott Németország történetével s egyelőre csak Róma városának a sorsa alakult még tovább is függetlenül a németek hatalmától.

Rómában 904 óta erkölestelen asszonyuralom volt. A szép, de kicsapongó erkölcsű *Theodórának* és leányának, *Marozíanak* a kora. Előbb *Theodóra* férje, *Theofilaktusz* kormányozta Rómát, aki a rómaiak konzulának és szenátorának nevezte magát. Majd utána *Marozia* férje, *Alberik* örgróf jutott hatalomra s háttérbe szorította és eszközül használta fel az általa kinevezett pápákat. Végül *X. János* pápa megbuktatta *Alberiket* és önállóan kezdett uralkodni. Ámde *Marozia* második férje, *Guidó* toszkánai örgróf segítségével csakhamar ismét kezébe kerítette a hatalmat és *X. János* pápát börtönbe csukatta, aki meg is halt a börtönben s utóda *XI. János*, *Marozia* egyik fia lett.

Marozia, *Guidó* halála után *Hugónak* ajánlotta fel kezét és kezével

Róma városát. Hugó Rómába sietett, hogy megülje az esküvőjét és megszerezze a császári koronát is magának. Ámde Hugó oly feslett életet élt s oly erőszakosságokat vitt véghez, hogy ellenségeinek száma csakhamar nagyon megnövekedett és Hugót meg is buktatták. Bukásának főoka Marozia fia, Hugónak mostohafia, Alberik volt, aki folyton szemére vetette Hugónak erkölcstelen életét. Hugó emiatt egyszer arculütötte haragjában Alberiket. Alberik erre lázadásra ingerelte az elégtelent népet, elűzte Hugót és maga lett az örökváros ura. Anyját, Marozia királynét börtönbe vetette s fivérét, XI. János pápát fogva tartotta.

Alberik erős kézzel ragadta meg az uralom gyeplőjét. A régi pátricius cím helyett „minden római fejedelmének és szenátorának” nevezte magát, amivel kimondta Róma politikai függetlenségét is. Ugy látszott, hogy Róma ezentúl világi fejedelemség lesz, olyan, mint a többi itáliai fejedelemség, ahol a pápának csak lelki hatalma lesz. Alberik korlátlanul uralkodott, a pápai széket saját akarata szerint töltötte be és hűségesküt kívánt a néptől, a nemességtől és a papságtól egyaránt. Hűsz

eszendőnél tovább uralkodott és újra rendet teremtett Rómában, amely már-már elsüllyedt az erkölcstelenség iszaptengerében. A pápai széket tekintélyét is visszaállította, mert Isten méltó szolgálóival töltötte azt be. Hugó király több ízben megpróbált bosszút állni gyalázatáért, de a jól megvédett Róma elől mindig vissza kellett vonulnia.

Alberik halála után Róma független fejlődése is véget ért és Itália többi részével együtt német befolyás alá került.

Mielőtt folytatnók a németek és franciák történetét, álljunk meg itt egy kicsit és vizsgáljuk meg az egyház szerepét ebben a korban.

Frank lovaskatonák a Karoling-korban.
Érc sodronyínget viseltek, fegyverzetük a kard,
lándzsa és pajzs volt.

Mialatt Nagy Károly hatalmas alkotása, a frank birodalom szerte-mállott s a nemzeti és nyelvi különbségek új, apróbb államok alakulását hozták létre, a bomlásnak ebben a korszakában, amikor a nagy földesurak birtokai és a nagy hivatalnokok hivatalai örökösökké kezdtek válni és kezdtek kifejlődni a királyi hatalommal versengő független tartományúri hatalmak: ebben az időben az egyház volt az egyetlen hatalom, amely minden téren az egységet és a központosítást képviselte és sikraszállt az általános szakadozottság terjedése ellen.

E harcok idején keletkezett egy világhírű hamisítvány, az úgynevezett *ál Izidori gyűjtemény*, régi pápák állítólagos rendeletei, amelyek azt bizonyították, hogy a pápaságot már a régi időkben megillette a legfőbb törvényhozói, ellenőrző és bírói hatalom. A pápai szék a legfőbb bíróság minden egyházi vitában s a pápa maga nem tartozik semmiféle bírói hatalom alá. A hamisított pápai rendeletek az egyházat minden világi hatalom fölé emelték s jellemző az egész korra nézve, hogy ezt a hamisított gyűjteményt elfogadta érvényesnek, ami azt jelentette, hogy a lelkekben megvolt a hajlandóság az egyház legfőbb hatalmának elismerésére. I. Miklós pápa volt az első, aki 864-ben erre a hamisított gyűjteményre úgy hivatkozott, mint érvényes és hiteles jogforrásra.

A pápai hatalom megalapozásának volt még egy másik hamisított jogforrása is: *Nagy Konstantin császárnak egy állítólagos adománylevelé*, amely szerint, mikor a császár áttette székhelyét Konstantinápolyba, csaknem egész Itáliát és a hozzátartozó szigeteket a római pápai széknek adományozta. Ennek az ősi adományozásnak a híre először Nagy Károly császárrá koronázása idején merült fel, voltaképen azért, hogy az új nyugati frank császárság igényeit az egyházzal szemben ellensúlyozza. Ezt az adománylevelet szósz szerint közölte később az ál Izidori gyűjtemény is és hitelességét csaknem a XVI. századig általában elismerték.

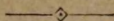
Ilyen előzmények után érthető, hogy a pápaság méltósága nagyon megszilárdult. I. Miklós pápa erélyesen harcolt azért a gondolatért, hogy az anyaszentegyház egységes alkotás, isteni eredetű és az egész világra kiterjedő tekintélye a római pápát, Szent Péter utódát illeti meg. Hosszú küzdelem után kényszerítette a ravennai érseket, hogy lemondjon arról az igényéről, hogy pátriárkai méltóság illeti meg és rendelje magát alá a római pápának. Megkezdte a harcot I. Miklós pápa Fotiosz konstantinápolyi pátriárka ellen is Róma felsőségének az elismeréséért. Ez a harc azonban csak az egész görög egyház elsza-

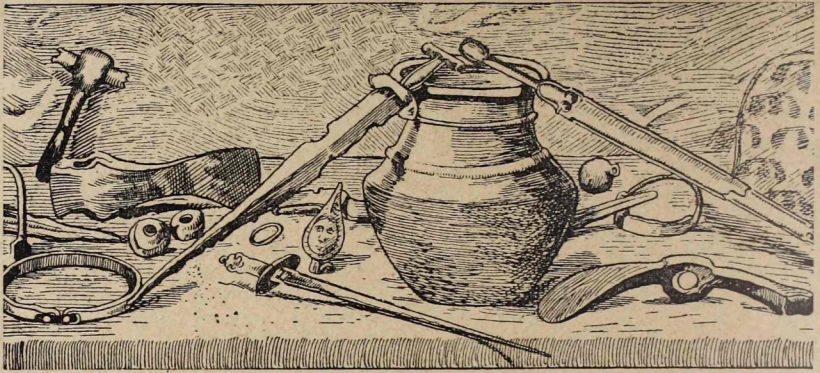
kadását siettette. Kiváló pápák voltak még ebben a korban I. Miklós utódai közül II. *Hadrián* és VIII. *János*. Ezeknek utódai azonban a római pártviszályok és az itáliai koronáért és a császári méltóságért folyó versengések közepette nem voltak képesek megóvni sem világi hatalmukat, sem egyházi tekintélyüket. A pápaság erkölcsileg milyen lehanyaglott, csak a német-római császárság keletkezésével kelt megint új és a réginél sokkal nagyobb erőre, mint ezt alább a császárság és pápaság évszázados harcainak történetéből látni fogjuk.

Ebben a korban alakult ki az egyház szigorú dogmatikus és hierarkikus szervezete is, amely egyre erősebben ellenezte a szabad gondolkodást és végül a XVI. században a reformációhoz vezetett. A barbár frankok és germánok durva, érzékies képzeletének nagyon megfelelt a szentek és a szentek ereklyéinek tisztelete is, amely szintén ebben az időben harapózott el oly mértékben, amelyről mai embereknek fogalmuk is alig lehet.

Rómának egy híres történetírója, *Gregoroviusz* így jellemzi ezt a különös szenvedélyt:

„A keresztény világot egy különös új szenvedély kerítette hatalmába, amely a szép ókorban teljesen ismeretlen volt. Ez a szenvedély a szent tetemek után való sóvárgás volt, amely az egyre zordonabbá váló időben valósággal őrjöngéssé fokozódott. A rómaiak, akik mindenkor értették a módját, hogyan kell az emberek apró-cseprő gyöngéseit kihasználni, akkoriban valósággal kereskedtek a holttestekkel, ereklyékkel és szent képekkel. A sok zarándok, aki Rómát, vágyainak célját, a szent várost felkereste, nem akarta addig elhagyni, amíg valami szentelt emléket nem vihet magával. Ereklyéket és csontokat vásároltak tehát a katakombákban. De csak fejedelmek és püspökök vásárolhattak meg egész holttetemeket. Volt Rómában egész sereg pap, aki abból élt, hogy kéz alatt eladogatta a szentek holttesteit. Képzeltető, micsoda becstelenségre voltak ezek képesek a nyereség végett. Szakadatlanul rabolták a római halottakat. A katakombák és templomok őrei álmatlanul gyötrődve virrasztottak, mintha hiénák ellen kellett volna védeniök a halottakat, mialatt a tolvajok beosontak a sírok közé és ezer furfangos csalást követtek el, csak hogy célt érhessenek. Azzal nem sokat törődtek, hogy miféle holttesthez jutottak hozzá. A halottakat éppúgy hamisították, mint a bort és tetszés szerinti felírással látták el.”

A magyarok története.

A magyarok eredete és őshazája.

Magyarországot a magyarság ezer és egynéhány évtized óta lakja. A kutató történettudósok vélekedése szerint a magyaroknak 895 vagy 896 körül történt Magyarország területén való megtelepedésük és államalapításuk. Azelőtti tartózkodásuk és életük a történelmi írás olyan pontjait érinti, melyek körül a homályosság és bizonytalanság ma sem szűnt meg, sőt talán nem is fog ezután sem megszűnni. Az összehasonlító nyelvészet, az embertan, az etnográfia, a hagyományok és a történelem egyéb kutató eszközeit kell tehát igénybe vennünk, hogy csak némileg megközelítő képet kapjunk az ősi magyarság eredetéről és hajdani lakóhelyeiről. A hagyományok azt tartották, hogy a magyarság Szkitiából vándorolt ki és faji, valamint nyelvi tulajdonságaira nézve egyenes utóda Attila hűnjainak. Ez az állítás azonban vajmi kevés biztos felvilágosítást tartalmaz. Mert ha így is volna a dolog, amiben egyébként lehet némi valószínűség, akkor is előbb pontosan ismernünk kellene a húnok eredetét, őskori lakóhelyeit és történelmi szereplését. Ismerni kellene nyelvüket, annak a körülöttük lakó népek nyelvéhez való viszonyát és pontos földrajzi viszonyait annak a területnek, hol őshazájuk volt. Egy szóval olyan időknek és eseményeknek pontos és szabatos ismeretével kellene bírnunk, melyekről hiteles emlékek nem maradtak fenn.

A történetíró feladatát a magyarság eredetének és ősi lakóhelyének felderítésében ezek a nehézségek már eleve megszabják, úgyhogy az adatok hézagossága és homályossága folytán egyenesen arra van utalva, hogy az eredet és őshaza kérdésében azt a valószínű képet tárja fel, mely a tudományos kutatás eddigi eredménye alapján rendelkezésére áll. Pedig az tagadhatatlan, hogy minden időben élt a nemzet lelkében a vágy, hogy származásának körülményeit megismerje. De mivel az idők messzesége és az írott emlékek hiánya e vágyának teljesülését akadályozták, érthető, ha átadta magát azoknak a hagyományoknak, melyek legendás és mondai elemekkel keverve a faji büszkeséget kielégítő módon tárták fel előtte multjának ködbe vesző emlékeit.

Még a tizenkilencedik században is, jöllehet az eredet kérdésének útvesztőjében Sajnovits már korábban némi határozottabb nyomokat jelölt, akadnak egyesek, akik a magyarság származását és őshazáját az ábrándozás segítségével, a képzelet által alkotott színes, illuziókeltő káprázatában mutatták be. Ennek az iskolának mestere egy lángoló érzésű, hazafias lelkű magyar tudós, Horvát István, aki elfogultságában annyira ment, hogy a magyarok őshazáját egyenesen a paradicsomig vezette és azt állította, hogy az első emberpár, Ádám és Éva is magyarul beszéltek. Ennek a lelkes és éppen emiatt túlzásokban bővelkedő elméletnek természetesen nincs semmi tudományos alapja, éppen úgy, mint annak a másik elméletnek, mely Horvát István módszerével dolgozva arra a következtetésre jut, hogy a magyarság ősi hazája Nagy Örményország egykori területén állott és a magyarokat az örményekkel testvéri kötelék kapcsolta össze.

Sokkal több világosságot derít az eredet kérdésére az összehasonlító nyelvtudománynak az a tanítása, mely a magyar és a finn-ugor népcsoport nyelvi anyagának átvizsgálása után feltűnő és nagyszámú nyelvi egyezést állapít meg s ennek alapján hirdeti, hogy a magyar nyelv az ural-altáji nyelvcsalád *finn-ugor* nyelvcsoportjához tartozik. E nézet hirdetői főként Hunfalvy Pál és Budenz József voltak, kikkel szemben Vámbéry Ármin azt tanítja, hogy a magyar nép, illetőleg a magyar nyelv az ural-altáji népcsalád *török-tatár* nyelvcsoportjába tartozik.

Hunfalvy iskolája, midőn a magyarokat finn-ugor néptörzsnek tartja, egyben elismeri, hogy a magyar nyelv a török befolyás erejét elég nagy mértékben magán viseli. Ezt a nyelvi hatást azonban úgy magyarázza, hogy a magyarok ősi vándorlásaik idején török törzsek közvetlen szomszédságában éltek s a velük való hosszas és benső érint-

kezés folytán nyelvükbe a török nyelv számos elemét fölvtették. Vámbéry ezzel szemben is határozottan állítja, hogy a magyar nép fajilag a török néptörzsekből fejlődött. Őshazájában aztán, a török-tatár fajok északi határán, mint őrszem a szomszédos ugor népek közelségébe jutott és az ugorsággal való folytonos érintkezés nyomait nyelvében is megőrizte.

Ez a kétféle elmélet, mely a nyelvre vonatkozó egyezések és hasonlóságok figyelembevételével iparkodik megállapítani a faji származás vitáját, egymással való ellentétessége ellenére annyit mégis kétségtelenül megállapít, hogy a magyar nyelvben finn-ugor és török elemek nagy számmal mutathatók ki s hogy a magyarság ezen népekkel nyelvi rokonságban áll. A nyelvi rokonságot érthetjük kétféleképpen is. Először olyanformán, hogy a magyar nyelv valamely nyelvcsaládnak olyan ága, melynek eredete egy közös alapnyelvre vezethető vissza. A magyarországi szászok vagy svábok nyelve például, habár sok tekintetben eltér a német nyelvtől, mégis magán viseli a közös német nyelvből való eredetet. De keletkezhetik nyelvrokonság olyan alapon is, hogy valamely nép a vele vagy körülötte lakó más nép nyelvének hatását olyan nagy mértékben átveszi, hogy a magáét időközben elfelejti vagy csak gyéren tartja fenn. Ilyenkor a nyelvi rokonság nem jelenti a faji származás közösségét is.

A nyelvtudomány mai eredményei alapján mindenesetre annyit megállapíthatunk, hogy a magyar nyelv a finn-ugor nyelvcsoporthal mutat legtöbb rokonságot. De ezen tény megállapításával egyelőre azlán be is kell értnünk, mert olyan bizonyossággal, mely minden kétséget kizáró módon igazolhatná akár a származás, akár az őshaza kérdésé, egyáltalában nem rendelkezünk. A hagyományok és a történelmi kutatások a magyarokat számos néppel hozzák rokonságba, melyekkel nomád korszakában közeli kapcsolatban állott. Ilyenek a húnok, kazárok, másként akacirok, szaragurok, ugorok, unutorok, szávirok, bolgárok, kúnok, úzok, jászok, kuturgurok, utrigurok, örmények, beszenyők és baskirok, ez utóbbiakat egyébként egyes tudósok magyaroknak tartják. Az itt csak nagyjában elősorolt néptörzsek viszonyának a magyarhoz való megállapítása szintén nem világosítaná meg jobban az ősszármazás kérdését.

Az összehasonlító nyelvtudomány eddigi eredményei tehát csak azt állapítják meg, hogy a magyar nyelv a finn-ugor nyelvcsalád vogul és osztják népének nyelvéhez áll legközelebb, de általában török és ugor nyelvelemekkel van keverve, mikor a magyar nép a nemzetek

versenyében megjelenik a világtörténet színpadán. A nyelvi rokonság azonban még korántsem dönti el a faji származás kérdését. Hogy példát idézzünk, hivatkozhatunk olyan jelenségekre, melyek a szemünk előtt mennek végbe s azt bizonyítják, hogy az azonos nyelv mellett faji származásra nézve mégsem tekinthetők egyes népek közös eredetűeknek. Magyarországon például az örménység az a faj, mely nyelvében, életviszonyaiban és szokásaiban tökéletesen elmagyarosodott. A magyarországi örmény a saját anyanyelvét már nem igen érti és nem beszéli s mégis jellegzetes faji vonásai ma is fennmaradtak.

A magyarság származásának kérdését is sokban tisztázhatnák az embertan idevágó megfigyeléseinek eredményei. Csakhogy a mai magyarság a honfoglalás korabeli és az azt megelőző idők magyarságával összehasonlítva, fajilag tisztának nem tekinthető. A keveredés az évszázadok folyamán olyan nagy volt, hogy azt a típust, melyre biztossággal el lehetne mondani, hogy a magyarság jellegzetes tulajdonságait egyesíti magában, talán sehol sem találjuk fel. Hogy milyennek képzelettel és képzelte el a magyar a maga fajtáját, arra nézve egyik népdalunknak szűkszavú utalásai adják meg a legjobb felvilágosítást :

*Se nem szőke, se nem barna
Az igazi magyar fajta.*

Körülbelül igaza is van a népdalnak, sem a szőke germánokkal s szlávokkal, sem a barna vagy fekete arcszínű ázsiai népekkel nem egyezik igazi típusában a magyar. Az embertan és az etnográfia kutatásai nem tisztázták a faji származás kérdését. A mai magyar típusokra nézve leginkább két fajtát különböztetnek meg: a *törökös fajta* és az *ugoros fajta* magyart. E két fajtának aprólékos megfigyelése alapján összegyűjtött eredmények sem vezetnek tehát tovább, mint a nyelvtudományi vizsgálódások. Legfeljebb a két fajta részletesebb jellemzését kapjuk meg, amennyiben egymástól eltérő tulajdonságokat mutatnak. Így a törökös fajta magyar jellemében ma is a hódító vonás a túlnyomó. Főképen a Duna—Tisza közét, a nagy magyar Alföldet lakja a törökös fajta magyar, melyet magas termet, nyílt tekintet, szilaj vérmérséklet jellemeznek. Főfoglalkozása a földművelés és az állattenyésztés. Az ugoros fajta magyar ellenben leginkább a vizek, hegyes vidékek mentén található s halászattal, földműveléssel, iparral foglalkozik, egy szóval nem a hódító, hanem a hódítottak a tulajdonságai konzerválódtak faji jellemében, mely kifejezésre jut alacsonyabb ter-

metében és arcvonásainak jellegzetesebb, a törököstől eltérő saját-ságaiban.

A tudomány számára a származás ezen kérdései valószínűleg mindenkor problémák fognak maradni. Az idő messzesége és az írott emlékek hiánya, továbbá a kétségbevonhatatlan adatoknak, tényeknek és emlékeknek rendkívüli gyér volta a teljes megismerés lehetőségét egyre nehezebbé teszik. Nyomok azonban, melyeknek segítségével legalább némileg közelébe férhetünk az ősi magyarság eredetének, egykori őshazájának és történelmi szereplésének, nemcsak vannak, hanem szerencsés felfedezések által ezután is lehetnek. Az érdeklődőknek be kell érniök tehát a tudomány által rendkívüli nagy fáradtsággal és szívóssággal kijelölt nyomokkal, melyek legalább nagy körvonalai-ban jelzik azokat a vitás kérdéseket, melyek minden nép eredetét és őshazáját körülfonják.

A magyar krónikák, mikor a magyarok őshazájáról beszélnek, mint már említettük, Szkithiát jelölik meg az ősmagyarok eredeti hazájának. Szkithia lakói a szittyák és országuk állítólag a mai Oroszország azon részén terült el, mely a Don és az Alduna között levő déloroszországi nagy pusztaságot foglalja magában. Itt laktak volna és az ezzel szomszédos területen a szittyák különböző törzsei a hagyományok szerint. Hogy honnan eredtek a magyarok, vagyis arra a kérdésre, melyre a tudomány kielégítő feleletet adni nem képes, könnyedén megfelelnek a krónikák, melyek összefüggően beszélnek el az ősmagyarok életét a magyarok eredetétől kezdve hazájukba való beköltözésükig.

Van egy tizenharmadik századbeli krónikánk, melyet Kún László fejedelem udvari papja, Kézai Simon mester hagyott reánk és abból a szempontból nevezetes, hogy a legvitásabb kérdéseket nyugodtan, minden aggodalmaskodás nélkül megoldja. Kézai Simon a magyarok eredetét egészen a bábéli torony építéséig felviszi.

A vízözön Noén kívül csupán három fiát, Szemet, Hámot és Jafetet hagyta életben. A három fivértől hetvenkét nemzetség származott, Szentől huszonkettő, Hámtól harminchárom, Jafettől tizenhét. A Jafet nemzetségéből való óriási Menrót a vízözön utáni 201-ik évben elkezdte a maga atyafiaival a bábéli tornyot építeni, nehogy egy második vízözön alkalmával nemzetségei az előbbiekhöz hasonló sorsra jussanak. A bábéli torony építését azonban nem fejezhették be, mert az Isten olyan zűrzavart bocsátott rájuk, hogy egyik a másíknak a nyelvét nem értette. Menrót nemzetségei ekkor elszéledtek a világ négy táján, maga Menrot Evilát földjére költözött, melyet akkor Perzisz tartományának

neveztek. Itt született Ene nevű feleségétől két fia : Hunor és Magor, akiktől a húnok és a magyarok származtak. Ménrotznak azonban több fia és leánya volt még, kik Perzisz tartományban széledtek el és arcukra, valamint természetükre nézve a húnokhoz hasonlítottak. Nyelvük is csak annyiban különbözött a húnokétól, mint a „szászoké a thüringiaiakétől.”

Hunor és Magor jó egyetértésben éltek egymással. Közösén jártak vadászatra és minden megfigyeléseiket kölcsönösen közölték egymással. Egy alkalommal Perzisz tartományában vadászatra indultak. Amint mentek-mendegéltek, egyszer csak egy csodaszép aranyos agancsú szarvas tűnt eléjük. Nyomban üldözőbe vették és mindenütt nyomában voltak. Egészen az Azovi-tenger ingoványáig kergették, amikor váratlanul eltűnt szemeik elől. Hiába keresték a csodaszarvast, többé nem tudtak nyomára találni. Annyit azonban mégis elértek, hogy a meotiszi ingoványok bebarangolásával kiismerték a vidéket és megállapították, hogy az kiválóan alkalmas nyájak táplálására és legeltetésére.

Magyarok az őshazában.
A Bécsi Képes Krónika képe.

Hazaérve, első dolguk volt atyjuknak elbeszélni az aranyzarvas látományát és a meotiszi vidék kiváló előnyeit. Atyjuk beleegyezett, hogy Hunor és Magor ezen a vidéken megtelepedjenek s ők nemsokára minden hozzátartozóikkal útrakeltek és a meotiszi ingoványok között új hazát alapítottak. Meotisz vidéke Perzsiával határos és minden oldalról tenger zárja körül. Nehezen megközelíthető, folyóizei nincsenek, de megvan az a nagy előnye, hogy rendkívül gazdag halban,

vadban, fűben, fában és kitünő tartózkodást nyújt. Hunor és Magor öt esztendeig a legnagyobb csöndességben éltek Meotisz ingoványai között. Az ötödik év elmúltával egy ízben elhagyták tanyájukat és elkalandoztak. Amint így haladtak, egy térségen Belár fiainak gyermekeire és feleségeire bukkantak. Ott sátoroztak, táncoltak és játszadoztak férjeik nélkül a pusztában. Hunor és Magor, valamint a velük volt kísérők megigézve a gyönyörű látványtól, a gondtalanul játszadozó nőkre csaptak és magukkal ragadták őket a meotiszi ingoványokba.

Az elrabolt nők között volt Dulánnak, az alánok fejedelmének két fiatal és gyönyörű leánya. Ezek közül az egyiket Hunor, a másikat Magor vette el feleségül és e két házasságból származtak aztán a húnok és a magyarok. Ámde idők multjával annyira elszaporodtak a meotiszi ingoványok között, hogy hatalmas nép lett belőlük és a föld nem tudta őket többé eltartani. Elhatározták tehát, hogy új hazát keresnek, hogy családjuknak és népüknek új otthont alapítsanak.

Hunor és Magor mindenekelőtt kutatókat küldtek előre a letelepülésre alkalmas hely kiválasztására. Ezek Szkithiába mentek s miután a földet Hunor és Magor népe számára kiváóan alkalmasnak találták, az egész nemzetséget ide irányították. Hunor és Magor megtámadták Szkithia birtokosait, az alpruzuruszokat és a prutenuszokat s országukat erőszakkal elfoglalták tőlük. Szkithiát Kézai így írja le:

„Szkithia Európában fekszik és keletnek húzódik. Határolják az Északi-tenger, Rifei-hegység, kelet felől Ázsia tartományai. Két nagy folyó húzódik rajta végig: az Etul és a Togora. Szkithiával keletre a joriánusok földje határos, továbbá Tarzia és Mangalia. Az ezen földön élő népségek szeretik a nyugalmas életet, haszontalanságokkal bibelődnek, másokat semmibe sem vesznek, rabjai az érzékiségnek, szeretnek zsákmányra járni és általában inkább sötétbarna mint fehér-színűek. A forró égőv felől a korozmin nemzetség tanyázik, azon túl van Ethjópia, melyet Kis-Indiának neveznek. Azután pedig dél és a Don folyása között áthatolhatatlan pusztaság terül el. A Don-folyó pedig Szkithiában ered, a magyarok Etulnak hívják, amint aztán a Rifei-hegységen keresztül folyik, Donnak nevezik, végre, mikor leér a síkságra, az románok földjén folyik át és ezután három ággal a kerek tengerbe szakad. A Togora-folyó pedig Szkithiát elhagyva, rengeteg erdőn, mocsarokon és havasokon folyik keresztül, hol a köd miatt a nap sohasem süt ki, végre az Északi-tengernek tartva Hirkániába megy át. Ugy mondják, hogy Szkithia hosszában háromszázhatvan stádiumnyira terjed, szélteben pedig százkilencvenre. Természeti fekvése olyannyira

védett, hogy csak egy nagyon keskeny helyen lehet belejutni. Nem is tudtak sem a római császárok, sem Nagy Sándor beléje hatolni, bár megkísérelték. Szkithia földje buja, cserjék, erdők, legelők diszlenek rajta, különféle vadakban pedig bámulatosan gazdag. Nyugaton a bessenyők és a fehér kúnok a szomszéda, az Északi-tenger felé azonban, mely vele határos, egészen a szuszidai tartományig erdős pusztaság terül el, amelyen ember még nem hatolt keresztül. Állítólag nagy-kiterjedésűnek kell lennie. Egyfolytában kilenc hónapig sűrű köd ül rajta, a napot nem is lehet látni, csak júniusban, júliusban és augusztusban, akkor is napjában csak oly kis időre, amennyi hat órától kilencig telik el. Az említett pusztaság hegyeiben kristály található és griffmadár fészkel s úgy tudjuk, hogy egy *legerfalc* nevű madár költ, amelynek magyarul „kerekhet” a neve.”

Ime Kézai Simon mester ezeket tudja a magyarok őshazájáról. Nem nehéz észrevenni, hogy Kézai előadásában a monda, a hagyomány és a história adatai össze-vissza keverve jelentkeznek és leírása Szkithiára vonatkozólag olyan zavaros, hogy alig lehet elmenni rajta, de mindezek ellenére is a Szkithia hollétére nézve megkapjuk azt a legfőbb felvilágosítást, amivel minden zavarossága és ellenmondó adatai ellenére beérjük, hogy Európában volt és egykori területét a Volga és Jajk között a Kaukázusig terjedő keleteurópai pusztaságban kell keresnünk.

Kézai mester tovább úgy folytatja, hogy Szkithia három részre oszlik, úgymint: Barzaciára, Dentiára és Mogoriára. Tartomány száznolc van benne a száznolc nemzetség szerint, melyek Hunortól és Magortól származtak. A tiszta magyarságban ugyanis csak száznolc nemzetség van, nem több. A többiek, kik közülük keveredtek, vagy jövevények vagy foglyoktól származtak.

Kézai, miután a húnokat a magyarokkal egyazon népnek tartja, elbeszéli ezután a húnoknak Szkithiából való kiköltözését és az Attila nevével összefüggésben mindazokat a hadjáratokat és eseményeket, melyek a hún birodalom fennállásáig végbementek.

Anonimusz, Béla király névtelen jegyzője.

Anonimusz, miként Kézai Simon mester, a régi magyarok viselt dolgainak krónikása, aki a magyarok bejövételéről és vitézi tetteiről szóló krónikáját minden valószínűség szerint a tizenharmadik század elején írta. A történettudományban, mivel kilétét pontosan nem sikerült megállapítani, az Anonimusz nevet kapta, noha újabban már meg-

lebbentették az alakját körülvevő fátylat s tudni vélik, hogy III. Béla király jegyzője volt, neve pedig Adorján püspök. Titokzatos volta inspirálta a művészt is arra, hogy szobrát, mely a budapesti Városligetben van felállítva, úgy alkossa meg, mint magábavonuló, rejtelmes alakot, aki az idők messzeségébe látszik pillantani, midőn a magyarok

ANONYMVS =
GLORIOSISSIMI BELÆ REGIS NOTARIVS

Anonimusz, Béla király névtelen jegyzője.

Valószínűleg III. Béla püspöke volt. Geszta Hungarorum című latinnyelvű művében ő írta meg legrészletesebben a magyarok bejövételének és a honfoglalásnak történetét. Adatainak hitelességéhez sok kétség fér ugyan, mégis ő, a Névtelen a magyartörténetírás apja. Ligeti Miklós szobra a budapesti Városligetben.

történeteiről elmélkedik. Szkithiáról, a magyarok, illetőleg a húnok életéről ő is sokat tud, de egészen másként beszél el, mint Kézai. A húnokról pedig, kiknek történeteit Kézai bőven ismerteti, alig emlékezik meg. Anonimusz előadása a magyarok őshazájáról, vagyis Szkithiáról így hangzik.

„Szkithia tehát igen nagy föld, melyet Dentumogeriának neveznek, melynek határa kelet felé az északi résztől a Fekete-tengerig terjed. Mögötte pedig vagyon a Tanaisz nevezetű folyó (mai Don folyó) nagy ingoványokkal; holott szerfölött bőven találkozik a nyuszt, úgyhogy nemcsak nemes és nem abból ruházkozhatnak, hanem a gulyás, juhász, kanász is azzal ékesíti ruháját azon a földön. Mert ott

Etia de soluto. et ad castri hung captauerunt. ut capent eum. To dum castra metati essent ca murum. tunc comes elde casti noie loboty q in lingua ege duca uocabat. fuga lapsus ad castru zemlium perabat. Que milites duces p sequit ugra quendam fluiu apprehenderet. isq suspenderunt. in eode loco. Et a die illo fluiu illu uocauerunt sub noie eidem loboty. Tunc dux am et sui casti hung sub murel. dus immortalib magnas uictimas fecerunt. et diuina p. uii. dies celebrauerunt. Et to au die inno filio et accepto u ramento omium suge dux am ip uenire filium suum arpadum ducem ac pceptorem dicitur. Et uocat est ar pad dux hungarie et ab hungu. omis sui militel uocaty. Et hunguari scdm linguam alienigenay. et illa uocatio usq. ad p. lens durat. p totum mundum. De arpad duo
A*dux nullis exercitib suis totam terrā que ē inter rithiam et budung. usq. uolam ē cū omnib habitatorib suis p. occupauit. et castru borlai obsedit. et tno die pugnando apprehendit. muros ei destruxit. et milites*

Anonimusz híres krónikája, a Geszta Hungarorum egyik lapja kicsinyített másolatban.

aranynak és ezüstnek bőve van és azon föld folyóiban drágakövek és gyöngyök taláthatnak.

Szkithiának kelet felől való határánál pedig a Góg és Mágóg nemzetei laktanak, kiket Nagy Sándor bérekesztett. A szkithiai föld pedig széltében és hosszában igen terjedelmes. A népet pedig, mely lakja, *dentumogerne*nek nevezik mai napiglag és az *soha semmi uralkodó hatalma alá vetve nem volt*. A szkithák ugyanis régiféle népek s hatalma vagyon Szkithiának keleten, mint fönt mondottuk. *Szkithiának első királya volt Mágóg, Jafet fia s azon nemzetet Mágóg királyról nevezték mogerne*k.

Kinek is nemzetségéből származott azon nagy, híres és igen hatalmas Attila király, ki Urunk születésének 451-ik esztendejében a szkithiai földről kiszállva hatalmas erővel Pannonia földjére jöve s a rómaiakat megfutamítván, az országot elfoglalá és királyi lakot alkota magának a Duna mellett, a hév vizek fölött és minden régi műveket, melyeket ott talált, megújította és köröskörül igen erős kőfállal megépíté, melyet magyar nyelven most Budavárnak, a németek pedig Ecilburgnak neveznek.

De hagyján! A történetírás útját kövessük. Ezután sok időre származott ezen Mágóg király nemzetségéből Űgek, Álmos vezér apja, kitől Magyarország királyai és vezérei eredetüket vették, miként a következőkben elmondva leszen.

A szkithák ugyanis, miként mondtuk, régiféle népek, akikről a történetírók, kik a rómaiak tetteit megírták, így szólának: a szkithiai nemzetek igen bölcsék és szelídek voltak, kik a földet nem művelék vala és csaknem semmi véték sem vala közöttük. Mert nem voltak mesterséggel készített házaik, hanem csak szövethől készített sátraik; húst, halat, tejet és mézet esznek vala, sok barmot tartanak, nyusztok és más vadak bőrével ruházkodnak vala. Máséra nem vágnak vala, mivel mindnyájan gazdagok voltak, barmaik és eleségük bőven lévén. Nem voltak paráznák sem, hanem kinek-kinek csak egy felesége vala. Később azonban a már mondott nemzet a háborúnak nekitörődve, oly kegyetlenségre vetemedett, mint némely történetírók mondják, hogy dühükben emberhúst ettek és embervért ittak volna.

És hiszem, hogy még most is megismerhetitek, hogy kemény nemzet volt, gyümöcseikről. Mert a szkitha nemzetet egy uralkodó sem hódította meg.

A szkithák Dárius perzsa királyt ugyanis nagy csúful megszalasztották s elveszte ott Dárius nyolcvanezer embert s így nagy ijedten szalada Perzsiába. Ugyancsak a szkithák Kírosz perzsa királyt háromszázharmincezer emberrel megölték. Ugyancsak a szkithák magát Nagy Sándort is, Fülöp király és Olimpiász király fiát, ki harcolva sok országot meghódított vala, csúful megszalaszták. Mert a szkitha nemzet edzett volt minden bajt kiállani s nagy termetűek s háborúban vitézek voltak a szkithák, mert semmijük sem lehetett a világon, amit a rajtok elkövetett sérelemért elveszni féltek volna. Midőn ugyanis a szkithák győzedelmet nyernek vala, semmit sem akartak a zsákmányból, mint maradékaikból a mostaniak, hanem csak dicsőséget keresének belőle és Dáriust, Kíroszt és Sándort kivéve egy nemzet sem merészelt a világon földjükre belépni.

Az említett szkitha nemzet pedig kemény volt a csatára, gyors a lovaglásra. Fejükön sisakot viseltek s újra és nyilazásra a világ minden nemzeténél derekabbak voltak. *S hogy ilyenek voltak, maradékaikról megismerhetitek.* A szkithiai föld pedig amennyivel távolabb esik a forró égaltól, annyival egészségesebb az emberi nem szaporodására. És jóllehet, igen téres, mégsem volt elég az ott megszorodott nemzetek táplálására és befogadására. Azért is hét fejedelmi személy, kiket hetumogernek neveztek, a hely szűkét nem állhatván, erősen gondolkodék, hogy azt odahagyja. Ekkor ezen hét fejedelmi személy egymás között tanácsot tartva elvégezé, hogy maguknak földet foglalni, melyen lakhassanak, szülöttjük földjéről távozzanak el."

Anonimusz előadásából megtudunk némely érdekes dolgokat, de biztos feleletet tőle sem kapunk arra a kérdésre, hogy a magyarok kiktől származtak, micsoda faj kötelékéből váltak ki, minő nyelvet beszéltek eredetileg és Magyarországon való megjelenésükig a történelmi élet színpadán minő szerepet vittek. Pedig a mondák, legendák és hagyományok helyett, melyek magukban véve kétségkívül igen kedves dolgok, tisztán a száraz igazságot szeretnők e kérdésekre megtalálni. De amint láttuk, ez igen bajos dolog. Kézai a Babel-torony építéség viszi fel a magyarok eredetét s Jafet nemzetségéből, Menróttól, más-ként Nimródtól származtatja őket. „Ezen nemzetségek a héber nyelven beszéltek” a bábéli zürzavarig, mondja Kézai, tehát a magyarok és húnok, miután Menróttól származtak, ezen elmélet alapján héber eredetűek volnának. Csakhogy a nyelvben ennek a héber származásnak semmi nyoma sincsen, sőt a magyar faj embertani tulajdonságaiban sem találunk a héber eredetre mutató nyomokat. A középkorban azonban a történetírók előszeretettel vezették vissza minden nép eredetét valamilyen bibliai családra. Anonimusz pedig Mágógtól, Jafet fiától származtatja a magyarokat, de még is elégszik ezzel a kijelentéssel, anélkül, hogy okadatolná állítását.

Ezekkel szemben ott állanak az összehasonlító nyelvtudomány bizonyosságai a finn-ugor, török és más nyelvcsoporthoz a magyarral való egyezéséről. Ezek a nyelvi egyezések, ha tökéletlen, de mégis csak biztosabb nyomokat adnak az összszármazás kérdésének eldöntésére. Ezek a nyomok a történelmi kutatások amaz eredményeivel egybevetve, melyek azt bizonyítják, hogy a magyarok finn-ugor, török és más népek közelében éltek, egyúttal az őshaza kérdését is jobban felérik a krónikák mende-mondáinál.

A történelmi adatok világánál a baskirok földjén, a bolgárok

és bessenyők között tűnik fel először a magyarok őshazája. Ez az első ismert tartomány, mely a magyarok őshazájáról az alaptalan mende-mondákon kívül némi határozott nyomokat szolgáltat. Pauler Gyula erre nézve a következőket írja:

„A magyar és baskir egy és ugyanaz a nemzet. A magyarok első ismert hazája a mai baskirföldön, az ufai és részben talán orenburgi kormányzóság területén volt s ennél fogva a magyarok nemcsak a baskirok szomszédai, hanem maguk a baskirok voltak, kik mióta a történelem-

A hét vezér.

Egy németnyelvű krónika színezett rajza.

ben feltűnnek, mindig ugyanazon a néven, ugyanazon a földön laknak, épp úgy, mint a magyarok, kik bár kivándoroltak, körülbelül hetven évig bolyongtak s baskir nevüket letették. Mikor új nevükön végre a Duna—Tisza mellékén új hazát találtak, nevüket és nyelvüket is megtartva, vérrel szerzett földükön, most már ezer esztendeje, megmaradtak.”

Az ősi Szkitia is tehát, melyről a krónikák olyan előszeretettel és bőbeszédűséggel beszélnek, itt kereshető, mint a magyarság bölcsője. És ide vezetnek a nyomok az Anonimusz által említett Dentumogeriáról, mely a baskiri magyar teleppel hozható összefüggésbe. A kilencedik

század elején itt tartózkodtak a magyarok. Halászáttal, vadászattal és állattenyésztéssel foglalkoztak. Hét törzsre voltak oszolva, vagyis hét olyan csoportra, melyek székeknek is nevezettek. Ezek katonai szempontból egységes alakulások voltak. A hét törzs élén a következő törzsfők állottak: Nyék, Megyer, Gyarmat, Tarján, Jenő, Kara és Kasa. A törzsek szintén kisebb egységekre oszoltak. Vándorlásaikban a törzseket, vagyis székeket a hozzátartozó nők, gyermekek, aggok és szolgák követték. Mindenik törzs élén egy-egy vezető állott, akik közül egy vezért választottak, kinek *gyula* volt a neve.

Az ősmagyarok Baskiria földjén főként állattenyésztésből és halászatból éltek. Sátrakban tartózkodtak s ilyen sátraknak és székeknek a tömege alkotta egy-egy törzsnek a várát. A kereszténységet ekkor még nem ismerték s vallásuk természetimádás volt. Imádták a természeti erőket s a különböző állatokat. Papjaik, noha nem voltak a szó ezen értelmében annak nevezhetők s szervezetük sem volt, bemutatták a különféle áldozatokat s általában végezték azokat a vallásos szertartásokat, melyek az ősmagyar vallásban is elég nagy számmal voltak. Miként a húnok, úgy ők is fehér lovat áldoztak a nagy ünnepek alkalmával és a táltos a ló beleiből jósolt az összegyűlt népnek.

Családi életüknek megvolt a bensősége. A nő, amíg leány volt, szabadon járhatott-kelhetett, mikor azonban eladták, vagyis amikor a kérő jelentkezett érte és megvette, ő lett a ház vezetője. Végezte a házi teendőket, gondoskodott a beszerzett élelem elkészítéséről, a gyermekek neveléséről és mindazon teendőkről, melyek a nomád viszonyok között az ő hivatása körébe tartoztak.

Az ősmagyar férfi az egykorú leírások szerint általában magas volt, nagyrésze nyírott szakállt viselt, haját megnövesztette és főfoglalkozásául a hadakozást tekintette. Életviszonyai is, melyek arra kényszerítették, hogy harcban álljon ellenségeivel, kifejlesztették benne a katonai erényeket. A hadakozás az ősi magyarságnak kedvelt foglalkozása volt, ami nemcsak szilaj temperamentumából folyt, hanem gazdasági érdekeivel is összefüggésben állott. A sikeres rajtaütések vagy hadi kóborlások gazdag zsákmánnyal jártak és az így szerzett javakat felosztották. Fegyverül az íjat használták, de a dárda, kard dzsida és más fegyvernemek sem voltak ismeretlenek előtte.

Igy élt az ősi magyarság első hazájában, melyről némi történeti ismereteink vannak. Az őshaza körülbelül hatvanezer embert táplált. Ez a nagykiterjedésű föld azonban nem volt mégsem elég nagy arra, hogy az egyre szaporodó népet eltartsa. Ennélfogva útrakeltek és hetekig

tartó vándorlás után lehúzódtak Lebédiába, hol második hazájukat alapították meg. Ez a vándorlás 830 körül lehetett s egy kisebb töredék kivételével, mely az őshazában maradt, magával vonta a magyarságnak szinte kilenctized részét. Ez a terület, mely a Don és Dnjeper-folyók között húzódtott végig és déli határával egészen a Fekete-tengerig kinyúlt, háromszorta nagyobb volt, mint az őshaza. Emellett földje sokkal gazdagabb és termékenyebb s nemcsak halban és vadban, hanem terményekben is bővelkedő volt.

A kazár birodalomhoz tartozott Lebédia, mikor a honkereső magyarok ezen a területen megtelepedtek. A harcban a kazárok lettek vesztesek s Lebédiát, mely nevét állítólag Lebed nevű vezérük után kapta, nyugodtan megtarthatták. A magyarokhoz csatlakozott a bolgárok, kúnok és a kazárok kisebb töredéke s ezek alkották aztán a nyolcadik magyar törzset, mely nemsokára nyelvében és szokásaiban is magyarrá lett. A magyarok Lebédiában megtelepedve nem hagytak fel hadi kalandozásaikkal sem. Megtelepedésük után néhány év múlva már kisebb-nagyobb rajokban áthatoltak a Dnjeperen s egészen a Duna vidékéig elkalandoztak. Közben rátörtek a szomszédságukban élő szlávokra, kik a kazárok adófizetői voltak s ők is sarcot vetettek rájuk. Egy tizedik századbéli arab író, Ibn Roszteh egyébként érdekesen írja le a magyarok lebédiai életét.

„A magyarok — írja Ibn Roszteh — uralmuk alatt tartják a szlávokat mind. Terhes adókat vetnek rájuk s úgy bánnak velük, mint hadifoglyokkal. A magyarok tűzimádó hitűek. A szlávokkal harcolva a tőlük ejtett foglyokat a tengerparthoz viszik, a Rum (Fekete-tenger) föld egyik révéhez, melyet Karkhnak hívnak. Mondják, hogy egykor a kazárok, félve a magyaroktól s más szomszéd népektől, elárkolták magukat. Mikor a magyarok Karkhba megérkeznek, a görögök eléjük jönnek. A magyarok vásárt tartanak velük, eladják foglyaikat s ezek fejében görög készítményeket, tarka gyapjúszőnyegeket s más egyéb görög tárgyakat kapnak.”

Ez a rövid, de egykorú leírás érdekes adatokat tár fel a régi magyarok életéről. De az arab író itt nem áll meg, hanem elmondja mindazon dolgokat, melyekről tudomása van. Így például azt állítja, hogy a magyarok *török* származásúak, akik vezérüket kendének hívják. A kende legalább húszezer lovas élén indul a csatába és neki minden magyar engedelmességgel tartozik. Egyébként sátrak alatt tanyáznak és költözködő, nomád életet folytatnak. Keresik a földművelésre, illetőleg a legeltetésre alkalmas területet, télen ellenben a folyók közelébe húzó-

Rabszolgákkal kereskedő ősmagyarok.

A Lebédiában élő magyarokról azt írja Ibn Roszteh tizedik századbeli arab író, hogy szláv hadifoglyaikat a Fekete-tenger vidékére viszik s ott eladják őket görög kereskedőknek tarka gyapjúszőnyegekért és egyéb görög árucikkekért.

nak, hogy a halászást folytathassák. Lebédiából több ízben kitértek a magyarok nyugati irányban Európába és a kereszténységgel 862 körül ismerkedtek meg az első hittérítők révén. Harcias szellemükön azon-

ban semmit sem változtatott az új népekkel való megismerkedés. Ruházatukat kidolgozott állati bőrből alkották. A nők menyét, evet, coboly, róka s más állatok gereznáiból készült ruhákat viseltek, de az előkelőbbek már használják a selymet, sőt lovaikat is feldíszítették.

A lebediai magyarság elsajátítja lassanként a művelődés mindazon intézményeit, melyek fiatal népeknél még ismeretlenek. Az írás a rovás, illetőleg rovásírás alakjában kezdi megismerni. Vallási fel fogásuk pedig kiemelkedett már kissé a vak természetimádásból és babonából, amennyiben ismerik már a jó és rossz, Isten és ördög fogalmát.

Legnagyobb fejlődést ért el a lebediai magyarság a hadviselés terén. Érthető ez, ha elgondoljuk, hogy harcos, hódító nép volt, melynek minden pillanatban készen kellett állnia a támadó és védekező harcokra. Ázsia nyilazó népei között, miként a szkithák, húnok, avarok, úgy a magyarok is a leghíresebbek között állottak. Nyilaikkal kitűnően tudtak bánni s vágató lovak hátáról is jól eltalálták az ellenséget. Üldöző harcban, mikor már egészen közel értek az ellenséghez, karddal, dárdával, dzsidával támadtak rája s taktikájuk mindig az volt, hogy gyorsan és csoportokban vetették magukat ellenfeleikre.

Harcok kezdete előtt rendszeren mindenik törzs vagyis szék külön-külön szervezkedett. Podgyászait, szekereit összevonta s vagy a jobb vagy a balszárny fedezékébe helyezte. Mikor az ellenséggel szembe talákoztak, első dolguk az volt, hogy lehetőleg egyszerre megsemmisítő csapást mérjenek reá. Evégből hatalmas nyilzáport bocsátottak reá s a nyilazó csapatokat folyton frissebb és frissebb erők váltották fel. Ha az ellenség sorai bomlásnak indultak, akkor óriási „huj, huj” kiáltással vetették rá magukat és szétszórták. Ha ellenben a támadás nem sikerült, vagy ha őket szalasztotta meg az ellenség, akkor villámgyorsan hátráltak s mihelyt valami alkalmas természeti fedezékhez értek, rendbeszedték magukat és készen fogadták az ellenség csapásait. Tartalékjaik eközben várták azt a legkedvezőbb alkalmat, mikor döntőleg avatkozhatnak a csatába s ha az ellenséget megszalasztották, akkor mindaddig üldözték azt, amíg teljesen meg nem semmisítették. Csak azután láttak neki a zsákmány összehordásának és felosztásának.

A harcias lebediai magyarokról csakhamar tudomást szerez a bizánci és mohamedán világ is. A bizánciak figyelemmel kísérték a Fekete-tenger vidékén végbemenő népességi változásokat s tudták azt is, hogy a magyarok a kazárokkal szövetségben élnek. Értesültek katonai szervezetükről, seregük számerejéről, hadi taktikájukról, faji viszonyaikról, életmódjukról s azt is tudták, hogy a magyarok első vajdája

Lebed volt, aki után országukat is elnevezték. A bizánciak a magyarokat turkoknak, vagyis törököknek nevezik, ellenben a magyarság közelében élő szlávok ugur névvel jelölik őket. Ez az elnevezés terjedt el aztán ungar, unger formában később egész Európában, miközben a magyarok Megyer nevű törzsük után nemsokára a magyar nevet veszik fel és ezzel jelölik meg származásukat.

A magyarok Etelközben.

Lebed vezérlete alatt hosszú ideig éltek a magyarok Lebédiában. A kazárok annyira szerették Lebed és annyira iparkodtak megtartani barátságát, hogy kagánjuk előkelő nemzetségből való kazár nőt adott számára feleségül. A házasság azonban gyermektelen maradt, a kazárokkal való szövetség pedig szintén céltalanná lett, mert nemsokára, hogy a bessenyők a magyarokra támadtak, ezek kénytelenek voltak előlük menekülni és Lebédiát elhagyni. Új hazájukat a Dnjepper, Bug, Prut, Szeret folyók között elterülő síkságon alapították meg és Etelköznek nevezték.

Az egykori Etelköznek ma azok a helyek felelnek meg, hol Moldvát, Bessarábiát, Podoliát és a Kisoroszország egyes, idenyúló részét találjuk. Lebed halála után Előd lett a magyarok vezére és ő vezette Etelközbe az új honfoglalásra nemzetét. A kazárok azonban fenn akarták tartani tovább is a magyarokkal az összeköttetést, hogy szükség esetén biztos védőtársat találjanak bennük, ezért azt akarták, hogy a magyarok is válasszanak örökös fejedelmet, kagánt maguknak. Köveiteket elküldötték tehát Etelközbe és Előd vezért magukhoz hívták. Előd nemsokára hajóval kazárföldre utazott s a kagán elé járulva, megkérdezte, hogy mi célból hívták. A kagán így felelt:

„Azért hivattalak, hogy te nemes, vitéz, bölcs létedre, mint a magyarok között az első, fejedelme légy népednek s nekem pedig engedelmeskedjél.”

Előd erre így válaszolt:

„Nagyba veszem irántam való kegyedet és hajlandóságodat s elismerem, hogy hálámra számíthatnál érte. De mivel az ily uralomra képes nem vagyok, szavadat nem fogadhatom. Jobb lesz az utánam való vezér, Álmos, kinek van fia is, Árpád nevű. Vagy Álmos, vagy az ő fia, Árpád legyen a fejedelem és függjön tőled.”

A kagán elfogadta az Előd indítványát s elküldte csakhamar

embereit Etelközbe a fejedelmválasztás előkészítésére. A magyarok kellő tanácskozás után végre abban állapotok meg, hogy Álmos helyett fiát, Árpádot fogják megválasztani, mert minden tekintetben különb az apjánál. Árpád ekkor negyvenöt-ötvenéves férfiú volt. A törzsek aztán kázár szokás szerint paizsra emelve fejedelmüké választották. Árpád megválasztásával egyetemben azt is szerződésbe foglalták, hogy amíg az ő nemzetsége élni fog, mindig belőle válasszák a fejedelmet. Ugyanekkor a vezérek szerződést is kötöttek egymással, vérszerződést s ebben közösen így állapotok meg:

1. Amíg életük tart mind maguknak, mind maradékaiknak, Árpád nemzetségéből legyen a vezérük.

2. Valami jót munkájukkal szerezhetnek, abból senki közülök kizárva ne legyen.

3. Azon fejedelmi személyek, kik Árpádot szabad akaratukból megválasztották, sem maguk, sem fiaik soha a vezér tanácsából és az ország tisztjéből ki ne rekesztessenek.

4. Ha valaki utódaik közül hűtlenné lenne a vezérhez és meghasonlást okozna a vezérek között, vére ontassék, mikép az ő vérük omlott az esküben, melyet Árpádnak tettek.

5. Aki Árpád és a többi vezérek utódaiból az esküt meg akarná szegni, átok alá legyen vetve mindörökre.

6. Aki a nemzeti gyűléseken megjelenni nem akar, hasítottassék ketté.

A hét vezér, kik a szerződést pogány módon és pogány szertartással megkötötték olyanformán, hogy esküvésük hitelül karjaikat felszúrták és vérüket egy edénybe bocsátották, névszerint így következett: Álmos, Előd, Kund, Ond, Tas, Huba, Töhötöm.

Ez a szerződés immár megvetette a magyar alkotmány alapját és erős vezető alá helyezte a magyar népet. Szükség is volt erre az egységes működésre és az egységes vezetésre. Az egyes törzsfők szövetségben voltak ugyan egymással, de a szövetség eszméje a törzsi rendszerben nem jutott elég erővel kifejezésre. A bessenyők támadása után be kellett látniok a magyaroknak, hogy sikert csak úgy érhetnek el, ha szervezeten tudnak az ellenség ellen fellépni. Így keletkezett a vérszerződés és ennek alapján így választották meg Árpádot Etelközben a magyarság első örökös fejedelmévé.

Megjegyzendő, hogy a vérszerződés említett pontjai írásba foglalva, az elősorolt rendben megszövegezve nem voltak. A vérszerződés pontozatait a magyar krónikák szedték egybe, ámde kétségtelen,

Árpád fejedelemmé választása.

Az etelközi magyarok a kazár fejedelem tanácsára Árpád vezért, Álmos fiát fejedelmükké választották s ennek jelül kazár szokás szerint pajzsukra emelték.

hogy Árpád megválasztása alkalmával kifejezésre jutottak mindazon elvek és szempontok, melyek a vérszerződésben körvonalazva vannak. Az Etelközben való megtelepedés és Árpád fejedelemmé választásának eseménye után a magyarok szövetséget kötöttek a keletrómai birodalommal a bolgárok ellen. VI. Leó görög császár követeket küldött ugyanis Árpádhoz, hogy a magyarok segítségét megnyerje. A háborúra okot az szolgáltatott, hogy a bolgárok fejedelme, Simeon az előbbi harcban, mely a bolgároknak görög kereskedők által való zsarolásáért tört ki, nemcsak elverte a bizánci sereget, hanem a hadifoglyok orrait levágatta s így megcsúfolva küldte vissza őket hazájukba, Konstantinápolyba.

A szövetség értelmében a magyarok útrakeltek Leó császár megsegítésére. A sereget Árpád legidősebb fia, Tarkas, a görög írók szerint Liuntin vezette. Nagy diadallal törtettek előre, bekalandozták és feldülták egész Bulgáriát és Simeon seregét három ütközetben keményen elverték. Ez a hadjárat 894-ben történt. A bolgár fejedelem végső szükségében, hogy a további csapásokat elhárítsa népéről, 895-ben a bessenyőkkel szövetekezett a magyarok ellen. S mialatt ezek a hadjárat folytán etelközi hazájuktól távol voltak, a bessenyők a védtelenül hagyott otthoniakra csaptak rá. A küzdelem azonban így is emberfeletti volt, jóllehet a harcosok nagy része hazájától távol tartózkodott. A bessenyők északról, a bolgárok délről támadtak Etelközre és iszonyú dúlást vittek végbe a magyarok között. Állítólag ebben a csatában esett el Árpád fia, Liuntin és Álmos, Árpád apja. A küzdelem nagyságáról fogalmat ad az a tény, hogy ámbár a magyarok voltak a vesztesek, a bolgárok közül mégis mintegy húszezren maradtak halva a csatatéren.

Az etelközi vereség ismét új hazaszerzésre indította a magyar népet. Vezetői belátták, hogy két olyan ellenséges nép között, mint a bolgárok és bessenyők, nyugodtan nem maradhatnak, ennél fogva a törzsek, szekerhadak és minden hozzájuk tartozó nép Árpád vezetése alatt felkerekedtek új haza keresésére.

A magyárság ezen vándorlásának irányát nem lehet pontosan megállapítani, csupán az kétségtelen, hogy a magyarok a mai Oroszország területén keresztül hatoltak át legújabb hazájukba. Sőt valószínű, hogy nem egy tömegben, hanem három-négy csapatban vonultak be a magyar földre. A főszereg Árpáddal Oroszországon keresztül és Holicson át a Vereckei-szoroson hatolt be Magyarországra, míg a másik kettő Erdély, illetőleg a Duna völgye mentén iparkodott célját elérni.

A magyarság a honfoglalás előtt.

A magyarság eredetéről, nyelvéről, szokásairól, vándorlásairól és hadiéletéről még egyet-mást el kell mondanunk. Tiszta képet e szétágazó, de egymással összefüggő kérdésekről csak úgy adhatunk, ha szoros vizsgálat alá vesszük a rendelkezésünkre álló eddigi adatokat. Utaltunk már rá, hogy a nyelvrokonság nem oszlatja el azokat a nehézségeket, melyek egy faj vagy nép eredetére nézve felmerülnek. A finn-ugor és magyar nyelvrokonság azt kétségtelenül megállapítja, hogy a magyarok az ugor népekkel egykor szoros érintkezésben álltak, de azt már korántsem bizonyítja, hogy a magyar az ugor népekkel egy fajból eredt. A faji rokonság esetén kifejezésre kellene jutnia ennek a közösségnek az embertani sajátságokban is, holott a magyarok és a finn-ugorok között általában nem igen találunk ilyen kapcsolatokat. A finn faj általában szőkehajú. A vogulok, osztjások, szamojédek szemei kicsinyek, mély üregekben ülnek és arcsontjaik kiállóak, mint a mongolokéi és szakálltalanok. Ahol pedig e finn típus egyszer gyökeret vert, egyáltalában kiirthatatlannak látszik. Megmaradt az évezred mulva ott is, hol túlnyomólag van a finn összekeveredve más népfajokkal. Azon finn fajbeli népek, melyek Észak-Ázsiában maradtak, az osztjások, vogulok, mordvinok, csuvaszok, cseremiszek, szamojédek és más törzsek számos évszázad óta élnek együtt s összekeverve más testalkatú török-tatár fajokkal anélkül, hogy testi tulajdonságaik változtak volna. Az európai finneknél az alkat már a jólét és műveltség által megnemesedett némileg, de az arcjelleg változatlan maradt. Ime ezek az argumentumok, melyeket külföldi szakemberek és hazai történetírók, különösen Horváth Mihály a finn-ugor-magyar faj rokonsága ellen felhoznak. És ezen argumentumokkal egyidejűleg kérdezik, hogy a típusnak ez az állandósága, mely a finn-ugor népeknél évszázadok óta megmaradt, miért hiányzik egyedül a magyarban. Másodsorban pedig kérdezik és keresik annak a magyarázatát, hogy az állítólag finn-ugor eredetű magyarságnál mi okozta, hogy fajrokonaitól arcban és testalkatban annyira eltérővé változott, sőt egyike lett a legszebb fajoknak.

Ámde már előbb említettük, hogy az újabb vizsgálódások különbséget tesznek törökös fajta és ugoros fajta magyar típusok között, úgyhogy e vizsgálódások révén e probléma úgyahogy megoldottnak mutatkozik, ha azt feltételezzük, hogy a honfoglaló magyarság két elemből állott és pedig egy török, illetőleg turk eredetű fajból és egy

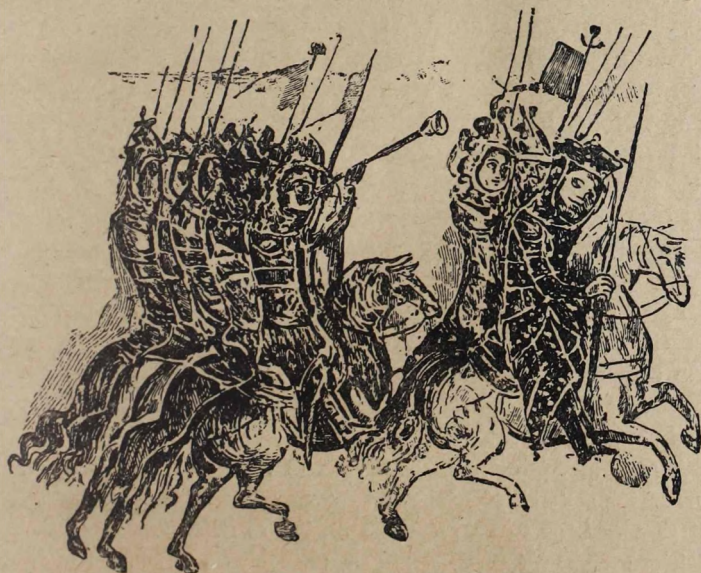
ugor keverékből. A hódító hadjáratokat az előbbi folytatta, míg a másik a földművelés, állattenyésztés, ipar terén tűnt ki. Általában véve, ami a honfoglaló magyarok fajbeli sajátágát illeti, ennél a kérdésnél nem mellőzhetők az egykorú írók értesítései. A görög és arab írók kivétel nélkül *turk* névvel jelölik meg a magyart s ezzel a jelöléssel a fajnak török eredetére mutatnak rá. Az ugor, unger elnevezést, melyekből az ungar, hungárusz elnevezések származtak, a nyugati népek a szlávoktól vették át. Azonkívül a nyelvben fennmaradt nagyszámú török elemek azt a mély kapcsolatot igazolják, mely a magyar és a török között megvolt. De viszont, hogy ez a hódító és uralomra termett faj nyelvét megváltoztassa, ahhoz legalább is olyan nagymérvű keveredésnek kellett lennie, amely kihatott a honfoglaló, vagyis ekkor még csak hont kereső magyarság egész életére.

Egy ilyen nagyobbmérvű keveredés lehetőségére utal az a történelmi hagyomány, mely a magyarságnak Lebédiából Etelközbe való vándorlásához fűződik. Mikor ugyanis a bessenyők s a bolgárok a magyarokra támadtak, ezek két ágra szakadtak. Az egyik rész, a kisebbik visszahúzódott őshazájába, a nagyobbik rész ellenben a kazároktól elvált *kabar törzssel* gyarapodva, nyugati irányba indult és az Alduna közelében levő Etelközben (a krónikák elnevezése szerint: Ateukuzu) telepedett meg. „Ezek, vagyis a kabarok — írja Konstantinosz Porfirogenitosz — megtanították azután a turkokat a kazárok nyelvére és a mai napig is azon beszélnek, de emellett bírják a turkok nyelvét is.” Ezzel a tudósítással látszólag meg van magyarázva a nyelvi keveredésnek az a folyamata, mely az ugor elem túlsúlyát megérteti. Csakhogy ez esetben fel kell tételeznünk a kabaroknak és a kazároknak ugor voltát s fel kell tételeznünk a nyelvi keveredésnek olyan gyors folyamatát, ami fél emberöltő alatt szinte hihetetlen. Az etelközi magyarság, ha elfogadjuk ezt a feltevést, olyan nyelvi alakuláson ment keresztül, hogy mire 895-ben Magyarország határán megjelent, már a kabarok vagy a kazárok által beszélt ugor nyelv teljes hatását felszívta.

Láthatjuk e példákból is, hogy kézzelfogható, számtani bizonyosságok erejével ható adatokat nem lehet sorakoztatni a magyarság ősi múltjának felderítésére s minden adat csak azzal az értékkel bír, hogy valószínűvé tesz egy-egy kombinációt. A honfoglaló magyarság nyelvéről kulturális szempontból azonban már sokkal bizonyosabbak az adataink. Ez a nyelv a kilencedik században már annyira gazdag volt, hogy a földművelés, ipar, hadviselés, családi élet dolgait s a természeti

világ tüneményeit szabatosan ki tudta fejezni. De nemcsak a gyakorlati életre, hanem a lelki élet elvontabb jelenségeit érintő fogalmak számára is voltak kifejezései.

A magyarság hódító faj volt. Életviszonyai folytonos küzdelemre és harcra utalták s habár e harcokban nem egyszer ő húzta a rövidebbet, leigázni sohasem engedte magát. Mikor a siker reménye nélkül kellett védekeznie a nagyobb számú ellenséggel szemben, akkor

Eolgár lovasok a kilencedik században.

A harcias bolgárok kényszerítették az ősmagyarokat, hogy Etelközt otthagyják s új hazát keressenek maguknak. Egykorú bizánci kézirat rajza.

a harc befejezése után otthagya hazáját és újnak keresésére indult. Így tett Lebédiában és Etelközben is. A jóval nagyobb számú ellenség mégsem vehetett erőt rajta, mert inkább feláldozta tűzhelyét, minthogy az igát magára vegye. Az önállóságnak az a vágya és ösztöne vezette el őket etelközi vereségük után a mai Magyarország földjére.

Nomád életmódjukból folyt az a szokásuk, hogy csoportonként, törzsfők alatt éltek s életmódjuk mindenekfelett annak katonai jellemben domborodott ki. Városokat, állandó falvakat éppen azért nem alkottak, mert a viszonyokhoz kellett magukat alkalmazniok. A lebé-

diai és az etelközi magyarság életének nincs állandó színezete. Sátrak alatt éltek olyan területeken, amelyek legeltetésre, vadászatra alkalmasak voltak. Mihelyt e feltételek egyike hiányzott, tovább vonultak, téli időkben pedig a folyók közelébe húzódtak, melyek számukra a halászatot lehetővé tették. Nyári időben hatalmas pusztáikon méneseket, gulyákat legeltettek s ezekből tartották fenn magukat, mialatt a harcos csoport zsákmány után nézett s becsapásait a nyugati országokig terjesztette ki. Táplálékaikat főként a hús, kenyér és a tej alkotta, de a sört és a bort is kedvelték. Marháikkal kereskedést is űztek, nagyobb részüket azonban táplálkozásukra fordították. Leó császár a magyarokról szóló históriájában érdekesen írja le a pusztai magyarságnak azt az élelmicikkét, melyet vándorlások, nagyobb menetelések vagy hadjáratok idején használtak. A levágott marhának a zsírját és bőrét rendszeren el szokták adni, a húsát azonban megtartották. Ezt mindenekelőtt elválasztották a csontoktól s azután nagy üstökben megfőzték. Mikor ez megtörtént, jól besózták és kitették a napra. A megszáritott húst végül porhanyóra tördelték és ettették. Hadjáratok vagy vándorlások idején, mikor az élelem szerzése nagy nehézségekkel járt, ez a porhús szolgáltatta táplálékukat. Az ősi magyarságnak ez az élelme megfelelt a katonaság mai konzervjeinek, melyet szintén arra a célra szoktak tartogatni, hogy mikor a katonák rendszeres ételmezése háború idején lehetetlenné válik, a könnyen szállítható konzerv által csillapíthassák éhségüket.

A magyarok konzervjének is ez volt a rendeltetése és ilyen célra is használták. Vizek közelébe érve a magukkal hozott üstöket megtöltötték vízzel, az üstök alá tüzet raktak és a forrásnak induló vízbe megfelelő adagban bevegyítették a porhanyóvá tördelt húsanyagot. Ezáltal egy olyan kásaszerű étel keletkezett, melyet kenyér nélkül is meg lehetett enni és kitűnő táplálékul szolgált.

Az étkezésben és a lakásban való egyszerűségükkel éles ellentétben állott ruházódásuk pompája. Ebben az időben a drága állati bőrök adták a díszes ruhákat. Az előkelők selymet is hordtak, a közrendűek azonban különféle bőrökkel fedték tagjaikat. A hagyomány a kacagányos és párduecbőrös ösöket szintén ilyen ruházatban képzelte el. Már ekkor megtaláljuk nyomát a díszes magyar viselet ma is igen népszerű zsinórzatának, persze primitív kivitelben és egészen más rendeltetéssel. A mai magyar ruhákon, például a mentén, atillán, diszmagyar kabáton a zsinórozás pusztán csak a dísz emelésére szolgál, holott a régi magyaroknál ennek praktikus rendeltetése volt. A jobbára állati bőrrrel

ruházkodó harcosokat nagyban akadályozta volna a ruházatuk, különösen felső ruhájuk, a dolmánynak megfelelő kabátjuk vagy ujjasuk szétnyílása, ezért három-négy rendben bőrszalagokat húztak a ruhán keresztül, melyeket közbül alkalmazott bőrgombokhoz erősítettek. Az úgynevezett kacagány, mely díszül is szolgált, emellett azzal a rendeltetéssel bírt, hogy összecsapások alkalmával felfogja a harcos ellen

A magyarok bejövelele.

A kezdetleges fametszet, amely a tizenötödik század végéről való Túróczi-krónikában jelent meg, a zászlót tartó lovasokban a magyarság hét vezéréét akarja ábrázolni. Az előttük asszonyaikkal, gyermekeikkel s állataikkal vonuló alakokban pedig az új hazát kereső nemzetet.

intézett ütések. Ebből a viseletből alakult ki később a mente, melyet a huszárság ma is félvállon, a nyakból leeresztett zsinóron visel.

A nép külön törzseket alkotva sátrakban élt, de minden család külön alkotott egy-egy egységet ebben a szervezetben. A gyermekek felnevelése az asszonyok feladatát alkotta, hasonlóképen az élelem elkészítése és a ruházat ellátása. A leányok résztvettek a házi élet és a házimunka mindennemű formájában, mikor pedig érett kort értek el, férjhezadták őket.

A férjhezmenetel eladás útján történt, innen való a nyelvben még

ma is fennmaradt „eladó lány” elnevezés. Ez alatt azt kell értenünk, hogy a vőlegény, illetőleg a lány után érdeklődő férfi különböző értékeket adott cserébe a lány szülőinek, kik, ha a házasság előnyösnek mutatkozott, leányukat a kérőnek odaadták, vagyis eladták. A házasság a nőt egyszerre a család középpontjává avatta. Ő gondoskodott a ruházat és az ételek elkészítéséről, fejt, vajot, sajtot készítet, halat, húst szárított, bőrt cserzett, ruhát varrt. Vándorlások és hadjáratok idején a férfiak lóháton vonultak előre, az asszonyok, gyermekek és aggok azonban ernyős szekereken követték a törzseket, úgyhogy szervezetük majdnem megfelelt a mai hadtestek azon beosztásának, hogy minden csapattestnek a málhavonata fegyveres oltalom alatt követi a maga csapatát. Így haladtak a régi magyarság nem hadviselő elemei is a tábor után, mikor költözködtek. Általában, ami a honfoglaló magyarság hadászati szervezetére és katonai tulajdonságaira vonatkozik, mindezt VI. Leó görög császár érdekesen írja le a maga könyvében, hol a magyarok hadviselésének sajátosságairól emlékezik meg bőven. Leó császárnak ezen leírását nem mellőzhetjük azért sem, mert ez már nem kombinációkat állít fel, hanem a valóságot adja elő, tehát hiteles és megbízható tudósítás az ősi magyarság életéről. Értesítéseit így kezdi:

„Szólunk a turkok (magyarok) állapotáról és hadszerkezetéről. Népes és szabad ezen nemzet s minden kényelem és élvezet fölött arra törekvő, hogy ellenségeivel szemben magát vitézül viselje.

Ezen nép tehát, mint amely egy fejedelem alatt van s melynek vétékseit főnökeik kegyetlen és nehéz büntetésekkel lakoltatják, nem szeretet, hanem félelem által fékeztetve, a bajt és fáradságot nemesen tűri, hideget, meleget kiáll s a szükségletekben való fogyatkozást, mint pusztai nép, föl sem veszi.

Nagyon óvatosak és tervüket titokban tartók a turkok törzsei és szeretetlenek, hitetlenek és telhetetlen pénzvágyók lévén, esküvel nem gondolnak, sem szerződést meg nem tartanak, sem ajándékokkal be nem telnek, hanem mielőtt az adományt elvették, már csejt és szerződésrontást terveznek.

A kedvező alkalmat gondosan kilesik s ellenségeiket nem annyira kézzel és erővel, mint csellel, meglepetésekkel és a szükségletek elzárásával igyekeznek legyőzni.

Karddal, vérttel, íjjal és lándzsával fegyverkeznek. Csatákban többen közülök kettős fegyvert viselnek, vállaikon lándzsát hordanak, kezükben íjat tartanak s mindkettőt, amint a szükség kívánja, használják, úzelve azonban a nyilat jobban szeretik.

De nemcsak maguk vannak fegyverben, hanem az előkelők lovai is vassal vagy védőlemezzel vannak borítva elől.

Nagy szorgalmat és gyakorlatot fordítanak a lóhátról való nyilazásra.

Nagy csapat jószág, lovak és teherhordó barmok követik őket, részint, hogy ételmet s italukra tejet szolgáltatassanak, részint, hogy annál többnek látassanak.

Sáncokba nem szállnak, mint a rómaiak, hanem a csata napjáig nemzetségek és törzsek szerint vannak elszéledve, így legeltetik télen és nyáron lovaikat. Háború idején a szükséges lovakat magukhoz veszik s béklyóba verve, turk sátraik közelében őrzik a had rendezkedéséig, amit éjjel szoktak megkezdeni.

Őrseiket távolban, de egymáshoz közel állítják föl, hogy könnyen meg ne lephessék őket.

A csatában nem úgy rendezkednek, mint a rómaiak, három részben, hanem különböző csapatokban ezredenként állanak össze s a csapatok egymástól oly kis távolságra állanak, hogy az egész hadrend egyetlen látszik.

Van a hadrenden kívül tartalék erejük is, melyet titokban az ellenük gondtalanul táborozók ellen vagy a visszaszorított hadosztályuk segélyére tartogatnak. Poggyászuikat a hadrend mögött, attól jobbra vagy balra, mintegy kétezer lépésnyi távolban tartják s hagynak amellett is egy kis őrséget.

Gyakran a fölös lovakat összekötözve hátra, azaz a hadrend mögé állítják. Hadrendjük tagjainak mélységét, azaz a sorok számát határozatlanul intézik, minthogy jobban ügyelnek a hadsor tömötségére, mint mélységére s az arcvonalat egyenlően és sűrűn állítják.

Legjobban szeretik a csatázást távolról, az ellenség cselbeejtését és bekerítését, a színlelt hátrálásokat, visszafordulásokat és a szétszórt csatározást.

Ha elleneiket megszalasztják, mire sem ügyelve, kíméletlenül nyomulnak utánuk, nem gondolnak másra, mint az üldözésre s nem érik be, mint a rómaiak s más nemzetek a kellő üldözéssel és a vagyon zsákmányolásával, hanem mindaddig nyomulnak, míg az ellenséget teljesen szét nem verik, melyre minden módot felhasználnak.

Ha ellenségeik erősségekbe menekültek, jól megfontoltan s állandó megszállással igyekeznek őket a lovak és az emberek szükségletei tekintetében szorultságba hozni, hogy így ellenségeiket kézrekeríthessék vagy kényük szerinti egyezsége bíriák. S először könnyebb

feltételeket kívánnak s ha ellenségeik reáálltak, már nagyobbakat toldanak hozzájuk.

Nagy nehézséget okoz a turkoknak háborúban a legelő szűke, nagy lévén barmaik száma, melyeket magukkal hordanak . . . Ellenükre van a sík puszta vidék s a tömötten rendezett s őket szakadatlanul üldöző lovasság is. Nem szeretik a kézviadalt nehéz gyalogsággal . . . Nagyon szomorítja őket, ha közülük némelyek a rómaiakhoz pártolnak. Tudják ugyanis, hogy nemzetük állhatatlan gondolkodású, hogy haszonvágyók és sok törzsből vannak összeállítva s hogy emiatt rokonaikra és az egymás iránt való jóindulatra nem sokat adnak. Mert egész tömeg követi őket, mihelyt néhányan átpártolnak és általunk (rómaiak, görögök) szívesen fogadtatnak. Azért is nehezen veszik, ha valaki tőlük elpártol.”

Végül megjelöli azokat az irányelveket, melyeknek segítségével a rómaiak vagy más nemzetek a magyarok felett diadalt arathatnak. „Ha szerencsés volt az ütközet kimenetele — írja Leó császár — ne üldözd őket se túlságos sóváran, se hanyagul. Mert ők nem olyanok, mint a többi nemzetek, melyek egy vereség után mindjárt le vannak győzve, hanem azután is minden módon igyekeznek megrohanásokkal nyugtalanítani és lehetőleg kezükbe keríteni az ellenséget.”

Leó császár ezen tudósításában minden elfogultság, sőt nyilvánvaló rosszakarat mellett is igen érdekes kultúrhistoriai képet kapunk a régi magyarság harci taktikájáról, háborús életéről és hadviseléséről. Az elfogultság és rosszakarat ott nyilatkozik meg Leónál a magyarok iránt, hol esküszegőknek, csalárdoknak, telhetetlen pénzvágyóknak festi őket. Pedig a nomád életet élő, köröskörül ellenség által közrefogott és ennélfogva állandóan védekezésre is utalt népnél, mely más hódítókkal szemben maga is mint hódító lép fel, a zsákmány hajszolása s más ilyenek nem erkölcsbe ütköző dolgok. Szervezetlen és nomád viszonyok között élő társadalomban nem ezek az erkölcsi elv megsértései. Különbösen is hadjáratokban, politikában ma is az ellenség lefegyverezése és megsemmisítése az egyedüli cél s a zsákmányt éppen olyan kíméletlenül elragadják, miként ezer év előtt, csak hogy más formában. A rómaiak sem voltak csöppet sem nobilesabbak ellenségeikkel szemben, holott évezredek kultúra állott már mögöttük, mikor Ázsia belsejéből a honfoglaló magyarság eléjük vetődött. A császári író ezen rágalmái azért sem állhatnak meg, mert éppen a magyarok voltak azok, akik adott szavukat és szerződésüket pontosan betartva a keletrómai császárságot megmentették a bolgárok támadásától.

Leó tudósításában mindezek ellenére igen érdekes és nagybecsű

részletek vannak, melyeknek adataiból megalkothatjuk a magyarság ezer év előtti társadalmának képét. Kitűnik belőlük, hogy a magyar mindenekfelett hódító katonanép volt. A hódításra utalták őt azok a kiváló képességek, melyek a faj legszebb erényeit alkották, nevezetesen: a bátorság, az ügyesség, a testi és szellemi erő és a hadviselésben való kiválóságok. Az a hadviselés, melyről Leó császár megemlékezik, speciálisan magyar jellegű volt úgyannyira, hogy még a későbbi századokban is, még a török háborúk idején is különösen a lovasság sikerrel alkalmazta a régi magyar katonai taktika egyik-másik sajátságát.

A faj életrevalósága és hódító hivatottsága mellett érdekesen bizonyítanak azok a tények is, melyekre Leó hivatkozik. Bátor, vakmerő és hatalmas lelki energiával bíró nemzedékeknek kellett születniök egy olyan fajtából, melynek még asszonyai is résztvesznek az ütközetekben s gyermekei a háború élet-halál veszedelmének izgalmai között nőnek fel. A málhatábor ezer-kétezer lépésre szokta követni háborúk idején a harcok csapatokat s ha ezek csatát veszítettek, bizony nem egyszer rájuk került a sor, hogy magukat védelmezzék. Ilyenkor az öregek, a nők és a gyermekek mind kényszerülve voltak a csatában való részvételre, amíg számukra felmentés érkezett. A hadviselés különféle módja, a csapatok tagozata, elrendezése, a támadásnál és védelemnél követett eljárás, valamint az erősségek körülzárólása mind azt bizonyítják, hogy a magyarság hadviselése magasán fölötte állott a többi nép hadászati rendszerének s az az eredetiség, mely ezt a haditaktikát jellemezte, zavarba hozta még az olyan katonai szervezetű népet is, mint a római.

Ha nem lettek volna meg a magyar fajban mindazok a kiválóságok, melyek egy nagy hivatásra rendelt népnél szükségesek, az idők pusztító viharaiban nyom nélkül elenyésztek volna. De éppen e kiválóságok, melyeket a szigorú katonai élet még inkább kifejlesztett bennük, képesítették a fajt arra, hogy ellenségeivel sikerrel szembeszálljon s minden akadályt, amit útjába gördítettek, elsöpörjön. Egyenként is erős, bátor és éber szellemű embereknek kellett támadniok egy olyan fajból, melyet létének biztosítása állandóan a harcok legnagyobb veszélyébe sodort s hogy tényleg azok is voltak, azt Anonimusz önérzetesen dicsekvő nyilatkozata is bizonyítja, mikor két-három század múlva is büszkén írja, hogy kiválóságukat megismerheti a világ gyümölcseiről, vagyis azokról a nemzedékekről, melyek nyomukba léptek.

A magyarság lebediai és etelközi történetének változatos eseményei így kapcsolódnak össze a faj olyan tulajdonságaival, melyek egyre nagyobb feladatok megoldására képesítik. Etelköz után a magyarság

már ismét egy új haza szerzésének a szüksége előtt áll. A sátrak egyszerre eltűnnek az etelközi síkságról, a törzsek összeszedelődnek,

A magyarok bejövelele.

Egy régi német krónika rajza, amely természetesen mint a többi krónikák, képzelet után ábrázolja a turulos zászló alatt bevonuló magyar sereget.

a férfinép lóra ül és a bátor, minden veszéllyel szembeszálló, semmiféle fáradalomtól vagy akadálytól meg nem riadó lovashad útra készen áll és várja az indulásra szóló parancsot. Mögötte a szekértábor hozzátartozóinak, házanépének és háziállatainak tömegével. Eleven zsvaj,

nagy mozgalom tölti be a környéket, mikor a lovashad után a szekértábor is megindul.

A tömeg még nem tudja, hogy hol és merre van az az új haza, mely annyi vándorlás után végre pihenőt fog számukra nyújtani és annyi küzdelem után világtörténelmi hivatása színteréül fog szolgálni. A vezérek azonban körülbelül tudják már, hogy hol fog a nagy vándorlás véget érni. Hiszen a bolgár háború idején Árpád serege már megismerte Magyarországot, egyik-másik csapat kalandozott is benne s különben is nyugat felől egészen a szomszédságába jutottak, mikor Etelközben megtelepedtek.

Még csak arról van szó, hogy milyen számerejű lehetett ez a tömeg, mely a honfoglalásban résztvett, illetőleg Etelközből Magyarországra költözött. A harcosokat kétségtelenül ennek csak egy bizonyos hányada alkotta, hiszen a nagyobb rész nőkből, gyermekekből, aggokból és rab-szolgákból állott. Biztos adattal egyik forrás sem szolgál s habár adatokat a nemzeti krónikákban is találhatunk a honfoglaló magyarság számának nagyságáról, ezek mind olyanok, melyeknek állítását igazolni nem lehet. A nemzeti krónikák a hét törzs katonai állományát *kétszáz-tízezer* emberre teszik, törzsenként harmincezer számítva. Egyik krónikánk szerint a száznolc nemzetség, mely a tiszta magyarságot Szkitiában alkotta, fejenként kétezer, összesen *kétszáz-tizenháromezer* harcost tett ki, viszont egy arab író, Ibn Roszteh azt az adatot tartotta fenn, hogy a magyar fejedelem húszezer emberrel szokott csatába menni, amiből hozzávetőleg következtethetjük, hogy legalább ugyanennyinek kellett az otthon védelmére maradnia. S mivel minden harcosra legalább öt-hat családtagot lehet számítani, az egész nemzet kétszázötvenezernyi lehetett s legalább még egyszer ennyi a szolganépség. Ezen föltevés valószínűsége mellett az a körülmény szól főképen, hogy egy országnak a meghódításához ennyi emberre nyilvánvalóan szükség volt.

A magyarok bejövetele és a honfoglalás.

Az etelközi vereség után a magyarok tehát új haza keresésére indultak s hosszas vándorlás után, sokféle küzdelem között eljutottak végre Pannónia földjére. Először is a krónikák adatai alapján beszéljük el a honfoglalást, megjegyezve azonban, hogy ezeknek az elbeszéléseknek történelmileg igazolható hitelük alig van.

A magyar történetírás azonban nem mellőzheti ezeket a részleteket, hiszen ezen krónikáknak a honfoglalásra vonatkozó elbeszélései századok óta olyan hatással voltak a történetírásra és a nemzeti köztudatra, hogy hatásuk szinte a legújabb időkig még mindig érezhető. Természetesen ezek az elbeszélések tele vannak a legnagyobb ellenmondásokkal és nagyon zavarosak. Amit egyik krónika elmond, arról nem beszél a másik és viszont. Az események leírásában is csak ott egyeznek egymással, ahol közös forrás szolgált előadásuk alapjául. Így mindenekelőtt a Névtelen Jegyző, vagyis Anonimusz krónikájának az elbeszélései nyomán ismer-tetjük a honfoglalást, mivel ez a krónika volt az, mely hivatkozva arra, hogy ő „az irományok bizonyos fejtegetéséből és a históriák nyilván magyarozatjából” indul ki, ahelyett, hogy a parasztság „csalfa meséit” vagy a hegedősök „csacska énekét” követné, szinte csalhatatlan tekintélyt biztosított magának.

Anonimusz, mikor a magyaroknak szkithiai vándorlását és megtelepedését előadja, említi, hogy a hét vezér, a hetumogerek egymás között tanácsot tartván elvégezték, hogy maguknak földet foglalnak, melyen ők és népeik lakhassanak. Kitetszik már ebből az elbeszélésből is, hogy Anonimusz Lebédiáról és Etelközről semmit sem tud s ő a honfoglalást egyenesen a Szkithiából való kivándorlással kapcsolja össze. De nem tud arról sem, hogy Etelközben a hét törzs vezérei Árpádöt örökös fejedelmükké választották. Ő az események további elbeszélését Álmos vezérnél kezdi, miután egy előbbi fejezetben elmondja a *hungarusz* név eredetét. Szerinte ez onnan keletkezett, hogy a szkithiai földről kijött hét fejedelmi személy Pannoniába érkezvén, *Hungu-várnál* hosszasan időzött. Emiatt nevezték el Álmost hunguvári vezérnek és vitézeit hungaruszoknak. A következő fejezetben már Álmos születésének mondáját adja elő.

A Krisztus utáni 819-ik esztendőben a Mágóg király nemzetségéből való Ügek volt Szkithiának a vezére. Dentumogeriában nőül vette Ennedubeli vezér Emese nevű leányát, ettől Álmos nevű fia született.

Almos fővezérré választása. Anonimusz szerint a Dentumogeriában elszaporodott magyarság vezéréi, midőn új haza keresésére indultak, Almost fejükké választották. Pogány szokás szerint megmetszették karjukat s ittak a serlege eszét a vérből hűségük megpecsételésére.

Isteni jelenés miatt nevezték Álmosnak, mivel anyjának álmában isteni látomány tűnt fel saskeselyű képében. Aztán úgy tetszett neki, mintha méhéből folyam eredne és ágyékából dicső királyok származnának, akik nem a maguk földjén sokasodnának meg. Mivel az álmodást ősmagyar nyelven „álmu”-nak mondták s az ő eredete álmom által vala megjósolva, azért nevezték őt is Álmosnak.

Álmos külső alakjáról Anonimusz ezeket véli tudni: „Maga pedig Álmos ékes, de barna ábrázatú, fekete, de nagyszemű, magas és karsú természetű vala, kezei tömérdekek és ujjai hosszúak valának.” A férfikorba jutván, egy nagy és nemes vezér leányát vette nőül, kitől Árpád nevű fia született. Ámde a népség Dentumogeriában akkor már úgy elszaporodott, hogy a vezérek kénytelenek voltak új haza keresését tanácsolni. Pannonia földjét választották, mert a „szállongó hírekből” hallottak Attila király földjéről, kinek nemzetségéből Álmos is származott. A hét vezér ekkor közös akarattal Álmost fővezérré és fejedelemmé választván, így szólott hozzája:

„E naptól fogvást téged vezérünké és parancsnokunkká választunk és hova szerencséd vezetend, oda követünk.”

S ekkor a vezérek pogány szokás szerint vérüket egy edénybe bocsátották s megerősítették az esküvést, valamint az esküszereződést (vérszerződést), melynek megtartására egymást kötelezték.

Anonimusz Álmos választatását a történeti igazsággal nem sokat törődve írja le, mert amit Álmosnak tulajdonít, az nem vele, hanem Árpáddal történt meg Etelközben és a vérszerződés is etelközi eredetű. De hagyján! – ahogy Anonimusz szokta mondani. A magyarok kijövetelét őshazájukból 884-re teszi, midőn Álmos feleségével és fiával, Árpáddal, ennek Hulek nevű nagybátyjával és két fiával, Zuárddal és Kadosával, valamint nagy sokaságú népével megindult a honszerzésre. Napokig haladván a pusztaságban, az Etil (Volga) vizén tömlőkön úsztattak át és hallal-vaddal táplálkozva, Susudalba, vagyis Oroszországba értek. A magyarok most Oroszország meghódítására és Kiev városának bevételére törekedtek. Az oroszok azonban hirtelen szövetséget kötöttek a kúnok hét vezérével, kik valának: Ede, Edömér, Ete, Böngér, Acsád, Vojta és Ketel s elhatározták, hogy védeni fogják országukat a magyarok ellen.

Álmos hadrendbe állította csapatait, lóháton elvonult előttük s egyenként bátorítván őket, végre az összes harcosokhoz ezt a lelkesítő beszédet intézte:

„Szkithák! Bajtársaim! Hős férfiak! Emlékezzetek útrakelésé-

tekre, midőn azt mondtátok, hogy földet, melyen lakozhassatok, fegyverrel és haddal fogtok keresni. Ne döbbenetek azért meg a ruthénok (oroszk) és kúnok sokaságán, kik ebeinkhez hasonlítanak. Mert a kutyák mindjárt, hogy uraik szavát hallják, nemde megfélemlenek? Mert az emberség nem a nép sokaságában, hanem a lélek erejében van. Vagy nem tudjátok-e, hogy egy oroszlán sok szarvast megfutamít, amint egy bölcs mondja. De ezeket mellőzve mondom nektek: ki birt ellenállani Szkithia vitézeinek? Nem a szkithák szalasztották-e meg Dárius perzsa királyt s így az rémulten és nagy csúfval futott Perzsiába s elvesztett ott nyolcvanezer embert. Vagy nem a szkithák vágták-e le Kiroz perzsa királyt háromszázharmincezer emberével? Vagy magát Nagy Sándort is, Fülöp király és Olimpiász királyné fiát, ki harcolva sok országot meghódított volt, nem szalasztották-e meg csúfosan? Azért is serényen és vitézül harcoljunk ellenük, kik ebeinkhez hasonlítanak és csak úgy féljünk sokaságuktól, mint a legyek sokaságától.”

Bizonyosra vesszük, hogy Álmos sem Kiev előtt, sem Dentumogeriában ilyen beszédet, melyen rajta van a deákos tudálékosság és a faji önérzet kemény bélyege, sohasem mondott — de a Névtelen Jegyző így adja elő és Álmos beszédének olyan hatást tulajdonít, hogy a magyarok menten szétverték az orosz-kún sereget és egészen Kievig üldözték azt. „A kúnok tár fejéit — jegyzi meg Anonimusz — Álmos vezér és vitézei, mint a nyers tőköt, úgy aprítják vala.” Második héten Álmos már Kiev ostromához fogott, de az orosz és kún vezérek követeket küldöttek hozzá azzal a kérelemmel, hogy ne bántsa őket, inkább keljen át Pannoniába, mely ország igen gazdag és termékeny, mindenféle javakban bővelkedő. Álmos és a vezérek tizezer arany és a szükséges eleség ellenében békét kötöttek, az oroszok mindent megadtak. A tizezer aranyon kívül ezer lovat szépen felszerszámozva, negyven fevét s különféle bőröket küldöttek a magyaroknak. De jóval nagyobb volt ennél a magyaroknak a nyeresége a kúnok szövetkezése által, kik, mikor látták Álmos kegyességét, annyira megszerették, hogy önként meghódoltak neki.

„E mai naptól fogva — szólott vezérük — urunkká és parancsolónkká választunk utolsó ízigen és hova szerencséd vezetend, oda követünk.”

A szövetséget ünnepélyes eskü követte, melyet a kúnok és Álmos vezérei is kölcsönösen megerősítettek. Nem késlekedtek többé, hanem orosz kalauzok segítségével folytatták útjukat Pannonia felé. Mikor Ladamér városához érkeztek, a ladoméri fejedelem ellenállás helyett

ajándékokkal fogadta a magyar sereget és városának kapuit önként megnyitotta előttük. Háromheti pihenő után a vándor tábor felkerekedett és folytatta útját Halics, vagyis Galicia felé. A galíciai fejedelem, miként a ladoméri, nem várta be a magyarok támadását, hanem drága ajándékokkal ment eléje s midőn Ámos ott egy hónapig megpihent, kérlelni kezdték, hogy a havason, vagyis a Kárpátokon túl nyugat felé szálljanak Pannonia földjére. Elmondták, hogy Pannonia földje igen termékeny s nagy folyók futnak át rajta, mint a Duna, Tisza, Vág, Maros, Körös, Temes. Elmondták továbbá, hogy ez az ország a magyarok őseié, Attila király hűnjaié volt s tőlük vették el a római fejedelmek.

A Duna—Tisza között fekvő területet Szalán (Zalán) vezér ősapja, Keán foglalta el és oda szlávokat és bolgárokat telepített. A Tisza és Erdély közötti, a Marostól a Szamosig húzódó területet Marót vezér foglalta el, kit a magyarok Mén Marótnak neveztek el, mivel több ágyast tarott. Ezt a részt kazárok lakták. A Maros vizétől Orsováig terjedő területnek Glád vezér volt az ura, Erdélyt pedig Gyeló román vezér bírta.

Kézai Simon mester krónikája, mely egyébként a magyarok második honfoglalásáról igen keveset ír, említi, hogy a székelyek, kik Attila birodalmának megszűnése után az erdélyi havasok közé húzódtak, hol nemzetiségüket épen megőrizték, értesülve Árpád jöveteléről (Kézai a honfoglalás vezéréül nem Álmost, hanem a históriai adatoknak megfelelőleg Árpádot teszi), követeket küldöttek üdvözlésére. Egy másik krónika szerint Árpád igen szívesen fogadta a főrabonban vezetése alatt tisztelgő küldöttséget s az etelközi vérszerződés köbe vésett pontjával bocsátotta őket vissza. A székelyek ünnepélyes áldomás után szintén esküvel erősítették meg a szövetséget.

A honfoglalás nagy munkájának kellő előkészítése után a magyar sereg Álmos vezérlete alatt megindult az új haza elfoglalására. Anonimus ugyanis még mindig úgy szerepelteti Álmost, mint aki a magyarokat az új hazába is elvezeti. Az oroszok, hogy békességben maradjanak, kezesekül adták fiaikat Álmoshoz, Galicia vezére pedig kétezer íjászt és háromezer parasztot bocsátott rendelkezésére, hogy az utak elkészítésében segítségükre legyenek. A hét magyar és a hét kún vezér hadi népeikkel útra keltek és a „Hovos”-on, vagyis a Kárpátokon áthaladván (a Vereckei-szoroson át), a hungi részekre szállottak és ezt a helyet foglalták el legelőször. A nagy munka és fáradság után, melybe az idejutásuk került, ezt a helyet Munkácsnak nevezték el. Itt negyvennap

pihenőt tartottak, miközben az ottlévő szlávok siettek meghódolni Álmosnak.

Munkács után Ungvár alá vonultak. A vár főispánja, Laborezi, mikor értesült a magyarok jöveteléről, megszökött, de a vitézek egy folyónál elfogták s azon a helyen felakasztották. Azóta a folyó neve

Árpád, a honfoglaló fejedelem.

A Szépművészeti Múzeumban őrzött litográfia.

Laborezi főispán után Labornak mondatik. Ungvár bevétele alkalmából nagy áldozatokat mutattak be a magyar vitézek istenüknek és négy napig lakmároztak itt. Negyedik nap után Álmos tanácsot tartott a vezérekkel és utódává Árpádot ajánlotta, kit még életben fejedelmüknek választottak. „És Árpádot ungvári vezérnek és minden vitézeit ungváriaknak nevezték az idegenek nyelvén és azon nevezet mind mai napig tart egész világon.”

A Névtelen Jegyző a következő fejezetet Árpád szerepeltetésével

indítja meg és egyszerre 903-ra helyezi az események időpontját. Árpád különböző irányban kiküldvén csapatait, kelet felé az Ugocsáig, dél felé pedig a Bodrogig terjedő földet foglalta el. Zalán vezér, midőn látta, hogy Árpád az ő vitézeit is meghódoltatja s csapataival mindinkább előre tör, követei útján fenyegetőzni kezdett s figyelmeztette, nehogy tovább folytassa hódításait, mert a görögökkel és bolgárokkal egyesülve meg fogja őt semmisíteni. Árpádot a követek előadása nem bosszantotta fel, sőt egész nyugalommal hallgatta őket s felelt nekik, azt izenvén általuk Zalánnak:

„Jóllehet, az én ősapám, a nagyhatalmas Attila király bírta vala e földet, mely a Duna és a Tisza között a bolgár határszélig terjed, mely földet most ő bír, mindazonáltal én, nem a görögöktől vagy bolgároktól való féltében, hogy ellenük nem bírnék állani, hanem vezérek, Zalán barátságáért, a magam igazából csak egy kis részt kérek barmaim alá, tudniillik a Sajó (Sonion) vizéig való földet s ezenfelül kérem vezéretektől, hogy küldjön nekem a maga emberségéből két kulacs duna vizet és egy nyaláb füvet Alpár (Olpar) homokjáról, hogy megkísérthessem, ha édesebbek-e Alpár homokjának füvei a szkithiai és dentumogeri füveknél s ha a Duna vize jobb-e a Tanaisz (Don folyó) vizénél.”

Ezen üzenet tételével még gazdagon meg is ajándékozta a követeket és urukhoz bocsátotta. De ugyanakkor tanácsot tartott a vezérekkel és elhatározták, hogy Árpád szintén követeket fog küldeni Zalánhoz. A követek dús ajándékokat vittek a bolgár fejedelemnek és pedig: tizenkét fehér lovat, tizenkét tevét, tizenkét kún gyermeket, Zalán feleségének tizenkét szép oroszlánbört, tizenkét menyétbört, tizenkét nyusztbört és tizenkét aranyos köntöst. A követség tagjai voltak Ond, Ketel és Tarcal.

A követek útnak indultak, de különböző kalandokon estek keresztül. Sátorhegynél például, mikor egy patak mellett haladtak, Ketel lova megboltlott s a patakba zuhant. Nagynehezen kiszabadították társai, de a veszedelem emlékére a patakot Ketel patakának nevezték el. Eközben a három vitéz tovább ment s versenyfutást rendezett a Bodrog mentén emelkedő hegytetőre. Mivel Tarcal volt a legügyesebb és ennél fogva ő lett a győztes, a hegy az ő nevére Tarcal-heggynek neveztetett.

Erről a hegyről szemlélték végig a követek az elterülő síkságot, melynek látása nagy gyönyörűséget fakasztott szívükben. Pogány szokás szerint örömlükben egy kövér lovat levágtak és nagy áldomást mutat-

Árpád vezér bírtokába veszi az országot. A krónikák szerint Árpád követei Zalán fejedelemtől ajándékaikkal fejében egy kulacs dunavizet, egy nyalab fület s némi fekete földet kértek, amik az ázsiai népelfogás szerint magát az országot jelképezték

tak be istenüknek. Tarcal innen visszafordult, hogy Árpáddal a föld kitűnő voltát tudassa. Ond és Ketel ezalatt Zalán székhelyére, Alpárra mentek, hol a fejedelem elé járultak. Elmondván jövetelük célját, először is átadták az ajándékokat, melyeknek Zalán rendkívül megörült. Örömeiben teljesítette Árpád jelentéktelennek látszó kérését s átengedte neki a Sajóig kért földet s a kulacs dunavizet és a nyaláb alpári füvet is elküldte számára. Háromnapos áldomással ünnepelte meg aztán Árpád népe a kedvező választ.

Most már Árpád is kíváncsi volt a követek által megdicsért földre s főbb embereivel a Hegyaljáig ment, melynek magaslatairól szívdobogva pillantotta meg az előtte elterülő föld szépségeit. A helyet, ahol ezt a szerencsés látványt szemlélték, ennek emlékére Szerencsnek nevezték el. Ede és Edömér kún vezérek Árpád parancsára most a Sajó völgyét, Bors pedig a Hernád völgyét hódította meg.

Néhány nap mulva Árpád követei Biharba mentek Mén Maróthoz, hogy uruk nevében a Szamos vidékének és a Nyírségnek átengedését kérik. Mén Marót azonban kijelentette, hogy semmit sem fog átengedni és a konstantinápolyi császár szövetségével hozakodott elő arra az esetre, ha Árpád erőszakosan merne fellépni. A követek, Öcsőb és Velek jelentése után Tast, Szabolcsot és Töhötömöt küldte megfelelő sereggel Mén Marót ellen. Szabolcs a róla elnevezett vármegyében várat épített, miután a lakosságot meghódította, majd seregét kettéosztva, a Tisza és a Nyírség között levő vidék meghódítására indult. Ennek megtörténte után a Meszes-hegységig haladt, mialatt Töhötöm és fia, Harka a Nyírségen keresztülhaladt és az Érmelléket foglalta el egészen Zilahig. Mén Marót annyira megijedt a magyar vezérek diadalmas előnyomulásától, hogy nem is mert velük nyílt ütközetbe bocsátkozni.

A szerencsés haditettek hatása alatt Töhötöm engedelmet kért Árpádtól Erdély meghódítására. Szabolcs és Tas a Szamos és Körös folyók mentén már befejezték hódításaikat, most Töhötömrre várt a feladat, hogy Erdélyt is meghódította. Erdély lakosai ekkor nagy részben románok voltak, kik Gyalu (Gelou) vezér alatt éltek. Gyalu sereggel várta az érkező magyarokat. Almás-folyónál találkozott a két csapat. Gyalu íjászokat állított szembe Töhötöm seregével, de nem sokat ártott nekik, mert a magyarok ügyesen tudtak védekezni. Eközben Gyalu seregének hátába került az a csapat, melyet Töhötöm az ellenség megkerülésére küldött ki, úgyhogy most két tűz közé foghatták a román fejedelmet. A harc rendkívül heves és gyors lefolyású volt s maga Gyalu is futásban keresett menedéket. De nem menekülhetett, mert a magya-

rok utólérték s a harctéren, a Kapus-folyó mellett fejezte be életét. A románok látva vezérük halálát, többé nem ellenkeztek, hanem ők is hűséget fogadtak Töhötömnek. Esküvel erősítették meg hűségüket s az a hely, hol ez a jelenet történt, azóta Esküllőnek neveztetik. Erdély meghódítása után Töhötöm a fejedelemség vajdájává lett s nemzetségét is itt telepítette le.

Tas, Szabolcs és Töhötöm hadjáratának sikeres befejezése után Árpád újból követeket küldött Zalánhoz, hogy a Zagyvaig terjedő földet kérje el tőle. Ete és Vojta követek Alpáron találkoztak Zalánnal, aki rémülve hallotta a magyarok újabb követelését, de nem tudván fegyverrel azt megakadályozni, kelleetlenül beleegyezett. Ete és Vojta visszatérése után Árpád egészen a Zagyvaig húzódott le hadával. Immár hatalmában volt Erdély, a Nyírség, a Meszes vidéke, a Sajó és Zagyva völgye. Nagy áldomással ünnepelték meg újólág a győzelmeket. Mátra táján pedig Ede és Edömér

Árpád fejedelem alakja Túróczi krónikájában.

kún vezérek nemzetségei, Borsod vármegyében pedig, mely Bors vezértől nyerte nevét, Acsád és Böngér nemzetségei települtek meg.

Árpád most, felhasználván az Arnulf és Szvatopluk közötti villongást (Anonimusz erről nem emlékezik meg), Huba, Zoárd és Kadocsa vezérlete alatt az Ipolyságot hódoltatta meg, majd egyesítvén velük Borsot, a Garam és Vág mentén küldte seregeit előre. Bors itt elvált a seregtől és a Garam völgyén ellenállás nélkül hatolhatott előre, miközben két várat, Borsot és Zólyomot építtette. Huba, Zoárd és Kadocsa azonban heves ellenállásra találtak. A Nyitra-folyónál ugyanis Zobor a morvai fejedelem vezére, megakasztotta előnyomulásukat. A magyar

sereg nem volt képes három napig a Nyitrán átkelni, de a negyedik napon végre mégis el tudta kergetni heves nyilazás által az ellenséget s ennek hátába kerülve, nagy győzelmet aratott fölötte. Zobor is csak úgy menekült meg egyidőre a fogságtól, hogy megsebesülten Nyitra várába menekült, de mivel a várat feladni vonakodott, két nap mulva a vár bevétele után a nevérol elnevezett hegyen felakasztották.

Nyitra elestének és Zobor kivégzésének nagy hatása lett a felvidéken. A lakosság nem mert Árpád hadaival szembeszállni s ahol mutatkozott is némi ellenállás, a magyar vezérek röviden végeztek vele. Galgóc, Szempte, Bolondóc, Trencsén s más várak egyideig megkisérelték ugyan a szerencsét, de csakhamar ezek is megadták magukat, úgyhogy a magyarság előtt a morva határokig nyitva volt már az út. Árpád vezérei a hadjárat szerencsés befejezésével visszatértek Árpádhoz, aki nagy örömmel fogadta őket, mikor látta, hogy foglyokkal meggyarapodva és egészségesen érkeztek. De Árpádnak nem az elrettentés, hanem a hűségre való hódoltatás volt a célja az idegenekkel, azért a Nyitra vidékéről hozott foglyokkal is kegyelmét akarta mindenekelőtt éreztetni. Kijelentette, hogy akik hűségére térnek, minden elnézésre és jóindulatára számíthatnak. A foglyok öremest esküdtek hűséget Árpádnak, kitől különböző helyeken földeket nyertek ajándékba. És ugyanekkor a hadjárat sikere fölött való örömeben Hubát Nyitra és más várak főispánjává tette s Zsitva mellett gazdag földekkel ajándékozta meg.

Zalán vezért a magyarok egyre növekvő hatalma és hódító fellépése nagy félelemmel töltötte el. Hogy további előnyomulásukat megakadályozza, sietett a görögökkel és a bolgárokkal szövetséget kötni, akik nagy sereget küldtek támogatására. Titelnél érkezett meg a segély-sereg Zalánhoz, aki másnap vezéreivel és nemeseivel tanácsot tartott, melyen a magyarok hódításaival foglalkoztak. A vezérek tanácsa azt határozta, hogy Zalán küldjön követeket Árpádhoz és szólítsa fel őt országga elhagyására. A követek ilyen értelemben adták elő uruk üzenetét Árpád előtt, aki nagy csodálkozással és nehezteléssel hallgatta beszédüket. Aztán a következő üzenettel bocsátotta vissza a követeket:

„A földet, mely a Duna és a Tisza között fekszik és a Duna vizét, mely Regensburgtól Görögországba folyik, pénzünkön vettük meg akkor, midőn új emberek voltunk s áránul küldtünk neki tizenkét fehér lovat és egyebeket s ő maga is földje jóságát dicsérve, küldött egy nyaláb füvet Alpár homokjáról és két kulaccsal a Duna vizéből.

Parancsoljuk azért uratoknak, Zalán vezérnek, hogy földünket

elhagyva, takarodjék rögtön a bolgárok földjére, ahonnan ősapja, a mi ősapánk, Attila király halála után kiszállott volt. Ha pedig ezt nem teendi, tudja meg, hogy mi ellene azonnal hadba kelünk.”

Ezt hallván a követek, szomorúan siettek vissza Zalánhoz, miközben Árpád és vitézei a Zagyvától megindulva Tetétlen-halom mellett táborba szálltak, majd az alpári síkhoz vonultak.

Zalán vezér az Árpádtól kapott üzenet után a görög és bolgár sereggel Titelről elindult és Árpád ellen vezette hadait. Olyan közel volt a két sereg nemsokára egymáshoz, hogy az éjszakát egymás szomszédságában töltötték. De egyik sem mert aludni, hanem lovaikat fölnyergelve és kéznél tartva arra ügyeltek, nehogy a másik hirtelen megtámadhassa őket. Mire hajnalodott, a magyar sereg már harcrakészen állott és csak a parancsot várta, hogy rávesse magát az ellenségre. Árpád mindeneelőtt körüljárta a sereget s mikor katonáit megvizsgálta és a hadrendet eligazította, könnyes szemekkel imát küldvén a magyarok istenéhez, serege előtt megállott és harsány szavakkal ezt a beszédet intézte katonáihoz:

„Szkithák! Kiket a bolgárok dölyfükben Hung várától hungváriaknak neveztek, ne feledjétek el a görögöktől való félelmetekben kardjaitokat s ne veszítsétek el jó hírneveteket. Miért is serényen és erősen harcoljunk a görögök és bolgárok ellen, kik asszonyainkhoz hasonlítanak s csak úgy féljük a görögök sokaságától, mint az asszonyok sokaságától.”

A vezérek és a sereg Árpád bátorító szavaira hatalmasan felbuzdulnak. Lehel vezér belefujt kürtjébe, Bulcsu pedig magasan tartván a magyar zászlót, az előhadat megindították a görögök ellen. Csakhamar az ellenség tábora is mozgolódni kezdett. A görögök és magyarok csakhamar hevesen összecsaptak. A nyilak záporként röpködtek a levegőben, a paripák patáitól rengett a föld. Nemsokára a bolgár sereg is belevyúlt a csatába és irtóztató küzdelem fejlődött ki, melyben görögök és bolgárok estek el nagyobb számban.

Zalán, mikor látta, hogy szövetségesei nem képesek a magyarok rohamát felfogni és a hadsorok a magyar sereg vakmerő betörése foly-

A hét vezér, középen Árpád.
A „Bécsi Képes Krónika” egyik díszes
kezdőbetűje.

tán mindenütt bomladoznak, kétségbeesésében elfutott a harcterről és már csak arra gondolt, hogy életét megmentse. Bolgár-Fejérvárba (Belgrád) menekült, a görög és bolgár sereg pedig rettegésében elfelejtette a visszavonulás útját s abban a hiszemben, hogy a Tiszán átgázolhatnak, belevetették magukat a folyóba. Nem is menekült meg sok közülük. Nagy részük ott vesztette életét a Tiszában s alig maradt néhány hírmondó, kik a szerencsétlenség híret császáruknak megvívják. Azt a helyet, hol a görög-bolgár sereg elveszett, a nép Görögrevnek nevezte el.

A kivívt győzelem a magyarokat ismét a helyzet urává tette. Hódításaik révén egyre nagyobb terület fölött uralkodott Árpád kardja s az alpári ütközet után már odáig jutottak, hogy a Duna—Tisza folyón túl levő tartományokkal is megnagyobbítsák eddigi szerzeményüket. Árpád és vezérei a görög-bolgár sereg leverése után a Körtvélytó nevű mocsár vidékére vezették seregüket és az úgynevezett Gyümölcsös-erdő tövében harmincnégy napi pihenőt tartottak. A vidéket a körülötte levő pusztaság miatt és azért, hogy Árpád itt adta, vagyis hozta szerbe az ország dolgát, *Pusztaszernek* nevezték, mondja a szójáték kedvelő krónikás.

A harmincnégy napi pihenőt Árpád és vezérei mindenekelőtt az ország dolgainak rendezésére akarták fordítani. Evégből gyűlést tartottak, melyen megállapították az ország törvényeit. E törvények kiterjedtek nemcsak a magánjogi viszonyok rendezésére, hanem a kormányrendszerre, honvédelem szervezésére is. A gyűlés végeztével, mely az első nemzeti, vagyis országgyűlésnek tekinthető az új hazában, Pusztaszer vidékét Ond vezér szállotta meg a maga nemzetségével s nemsokára fia, Ete összegyűjtván a szlávságot, Alpár és a böldi rév között erős földvárat hányatott, melyet a szlávok a maguk nyelvén Surungárdnak, azaz fekete várnak, magyaros hangzással Csongrádnak neveztek. Ez az esemény állítólag 895-ben történt.

A pusztaszeri gyűlés után Árpád és vezérei nem pihentek meg, hanem tovább folytatták a hódítás, illetőleg a honalapítás munkáját. Pusztaszerről Titelre haladtak folytonos hódítás között s innen a bodrogi részekre húzódtak. Ezen a helyen Árpád Tas vezérnek, Lehel apjának és anyai részről való nagybátyjának, Kulpunnak, Botond vezér apjának nagy földeket adományozott.

Itt ismét összeült Árpád élén a vezérek tanácsa és elhatározták Zalán megtámadását, vagyis a Bolgár-Fejérvár elleni hadjáratot. A bolgárok ellen indított seregek vezérei Lehel, Bulcsu és Botond lettek.

Ezek átkeltek a Dunán azon a helyen, hol a Száva a Dunába ömlik és Bolgár-Fejérvár körülzárolásához fogtak. Zalán vezér, ki az alpári ütközet után ide rejtőzködött, tudta, hogy a magyarok itt is fel fogják keresni, azért nagy előkészületeket tett fogadásukra. Ujból szövetséget kötött a görögökkel s egyesítette velük a maga nagy seregét s a Bolgár-Fejérvár előtti sikon csatarendbe állította hadait. Másnap reggel a magyar sereg is felvonult. Ámde Zalán népének ezúttal sem kedvezett a szerencse. A magyarok óriási rohamait nem tudták meggátolni s habár egy ideig keményen tartották magukat, végre is kénytelenek voltak meghátrálni. Zalán ismét csak úgy menekült meg, hogy Bolgár-Fejérvár várába rejtőzködött. A diadal után Lehel, Bulcsu és Botond az összes foglyokat, kiknek igen nagy volt a számuk, vasraverve Árpádhoz küldötték.

A bolgár-fejérvári csata után a magyar vezérek fogadták a bolgár fejedelem ajándékával érkező követséget. A bolgár fejedelem, Simeon azzal a kéréssel járult a magyarok elé, hogy kíméljék meg hadjárataiktól országát, mert ő hajlandó meghódolni és Árpádnak évi adót fizetni, Zalán vezért pedig nem fogja többé támogatni. A vezérek megadták a kért békét s a bolgárok fejedelmét bántódás nélkül hagyták. Innen Rácországba törtek be. Rácországból az Adriai-tengernek fordultak s bevették Spalatót, Zágrábot, Pozsegát, Vukovárt s egész Horvát és Tótországot meghódították. Mindenütt diadal és gazdag zsákmány kísérté a vezérek útját, kik 896-ban vezették vissza seregüket Magyarországra. A Névtelen Jegyző a vezérek hadjáratához ezt a megjegyzést fűzi:

„Ha jelen levelem betűinek nem akartok hinni, higyjetek a hegedősök csacska énekeinek és a parasztság hiú meséinek, kik a magyarok vitézi tetteit és hadait mind mai napig sem eresztik feledésnek. Sőt némelyek mondják, hogy Konstantinápolyig mentek s Botond Konstantinápoly aranykapuját bárdjával bevágta: de én, mivel egy történetíró könyvében sem találtam, hanem ha a parasztok hiú meséiből hallottam, azért jelen munkámba írni nem akartam.”

A Névtelen Jegyzőnek ez a megjegyzése több tekintetből megérdemli figyelmünket. Mindenekelőtt azt bizonyítja, hogy a hegedősök rendje, vagyis az az osztály, mely a régi magyarság életében nagy szerepet játszott és az ősök vitézi tetteinek emlékét tartotta fenn, még a tizenharmadik században is számos költeményben, versben és költői elbeszélésben énekelte meg a magyarok honfoglalás kori tetteit. És hogy a honfoglalás eseményei a hagyományokban még ekkor is olyan frissen

és gazdagon éltek, hogy nemcsak a hegedősök és az énekmondók, hanem a parasztság körében is megvolt az emlékezetük. Ezek a tények mind azt bizonyítják, hogy a honfoglalásról a magyarság népköltészeti kincsei egy gazdag és összefüggő mondat őríztek meg s ezek az elbeszélések olyan népszerűek voltak még századok mulva is, hogy úr és paraszt egyaránt szívesen hallgatta őket. A bolgár-fejérvári, majd a balkáni kirándulást a Névtelen Jegyző tudósítása szerint Zágráb, Pozsega és Vukovár meghódítása zárta be. Ezután a vezérek visszafordultak.

Az ország nagy része meg volt már hódítva, de még mindig nem volt a fejedelemnek állandó udvara és tartózkodási helye. Evégből Árpád Bodrog vára környékéről leszállt és a Duna mentén vonult tovább a „nagy szigetig.” Itt tábort ütöttek és megszemlélték a sziget belsejét. Azt találták, hogy a hely nagyon termékeny, természeti szépségekkel igen meg van áldva és a Duna vize által körülvéve, mint erősség is kitűnő tartózkodást nyújt. Árpád és vezérei a szigetet rendkívül megszerették s nyomban elhatározták, hogy itt fogják a vezérek a fejedelmi székhelyet megalapítani. Árpádnak itt lesz az udvara és itt fognak élni mindazok a nemes személyek, kik törzséhez tartoznak. Árpád nyomban kiadta a rendeletet lakások építésére s ide vezettette valamennyi lovát, melyeknek mesteréül egy Sepel nevű értelmes kún embert rendelt, miért is Sepel lovászmester nevéből nevezték el aztán a szigetet Csepelnek.

Glád fejedelem ellen, ki a Maros, Duna és Erdély között letelepedett román és bolgár népség felett uralkodott, ezideig nem viseltek a magyarok hadjáratot, most azonban elhatározták, hogy az ő földjét is megtámadják, hogy ez a már magyar kézen levő és Töhötöm igazgatása alatt álló Erdéllyel egyesítve legyenek. Csepel szigetéről, körülbelül 896-ik évben tehát Glád ellen indultak Árpád vezérei, névszerint: Zoárd, Kadocsa és Vojta, kik ezideig is több dicsőséges hadjáratot viseltek.

A Temes-folyóig nyugodtan haladtak előre, de itt Glád fejedelem nagy sereggel útjukat állotta, hogy átkelésüket megakadályozza. A vezérek azt a cselt alkalmazták itt is, amellyel Töhötöm Gyalu vezért az erdélyi hadjárat idején törbe ejtette. Zoárd és Vojta az ellenséggel szemközt állottak és úgy mutatták, mintha összes erejüket az átkelés végrehajtására akarnák fordítani. Ámde ugyanekkor Kadocsa a folyó mentén óvatosan lehúzódtott és ahol a Temes legsekélyebb volt, seregével titokban átkelt és Glád vezér hátába került. Glád kénytelen volt a harcot feladni és Keve várába menekülni. De itt sem volt biztonságban, mert

a magyarok a várat ostromzár alá vették. Három napig tartott mind-össze Glád ellenállása, mert kegyelemre megadta magát. Azt kérte a vezérek révén Árpádtól, hogy hagyják meg őt Árpád fensősége alatt birtokában. Miután a hűségi esküt letette és kezességül fiait Árpád udvarába küldötte, a magyarok szabadon bocsátották.

Glád hűségét biztosítván, a három vezér most Bolgárország felé tartott. Utközben elfoglalták Orsovát. Vojta azonban visszatért Árpádhoz, ki vitézsége elismerésül a Tisza mellett Torkus (Torontál) nevű földet ajándékozta neki, Zoárdnak és Kadocsának megengedte, hogy Bolgárország és Görögország ellen hadjáratot intézzenek. Akadály nélkül hatoltak át Bolgárországon, innen Makedóniába törtek be, majd a görögökkel, kik gazdag ajándékokkal jöttek eléjük, békét kötöttek. A görögök helyett tehát a bolgárookra vetették magukat, kiket két ütközetben egymás után megvertek, de a harmadik csatát elvesztették, úgy-hogy e vereség után az Adria vidékére húzódtak és a rác földet hóci-tották meg Durazzoig, Zoárd ezen a földön meg is telepedett. Kadocsa szintén ebben a tartományban telepedett le, melyet Sobamogéniának neveztek.

Árpád fejedelem ezalatt előkelő embereivel elindul Csepel szigetéről és Soroksáron túl, a Rákos-folyó közelében ütött táborn. Mikor látták, hogy senki sem állja útjukat és teljes bátorságban vannak mindenfelől, átkeltek a Dunán. A révet, ahol a hét fejedelmi személy, kiket hetumogereknek neveztek, Moger-révnek nevezték el. Egészen Felhévízig hatoltak. Az ottlakó rómaiak, mikor értesültek a magyarok jöveteléről, futással iparkodtak életüket menteni. Másnap Árpád és a vezérek Attila városába (Ó-Buda) mentek, hol még állottak az egykori világverő hún király hatalmas palotái és városának számos épülete. Egy részük romokban hevert, más részük épségben volt még. Árpádra és a vezérekre mély hatást gyakorolt a hatalmas király egykori városának látványa.

A foglalás örömeire ünnepélyes áldomást csaptak és az énekmondók, kobzosok és síposok előadásai között adták át magukat gondolataiknak. Hűsz napig tartózkodtak Attila városában s minden nap újabb és újabb örömnepély volt. A fiatalok hadijátékokban iparkodtak kitüntetni magukat, az idegenek pedig, látván Árpád bőkezűségét, iparkodtak megnyerni kegyeit. Árpád arannyal, ezüsttel, birtokokkal mindenkit dúsán megajándékozott. Az Ó-Budától, vagyis Attila városától Szárhalomig terjedő területet Kundnak, Görc apjának adományozta a rajta levő várral, amelyet Görc után Görc várának neveztek el.

Attila városában húsz napig mulatván, a dunántúli részek meghódítására vezette most Árpád seregeit. Szárhalomnál seregét három részre osztotta. Egyik Ede és Vojta vezérlete alatt Baranyavár, a másik Öcsöb és Öse alatt Veszprém ellen indult. A harmadik sereg tartalékul maradt. Ede és Vojta csakhamar bevették Baranyavárat és egészen a Dráváig meghódították a vidéket, Öcsöb és Öse azonban nagy ellenállásra találtak Veszprém alatt, azaz „Beszprim” városánál. Római katonák őrizték a várat, kik keményen szembeszálltak Öcsöb és Öse seregével. De végül, mikor a magyarok diadalmas előnyomulását látták és társaik kivégzését, ők is feladták a várat és egészen a német határszélig futottak. Másfélheti ostrom után tehát Veszprém is a magyarok birtokába került, kik a várat magyar őrséggel megrakván, a rómaiakat a Loponsu-folyóig üldözték, melyen a római katonák lopva úsztattak át. Azért nevezték el, mondja a szellemeskedő Anonimusz, a vizet Lopons, vagyis Lopincs folyónak.

Öcsöb és Öse Veszprémnél nem állapodtak meg, hanem tovább folytatták hódító útjukat. Vasvár, Balaton vidéke, Tihany meghódolatása után Veszprém várába vonultak, hol haditanácsot tartottak. Elhatározták, hogy Árpádot értesíteni fogják a kedvező eseményekről, melyeknek Árpád úgy megörült, hogy ismét visszatért Attila városába és nagy örömmünnepséget rendezett.

A tartalékban levő sereggel, mely nyilván a fősereget alkotta, most maga Árpád indította meg az előnyomulást. A bodóháti, másként Bodajki (később Vértes) hegység alatt vezette seregét s Szaboles apjának, Elődnek egy nagy erdőt adományozott, melyet később a németek elhányt vértjei után Vértes-hegységnek neveztek. Miután a morvák seregét elverte, Szent Márton hegyén tábort ütött. A hegy tetején széttekintett a környéken és könnyes szemekkel gyönyörködött Pannónia szépségeiben, melyek az ő népének a boldogságára virultak. Szent Mártonról a Rába és Rábca-folyók mentén haladt a sereg folytonos foglalás és hódítás között, de nem állottak meg itt sem, hanem a muramelléki karantánok közé is becsaptak s elfoglalták tartományukat.

Az elmenekült lakosság helyébe a magyarság lépett s különösen azokat a helyeket szállották meg, melyek korábbi síkföldi életüknek megfelelően letelepedésükre alkalmasaknak mutatkoztak. Árpád a Tisza—Duna között fekvő alföldi síkságot, valamint a Dunán túl húzódó és kisebb halmokkal, hegyekkel szegélyezett gazdag vidéket vette át, míg az északi és kelet részeken fekvő hegyes vidéket

meghagyta régebbi tulajdonosaik birtokában s megelegetett azzal, hogy erős érdekkötélékekkel kapcsolta magához őket és uralmát velük elismertette. A foglalások befejezése után Árpád ismét gazdagon megajándékozta híveit. A Vértes alját Szabolcsnak adta, ki ezen a vidéken Csákvárt építtette, Bulcsu részére pedig Balaton vidékén adományozott birtokot. Vojta a Sárvíz, Ede Baranya, Örs vajda a Sajó, Kund pedig a Nyírségben telepítették le a maguk nemzetségét.

A dunántúli hódítás befejeztével tíznapi vadászatot tartott Árpád a Vértes erdőségeiben. A tíz nap elteltével Attila városába, innen pedig Csepel-szigetre tért vissza, hol neje és a nép előkelői nagy örvendezés között fogadták. Még ebben az évben Árpádot a honfoglalás nagy művének szerencsés eseményein kívül egy másik nagy öröm is érte. Fia született, Zsolt, kinek születését a csepeli fejedelmi udvarban napokig tartó ünnepségek között ülték meg. A hagyomány és az egykorú írók Árpádnak több fiát említik, többek között Tarkast, Jelest, Jutocot, Liuntint (Leventét). Valószínű, hogy amennyiben léteztek, már előbb elhaltak a különböző hadjáratokban, úgyhogy most Zsoltra szállott a fejedelmi örökség s ő volt hivatva az Árpád-ház küldetését a magyar hazában tovább folytatni.

Árpád Zsolt születésével legnagyobb vágyát látta teljesülve. Volt már egyenes utóda, ki a fejedelemségben őt majdan felváltja. Olyan nagy volt az örvendezés Árpád és vezérei között Zsolt születésén, hogy a Névtelen Jegyző szerint a „vezér nemesei igen sok napig nagy lakomákat tartanak vala és ifjaik a vezér és nemeseknek színe előtt játszadoznak vala, miként a bárányok a kosok előtt.”

A honfoglalás munkája azonban teljesen még nem volt befejezve. Egyedül Mén Marót maradt meg az ország egykori fejedelmei közül, aki a hódolati esküt vonakodott letenni. A csepeli örvendezéseket egy időre tehát ismét megszakítja a honfoglalók harci készülődései. Mén Marót ellen egy alkalommal Zoárd és Kadocha vezettek hadjáratot, de Marót akkor ellenállott s meg tudta akadályozni a magyarok győzelmét annyival is inkább, mivel Árpád nem fordította teljes erejét Marót legyőzésére. Most azonban, mikor köröskörül mind elfoglalták már a magyarok a Marót tartománya körül fekvő részeket, ez a fejedelemség útjukban állott és akadályozta az összeköttetések fenntartását. Velek és Öcsöb tehát felszerelték hadaikat és megindultak a Mén Marót megtámadására. Utközben a székelyek értesülvén jövetelükről, küldöttséget menesztettek a vezérekhez s arra hivatkozván, hogy ők már előbb is Attila király népei voltak, felajánlották szövetségüket. A székelyek

nyomban csatlakoztak a magyarokhoz és a Mén Marót elleni harcokban már ők is jelesül vitézkedtek.

Mén Marót Árpád vezéreinek érkezésére rendkívül megijedt. Neki már tudomása volt azokról a diadalokról, melyeket a magyarok az országban szerte arattak a különböző népek felett. Mén Marót ezen hírek hatása alatt mindenekelőtt azzal kezdte, hogy feleségével és leányával az „Igton” erdőbe szökött, vitézeit pedig Bihar vára őrzésére magukra hagyta. A vár alá érkezvén, Öcsőb és Velek a székelyekkel egyetemben megkezdtek a körülfoglalást. Tizenkét napig folyt a harc, mialatt a magyarok állandóan túlsúlyban voltak a védők felett. A tizenharmadik napon a székelyek és magyarok újból a vár ostromához fogtak. Az árkokat betöltték, a falakhoz létrákat támasztottak s egész készülődésükön látszott, hogy döntő ütközetre készülnek. A várbeli katonák a merész előkészületek láttára a győzelem utolsó reményét is elvesztették. Elhatározták tehát, hogy készséggel átadják a várat és önként meg fognak hódolni. Meztláb, könnyörögve vetették magukat Öcsőb és Velek elé s így kérték kegyelmet.

Nemsokára aztán Mén Marót is értesült Bihar vára sorsáról. Nem lévén más reménye, ő is a békétől és kegyelemtől várta egyedül élete megmentését. Ennélfogva követeket küldött a vezérekhez, hogy azok követeit tovább juttassák Árpádhoz. Mén Marót ajánlata úgy szólt, hogy egész országát átadja Árpádnak, azonkívül leányát is feleségül adja Zsoltnak, ha Árpád biztosítja őt kegyelméről. A követek előterjesztésének meghallgatása után a vezérek Csepel-szigeten tanácsot tartottak, melyen helyeselték, sőt dicsérték Mén Marót ajánlatait. Ennek alapján Öcsőb és Velek Mén Marót kis leánykáját, valamint az ajándékokat magukhoz vevén, Csepelbe vitték, hogy a lakodalmi szertartást megtartsák.

Mén Marót megszabadult ilyenformán a magyarok haragjától. Bihart tovább is megtartotta Árpád engedelmeiből, mint hűbéres és szövetséges azzal a kötelezettséggel, hogy halála után tartománya Árpád fiára fog szállani. Csepel-szigeten a bihari hadjárat szerencsés eseményei ismét nagy ünnepségre gyűjtötték össze a nemzet előkelőit. Zsolt és Mén Marót leánya kiskorúak voltak ugyan még, de a házasságot politikai okoknál fogva Árpád célszerűnek tartotta már most megkötni.

Öcsőb és Velek nagy hadi kísérettel és ünnepies szertartások között hozták a kis fejedelemnőt a csepeli udvarba. Árpád és nemesei eléjük mentek és a kis fejedelemleányt, miként egy igazi fejedelem menyasszonyához illik, nagy tisztesség között vitték a vezéri lakba. A lakodalmi

szertartás is nagy pompa között ment végbe. Napokon át tartott a vígaság a csepeli udvarban, mialatt az ifjak hadijátékkal mulattatták a nézőket, az énekmondók pedig a honfoglalás, majd az Attila dicső tetteinek elbeszélésével ragadták el a hallgatóságot.

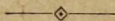
Árpád nem hagyta jutalmazatlanul két kiváló vezérének, Öcsöbnek és Veleknek Bihar vára megvételeinél tanusított vitézségüket. A honfoglalásnak ez volt az utolsó fegyveres ténye, mivel az ország már előzőleg mindenütt a magyarság hatalmába került. A lakodalmi szertartás ünnepségei között előbb még fiának, Zsoltnak a megválasztatását hozta rendbe s azután Öcsöbnek Veszprém várát és tartozandóságát, Veleknek pedig a zarándi ispánságot adta. Többi harcosait és nemeseit, kiknek a honfoglalásban részük volt, egyenként gazdagon megajándékozta. Ezentúl az ország belső rendjének megszilárdítására fordította minden idejét. Mén Marót Bihar elfoglalását alig két évvel élte túl. Halála után tartománya Zsoltra szállott. De Árpád sem élt sokáig a honfoglalás befejezése után. Halálát a Névtelen Jegyző így adja elő :

„Ezek után urunk születésének 907. esztendejében Árpád elköltözék e világból, ki is tisztességesen lón eltemetve egy kis patak fölött, mely kőmederben folyik alá Attila király városába ; holott is a magyarok megtérése után egyház épült, melyet Fejérnek (Fejéregyháznak) neveznek a boldogságos Szűz Mária tiszteletére.”

Anonimusz előadásában íme így rajzolódik elénk a magyarok honfoglalása. Az összes nemzeti krónikák között Anonimusz beszéli el legrészletebben ennek a nagy hadi vállalatnak az eseményeit s összefüggő, egymással oksági láncolatban levő képet tud elénk varázsolni ennek a vállalkozásnak minden fontosabb mozzanatáról. A történelmi források és pedig azok, melyeket hiteleseknek lehetne tekintenünk, megközelítőleg sem tudnak ezzel a részletes vagy legalább kielégítő felvilágosítással szolgálni. Kritikai szemmel követve Anonimusz elbeszéléseit, nem nehéz megállapítanunk ezek nagy részének alaptalan voltát.

De ugyanakkor, mikor ezt tesszük, ott a gyanu, hogy bárha ezek a közlések tele vannak évszámbeli, adatbeli, tárgy és ténybeli tévedésekkel, sőt egyenesen zsúfolódnak benne ezek a tévedések, továbbá tele vannak szójátékszerű, önkényes magyarázatokkal, mégis valami alap, még pedig reális történelmi alapjuk van, hiszen ha nem is ilyen részletesen, de a többi krónikák is tudnak a honfoglalás mondájának ezen eseményeiről s végül ott volt a nemzet, melynek énekmondói és a legalsó néprétege, a parasztság még a tizenharmadik században is szívesen és álmódóva hallgatta az ősök haditetteinek lelkesítő elbeszéléseit. A tör-

ténetírás mai eszközei mellett nincs módunk ezen elbeszélésekben elvegyülő való és koholt elemeket egymástól különválasztani. Legfeljebb itt-ott, nagyon is gyér kapcsolat gyanánt találhatunk egy-egy vonatkozást, mely valamely adatot vagy valószínűnek mutatkozó kombinációt megerősíteni látszik, de egyébként a kritikai döntés teljességgel lehetetlen. Mindenesetre legalább nagyjában ismernünk kell a többi krónikákat is, melyek a honfoglalással foglalkoznak.

A középkor történelének folytatását a következő kötetünk adja.

TARTALOM

	Oldal
<i>A római birodalom felbomlása a népvándorlás alatt</i>	5
A gótok hadjáratai Róma ellen	5
Arkádiusz és Honoriusz	22
Attila birodalma	39
Attila hadjáratai	49
Attila halála. — A hún birodalom feloszlik	59
A vandálok Rómában	66
A nyugatrómai birodalom bukása	69
A keletrómai birodalom Jusztiniánusz alatt	75
Bizánc Jusztiniánusz utódai alatt	88
A keleti gót birodalom	91
A vandál birodalom vége	97
A longobárdok	100
Az angolszászok Britanniában	104
A frank birodalom a Meroving királyok alatt	110
<i>Az izlám</i>	123
Az arabok az izlám keletkezése előtt	123
Mohamed próféta. — Az izlám kezdetei	130
Az izlám terjeszkedése	140
Az izlám terjeszkedésének fénykora	146
Az Omajjádok uralma	155
Az arab uralom kettészakadása	161
<i>Bizánc története</i>	172
A keletrómai császárság hanyatlása. — A képmádók és a képrombolók harca	172
<i>A frank világbirodalom</i>	186
A Karolingok hatalomrajutása. — Martell Károly	186
Kis Pipin. — A kereszténység megszilárdulása a frank birodalomban	192
Kis Pipin megszerzi a frank királyi koronát	197
Nagy Károly hódító hadjáratai. — A longobárdok és a szászok	204
Nagy Károly római császársága	218

	Oldal
Nagy Károly birodalmának szervezete	222
Nagy Károly birodalmának szétzülése	230
A verduni szerződés	235
Kopasz Károly és Német Lajos harcai egymás ellen	239
Szvatopluk birodalma	243
Vastag Károly	247
A Karolingok vége	250
Itália az utolsó Karolingok alatt	256
<i>A magyarok története</i>	266
A magyarok eredete és őshazája	266
Anonimusz, Béla király névtelen jegyzője	273
A magyarok Etelközben	283
A magyarság a honfoglalás előtt	287
A magyarok bejövetele és a honfoglalás	298

